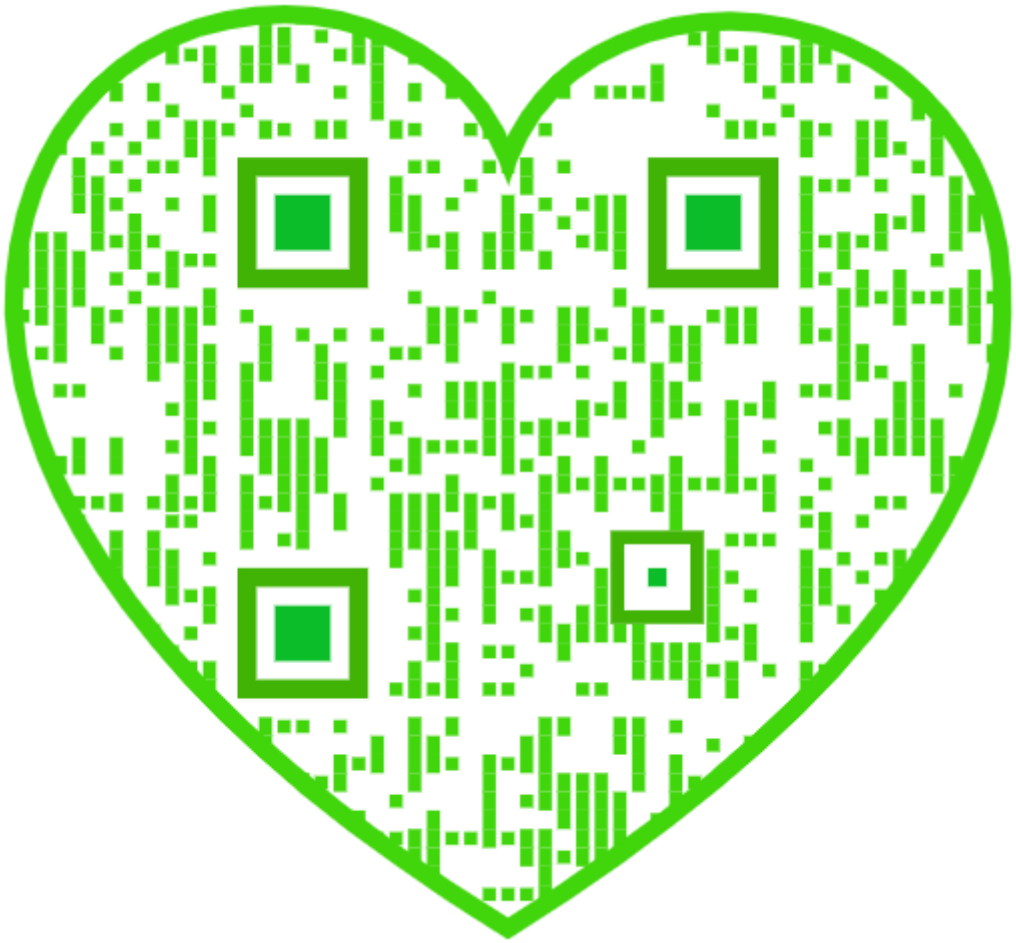
Columbus. Jaargang 1

bron
Columbus. Jaargang 1. Amsterdamsche Boek- en Courantmaatschappij, Amsterdam 1945-1946

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_col002194501_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

[Nummer 1]

Logboek

Eerste bestek.

Zelden in de historie werd de jeugd zo vroegtijdig met dood en ondergang geconfronteerd, als in de afgelopen oorlogsjaren. Zelden ook werd zij dermate onontkoombaar gedwongen, zich rekenschap te geven van het leven en zijn uiteindelijke waarden, als toen.

Dat gold ook voor den jongen kunstenaar. Vroeger of later moest hij zich bewust worden, dat een kunst ver van het leven als een spel bedreven, niet anders dan een fictie mag heten. En het is daarom, dat wij thans, staande aan de ingang van een nieuwe periode in het bestaan der mensheid, ons gedrongen voelen tot de belijdenis: dat de kunst, ons proza en onze poëzie, voor ons niet anders meer is te verstaan, dan als een functionele menselijke uiting: 'gelebtes Leben'. In dier voege maakt het geen principiëel verschil, of zij (de kunst) organisch uit onze toevallige levensomstandigheden tot aanzijn komt, dan wel, als reactie daarop, ons het zelfstandig bestaan van de Droom verzekert. Met de laatste categorie hebben wij in de voorbije bezettingsjaren bij uitstek te doen gehad. In de kunstdaad zelve reeds tekenden wij protest aan tegen alle vormen van destructie en knechting, ons al dan niet moedwillig opgelegd. In de kunstdaad leefden wij, die in het bestaan van alledag veelal tot het slavenjuk gedoemd waren, actief en autonoom. De kunst werd ons - verre van een spel! - de concentratie van een laatste leefbare existentialiteit. Zij werd ons bewust als onafscheidelijk verbonden met den *wezenlijken mens* en de *waarachtige levenswerkelijkheid* van dien mens, die haar schiep.

Wij erkennen dus opnieuw de waarde der persoonlijkheid, aangezien persoonlijkheid voor ons 'mens-zijn' betekent, hetgeen - niet zozeer in vitalistische als wel in vitale zin - synoniem is met 'Leven'. Derhalve interesseert ons van nu aan vooral dàt werk, waarin tot ons spreekt de verhouding van den dichter tot dit Leven, zoals zich dat in zijn veelvormigheid aan ons voordoet, een verhouding, beheerst door strijd en schuld, zonde en boete, en een enkele maal verlicht door of resulterend in wat wij gewoon zijn, 'geluk' te noemen.

In het geweld der oorlogsjaren zijn wij, tegen onze wil, teruggedrongen op ons eigen smalle ik - onderduikerschap en gedwongen eenzaamheid dreven ons daartoe... Dit is slechts een constatering, en verre van een program. Immers, nú is deze door ons in harde strijd met onszelf en de wereld verworven levensbasis niet meer dan een springplank naar het grootse gevecht midden in het leven. Doch de verbreding van onze basis zal een concentrische zijn, geen sprong in het luchtledige zonder berading en overleg. Onze levenswil is niet gebroken; wij wensen niet minder dan ons te handhaven ten opzichte van het geheel der verschijnselen buiten ons, tegenover het 'nicht-ich', tegenover die uitingen van hyper-decadentie en onredelijk pessimisme vooral ook, die het eigen ik ondermijnen en krachteloos maken.

Wij zullen ons dus inspireren aan de ons vertrouwde realiteit, maar ook - wij wezen er reeds op - aan de Droom, die wij allen op enigerlei wijze in ons omdragen; niet echter aan díe droom, die het leven en de aarde achteloos voorbijgaat. Dat hier voorzichtigheid geboden is, wij zijn er ons van bewust: voor dichters als Shelley en Gorter immers bestond geen vaag fantoom, geboren in uren van weke mijmering. Hùn visioen was reëler dan de 'werkelijkheid' onzer familie-romanschrijvers en -schrijfsters! Zij kènden de geschiedenis der mensen als 'a record of misery and crimes'. Nochtans handhaafden zij hun visioenen, handhaafden zij zichzelf.

Wij stellen evenwel géén prijs op een vaag idealisme, hoe ook gericht, zolang het den dichter niet meer betekent dan een verstandelijke of sentimentele fictie, zolang het hem niet in vlees en bloed overgegaan, m.a.w. tot reële gevoelswaarde geworden is. Liever dan de 'schoonschijnende leugen', die b.v. ons hachelijk egoïsme negeert, is ons de onbevangen bekentenis van de worsteling daarmede in eigen hart en geest. Liever dan het onwezenlijk en in strikte zin onverwezenlijkbaar opgaan in een ideaal-gedachte gemeenschap van groepen of volkeren is ons de concrete strijd om onze verhouding tot wie onmiddellijk naast ons werd gesteld, al ware het slechts die ene onweerstaanbare vrouw.

Zo steekt 'Columbus' dan van wal. Wij omschreven, zij het misschien nog vaag, onze voorstellingen van het land, dat wij voor ogen hebben. Hoe wij nu in feite onze koers bepalen zullen? Voorlopig wensen wij geen al te gepreciseerde richtlijnen te geven. Wij zouden zodoende a priori er onnodig velen van ons kunnen vervreemden. Waren er niet vanouds verschillende wegen, die naar Rome leidden, verschillende wegen ook om het gedroomde Indië te bereiken? Zo achten wij de mogelijkheden, om òns doel te benaderen, met één al evenmin uitgeput. In eerste instantie echter gaat het ens, hòè dan ook, om de vernieuwing dier oude waarden, die onder stof en puin ener verwoeste wereldorde onkenbaar zijn geworden en glansloos verdoft. Misschien zelfs - maar dat ligt wel hoofdzakelijk buiten ons, en wij wagen er nauwelijks van te spreken - dat het ons, zoals eenmaal aan Columbus, gegeven zal zijn, nieuw land te ontdekken, een wereld, waarvoor het évenzeer waard is, artistiek te leven, als voor de wellicht reeds vege waarden dezer in zichzelf-verdeelde Christelijk-humanistische cultuur, waaraan wij ons nochtans verloren hebben.

Wanneer dit tijdschrift aan een schare van onderling zeer uiteenlopende dichterpersoonlijkheden uitingsmogelijkheden zal kunnen bieden, achten wij voorlopig één voorwaarde vervuld, die ons de naam 'Columbus' met recht zal doen voeren. Ging niet de grote avonturier zelf met een in zijn opvattingen belangrijk heterogene équipage in zee? De muiterijen, die ons verhaald worden, spreken voor zichzelf. Ook wij schuwen onderlinge meningsverschillen niet. Hachelijk!, zult ge denken. Wij antwoorden: Láát ons het avontuur! Wij zijn er jong voor en wijs genoeg om in te zien, dat met een rationeel-gefundeerd en consequent programma in schijn veel, in wezen weinig gewonnen is. Doorbreekt niet de realiteit van het Leven altijd weer

en naar autonome willekeur de categorische beperkingen van het acadaemisch verstand?

Daarom willen wij in de volle zin des woords ruim zijn, zoals het Leven zelf ruim is, en ons in onze essais en critieken niet slechts oriënteren op de ons - als redactie - welkome verschijnselen of op het werk van een bepaalde groep. In het bijzonder creatieve bijdragen zullen wij accepteren van verschillende richtingen, mits zij aesthetisch niet tekort schieten - doch dit is niet meer dan de conditio sine qua non! - en mits eruit spreekt een waarachtig-geleefd leven en liefst een roekeloze liefde, moge zij aards of hemels zijn gericht.

Ofschoon vrijwel uitsluitend litterair van opzet, hoopt ‘Columbus’ ook andere kunstuitingen binnen de kring der aandacht te brengen, zoals daar zijn: beeldende kunst, muziek, film en dans, terwijl de redactie het zich tot een plicht rekent, zich tevens op de culturele mogelijkheden ten aanzien van ons volk te bezinnen. Problemen als ‘volk en kunst’ hebben haar intense belangstelling.

Of en in hoeverre in de meest nabije toekomst deze plannen verwezenlijkt zullen kunnen worden, is voorshands voornamelijk van enkele uiterlijke omstandigheden afhankelijk.

Hoofdzaak is thans, dat ‘Columbus’ heeft zeegekozen!

Augustus 1945.
AD DEN BESTEN
G.A.G. PLANIJE
JAN PRAAS
PAUL VAN 'T VEER
JAN VERMEULEN

Jan Praas, Overstroming

Er valt geen woord van weifling of verwijt,
want wie zo lijdt is woordeloos verbonden;
al wie ontvlood aan d'overstroomde gronden
staat onaantastbaar in de laatste strijd.

En uit die eenzaamheid, niet te verwonden,
wil onder geen beding het hart bevrijd,
want waar de dood fel uit de dijken splijt
schijnt een nieuw ademhalen uit te monden.

Tot in het uiterst door de vloed bedreigd
gaat ons de hoop, de wanhoop zelfs, verloren;
maar wie te naakt staat, ziet zich uitverkoren.

Uit wien het water tot de lippen stijgt,
wordt in de duizeling een mens herboren
waarin de adem van verwachting hijgt.

April 1945.

Guillaume van der Graft, De gevallenen

Zij staan, wat zij misschien niet eens vermoedden,
in 't gastenboek van God, waarvan de kaft
onschendbaar bindt. Hier volgt ten overvloede
een In Memoriam van Van der Graft.

Heeft hij dit vers tot eigen eer geschreven,
of om zich schoon te wasschen van een smaad?
Wat deed hij, toen de strijders nog in leven
waren en rechtuit vochten tegen 't kwaad?

Hield hij een Jood verborgen of geweren
of schreef hij in de ondergrondsche pers?
Niets van dit alles en dit potverteeren
na hun kleurloos verscheiden is pervers.

Kunstbroeders, die mijn gave verzen lazen,
wat heb ik met mijn dichterschap gedaan?
Ik heb er fraaye bellen mee geblazen,
zij drijven nog ter hoogte van de maan.

Maar hier beneden, waar de felle laarzen
van het gespuis ketsten op het trottoir,
heb ik bij 't weeke smelten van de kaarsen
de winter doorgebracht buiten gevaar.

Het is ook mijn schuld dat er Joden stierven,
Gods Naam heb ik gelasterd metterdaad.
Ik rijmde op mijn eigen naam en hiervan
moest ik gekweld verslag doen vroeg of laat.

J.P. Naeff, Danse macabre

‘De boom waaraan hij zal te pletter slaan,
M'n autorijder, staat er vijftien jaar.
't Kind waar hij straks van schrikt is bijna klaar,
Dat trekt al zijn geruite jasje aan.

En wandelt langzaam naar de weg, het moet
Zich maar niet haasten, voor de veertien meter
Heeft het negen seconden tijd, het deed er
Vaak korter over, maar negen voldoet.

Wandelaar, die het kind een overbodig
‘Kijk uit!’ toeroept, ook gij zijt requisiet
Als ge gezwegen had dan was het niet
Zover gekomen - 't spijt me, 'k had u nodig.

Als ik 't niet zeg, dan raakt het nooit bekend
Hoe na de schok een koplamp van de wagen
Een grijze muis zal hebben doodgeslagen
Zes meter verder, - 'k werk graag efficiënt.

Vergun mij u niet verder te berichten
Welk doel ik heb met al de andre spullen.
Ge kunt het zelf gaan zien, want weet, ze zullen
Feilloos volgens mijn wil hun taak verrichten.’

Thomas Vodijn
Nastasja

Binnen haar venster is een laken gespannen, koel tegen de zon. Kruipend dweilt zij het spoelwater op en de cementen vloer geurt vochtig. Ik hoor haar denkende adem aan en heb de voeten opgetrokken op het bed. Voorwendend te lezen sla ik haar gade tot zij om mij heenwijkt en mij afgezonderd houdt uit haar bezigheden. Mijn ogen trillen tegen het lichtend papier en ik herinner mij een nacht, dat ik na het vertrek van mijn liefste ging slapen en in de kamer de geur terugvond van haar huid. Nastasja dweilt. Misschien weet ze 't kind in me dat spelen wil met een mooi ding. Maar zij wenst mij als haar man. Wanneer wij elkander niet steeds liefhadden als spelgenoten zou ze mij minachten. Ik zie haar raken aan de dingen, die ik, minder machteloos, gehaat zou hebben. De bladderende verf van de kleerkast, het wit uitgebeten broodplankje, de deken als gordijn voor de deur, gebloemde doeken langs de wand en op de tafel. Ik tast langs 't geborduurde linnen hemd dat ik over mijn broek draag: zij bedacht erop oranje en groene bloemen en de ranken, haar handen hebben het telkens aangeraakt. Orde schikt zich onder haar vingertoppen. Het hemd blijft toegeknoopt tot aan de keel; ik voel hoe het onder de oksels vochtig wordt en op de plaats waar ik met de rug steun.

Ik zou willen opstaan en gaan werken, sterk zijn en blij, maar ik herinner mij het telkenmale scheuren van mijn geluk, het lijfelijk scheuren in mijn borst, dat ook hier weer bewegen wordt en pijn. Nastasja's haren vallen schaduwloos naar voren - achter in de kamer is het licht diffuus - en haar lichaam is meer kleur dan lijn, onderbroken door een zwart broekje, waarboven vegen van het sop staan op haar borsten.

Dan wast zij zich met koud water, en spoelt de voeten schoon die rood kleurden van de vloer. Ik zie onder de kastdeur haar witte hand pakken naar een schoen, en nu en dan verschijnt een deel van haar lijf, - een verschijnen met verdwijnen, dat één is in 't glijden van kleren op de huid, het ruisen van kleren over kleren.

En zij komt uit haar hoek rusten naast mij, haar huid geurend en de bruine haren.

Ze draagt stukkende witte turnschoenen, een blauwe vale pantalon, en een kunstzijden jasje. Haar armen buigen opwaarts als zij het haar kamt; sterke lijnen van haar rug leven mee in de stof. Door de gebroken spiegel lacht ze bezig tegen mij. Deze staat zou haar prikkelend maken wanneer een vrouw niet ook naakt was in haar kleren.

Ik ken, bedenk ik, van deze glimlach de zin niet. Ik heb mij nooit om 't zinnebeeld bekommerd. De lach van zo'n kleine krachtige vrouw die liefheeft is een raadsel: zonder kracht juist voor den man, maar beeld van wat *aan haar juist* hem bindt.

Nu zij zich omdraait en mij in de ogen ziet - waarnaar zij 's nachts zegt te verlangen en die ik onbekwaam weet, zulke tederheid te verbeelden -

overpeins ik wat zij menen kan. Haar wenkbrauwen, boven deze milde blik, trillen verwonderd en vormen tot een lach - om mijn gezicht?

- Och, Sander, heeft ze eens geschreven, wees toch eens heel gemakkelijk en zonder gedachten, alleen een lieve, verliefde jongen. Je *moet* dat toch kunnen, vooral omdat ik je helpen wil. Ze leeft lachend die strijd tegen het vreugdeloze, tegen mijn droefgeestige denken. Zo, lachend, met een teder medelijden en met de erotische onverschilligheid van een deerne, heeft ze zich over mij ontfermd. Toch heb ik haar aanvaard, zij verraste door haar verlangen. Ondanks mezelf heeft ze mij lief, minacht ze mij niet en is zij in mijn macht. Ze wil me soms doen schateren als een faun, maar dan kom ik in 't verweer van de vis op het droge.

Ben ik niet balling naar lichaam en geest? Tussen beide is als harmonie tevredenheid denkbaar, het compromis met kleine daden, het berusten in verengd geluk. Maar eenzaam blijf ik, ondanks het lichamelijk gezelschap met haar.

...Schemering. Ik zal het laken wegnemen en het raam verder openkeren. Op het veld staan de Serven bijeen en joelen met de vrouwen. Wij hoorden al langer hun violen en de harmosjka. De vedelaar in zijn witte hemd buigt de kin teder op zijn instrument, en laat het korte slagen draaien om de as van zijn lichaam. Er wordt rond hem gedanst op monotone melodieën, soms zingt er één der Russische vrouwen bij de gitaar.

Ik volgde het bewegen van de dansers achter de heesters, keer dan terug tot haar, en zie niet duidelijk in het donkere vertrek. Ik zou nu willen praten met mijn vriend, maar mijn vriend is dood. Ze neemt mij bij de arm waar ik haar verwacht, uit de laagte, Nastasja; ze lacht en wij leunen in de kussens en zwijgen voor de geluiden van buiten. Bij haar is de geur van warme zijde.

Het wordt niet koel, deze avond. Zij wordt niet koel.

Ze houdt mij hier, ik verlang maar ben ziek, ik wilde weggaan naar de Serven om te dansen. Ik ben te droef en te moe, te machteloos, en ik vrees haar medelijden niet meer, haar koestering. Ik verwacht haar liefde en mag niet, - maar moet. Nastasja verhindert een alleen-zijn door mij, en ik blijf op dit verliefd gezag.

Ik ben nog niet vergeten waarom wij elkander dieper liefhebben als het duister is, - de wolken achter ons venster bleven lichtloos - en ook zij weet misschien dat wij verschijningen zijn voor elkander, die samenvloeien met de idealen die wij in elkander verwachten wanneer ons lichamelijk beeld onzichtbaar wordt. Wij betasten met ontroerde kussen onze hervonden idealen. De lamp helpt ons een beetje, wanneer zij uitgaat. Nu is ze nog maar juist aangestoken.

Het gevoel is zuiverder, peins ik, al is het niet zo werkelijk. Mijn lijden keert zich in werkelijkheid tot mij om als een verbod: hoe ben ik tegenover deze gezonde vrouw, hoe kan ik zo bij haar zijn wanneer ik haar niet genoeg liefheb om haar te sparen?

Ik laat mijn hoofd tussen haar heupen rusten. Welk een vrouw is zij ten slotte? Ik denk aan die andere vrouwen. Ze vraagt mij wat ik eigenlijk

bezit in het naakte bronzen vrouwenbeeldje dat ik hierheen heb meegebracht. Ik vermijd het bitter verschil tusschen haar en deze Eva, door te zeggen:

- Ik voel dat het voor den maker een ideaal was.

En mijn eigen gebaar, het ruggelings reizen van mijn handen langs de vormen van haar lijf, - het stoort mijn rust. Het doet mij in haar lichaam dit ideaal bespeuren, - het is een ongewild gebaar, een zinnebeeld met een misschien toevallige zin. Maar de zin van mijn strelen is machteloosheid tegenover dit lot. Het mij toebeschoren lot van haar zinnen, haar zinnen als die van een andere... Eva.

Ik voel haar glimlach worden tusschen mijn warme handen, haar koele ogen onder mijn vingertoppen en ik voel aan mijn voorhoofd haar adem en beluister dan aan haar borst, hoe zij, hier onder mijn armen, voelt idealen.

- Jouw portret staat hier in mijn kamer, wordt haar antwoord.

Ik zie verpozend buiten in de koele struiken blaren glanzen, bewegende blaren, levende hartstochtloze glansen.

- Hoeveel beter is ditzelfde veld dan in de winter, denk ik, toen *zij* ziek was.

Ik heb er een ruziemaker uit de weg geslagen, plotseling krachtig veroverd in angst en onrust, in een ademloze haast bij haar te komen omdat zij mij nodig had. Ze herkende mij niet en ijlde over haar vader, die haar eenmaal in dronkenschap moet hebben achtervolgd, haar de kleren van het lijf rukkend, tot ze veilig was achter de deur van haar kamertje en daar ineenzonk. Soms huivert ze nog wanneer *ik* haar kleed aanraak, en kust mij dan, vergeving en verontschuldiging beide.

Ik zelf wist toen niet hoe ik ooit van haar zou kunnen scheiden, ik was toen minder... verslaafd aan haar zinnelijke verzorging van mijn ontkracht lichaam, ik wilde een laatste maal dapper worden al betekende dat mijn eigen verkommering. Ik heb haar toen verteld dat zij niet altijd bij mij blijven kon, ik ging weg van haar, ik bestreed mijn verlangen en overwon het nog voor één avond.

Kort daarop werd ik bij haar geroepen, aan haar bed. Ik vloekte omdat ik haar verdacht, maar ze was met drie mannen nauwelijks in bed te houden. Mijn vrienden waren erbij, ze knarsetandde en balde haar kleine vuisten krachtig, maar machteloos, om mijn polsen en handen. Ik wist dat ik van haar hield, toen was dat waar, - en ik streed tegen haar, - ik streed daardóór voor haar en daarnáást weer tegen haar... Ik won de strijd voor haar, - haar kracht verslapte, de bewusteloosheid werd slaap, en ten slotte hoorde zij weer mijn stem, - dat ik bij haar was met de ‘vrienden’. Die nacht bleven de vrienden en zij sliep in mijn armen, terwijl nu en dan de mannen mij lieten trekken aan een cigaret.

In het voorjaar is ze teruggekomen.

Bleek en verlangend, zwak maar genezen, bij mij.

- Wanneer je morgen naar een vreemde vrouw gaat, - ik zou het vergeten, zei ze, niet alleen vergeven. Maar je hart zou je aan een andere vrouw nooit mogen geven. Daarna zou er geen weg meer zijn terug naar mij.

Ik heb er over nagedacht, wat steeds dit ‘hart’ was, dat zij bezitten wilde - dat zij bezitten *wil* -; ik ken haar on mijn zinnen, maar ik weet niet wat zij met dit ‘hart’ bedoelt, wanneer het haar ook behoren kan *alleen* in de ogenblikken dat zij een ander is...

Nu schudt Nastasja mij hier terug uit mijn peinzen, haar handen speels om mijn keel. Ze tast naar de mijne om ze te kussen. In een reflex trek ik de handen bijna terug, maar ik laat haar, ik eerbiedig haar. Mijn hart?

- Kijk, fluistert ze, we verschuilen ons hier in de uithoeken van de nacht. Ze tast langs mijn rug en drukt zich vast:

- Geloof je, dat de nacht - met boze fonkelende ogen - op het ogenblik loert, dat ze ons in de nek kan springen en ons tot last wordt? *Ik* ken de nacht alleen als een zachte, donkere vrouw. - De wind is hier in de struiken.

Mijn ogen bewegen in dit donker heen en weer langs het beeld van haar hoofd, van haar sprekende mond. Er is in deze enige bewegingen en in het versnelde voortgaan van mijn hartslag wanhoop, er is weten in van haar liefde en besef van mijn gemis aan liefde, die zij beide in het donker niet zien kan.

- Nu, gaat ze voort, legt de nacht een mantel over het hart van de wereld. Die moet alles omhullen wat klein is en zich uit eenzaamheid verbergt. Daarom houd ik van de nacht.

Ik heb haar zo nog niet gehoord. Ik denk maar niet na over haar allegorie, voel alleen haar ademhalingsbewegingen. Ook hier weer is ze nieuw voor mij.

Misschien is dit geluk. Ze kan nu mijn gezicht niet zien en denkt aan haar lieven, verliefden jongen.

- Wanneer ik nu de lamp uit laat gaan, droomt ze, dan laat ik de nacht ook over ons komen, omdat we klein zijn en ons willen verbergen.

Maar wij geven elkaar de hand; ik voel hoe zij mijn bedoeling niet kent nu ik opsta.

Ze gaat dadelijk mee door de donkere gang. Boven sommige deuren is licht dat nauwelijks schaduwen werpt hier. Buiten staat de warmte van de Augustusnacht.

Ik pluk op de weide enkele gele bloemen en geef ze haar. Schrede voor schrede door de schemering betast zij bloem voor bloem, denkend aan iets anders.

Dit geluk beloopt zijn baan over een vreemd land, ik plukte vreemde bloemen. Vannacht leef ik hier, misschien zal ik, morgen ergens anders opstaan en een andere taal spreken. - Laat mij terugkeren tot de nuchtere dingen, gun mij de vlucht uit deze wanhoop. - In het morgenlicht is alles anders. Ik ben nog niet vergeten waarom wij elkander dieper... -

En Nastasja is ondoorgrondelijk; ze heeft meer gezien dan dit alleen, nu schijnt ze gelukkig, wat is geluk? Als zij mij haar ‘hart’ geeft, hoe kan ik dit geschenk bevatten, waar komt het lot mij, waar kan ik het koesteren?

Nu het duister is, ontbreekt op mijn lippen mijn voortdurend voorbehoud op de blijheid, - nu zou ze mijn moede lach zien, één tussen ogen en lippen die beide onberoerd laat. Ze komt naderbij en zoekt op mijn gezicht, ze is gelukkig en wil tot het diepste in mij doordringen, kracht putten uit *mij*... Ik onderga haar blik als die van een rechter die vorsend zich naar voren buigt, - haar hand op mijn klamme voorhoofd is als de vuist op de tafel. - Wat bedoel je, vraagt ze, met die glimlach?

Dat een glimlach een bedoeling hebben kan... Er komt angst in die glimlach. Ik dwing haar nu kalm, voort te gaan naast mij, langs de rivier. Huizen steken aan de overzijde uit boven de scheiding tussen licht en aarde, en hier dringen wij voort over een smal pad tussen riet en kleine vennen. Door de bomen voorwaarts schijnt het lichter vlak van de lage horizon tussen de bergen links en rechts. Daarheen boogt de rivier. Kamillen geuren langs het pad en soms verschijnt in de watervlakken een glijdend spiegelbeeld van de maanhemel. Het water rimpelt naast onze voetstappen, wij gaan behoedzaam, elkaar voorzichtig aanrakend, tot zij voor mij wacht onder een zware boom.

Ik denk aan mijn eigen woorden:

- Wat bedoel je, denk je, met jouw glimlach, alsof je telkens... je zo verbáást, als nooit tevoren -, misschien over mij?

Ik had alleen bevestiging gewild van mijn vermoeden en had verheldering van mijn eigen gevoelens gehoopt, door haar antwoord. Zij heeft gezegd: - Soms wel is mijn geluk bij jou zo onwezenlijk, - zo onbegrijpelijk. Ik... doorgrond dan dat ik niets ben, dat ik niets weet, en dan ben ik helemaal zo hulpeloos tegenover jou. Dan ben je pas echt van mij.

En hier doorzie ik nu, dat *ik* (werkelijker:) *niets* ben, een voorstelling van haar, misschien soms als een lieve, verliefde jongen, maar: voorstelling. Ik doorzie dat Nastasja van mij houdt zonder het te *weten* dat ik maar een voorstelling ben, en dat ik ook van haar niet houden *kan* omdat zij, zij ook, niet werkelijk is, - een voorstelling.

- Je bestaat niet, zeg ik.

- Je bent mijn ideaal -, en omdat je het niet zijn *kunt* ben je een niets. Ze begrijpt mij van dit ogenblik aan in 't geheel niet meer. Plotseling voelt zij zich dichter bij de dingen om haar heen, weer bij het water, - dichter bij het water dan bij mij. Ze voelt, als een vrouw voelt dat een man... Ze voelt als een vrouw dat ik bezig ben haar te verliezen. En ze vreest misschien iets anders..., dat haar verdrijft, dat haar jaagt naar de dingen ver weg van *mij*, naar de dingen om haar heen, naar het water.

Ze is trots, ze aarzelt tussen hoop en wanhoop, tussen terugkeer en verdrijving. Is ook mijn woord niet een zonderlinge opwelling geweest? *Bestaat* zij niet?

- Misschien, denk ik, - houdt ze ook wel veel van zichzelf, meer van zichzelf, en is ze bang, bang mij *zelf* te verliezen.

Het is als toen ik Nastasja leerde kennen. Ik had haar hiervoor gewaarschuwd.

- Je hart, zei ze toen, een voorstelling. Jijzelf: een voorstelling. Ik: een voorstelling. Je vergist je.

En nu voelt ze, dat ze hier, naast mij, niet bestaat, en ze laat mijn hand los en voelt naar mijn ogen, naar mijn lippen.

- Ik heb van je gehouden voor ik het wist, spreken zij.

Nu weet Nastasja, dat ik besta, omdat ik gescheiden ben uit onze een-heid, omdat ik niet langer opga in haar. Ze moest dit zien als de drang naar zelfbehoud, ze weet niet dat ook zij behouden blijft... Ze voelt het bestaan van mijn ogen, en het bestaan voelt ze van mijn mond -. En ze voelt de werkelijkheid van het spreken éérder dan die van de woorden. Haar ogen zijn grauw, dof in dit licht, en voor de tweede maal deze avond lacht zij haar glimlachje. En hier verwezenlijkt, zo, wordt het onmogelijk. Ik zie het zwijgen - het zwijgt, het denkt, en haar doffe ogen vullen zich met het weinige wit licht dat tranen aantrekken. Het sterft als een levend wezen, dit is een ogenblik waarin alles schijnt te sterven. Dat het, desondanks, leeft is verdriet. Ze ziet de liefde dood, dat ze nooit bestaan heeft.

De rivier blijft ruisen, de stilte is een begin, deze wederopstanding dwingt voorwaarts, een daad sluimert, het ruisen is een wenk. Ze weigert mijn hand, niet uit wrok zoals ik even vermoed maar uit beslotenheid. Ze weigert mijn aanwezigheid, mijn tegenwoordigheid. Ik denk vruchteloze gedachten en kan niet afstand doen, toch *niet*. Ik meen dat misschien mijn verstand de afgelopen ogenblikken te sterk naar voren is gekomen, nu moet het veranderen dat zij hier zo staat, ik leg mijn hand op haar bovenarm, om haar schouders heen mijn arm, langzaam, voorzichtig, misschien merkt ze hieruit een tederheid die alles redden kan, die deze avond redden kan.

Ze schudt mij af:

- Ga.

Haar armen zijn neer langs haar heupen, klein en smal is ze, ik zie haar staan in de verbeelding van een afscheid, de rivier is de spoorbaan, is één of andere weg, ik sta in de trein, het perron met Nastasja..., maar de rivier stróómt voor haar.

- Ga, klinkt haar scherpe fluistering na, met iets van haat díe ik niet wil. Ik voel dat ik laf ben. Ze is al eenmaal thuisgebracht, door een onbekenden man die haar had opgemerkt gaande naar de rivier. Hier heeft zij al een maal aan het water gestaan.

- Kom nu mee Nastasja, hoor ik mij zeggen, ga slapen.

Ze lacht en gaat mee - . Ik kan niet raden en wanhoop op de een of andere manier omdat zij meegaat -, ik kan niet raden wat in dit lachje is, verachting? Ja natuurlijk verachting.

- Maar ik heb gemeend, denk ik snel, *voorondersteld*, haar te moeten leiden. Zij is een vrouw wier geluk stukgegaan is. Zij is buiten haar evenwicht.

En nu neemt ze mij zacht mee aan de arm.

Ik ben te zeer verbaasd dan dat ik kan achterblijven.

Vluchtige bewondering komt in me op, tot ik weer aan de rivier denk:

- Maar wanneer ik nu meega -, dan zal ik kunnen verhinderen dat het

gebeurt. (Ze wil mij misschien meenemen in het water?) Ik zal beide mogelijkheden verhinderen en wanneer dan de zenuwcrisis komt, zal ik haar gemakkelijker kunnen terugbrengen, terugdragen misschien. Ze is kennelijk vastbesloten. Nu heeft *zij* leiding. Ze steekt haar arm door de mijne en wandelt dicht naast mij. Ze spreekt niet, en ik staak mijn gissen om een afwachtende, lijdzame houding aan te nemen.

Er drijft over de zwarte poelen een diepe nachtgeur van lelies, het blijft warm boven het water, Nastasja gooit er de gele bloemen in die ik haar gegeven heb.

- Misschien stelt ze er werkelijk geen prijs meer op, denk ik, maar eerder is dit een gebaar van genot, van de erkenning van een groter schoonheid, - de kleine gele bloemen weg voor de bedwelming van de vennen.

- Een lijdende vrouw weegt de schoonheid niet, kan niet genieten.

- Hoofdpijn...

Het bloed beukt langs mijn slapen.

De nacht is vreemd, ik voel Nastasja's arm om mij heen.

Ze doet ons stilstaan aan een kleine helling, tussen de heesters, waar wij ingesloten zijn in het grenzenloze, schaarse licht van de wijde nacht.

Ik heradem en zie haar aan die steeds zwijgt.

Ze neuriet een weemoedig liedje en glimlacht bij het snelle wijsje.

We zitten naast elkaar en schikken ons gemakkelijk.

Ik denk niet meer, voel haar armen over mij.

Haar ogen zijn wijd open boven mijn hoofd.

Ik weersta niet, zij wijkt langzaam terug als ik mijn bovenlichaam opricht. Hier moet ik spreken.

Maar laat dan tenminste mijn gedachten éérst helder zijn - .

Als onverschillig ligt Nastasja terzijde, onbewegelijk.

Ik ben ziek.

Ik wil een cigaret aansteken maar voel haar hand om mijn bovenste schouder.

Dan merk ik, *dat ik dadelijk op zal staan*.

Hier ligt Nastasja, en lacht haar lach.

Ze heeft haar zijden jasje opengebonden voor mij.

Klaas Woudt, Nacht

Der sterren onbewogen wenteling
boven de dreiging van een twijfeltijd:
eeuwig de uitzichtloze kentering
van strijd in vrede, en van vrede in strijd.
Wij leven machtloos in de troebelheid
van schemerige waan; held en verrader,
wij bidden uit gewoonte om den Vader,
slechts in de verte is een kind dat schreit.

Vaak zoek ik te vergeten in het rag
van uwe haren, donker web op 't laken.
Teerheden die ons weer tot kindren maken
voor 't klimmen van een nieuwe kille dag.
Achter de dromen wacht de zekerheid
die killer is, ontdaan van alle luister
der nacht, en aan ons lot voorgoed gekluisterd:
eeuwig de dreiging van een twijfeltijd...

Juni 1945.

Hans van Straten, Voordracht

Hij sprak de woorden van 't bekend gedicht,
eerst aarzelend, met ingehouden stem,
maar weldra rustig, sterk en opgericht;
de klanken grepen en ontvoerden hem.

Hij sprak, en om ons rees de grijze stroom
der woorden als een helder oppervlak;
wij waren riet om een verlaten wak,
de lucht werd ijl en dun als in een droom.

De kamer week heel ver om ons uiteen.
Hij zweeg, wij voelden enkel nog de wind,
hij hoorde mee, het werd zo sneeuwend licht.

En buiten, waar nu 't laatste zonlicht scheen,
verzwierf het laatste woord ten avond in,
veranderde en werd een nieuw gedicht.

Paul Rodenko, Wandeling

De dag is groot en traag
en van een oud geslacht -
maar ergens ligt de nacht
in hinderlaag.

Verlaat en afgezakt
lijkt nu ons gaan door stille straten.
De huizen staan verpakt
als koffers in dépôt.
Het groene van een cactus is alleengelaten.

Geen spiegels schragen onze gang.
De ruiten zijn verdekt en blind.
Je hand ligt als een schaakstuk in mijn hand.
Ver klinkt het schreien van een kind.
Je mond beweegt verschrikt.
Je woorden wapperen
als witte hemden in de wind.

Hoe komt het kluwen van de zon ontward?
Wie heeft de dingen uitverteld?
De angsten van het hart
zijn salamanders.

Het uur blijft stom.
Waarom
is alles anders?

L.J. Pieters
Primitief dichterschap

Het is merkwaardig te zien hoe velen hun conceptie van het bestaan, - dit woord is neutraler dan ‘het leven’ - samenvatten in een figuur met menschelijke eigenschappen, die dan a.h.w. de titel wordt van hun opvattingen. Dostojewskij deed dit in de figuur van den Keldermensch, Nietzsche in den Uebermensch, ter Braak projecteert zijn gedachten gedurende een bepaalde periode in den Honnête homme, Dwinger voert de Miles heroicus ten tonele en tegenwoordig is ook de Intellectueel een standaard, waarachter zich velen scharen, die zich door een al te opdringerige gemeenschap bedreigd gevoelen. Deze titelfiguur wordt dan het symbool of de afspiegeling van hun visie op het bestaan genoemd.

Dat de opvatting dat het woord symbool afspiegeling zou beteekenen onjuist is, bewijst reeds de samenstelling ervan, ‘sum-balló’, het samenvallen en wel het samenvallen van twee werkelijkheden. Het symbool is niet de afspiegeling of de standaard, die voorop gedragen wordt, het is een elkaar volkomen dekken van twee verschillende gebeurtenissen, een samensmelten

van twee schijnbaar verschillende eenheden: voor den Christen zíjn het brood dat gebroken wordt en de wijn die in de beker gezegend wordt, het lichaam en het bloed van Christus.

Het symbool staat nu aan een geleidelijk desintegratieproces bloot; van het samenvallen van twee werkelijkheden wordt het tot de allegorie, de afspiegeling van de eene werkelijkheid in de andere en de allegorie gaat op haar beurt weer over in de leuze, waarin de werkelijkheden uiteengedacht en tegenover elkaar gesteld worden. De slotapotheose in dit proces is dan, dat de leus als zoodanig doorzien wordt en de schijnbaar tegengestelde werkelijkheden ongescheiden-onderscheiden op een ander niveau de eenheid van het begin ‘herhalen’.

Van den Intellectueel, die in een relatief laat stadium der menschwording optreedt, kan niet gezegd worden dat hij een symbool of een allegorie is. Immers in hem geen samenvallen van twee verschillende dingen, integendeel een uit elkaar denken, scheiden en definieeren. Evenmin vindt men bij hem de afspiegeling van het hooger gelijk, dat de Martelaar verzinnebeeldt. De Intellectueel vertegenwoordigt in het ontwikkelingsproces het stadium van de leuze, die als zoodanig doorzien wordt.

De Intellectueel is de leuze van de moderne mensch, die de consequenties van zijn denken dóórdenkt. De inhoud van deze leuze is dat de aanhangers ervan, de intellectueelen, de werkelijkheid in verschillende elementen uiteendenken en zich van deze elementen bewust trachten te worden. Dat zij zich intellectueelen noemen bewijst dat zij een keuze gedaan hebben en zich geschaard hebben achter de intellectueele standaard, die zij als leuze aanvaard hebben tegenover de leuzen geloof, gemeenschap, leven, bloed en bodem, enz. De intellectueel heeft het zich rekenschap geven van zijn bewustworden gekozen. De intellectueel moet nu denkend voortdurend stelling nemen, tegenstellingen scheppen, waarin hij weer niet mag blijven stilstaan omdat hij steeds vrijblijvend, denkend in actie moet zijn. Voor hem geldt de kwalificatie, dat hij negatief moet zijn, anti-stellig, nihilistisch, ontaard of ‘doodsbestrevend’, zooals Carry van Bruggen het noemt.

Het vereischt echter een uiterst zekere hand om de intellectueele leuze in al zijn negatieve, anti-stellige en nihilistische consequenties te hanteeren. Nihilisme is voor velen een sprong in een gapenden afgrond, een verzinken in een hopelooze eenzaamheid, waarbij dan over het hoofd gezien wordt dat zelfs het stellen van het absolute Niets, het Iets vóóronderstelt. Anti-stellig zijn wil niet zeggen zich overal buitenstellen, maar zich juist instellen op de stelling om er de relativiteit van in te zien. Evenmin wil negatief zeggen - nul, omdat alle andere getallen door hen van elkaar af te trekken verdwenen zijn, integendeel, elk positief getal vindt zijn equivalent in het negatieve niet-zijnde getal.

Voor dengene, die denkt en tot het einde toe doordenkt geldt hier ‘in cauda venenum’, zooals voor de staart van den schorpioen. Het is merkwaardig dat velen, die willen denken tot het einde, zich tenslotte onder het wraakgesternte van den schorpioen, dit einde onbewust als een ondergang gaan voorstellen. Op dit punt gekomen verslapt de intense spanning, die

het hanteeren van de leuze vereischt en wordt deze als zoodanig niet meer gevoeld. De intellectueel verbeeldt zich, dat hij door zijn nihilisme terechtgekomen is in het nameloos subjectieve Zelf, waaruit geen terugkeer meer mogelijk is. Hij beleeft nu zijns inziens, - hij denkt op dit punt aangekomen niet meer -, de ondergang van zijn wereld aan de geest, een apocalyptische Untergang des Abendlandes. Wanneer hij dit zoogenaamde eindstadium zou dóórdenken, en zich derhalve bewust zou blijven van zijn leuze als zoodanig, zou hij inzien dat dit einde geen ondergang, maar opnieuw een begin is. Wanneer de intellectueel zichzelf niet meer als zoodanig waardeert, laat het critisch denken, dat steeds, na in elke probleemstelling de onderling samenhangende tegenstellingen te hebben aangebracht, als een boomerang in de hand van de intellectueel terugkeerde, hem in den steek. De leus als zoodanig wordt niet meer doorzien en de tegenstellingen worden onvoorwaardelijk geleefd.

Het resultaat hiervan is dat de intellectueel, die de tegenstelling tusschen zijn werkelijkheid, waarin hij moet denken en de hem omringende werkelijkheid, waarin hij moet handelen, absoluut is gaan zien, de Intellectueel tot dogma verheven heeft en zich verbeeldt, dat de Intellectueel alleen maar denkt. Het zichtbaar gevolg hiervan is, dat de intellectueel, als verstokte enkeling, wiens kinderen door den staat opgevoed worden, wiens uitingen door ambtenaren gecensureerd en wiens gedachten door de gemeenschap verafschuwd worden, onder den voet geloopen wordt. Tragisch? Inderdaad voor diengene, die zijn intellectualisme niet als leuze gewaardeerd heeft en zich hierdoor geplaatst heeft in de rijen van de quasi-heroische pseudo-intellectueelen. De intellectueel echter wordt niet onder den voet geloopen, zie den dood van Ter Braak, van wien Van Lier in zijn lezing zegt: ‘toen de logge beeren van het geweld Maupertuis binnen wankelden, was Reinaard nog juist door een achterdeur ontsnapt’. De val waarin de pseudo-intellectueel zich gevangen voelt, het onder den voet geloopen worden, ontgaat den intellectueel ook door zijn ‘verraad’, waardoor hij in de oogen der principieelen een a-principieele opportunist zal schijnen. En het is juist dit opportunisme, thans nog gehuld in het boetekleed van de algemeene minachting, dat in de Nieuwe Elite wordt aangegeven als het belangrijkste kenmerk van een toekomstige ‘Führerschicht’. Dit opportunisme is niet een zich onderwerpen aan de omringende werkelijkheid, die te sterk is gebleken, zooals dit door den pseudo-intellectueel Innitzer in Oostenrijk werd gedaan. Het opportunisme houdt wel een element van berusting in, maar het is tevens reeds zelf het perspectief waarin de eigen denkende werkelijkheid en de omringende handelende werkelijkheid hun geldigheid hebben verloren, d.w.z. doorzien zijn.

Omdat de intellectueel niet kàn ondergaan in een hem opgedrongen einde of kan berusten in een werkelijkheid, die hem te sterk is, is zijn probleem een tactisch probleem en geen eindspel. De pseudo-intellectueel, die zijn ieuze uitsluitend als denken gewaardeerd heeft ziet slechts het eindspel, waarin hij onvermijdelijk schaakmat gezet zal worden door het handelend geweld. De intellectueel echter kan niet in een causale keten vastgesmeed

worden aan zijn finaal verderf, omdat hij deze keten steeds doorbreekt door het denkend-handelen, in deze niet de oplossing, maar het stellen van het tactisch probleem van den intellectueel. Onnoodig te zeggen dat het denkend-handelen, of meer in overeenstemming met de intellectueele leuze, het handelend-denken, door velen als ‘schipperen’ gediskwalificeerd wordt. Het handelend-denken is nu voor den intellectueel het meest volledige nihilisme, dat hij kan bereiken, door opportunist te zijn, door te schipperen geeft hij blijk zijn leuze als zoodanig te doorzien.

Voor den intellectueel is het meest volledige nihilisme, dat hij kan bereiken inderdaad het handelend-denken, de onvermijdelijk hiermee samenhangende tegenstelling is het denkend-handelen, vanuit intellectueel standpunt bezien, wederom positief getint. Het schipperen, the balance of power herhaalt zich wederom.

Dit schipperen behoedt den zich bewust-wordenden mensch in de hem omringende wereld voor een onder den voet geloopen worden aan den eenen kant en voor een opgaan in een heilstaat aan den andere. In ander opzicht vrijwaart deze methode hein voor verstarring in een systeem van begrippen. De intellectueel is bij uitstek vrije mensch.

De ironie van het noodlot, van zijn noodlot echter is, dat naast hem en in nauwe samenhang met hem, de dichter existeert. Denkend wordt de intellectueel zich van dezen hinderlijken dubbelganger bewust en beschouwt hem als den primitief, het onbewuste, dat overwonnen moet worden om te geraken tot het inzicht in de wisselwerking der begrippen.

Overwonnen moet worden inderdaad, maar nimmer overwonnen wordt, dit is juist het kenmerk van de intellectualistische tactiek. Terwijl bovendien de vraag of er overwonnen moet worden alleen past in het systeem van den zich bewust wordenden mensch.

De Dichter is het symbool van hen die zich dichters noemen, de Intellectueel is de leuze van de intellectueelen. Aan den intellectueelen kant een zich definieerend afsluiten, een systeem van collectieve veiligheid, waarbij alle begrippen gemobiliseerd worden om den Dichter, - die hier een betere benaming is dan het ‘leven’, een term, die reeds veel onheil stichtte -, buiten te sluiten, aan den anderen kant een haast onbewust penetreeren van een existentie, die eigenlijk reeds als vijfde colonne in het andere kamp aanwezig is. De intellectueel wordt zich bewust van het begrip Dichter, doch ziet meestal slechts den ongevaarlijken vorm ervan, den poëet.

Door het intellect wordt de Dichter tot object, doch juist door dit objectiveeren is het of hier een essentieele werkelijkheid niet voldoende tot zijn recht kan komen. Door zijn hulpeloosheid om den Dichter volkomen te objectiveeren, wordt de mensch a.h.w. ‘blootgesteld aan het ware en het eeuwige in hun onmededeelbaarheid’ zooals Roland Holst in Uit Zelfbehoud zegt. Het is alsof door een straling een desintegratie van het object optreedt. Deze desintegratie wordt dan in quantitatieve begrippen - het intellect bedient zich gaarne hier van - gezien als een vermindering, hetgeen daarna en ook dit is een intellectueelen gedachtengang qualitatief als primitief wordt aangeduid. Misschien is het dit wat Roland Holst, naast de voor de

hand liggende verklaring, er onbewust toe bracht om zijn gedachten onder den titel Uit Zelfbehoud te bundelen.

Aan de hand van Van der Leeuw's De primitieve Mensch en de Religie, waarvan de slotconclusie hier buiten beschouwing gelaten wordt, is het goed om de aspecten van de primitieve mentaliteit, die in dit verband als de dichterlijke wordt opgevat, na te gaan. Wordt daarbij van den dichter gesproken, dan is de bedoeling, de aanhanger van het symbool Dichter, die met zijn symbool samenvalt. Dat zich bij de beschouwing van de primitieve mentaliteit als het ware vanzelf Marsman's Tempel en Kruis als studieobject opdringt, is niet onverklaarbaar voor diegenen, die Marsman beschouwen als den dichter, die zich van zijn tijdgenooten het meest gelegen heeft laten liggen aan zijn dichterschap en die onbewust de karakteristieke trekken heeft gegeven aan de primitieve mentaliteit.

In de eerste plaats het verschijnsel, dat Van der Leeuw massief denken en beleven noemt. Teneinde verwarring te vermijden: er is hier sprake van noodzakelijkerwijs onzuivere begrippen. er wordt getracht te désigneeren en niet te definieeren (Benjamin Constant: Adolphe). Het meest nabijkomende begrip is een eenzame avond, waarin de woorden als vanzelf een gedicht vormen.

Massief denken en beleven in dit opzicht, dat het leven van den primitief in veel mindere mate gereflecteerd is; de afstand tusschen subject en object is zeer aanmerkelijk verkleind, of geheel tot nul gereduceerd. De primitief neemt geen afstand tot het gegeven object, hij is er aan overgeleverd, in veel sterkere mate nog aan overgeleverd dan de kapitein, die zijn schip in den storm ten gevolge van de kracht der elementen ziet ondergaan. De kapitein kan zich al of niet troosten met de gedachte, dat er eens misschien een schip uitgevonden zai worden, dat alle elementen kan trotseeren; voor den primitief is deze gedachte absurd. De elementen, de zon en de maan zijn realiteiten voor hem, die zijn leven bindend bepalen, die het onafwendbaar beïnvloeden. Duidelijk heeft D.H. Lawrence dit aangeduid in The Apocalypse, het boek waarin hij zijn uitleg geeft van het laatste boek van den Bijbel. In deze sfeer kon de astrologie bestaan, de wetenschap die zich bezig houdt met de verklaring van de kosmische realiteit van den mensch. Hier is ‘het mystiek getal’, ‘het babylonisch jaar’ een werkelijkheid, die niet alleen beleefd, maar ook geleefd wordt, dan leest de dichter ‘het spijkerschrift van het heelal’.

Van der Leeuw citeert Lévy Bruhl: ‘selon les primitifs, il est possible de provoquer, supprimer, modifier, transformer les dispositions d'un homme, en agissant sur elles d'une facon immédiate et physique, sans passer par la conscience du sujet, dont elles ne semblent pas dépendre nécessairement’. Het zijn deze ‘dispositions’ in den mensch die beïnvloed worden door de krachten die er schuilen in de den primitief omringende wezens en dingen en deze beïnvloeding gaat niet via het bewustzijn, maar via de existentie of het vleesch, dichterlijk gezegd:

Na zulk een dag daalt in den nacht het vuur
der poëzie in het verzadigd vleesch - .

De ervaring is in dit geval niet psychologisch doorzichtig, doch concreet, massief. Er is hier geen punt van waaruit de ervaring geregistreerd wordt. Voor den intellectueel is dit een symptoom van zijn hulpeloosheid, voor den dichter is het een levensvoorwaarde. Het is voorts geen kwestie van vertrouwen in een hoogere macht, die op een bepaald moment ingrijpt. De ervaring is totaal en er wordt niet naar haar herkomst gevraagd, - misschien gelukkig -, voor sommige dichters beteekent dit de reden van hun bestaan. De relatie subject-object is voor den primitief een andere dan voor den ‘modernen’ intellectueelen mensch; bij den primitief is het object van zijn ervaring geen object, omdat hij er zich als object van bewust is geworden en zoo hij er zich al bewust van is geworden, dan is zijn distantie tot het object aanmerkelijk kleiner dan de afstand (of het begrip) dat de intellectueel er van neemt. Zoo kan om weer een voorbeeld uit Tempel en Kruis te nemen in de regels:

Ik die bij de sterren sliep en 't haar der ruimten droeg
als zilveren gewei, en 't stuifmeel der planeten
over den melkweg blies en in de maan gezeten
langs 't grondelooze blauw der zomernachten voer -,

het onbewuste levensgevoel zijn uitdrukking vinden in een bijna bewuste verkleining van den afstand die dichter en heelal scheidt. Dat de pseudo-dichter deze massieve ervaring als zoodanig miskent, bewijst de omzetting van den eersten regel in ‘wij, die bij de springpunten der granaten slapen’ (Hoornik), waarbij een sofistische poging wordt gedaan om een niet immanente ervaring als camouflage te gebruiken voor de degeneratie van het dichterschap. Het steeds luider belijden van de leuze ‘werkelijkheid’ schijnt omgekeerd evenredig te zijn met 't afnemen van het vermogen om die werkelijkheid ook inderdaad te leven, zooals in het andere geval het tamboeren op de intellectueele leuze tengevolge heeft, dat de intellectueel zijn ondergang ziet naderen en wel sneller naarmate de leuze minder doorzien wordt. Naast dit massief beleven, eigenlijk als noodzakelijk complement er van, staat de totaliteit van al wat existeert. D.w.z. behalve de afstand tusschen subject en object aan den eenen kant, is ook de afstand tusschen subject en subject en die tusschen object en object verkleind of geheel tot symbool (in de boven reeds aangegeven beteekenis, het samenvallen van twee werkelijkheden), gereduceerd. Merkwaardige voorbeelden zijn hiervan bekend bij de volken, die door ons primitief genoemd worden, waarbij dan a.h.w. implicite wordt aangenomen, dat wij modernen over dit stadium heen zijn. De primitief zal bijvoorbeeld wanneer hij op jacht gaat het aantal honden, dat hem vergezelt niet kunnen opgeven, terwijl het hem echter nimmer zal ontgaan wanneer er één ontbreekt. Hij ziet de totaliteit, maar heeft geen oog voor de generalizatie in een aantal. Een en ander maakt dat wij op den primitief neerzien omdat hij ‘nog niet tot tien kan tellen’.

Het beleven van de totaliteit is iets anders dan het generaliseren, dat door den modernen mensch wordt toegepast om zich de werkelijkheid verklaarbaar te maken. De primitief kent niet het abstracte begrip; de algemeen-

heid, noch de bijzonderheid in haar relatie tot deze, zijn realiteiten voor hem. Zoowel de deductie als de inductie zijn hem onbekend.

Bij Danzel worden merkwaardige voorbeelden aangehaald uit primitieve talen. De Groenlander heeft zooveel woorden voor vissen als hem vissoorten bekend zijn, echter geen algemeen woord voor 'vis', de volken op Nieuw-Guinea hebben aparte woorden voor het gaan in noordelijke, westelijke, zuidelijke en oostelijke richting, echter geen woord voor het gaan in het algemeen. Het gaan in noordelijke richting wordt door den primitief als een totaliteit opgevat, waarbij het gaan en de richting waarin men gaat als een concrete onlosmakelijk verbonden eenheid wordt gevoeld. Denkbaar is in de primitieve taal een woord, dat behalve de richting, waarin men gaat ook nog omvat de stemming waarin men gaat, bijvoorbeeld een bedevaart naar Mekka. Aangezien de belevenis van den primitief, het ervaren van de totaliteit, echter vastgekoppeld blijft aan een bepaalde situatie, is het hem onmogelijk de heele wereld als een totaliteit op te vatten, dit is slechts den bewust denkenden mens mogelijk, of den mysticus.

Het totaliteitsbeleven van den primitief heeft ook op sociaal gebied een eigen aspect. Wanneer wij de bloedwraak zien, dan ontdekken we, dat hierbij geen wraak genomen wordt voor den doodslag van een individu, gepleegd door een individu, maar wraak wordt genomen voor het onrecht, dat de eene clan, - een zeer concrete eenheid voor den primitief - de andere clan heeft aangedaan, het daadwerkelijke gevolg van het gevoel voor totaliteit.

Het gevoel voor totaliteit is actueel gebonden aan een bepaalde situatie, het heeft zooals gezegd geen oog voor de abstract ervaren of gedachte eenheid van al het andere. Dit geldt ook voor den dichter. Hieruit is te verklaren, dat het dichterschap van Verwey bijvoorbeeld, minder was dan dat van Marsman. Bij den laatste meer oog voor de concrete situatie, bij den eerste, de alomvattende idee, die de situatie construeert en de primitieve impuls dooddrukt.

In plaats van de Idee der werkelijkheid, de totaliteit der gegeven objecten, of súbjecten; voor den primitief immers is alles bezield en heeft de tegenstelling subject-object eigenlijk geen zin. Voor hem zijn er geen 'dingen', evenmin als 'personen'.

Naast de aspecten massiviteit der ervaring en ervaren der totaliteit, een ander aspect, de participatie, het besef, dat er tusschen voor ons begrip tegenstrijdige wezens een fundamenteele identiteit bestaat. Iets is zoowel het één als de tegenstelling daarvan in het ander. Of er behoeft geen bepaalde tegenstelling te bestaan, het kan ook zijn, dat een tegenstelling onmogelijk of absurd is. Zooals de Australiër zijn totemdier *is*, waarbij de gedachte aan een logische tegenstelling tusschen één en ander niet goed mogelijk is. Het is hier ook niet de kwestie van een begrip en zijn reeds mee-omvatte tegenstelling, als wel van twee verschijnselen, die nimmer als eenheid tezamen te denken, toch een te ervaren identiteit vormen en elkaar volkomen dekken.

(Slot volgt)

Het ei
Clandestien

Begin Juli, toen alle clandestiene drukwerken zo ongeveer uitverkocht begonnen te raken, verscheen plotseling een tweetal uitgaven van een splinternieuwe, blijkbaar speciaal voor de gelegenheid opgerichte uitgeverij ‘De Sleutelpers’ (mijn boekhandelaar beweert dat zich hierachter een bekende Leidse uitgeversmaatschappij verbergt). Het één gaat onder een Grieks pseudoniem, het ander echter is van de hand van den dichter *C. Buddingh*, lid van de Kultuurkamer en medewerker aan Groot-Nederland, toen dit tijdschrift onder nationaal-socialistische redactie verscheen, welk boekje de argeloze liefhebber voor *f* 10.- wordt aangeboden. In het Colophon (zonder zoiets gaat nu eenmaal niets meer in deze wereld) leest men dat dit boekje ‘werd gedrukt in bezettingstijd’. Dit is een doodgewone leugen, niet alleen heeft niemand deze uitgaafjes ooit vóór Juli van dit jaar gezien, maar bovendien is het drukwerk machinaal gezet, zodat het wel zeer onlangs van de pers moet zijn gekomen. En als dit niet zo mocht zijn: welk werkelijk illegaal drukwerk verscheen ooit onder de woorden ‘gedrukt in bezettingstijd’? Buddingh's eigen werk in elk geval niet: midden 1944 verscheen zijn ‘Laarzen der Mohikanen’ met het jaartal 1941. Vanwaar dan ineens deze dapperheid? Mensen die in de jaren achter ons hun houding niet wisten te vinden - om geen scherper woorden te gebruiken - trachten thans uit de conjunctuur een slaatje te slaan door zich aan het publiek voor te stellen als Hele Pieten uit de Illegale Kunstenaarswereld.

Ik heb voor de eer bedankt.

HANS VAN STRATEN

Ingezonden mededeling

Op Woensdag 14' Nov. a.s. 's namiddags te 2 uur zal in Café Eylders te Amsterdam onder auspiciën van het tijdschrift ‘Ad Criterim’ gehouden worden een

OPENBARE VERKOPING

Onder de hamer zullen komen een grote partij nymphen (met y en ph), saters, kleine faunen (met en zonder fluit), elfen, nixen, verder borsten in vele soorten (kleine, heuvelende, spitse) los en per paar; ruisende en schemerende leden (beslist antiek), wenkbrauwbogen, Prinsessen, Jonkvrouwen, Vorstinnen (uitstekend geschikt voor balladen en rondelen), enkele zeemeerminnen, schedels, een gegarandeerd authentieke Lethe (gebruikt doch goed onderhouden), voorts een onnoemelijke hoeveelheid paarse en rode rozen, enz. enz.

Gegadigden gelieven zich tijdig van een plaats te voorzien. De toeloop is enorm!!!

[Nummer 2]

[Michael Deak: Gedichten]

In het sanatorium

rondo voor Ria

Bruidje mijn bruid, het bellenspel heeft uit.
Verwen mij nu met bramen en frambozen,
met vreemde vruchten, want vruchteloos fruit
werd mij uw huid die 'k niet meer kan liefkozen
omdat de houtworm al met tussenpozen
in mijn gebeente een stille doodsklok luidt.

Bruidje mijn bruid, het bellenspel heeft uit.
Er valt niet meer te kussen en te kozen. -
Men sterft in bed; men kan er zich verpozen,
raakt er de liefste roos en maakt haar buit -
of men ontbladert er haar laatste rozen,
dan rukt men met het blad de liefde uit. -
Bruidje mijn bruid, het bellenspel heeft uit.

Ontwakend

De nanacht talmt - de dag heeft geen gezicht.
'k Herken u niet die naast mij zijt gelegen;
er ligt mij niets meer aan de lust gelegen;
een bittere weerzin meerdert met het licht.

Wees zwijgzaam nu, en sluit uw ogen dicht -
ik kom uw schoot op lichaams landkaart tegen,
ik ga mijn vinger op de kaart bewegen
en vind uw mond met lippen half gezwicht.

Bezeten mond, razende rode mond
die door uw beet de bijslaap hebt bezegeld, -
hoe wordt een kus tot kozen afgerond

en razernij tot rust en roes geregeld;
des lichaams wig die 't lichaam wiegt en wegelt
'n gesloten oord, veraf, - een oud verbond...

Een nacht

Mijn kleinste handen liggen in uw dal,
stenen des aanstoots, lievevrouweborsten, -
een kindermond zal naar uw tepels dorsten
zoals ik ree lig voor de overval.

Geen vlek in 't klein rijk van uw lichaam zal
den vorst ontgaan; en gij, meteen vorstinne,
wieg op de wijs van uw ontdooide zinnen
een minnelied over uw zondeval.

O wakkerende windvlaag op mijn vuur,
wees de genade nu niet ongenegen.
De nacht, vriendin, is maar één nacht van duur,
en morgen zal de weemoed op u wegen.
Draag in uw staat die ik vannacht bestuur
des konings mantel en des konings degen.

Lorelei

voor Li

Lilorelei, brocaten siergewaden
benijden het geheimere batist:
uw heupvaas stemt een streelhand tot verraden,
jaloerser hand tot zijn batisten list,

strelenderwijs, o hand op heterdaden,
die wil onder brocaat zijn uitgewist
om met een vingerlid het rag te raden
waarin de spin over het spel beslist.

Lilorelei, ik zie wat gij niet ziet:
de vijver en de vis erin geschapen
en man en muis en wier en waterkant.

Elkander is een land zonder verschiet
als heup en hand niet meer onenig slapen
zó weelderig en warm en clairvoyant.

MICHAEL DEAK

[W.J. van der Molen: Gedichten]

Kerkdienst

voor A. Morriën

Het zonlicht valt door de romaanse bogen,
de sleetse handen vouw ik in mijn schoot.
Mijn rug wordt door een eigen kruis gebogen;
ik proef de zin niet van dit hemels brood.

Een vogel is het kerkraam uitgevlogen
en vindt de hemel weer, die hij ontvlood;
ik volg zijn wanhoopsvlucht, maar in mijn ogen
haken de nagels van een helse dood.

De lente stoeit nog over bruine banken,
het woord is vlees en wordt mijn bondgenoot;
mijn zere voeten rusten op de planken.

Het orgel klinkt zo zwaar en zeer devoot;
ik luister droevig naar die luide klanken,
het barse requiem van voor mijn dood.

Na mijn jeugd

De leraar vond mij al een vreemde jongen
en was verbaasd dat ik geen kind meer was,
want reeds als knaap wist ik hoe oud'ren zongen
en kende ik de zoetheid van het glas.

Hier ligt een tijd, voortvluchtig aan verlangen,
die het verleden kantelt tot geluk;
zoals de geur van warme meisjeswangen
of borsten die als druiven zijn geplukt.

Thans zit ik in een lege kroeg te drinken
en zie de toekomst als een brand geblust,
want die het leven aan zijn jeugd laat klinken
leeft in een wereld die hem verontrust.
En aan mijn mond hef ik het glas ten drinken,
zoals een vrouw die men voorzichtig kust.

W.J. VAN DER MOLEN

[H.P.G. Wringer: Gedichten]

Zal jij wel ooit...

Zal jij wel ooit tot dit, mijn hart behoren,
Dat zonder vrienden en verwanten leeft,
Eenzelvig wonend in d'ivoren toren,
Waar nooit een meisje bij den dichter bleef?

Eens zul je argeloos mijn verzen storen,
Die ik afwezig op kwitanties schreef.
O, harmonie, uit koele geest geboren,
O burgerzin, die aan mijn kleren kleeft.

Na deze droom ga 'k in het huw'lijk treden
Met rooie meisjes van de huishoudschool,
Om dan tenminste goed te kunnen eten.

Voor 't burgeraltaar klinkt 't bekend parool;
Het wordt misschien wat ordinair beleden,
Maar om hun hoofd denk ik een aureool.

Afscheid

Ik zal nooit zeggen zoals eens Ronsard:
Grijp nu je kans, stel niet tot morgen uit.
Al ben je oud en grijst je donker haar,
Dan nog kus ik je dierbaar tot mijn bruid.

Want als 'k dan 's avonds bij het lamplicht staar
Diep in je ogen en het zoet geluid
Hoor van je warme adem, dan bedaart
De wilde vogel, die nog in mij fluit.

Edoch, de kansen, lief, zijn zo gering,
Dat ik behouden in de eigen woning
Zou keren, als ik eens vertrekken ging.

Daarom, maar meen niet, dat ik j' ertoe dwing,
Vraag ik je nederig om een beloning:
Verlies mij nooit uit je herinnering.

H.P.G. WRINGER

Primitief dichterschap
II

In deze sfeer beleeft het symbool, het samenvallen van twee werkelijkheden een wederopstanding na de afvlakking tot allegorie en leuze. Zo beschouwd zijn ook de alexandrijnen in het tweede gedeelte van Tempel en Kruis, in De Boot van Dionysus, die boordevol bijna, overstromen door de elkaar telkens verdringende beelden, meer symbolisch dan allegorisch op te vatten. De gloedvolle plasticiteit der beelden heeft hier niet zozeer het karakter van afspiegeling of illustratie, als wel van participatie van de beelden onderling en van het beeld van de natuur met den dichter, die hier uiting geeft aan zijn ‘wees een plant weer, een stromend wier in de zwarte rivier der natuur’. Terloops nog even het verschil tussen Marsman en Rilke: Rilke, de dichter wiens plasticiteit primair gericht bleef op illustratie en die zijn ‘schade’ als het ware trachtte in te halen in het mysticisme van zijn later werk (Duineser Elegien en ook wel Malte) en Marsman, de dichter, die afkerig van mystiek, onafscheidelijk verbonden met het door hem opgeroepen beeld, dit symbolisch als deel van de werkelijkheid opvatte. Nog één voorbeeld van participatie:

> hoe vaster ik slaap
> des te zwaarder slaapt het heelal,
> hoe dieper ik ademhaal
> hoe hooger de nacht
> en het lied van de nachtegaal. -

En is ook niet onze gehechtheid aan ons huis, aan de dingen, die om ons heen zijn een gevolg van het feit, dat zij een deel van onszelf zijn geworden? Nog in veel sterkere mate geldt dit voor den primitief, voor wien dit alles niet alleen een deel van hemzelf is, doch als geheel hemzelf is. Participatie, - d.i. fundamentele identiteit tussen schijnbaar verschillende verschijnselen -, treedt voorts op bij het verschijnsel der representatie. De modern, die iemand representeert is slechts ten dele de door hem gerepresenteerde figuur. De gezant en gevolmachtigd minister is slechts zeer ten dele de Koningin, terwijl de volksvertegenwoordiging slechts zeer ten dele het volk is. Voor de primitief evenwel is de representant de gerepresenteerde. In de maskerdansen met magische bedoeling speelt de deelnemer geen toneel, zoals de acteur, doch is wel degelijk de door hem gerepresenteerde macht zelf: in de dans bewegen zich de machten zelf, met het gevolg dat het door de primitief gewenschte resultaat, regen of jachtbuit wordt verkregen.

Voor den dichter impliceert de participatie, dat hij niet als enkeling buiten de gemeenschap staat, zoals de intellectueel, maar zelf een deel of het geheel van die gemeenschap is. Hoezeer ook aan de oppervlakte verschillend misschien van de gemeenschap, is hij er toch één mee, hetgeen tot uitdrukking komt in de wijze waarop hij gebruik maakt van het instrument

bij uitstek van de gemeenschap, de taal. De intellectueel gebruikt de taal om te definieren, om scheidingslijnen aan te brengen, uiteindelijk in zijn consequentie van te moeten dóórdenken, ook tussen zichzelf en de gemeenschap. De dichter evenwel designeert met zijn woorden. Het woord, dat voor hem noodzakelijk vaag is, meer aanduiding, dah omgrenzing of begrip, is voor hem tevens het symbool van zijn participatie met de gemeenschap, die haar zin in zijn woorden legt, zoals hij omgekeerd aan haar woorden zijn zin tracht te geven. De intellectueel evenwel vervreemd zich door zijn abstracte formuleringen van de gemeenschap. Zo is dan ook in de meeste gevallen de intellectueel eerder onbegrijpelijk en onverstaanbaar voor haar dan de dichter. Het is dit contact via de taal, dat de primitief-dichterlijk aangelegde mens eerst tot dichter stempelt. En ook in deze uiting van zijn ervaring komt het primitieve karakter van het dichterschap tot uitdrukking.

Eén der aspecten van het dichterschap, dat in het gedicht zijn zelfbevestiging zoekt, is het magische aspect. Er is veel gesproken en geschreven over het magische karakter van het gedicht, waarbij dit karakter echter veelal als betoverend of sprookjesachtig werd misverstaan. Hierbij wordt dan meestal, met miskenning van het effect van het gedicht voor den dichter zelf, gedacht aan de indruk, die het maakt, de sfeer, die het oproept en deze sfeer wordt dan als magisch gekenschetst. Dit is echter onjuist. Door middel van de magie wil de primitieve mens de hem omringende wereld beheersen en hij doet dit door deze wereld naar binnen te halen, in zich zelf te brengen. Het merkwaardige hierbij is, dat de methode, die hij daarbij toepast niet verschilt van de technische of psychische wijze waarop de moderne mens de wereld aan zich tracht te onderwerpen.

Om hiervan een voorbeeld te geven: de ploeg is voor den primitief evenals voor den modern een werktuig, waarmee hij iets kan bereiken. Voor den modernen mens is dit de beheersing van de natuur, voor den primitief is dit het beheersen van de heilige kracht, die onafhankelijk werkend van den uitvinder en maker, in het werktuig, de ploeg ‘gevangen’ is. Op het eerste gezicht is dit een technische beheersing van de wereld rondom. Door voor ons zinloze rituele handelingen met dit werktuig blijkt echter, dat dit beheersen iets anders wil bereiken dan datgene wat de modern, de homo faber van Bergson, voor ogen heeft, n.l. de beheersing van de natuur. Voor den primitief bestaat er geen natuur, alles is voor hem natuur, inclusief hij zelf, of er is geen natuur voor hem. Zijn doel is niet het beheersen van de natuur, maar het beheersen van de ploeg, welks kracht hij voor zich wil laten werken.

Ook de psychische beheersing van het bepaalde stuk natuur, dat wij medemens noemen, verschilt bij den primitief uiterlijk niet van de onze. Ook wij kennen overredings- en verdovingskracht toe aan bijvoorbeeld het woord, de kracht, die er uitgaat van de stem van den verafgoden volksleider. Ook hier echter is voor den primitief niet het doel de beheersing van den ander door de magische formule, maar de beheersing van de kracht, die er in het

woord zelf gelegen is, het beheersen van de formule als zodanig. Hieruit is ook te verklaren het voor ons gevoel volmaakt onbegrijpelijke gevaar, dat er schuilt in het hanteren van de formule; het woord kan zich tegen den gebruiker keren niet in die zin, dat het door den hoorder misverstaan wordt, maar in de zin, dat de kracht in de woorden verborgen, zich tegen den primitief keert. Het is misschien dit uiterst onbewuste gevoel, dat den dichter een gevoel van onzekerheid geeft vóór en tijdens het neerschrijven van zijn gedicht. Dit is niet de onzekerheid of de ervaring van den dichter wel voldoende tot uitdrukking gebracht zal worden in het gedicht, maar een onzekerheid veroorzaakt door het besef, dat het woord door het neer te schrijven reeds boven den dichter uitgaat en een eigen existentie krijgt. Het is deze eerbied, die gemaakt heeft dat de meeste gedichten niet geschreven werden. Het essentiele kenmerk van de magie is dat zij het gegevene niet eenvoudig aanvaardt maar het tracht te hanteren. Magie is opstand tegen het gegevene, het dichten is een opstand tegen de kracht, de betekenis van de woorden in het gedicht en een poging om deze betekenis naar zijn hand te zetten. Iets hiervan - op gevaar af van te gaan hineininterpretieren - ligt waarschijnlijk in de regels van Marsman: ‘hij peinst en schrijft en langzaam vult zich het geduldig blad met tekens, die zijn hand bevreemd herkent als letterbeelden uit een dood visioen’. Hier ook de volkomen eigen waarde, die er aan ‘de tekens’ gehecht wordt en die de dichter niet schept maar herkent. De volgende stap is de poging om deze tekens te beheersen, de opstand tegen de betekenis. Afgezien van het gevaar, dat er bij deze poging bestaat dat de dichter niet begrepen wordt door den lezer, is er het gevaar dat het gedicht zich tijdens het neerschrijven tegen den dichter keert en zelfstandig zijn ervaring gaat beïnvloeden. (Paul Valéry, Introduction à la poétique: Tout ce que nous pouvons définir se distingue aussitôt de l'esprit producteur et s'y oppose.) In dit laatste opzicht stemmen gedicht en bezweringsformule overeen.

De weg, die de dichterlijke ervaring aflegt vanaf zijn oorsprong, de onbewuste verwondering is dus de volgende. Eerst het ervaren van de totaliteit en het participeren der existenties en dan de poging om deze ervaring te objectiveren. De poging om te objectiveren in een gedicht is in wezen niet primitief meer (de primitieve mens objectiveert niet), maar de manier waarop deze poging gedaan wordt is nog primitief, namelijk magisch. De dichter tracht het woord als werktuig technisch te beheersen, het is voor hem de ploeg, welks kracht hij bij het bewerken van het veld van zijn ervaring aan zich dienstbaar maakt. In het daarop volgende stadium hebben de woorden zich aaneen gesloten tot een formule, die hij psychisch als gedicht moet beheersen, het gedicht, dat dan een afzonderlijk bestaan is begonnen. Zo is de dichter, primitief in zijn ervaring, eveneens primitief in de wijze waarop hij deze ervaring tracht te objectiveren. Het objectiveren zelf echter, is zoals gezegd niet primitief, hierbij is reeds een beseffen van het ‘dubbelbestaan’ van den mens aanwezig.

De verhouding, die er tenslotte in dit evolutieproces der dichterlijke erva-

ring ontstaat tussen dichter-gedicht-lezer, is nog niet aan de orde, voordien vraagt nog het mytisch aspect van het dichterschap om het afleggen van rekenschap.

In welk gedicht, behalve dan in de Atlantische Balladen van Hendrik de Vries, komt het mythisch aspect zoo duidelijk tot uitdrukking als in het laatste gedicht in de bundel van Marsman?:

> - hier golft de nacht van 't dionysisch schip
> dat van de Zuilen naar de Hellespont
> en van Damascus naar de Etna zwierf;
> hier de fontein, die naar het zenith sprong
> en regenbogen naar de kusten wierp
> van de moskee, de tempel en het kruis -

De mythe waarin ‘het kruishout als een wijnstok rankt’. En getuigt het niet van een gebrek aan verbeeldingskracht, wanneer Marsman op grond hiervan wordt afgedaan als een profetisch dichter, die zijn visioen voorspelt? (Binnendijk: Gewikt, gewogen.)

Het belangrijkste kenmerk van de mythe is, dat hierin het innerlijk levensgevoel naar buiten wordt geprojecteerd en in de tijd, d.w.z. niet in de chronologische tijd, de temps-espace maar in de durée van Bergson tot uitdrukking komt. In zoverre als dit levensgevoel de reflectie is van de levenswerkelijkheid rondom, is er hier dus evenals in de magie sprake van een objectiveren. De wijze evenwel waarop ook hier het objectiveren geschiedt is primitief, in dit geval beeldend en niet begripmatig. De ‘moderne’ intellectueel objectiveert de wereld in begrippen, de primitief in beelden en symbolen. Aan de ene kant het begrip ‘jagen’, aan de andere kant de godin Artemis, die behalve als symbool van de jacht ook nog vele andere begrippen als toverij en een gunstig verloop van de geboorte symboliseert. Aan de ene kant een begrip begrensd door de definitie, aan de andere kant een beeld met uiterst vage en vervloeiende contouren. En ook hier is het duidelijke, scherp omlijnde niet het meest reëele voor den primitief. Integendeel, de verbijsterende actualiteit van het beeld is voor primitief en dichter zoo groot, dat hij zijn ervaring geweld zou moeten aandoen om haar in een begrip onder te brengen.

Wanneer nu een bepaalde gestalte als Artemis of Horus in de mythologie optreedt zal direct gezegd worden, dat deze gestalte iets personifieert, een begrip wel te verstaan. Dit personifieeren moet echter evenals het symbool anders opgevat worden dan het meestal gebeurt. De personificatie is voor den primitief niet een uitbeelding van de werkelijkheid, maar de werkelijkheid zelve. Geen bovennatuurlijke werkelijkheid, zoals het Koninkrijk Gods, dat niet van deze aarde is, maar een werkelijkheid, die existeert in de tijd. Voor de zich bewust-wordende mens geldt ‘das was wirklich ist, dasz ist vernünftig’ voor den primitief geldt: alle werkelijkheid is intuïtief en beeldende ervaringsmogelijkheid. En evenals uit Hegel's adagium besloten moet worden tot een objektive Vernunft, zoo volgt uit de primitieve stel-

regel een objectieve intuïtie, die uitgaat boven de subjectieve intuïties. (Bergson: L'intuition philosofique.) Hiermee kan het verwijt, dat er van vele kanten gericht is tegen de intuïtieleer van Bergson mogelijk ontzenuwd worden.

De mythe speelt in de tijd. Wanneer gezegd wordt hoogmoed komt voor de val, dan kan dit altijd waar blijven, maar wanneer gezegd wordt Prometheus stond op tegen Zeus, dan is dit een gebeuren in de tijd. Niet een gebeuren in de tijd die zich beweegt met de wijzers van de klok, maar een gebeuren in een tijd, die verstaan moet worden als een melodie, waarin het reeds gehoorde blijft voortduren en het nog niet gehoorde reeds begint te klinken; le temps chargé du passé et gros de l'avenir. In deze tijd klinkt Marsman's ‘onheuglijk europese lied, dat in de aanvang klonk van de cultuur’ en dat zal klinken ‘zo lang de geestdrift om de ruimten spant een firmament van intellect en droom’ en dat zich hecht aan het gebeuren van het dionysisch schip dat zwerft van de Zuilen naar de Hellespont, van Odysseus, van Solon en van de ondergang van Atlantis.

Behalve dit kenmerk van de mythe valt nog een ander kenmerk op: de mythe herhaalt zich niet met de vanzelfsprekendheid van een natuurgebeuren, maar moet telkens opnieuw opzettelijk herhaald worden. Een prachtig voorbeeld hiervan is Pascal's ‘Jésus sera en agonie jusqu'à la fin du monde, il ne faut pas dormir pendant ce temps là’. Steeds weer moet de Christen trachten wakker te blijven bij het lijden van Jezus in de hof van Getsehmané, steeds weer moet hij dit lijden als een realiteit ervaren. Uit een onmacht of onbewuste onwil om de mythe van het Christendom te beleven ontstonden de gedichten II en XXXI tot XXXVIII in Tempel en Kruis.

Kan men zeggen dat de dichter in het woord en het gedicht als formule op magische wijze de primitieve ervaring objectiveert, in de verbeelding en de beelden, die hij in het gedicht gebruikt objectiveert hij deze ervaring op mythische wijze. Omdat hij zijn levensgevoel in beelden en gestalten projecteert, wordt de werkelijkheid als afspiegeling van het innerlijk levensgevoel tot een bewegend, levend beeld. Door de mythe wordt de gehele wereld tot subject.

Wanneer dan tenslotte het gedicht ontstaan is, zal de dichter terecht voor primitief gehouden worden. Aan de ene kant zullen er de lichtgelovigen zijn, die op deze alchimie du verbe terugzien als een heimelijk bewonderd primitief Paradijs, waarin iedere bloem een bloem, het gras groen en de vrouwen welgevuld zijn, aan de andere kant zullen er zijn de ongelovigen, die den dichter als een primitief en overwonnen stadium van oermens beschouwen en hem opsluiten in het natuurreservaat der poëziecritiek. De ongelovigen kunnen zich echter niet zodanig tegen het dichterlijke beveiligen, dat hen niet zo nu en dan eens een gedicht, al is het dan in de vorm van een reclame-opschrift, onder ogen komt. Het gedicht is zelfstandig geworden en heeft zich een eigen bestaansrecht verworven. Er blijft dus thans nog over de verhouding dichter-gedicht-lezer.

Paul Valéry ontkent dat er een relatie bestaat tussen den dichter, het gedicht en den lezer en meent, dat de verhouding producteur-oeuvre van geheel andere orde is dan de verhouding consommateur-oeuvre. Tussen dichter en gedicht bestaat een primitieve relatie, tussen lezer en gedicht meestal een aesthetische of ethische gevoelsband. Toch gaat het te ver om iedere band tussen lezer en dichter te ontkennen. Hierbij behoeft nog niet eens gedacht te worden aan een sociaal tendentieus dichterschap, - in vele gevallen een ontaardingsvorm, de dichter tracht zijn gedachten op te leggen - maar slechts aan een dichterschap, dat zich rekenschap geeft van het instrument, dat het gebruikt, de taal, als middel om zich voor den ander verstaanbaar te maken. Juist doordat de dichter zijn ervaring tracht te objectiveren komt hij aan de grens der primitieve mentaliteit en overschrijdt deze grens wanneer hij beseft, dat hij voor anderen verstaanbaar is. Van de tegenovergestelde kant gezien, dus van den lezer uit; omdat deze zich in het gedicht en den dichter onbewust tracht te subjectiveren nadert hij de grens van het primitieve levensgevoel. Dat dit voorbij gezien wordt komt, omdat de dichter niet de bedoeling heeft om voor den ander te spreken en de lezer het gedicht als voor allen geldende schoonheid wil ondergaan.

Het gedicht is in de historische tijd, er is een bepaald ontstaansmoment aan te wijzen, het gedicht is een gegeven ruimtelijke grootheid. En met dit gegeven begint de lezer zijn ervaring. Het onderscheid tussen dichter en lezer bestaat hierin, dat het gedicht voor den één de uiting is van de primitieve ervaring, terwijl het voor den ander het middel is om primitief te ervaren. Naast het éne en ondeelbare moment echter waarin de lezer zich door het gedicht weer opgenomen voelt in de eenheid van het bestaan, staan de duizend andere momenten, waarin een wolk aesthetica zich zwaarwichtig ontlaadt in de kille druppels onbegrip, die de kritieken van de meeste litteraten zo gevlekt en onleesbaar maken.

Tenslotte, wederom terugkerend naar het uitgangspunt, den intellectueel; is er voor dezen geen ondergang, wanneer hij zijn leuze als zodanig blijft doorzien en zich niet verblind schaart in de rijen, of beter zich opsluit in de hermitages der heroïsch ondergaande pseudo-intellectuëlen, zo is er ook voor den dichter geen ondergang; de gemeenschap zal hem waarschijnlijk als ongevaarlijke primitief in stand willen houden. Van deze gemeenschap heeft hij geen gevaar te duchten, het gevaar komt veeleer van binnen uit. Primitieven hebben de onaangename neiging om zowel in dichterlijk- als in ethnologisch opzicht uit te sterven; de dichter leeft het symbool Dichter niet meer en zwijgt dan op onverklaarbare wijze of brabbelt nog wat als poëet verder. De intellectueel, die zijn leuze doorziet, redt zich door het handelend-denken, het schipperen, uit het dilemma van de pseudo-intellectueel en hij ‘herhaalt’ daarin op een ander niveau den dichter, die in zijn gedicht bij de gratie van de verbeelding, de innerlijke en uiterlijke werkelijkheid symbolisch leeft en die daarmee het dilemma van den dichterlijk aangelegden zwijger of den nijveren poëet ontgaat. Onwelwillende buitenstaanders echter veronderstellen soms dat de dichter zich in de laatste gevallen van zijn dichterschap bewust is geworden.

L.J. PIETERS

[Henk van Maurik: Gedichten]

De geteisterden

Slechts bitterheid vult bord en beker
en drenkt de wortels van ons hart,
vergroeid en in zichzelf verward,
maar levenszéker.

O dood, wat bindt ons aan het leven
en dwingt ons tot in 't bliksemlicht
van uw onmiddellijk gezicht
u te weerstreven?

Wij zijn herkend, en niet gekozen,
nòg niet - maar niemand kent zijn tijd,
de dood kiest zonder onderscheid
uit machtelozen;

alles moet naar zijn wil geschieden,
Gòd weet dat wij zoo weerloos zijn
als kinderen, die angst en pijn
vergeefs ontvlieden.

Honger, wrok niet zoo dof bezonnen,
niemand snoert nodeloos de riem. -
O levenskracht, reeds in de kiem
doodsoverwonnen.

Kwatrijn

Wanneer allengs de herfstwinden opsteken,
denk ik aan 't zaad en aan de verre streken
waar 't henendrijft, maar 'k hoor een zachte stem
ontroerd òns uur van vruchtbaarheid afsmeken.

HENK VAN MAURIK

[Theo van Alkemade: Gedichten]

Adieu

En dan weggaan - de deur behoedzaam sluiten,
warend door schaduwen die 'n kleine lamp
neerhangt in 't trappenhuis als zwarte damp,
en in een bezonken peinzen naar buiten

gaan in de doodstille, winterse stad.
Een drang omhoog te zien wordt niet te stuiten:
sta ik daar zelf nog aan de lichte ruiten
van het vertrek, waar 'k haar heb liefgehad?

Misschien droomt zij van mij. Het was zo zuiver
maar ook zo week, dat ik niet dorst te blijven.
Vrijwillig heb ik deze vlucht gekozen.

- Ik zal haar - denk ik - later nog wel schrijven -
Sneeuw kraakt onder mijn voeten, licht-bevrozen,
en ik loop verder, in een zachte huiver.

Herfst in de zomer

De avond draalt onder het loof der bomen.
Ik luister naar de wind die langs mij schrijdt.
En onverminderd is teruggekomen
- maar nu voor 't laatst - de oude opstandigheid.

Want stilte doet zijn mijmerende ronde
in 't hart dat weet te zwijgen. Reeds voorgoed?
Ik heb de zuiverheid nog niet gevonden,
die eenmaal toch mijn leven leiden moet;

om dan, bevrijd van ieder klein verlangen,
als 't pad naar 't einddoel zienderoog versmalt,
van 't laatste boek het sluitstuk aan te vangen,
naar Bach te luisteren als de avond valt,

en bij een kaarsvlam in Gods boek te lezen,
en zeer eenvoudig zijn in woord en wezen.

Vervreemding

Uit duizend sterren stroomde breed de nacht,
en waar wij liepen over wijde zanden
was er licht stuiven: in de hemellanden
betrok de wind zijn huiverende wacht.

En elk verlangen was nu moegedacht
in ons en stil geworden; onze handen
raakten elkaar wel even, maar hun branden
was nu tot enkel tederheid verzacht.

Maar 't ogenblik dat ik op je bleef leunen
wist ik een haastige muziek ophanden,
en door de ruige dennen liep een kreunen

als 't moede fluist'ren van een bijna dode.
En meeuwen sliepen, sneeuwen onheilsboden,
her en der in aangrenzende weilanden.

Adagietto

Landschap, in stille grijzen uitgezegd,
uw lijnen lossen op in dunne nevels,
de zachte kartellijn van verre gevels,
contouren, roerloos-stil, en haast on-echt,

en vèrgezichten met veel ijle bomen,
hoe vindt mijn hart heul voor het oud gemis,
want nu moest één die even zwijgzaam is,
langs stille paden met mij samenkomen

tot in het diepst geheim van dit droef landschap,
en mee aan 't dicht gedachtenspinsel weven:
dekmantel van een oude eenzaamheid.

Want 't is dit spel van liefde en verwantschap
dat ons omhoog houdt in de mist van 't leven:
onzer gedachten zwevende gemeenzaamheid.

THEO VAN ALKEMADE

Vijftig-jarig jubileum

Links bloemen, rechts bloemen, boven zijn hoofd en aan zijn voeten bloemen.

En toen de foto genomen was, herkauwden wij verveeld onze gelegenheidszinnen, met een schuin oog naar de klok. En eindelijk zei de klok, dat het weliswaar nog net even te vroeg was - hij was per slot van rekening onze chef -, maar dat we toch wel bij wijze van aanloop met onze voeten konden gaan schuifelen.

Toen beging een van ons een grote stommiteit. Het toeval had er ook schuld aan, in zoverre zijn woorden juist in een algemene adempauze vielen. Hij schrok er zelf van. Waarschijnlijk had hij het zinnetje geprepareerd voor het begin van de avond, en had hij òf geen gelegenheid er toe gekregen om het te lanceren, òf hij had het de hele tijd al gelanceerd, zonder dat het door iemand was opgemerkt. Misschien ook zonder dat hij het zelf gemerkt had. Dan was het hem natuurlijk niet zo heel erg kwalijk te nemen. Wijzelf hadden tenslotte ook maar een repertoir van een paar woorden, die wij zo van tijd tot tijd met een beetje gezoem er omheen naar voren brachten, en zo was de conversatie naar aller tevredenheid op gang gehouden. Wat wij hem wel kwalijk namen was, dat hij origineel wilde zijn. Waarom niet met ons in het algemene koor van ‘accuratesse, trouw en plichtsbesef’ ingestemd?

- Vertelt u eens iets, had de ongeluksvogel gezegd, van uw loopbaan.

Het woord was gevallen, de oude had het opgevangen, en nu was het te laat. Bleef ons niets anders over dan achter in onze stoelen te schuiven en te hopen, dat het niet lang zou duren. Tenslotte waren wij zijn ondergeschikten, en berusting is een onzer mooiste eigenschappen.

Veel zou hij niet te vertellen hebben. Wij kenden zijn vijftig-jarige loopbaan even goed als hijzelf, gedeeltelijk uit eigen ervaring en voor het grootste deel uit overlevering. Als er gedurende die vijftig jaar ook maar iets geweest was, dat enigszins afweek van zijn normale dagindeling, dan had de overlevering dat wel aangedikt tot een wereldschokkend evenement. Het was dus met gefundeerde hoop dat onze blikken aan de klok bleven hangen. - Toen ik zestien jaar was, begon hij, en wij sloten toegeeflijk onze ogen, kwam ik te werken in een zandschacht.

Dat leek ons een dwaze verspreking. Hij bedoelde natuurlijk handelskantoor, want hij was inderdaad op zijn zestiende jaar begonnen. Maar toen hij in zijn vergissing bleef volharden en het alsmaar weer over zandschacht in plaats van handelskantoor had, gingen wij rechtop zitten, en seinden elkaar toe, dat hier iets niet klopte.

- Een zandschacht, vertelde hij, is een lange onderaardse gang, zoiets als een kolenmijn. Alleen is er natuurlijk zand in plaats van steenkool. Ik voelde mij er heel tevreden, deed mijn werk naar beste kunnen, en was er trots op arbeider te zijn in zo'n mooie schacht.

Wij keken elkaar aan, en ons oordeel was eenstemmig.

- Om het de arbeiders gemakkelijk te maken, ging hij verder, waren er huisjes gebouwd in de schacht, waar zij voor een lage huurprijs konden wonen. Zo'n huisje te bezitten, dat stond mij altijd als een ideaal voor ogen. Toen ik twintig was huurde ik twee kamers, en voelde mij zelfstandig. Ons werk bestond uit het rijden van zandkarretjes. Over de lengte van de gehele schacht, die, zoals ik zei, uit een lange gang bestond, waren rails aangelegd, en wij reden van het ene eind naar het andere, waar wij het zand kiepten, en kwamen met onze lege karretjes terug om nieuwe lading te halen. Ik moet zeggen, het werk beviel mij buitengewoon, vooral in het begin, en telkens als ik door de hoge gang reed, raakte ik opnieuw onder de indruk.

Eerst was het mijn werk zelf dat mij interesseerde. Maar toen ik twee-en-twintig was, begon ik mij af te vragen waaraan wij eigenlijk al die jaren bezig waren. Wij laadden onze karretjes aan het ene einde van de schacht vol met zand, en stortten het aan het andere einde uit. Daar waren enige mannen bezig het netjes en gelijkmatig op te hopen.

Ik sprak er met onzen voorman over. Hij gaf een uitwijkend antwoord, en toen ik te lang aandrong, werd hij kwaad, waaruit ik opmaakte, dat hij het evenmin als ikzelf wist, waarvoor wij werkten. Ik vroeg het aan een kameraad, die mij niet eens begreep, en toen ik erin geslaagd was mij zo duidelijk mogelijk uit te drukken, zei hij, dat het er niets toe deed, en dat het hem niet kon schelen ook, zolang hij maar genoeg te eten en te drinken had. Als ik het dan met alle geweld wilde weten moest ik het maar aan den baas vragen, die zou het wel weten. Dat, dacht hij, zou mijn mond wel snoeren. De baas was zo ver en onbereikbaar, dat de overweging alleen al van een particulier gesprek met hem een ongerijmdheid leek. Mijn kameraad beschouwde het gesprek als geëindigd en draaide zich om. De baas was een abstract begrip.

Ook ik ging weer aan mijn werk, en dacht aan andere dingen. Maar de volgende dag kwam het gevoel van onvoldaanheid halsstarrig terug. En al hield ik mij nu ook duizend maal voor, dat niemand het ooit in zijn hoofd zou halen om op de deur van de directie-kamer te kloppen, treiterend zweefde mij de voorstelling voor ogen van een hand met vijf gekromde vingers, waarvan er twee een korte maar duidelijke roffel op de gevreesde deur lieten horen. Bescheiden natuurlijk, maar toch met een niet te miskennen eigen initiatief erin. En hoe ik vluchtig mijn haar zou gladstrijken, als ik zijn ‘ja’ van binnen vernomen had.

En plotseling was het geen voorstelling meer, en zag ik mijn overmoed in een situatie verplaatst, die ik niet voorzien had. Ik stond in de kamer van den baas.

Hij zat achter zijn bureau en scheen mijn aanwezigheid niet op te merken. Ik overwoog of het niet het beste was om maar weer stilletjes te verdwijnen. Toen sloeg hij zijn ogen op en ik begon te stamelen. En plotseling was het er uit: wat toch het doel was van ons werk.

De baas had allang zijn aandacht weer op het bureau gevestigd, waar

een velletje papier hem buitenmate scheen te interesseren. Er volgde een stilte, waarin mijn pathetische uitval idioot bleef naklinken. Om mijn houding te redden moest ik met mijn vuist op tafel slaan. Ik begrijp nog steeds niet waar ik de lef vandaan haalde, maar ik deed het. Toen schoof hij rustig zijn stoel achteruit en trok een la open, waaruit hij een dikke map te voorschijn haalde. De map bevatte een bundel papieren, allemaal van gelijk formaat. De bovenste vijf ervan etaleerde hij naast elkaar op zijn bureau. Op het eerste gezicht leek ook het schema, dat op alle vijf getekend was hetzelfde. Een horizontale lijn over het gehele papiervlak, en een centimeter of vijf eronder, evenwijdig met die lijn, een langgerekte rechthoek, ongeveer een bij acht. Het hele papier was in graden verdeeld. Bij nader inzien nu bleek het verschil tussen de vijf schema's hierin gelegen te zijn, dat de genoemde rechthoekjes allemaal een andere plaats in het graden-systeem hadden, en wel zo, dat de rechthoek op het eerste blad meer links gesitueerd was dan dat van het vijfde. En zo ook, successievelijk, de drie tussenliggende.

De baas legde uit, dat het schema's van onze zandschacht waren, zoals die in de laatste vijf jaar geweest was. De horizontale lijn was het aardoppervlak, de rechthoek de schacht zelf.

- Laten wij het linker uiteinde a, het rechter b noemen, zei de baas. - Zoals je ziet liggen a en b op het eerste schema heel wat meer naar links dan op het laatste. Dat nu is het resultaat van vijf jaar werk.

Dat zei me niet veel. Ik keek naar de stapel papieren, die in de map waren achtergebleven, en de baas zei, dat ik mijn gang kon gaan. Ik liet mijn vingers door de blaadjes glijden. Zij stelden allemaal hetzelfde schema voor. Ik haalde de hele stapel eraf, zodat alleen het onderste velletje bleef liggen: hetzelfde schema.

- Van honderd jaar geleden, zei de baas.

Ik kreeg het plotseling benauwd, en wist, dat het kwam doordat er iets mankeerde aan al die tekeningen. Maar ik kon er niet op komen, wat dat zou zijn.

- Bij b laden wij het zand in de karretjes, ging de baas verder, en bij a storten wij het uit. Vandaar dat de hele schacht hoe langer hoe meer naar rechts opschuift.

En ineens wist ik wat mij beklemde: er was geen uitgang op de schema's getekend.

- Een uitgang, zei de baas, en streek peinzend met zijn hand over zijn kin, zal vermoedelijk bij a geweest zijn. Toen wees hij met zijn pen naar de boekenrekken, die langs de muren stonden.

- En dat, zei hij, zijn de schema's van de laatste vier miljoen jaar.

Hij stond op en opende een luikje in de vloer, vlak achter zijn bureaustoel. - En dat, zei hij, zijn de schema's van -

Nu lijd ik aan hoogtevrees, en toen ik langs die eindeloze rijen van opeengestapelde mappen naar beneden had gekeken, moest ik al mijn krachten

inspannen om niet in de diepte te vallen. Zodoende had ik het getal, dat hij noemde, niet gehoord.

Wat er verder gebeurd is staat mij maar vaag voor de geest. Ik voelde de deurknop onder mijn vingers en draaide hem om. Toen ik in de gang stond, boorde ik zijn stem nog. En dat,... zei hij -

Hier zweeg onze jubilaris, en wij voelden ons ongemakkelijk. Onze voeten waren stijf van het lange stilzitten, maar niemand van ons wilde de eerste zijn om ze te verzetten.

- Onbeheerst, ging de oude verder, als jonge mensen zijn, begon ik de schacht op en neer te rennen, met mijn nagels in het zand te krabben, te schreeuwen dat ik er uit wou. Dwaas en nutteloos, de baas had immers vier miljoen schema's, en nog een luik, en nog iets. Ik ging als een bezetene te keer, liep van a naar b, van b naar a, van a naar b - . Totdat ik berustte. Weer viel er een stilte, en wij wachtten af, of hij nog door zou gaan. Wij wilden onze voeten verzetten, maar konden niet. De klok wees ver over tijd. Wij werden bang, want wij wisten, dat wij onze voeten pas zouden kunnen bewegen als hij de zijne verschoven had. En hij zat daar zo roerloos, alsof hij na zijn laatste woorden gestorven was.

Iemand vroeg:

- En hoe bent u er dan uitgekomen?

De jubilaris keek op.

- Ik ben er niet uitgekomen, zei hij.

OLGA RODENKO

Nagedachtenis

Ik weet niet waar jij bent. Het nieuwe leven,
dat nu voor jou begonnen is, ik ken
het niet, nog niet. Maar deze zachte woorden,
zo zwak, zo schuchter in him wankel pogen,
zo vol verlangen als de handen van
een vrouw in 't uur der laatste overgave,
o, kunnen zij niet tastend jou bereiken,
jou weten in dat donker generzijds?
Of is dit maar legende, is de dood
geen duisternis van landen, onbetreden
door wie hier in de kale schemering
van ons tweeslachtig weten zijn gebleven?
Rijst daar een zon? Bloeit daar een maan
te midden van een veld vol sterrebloesem?
O, kunnen wij in innig peinzen niet
die opgang en dat stralen schietend bloeien
van maan en sterren door de opslag onzer
ogen in ons naar binnen drinken als
een eerste teug van late eeuwigheid?

Ik weet het niet. Alleen, een stil vermoeden
wil in mijn donker wakker worden, bron,
die langzaam opstijgt naar het daglicht van
mijn denken. Nog is haar helder glanzen niet
door 't zachte aardeweefsel van mijn ziel
gebroken. Nog vloeit haar koelte niet over
het blank verlangen van mijn uitgespreide
handen. Maar reeds mijn aarde geurt en in
haar geuren sta ik en voel ik als bedwelmd
het eerste weten van een wijde woning
rijzen.

Ik schrok, toen ik het hoorde, ergens diep
in mij schrok ik, zodat het scheen, alsof
ik in mijn luisteren te eenzaam stond
dan dat ontroering mij nog kon bereiken.
Het was toen al gebeurd. Misschien stond jij
wel naast mij, in mij ook, want hoe toch kon
ik anders het al weten, en hoe kon die schrik
van binnen in mij opstaan zonder kracht
van buiten? Zij bleef hangen als een wolk,
een wolk van schrik boven de aarde van
mijn ziel en voor de hemel van mijn weten.
Maar door ons heen ook waait de wind der wereld,
en zij dreef over. Wat eerst uit mijn ziel
was opgestegen, werd gevaagd, verdreven
ver naar een uithoek van de wereld, waar
al schrik en angst verkilt en neerslaat in
de lege ruimte.
Hoe lang stond ik zo?
Ik weet het niet; maar in mij werd het helder.
Ik zag mijn kleine aandeel aan die wijde
koepel, die slechts de liefde van gesloten
ogen aanschouwen kan. Haar hoge ronding
boog lichtend zich naar voren met het heilig
weten van haar sterren, en toen ook zag
ik, in die nacht van helderheid, dat er
een nieuwe ster ontbrand was aan de hemel.
O, kon ik toen bedroefd zijn? Stond jouw dood
niet in de open aandacht van mijn ogen,
alsof hij nooit gestorven was? Lag in
de neerschijn van dat lichtend zweven niet
het tegendeel van afscheid? En vooral:
Is niet het leven één groot afscheid nemen,
terwijl het jou nooit afscheid bracht? O, nu,

hoe kan ik nu begrijpen! Eindlijk! Zie,
dit was het, wat ik altijd wist, maar nooit
beseffen kon, omdat de tijd niet rijp was:
Jij hebt de dood steeds in jou meegedragen,
zodat jij nimmer sterven kon. Jouw leven
was geen leven, want leven vraagt om tijd;
en tijd is overgang. Jij echter stond
te midden van dit bloeien en verwelken
als een die bleef en groeide zonder tijd.
O, konden wij volbrengen wat jij waar
gemaakt hebt: ons bestaan te vieren als
één grensloos ogenblik. Zoals een man,
die veel gereisd heeft, alle steden van
zijn leven, alle zeeën, bergen en
woestijnen in zijn blik bewaart, waar hij
ook komt, en om zich heen heeft in de kamer
zo stond het ganse leven om jou heen
en was en wilde niet geleefd meer worden:
de toekomst lag in 't zelfde ogenblik.

Reeds is het nacht. Onmerkbaar voor mijn aandacht
verging de dag in late schemering.
Gestadig werden mijn gedachten uit-
geschreven in een vloed van woorden, die
ik niet voorzag. Het was, alsof een ander
in mij wilde, een groter dan ik zelf,
aan wien ik moest gehoorzamen, al schrijvend.
En zie, ik heb gehoorzaamd en geschreven,
en voor mij ligt wat eenmaal duister was.
Nu staat het groot en helder in mijn denken,
gelouterd tot een licht bewustzijn, rijzend
naar een wijde hemel. Nu weet ik jouw
geheim, dat jij ook zelf misschien niet kende,
- want leven is een ongeweten daad -:
Jij hebt het ogenblik geleefd en ging,
en zonder sterven was jouw heengaan.

WOUT BLOK

Gerrit Achterberg
Kleine kaballistiek voor kinderen[1)]

Le comique n'appartient ni tout à fait à l'art, ni tout à fait la vie...
Le plaisir du rire n'est pas un plaisir pur, je veux dire, un plaisir exclusievement désintéressé.
HENRI BERGSON

Gerrit Achterberg schreef op de manier van ‘A is een aapje’ een gedicht over de verschillende getallen, met dien verstande, dat hij de eerste de beste associatie noteerde, die hem bij elk getal inviel.

Het zal misschien voor vele bewonderaars van zijn poëzie een teleurstelling zijn, te moeten constateren, dat de toon die men van hem gewend is, in dit gedicht op het eerste gezicht ver is te zoeken. Men wéét het: ‘Du sublime au ridicule...’ Maar is er voor den sérieuzen Nederlander dan ook wel iets teleurstellenders denkbaar dan een bewonderd dichter plotseling - zij het ook voor een oogenblik - zijn eigen genre te zien opgeven en hem geheel ongemotiveerd een zoveel aardser toon te horen aanslaan, kortom, hem tijdelijk het hemelse met het aardse te zien verwisselen,[2)] zoals Jan Greshoff dat definitief heeft gedaan?

Paul van Ostayen heeft de ernst eens een specifiek Nederlands artikel genoemd. En inderdaad is het mij vaak opgevallen, dat de meesten onzer landgenoten van humor in de poëzie niets moeten hebben, waar zij dit toch in muziek of schilderkunst zonder meer accepteren. Komt dit doordat het humoristische in de literatuur aesthetisch dikwijls minderwaardig is, zodat philosophen als Lipps het niet eens tot de aesthetische categorie rekenen, of heeft Bergson gelijk en is het komische zelfs geen ‘plaisir pur’? Het is in elk geval tekenend dat men hier de humor altijd in bescherming moet nemen tegen de allesoverheersende ernst.

Nu zal ik geenszins beweren dat deze *Kleine kaballistiek voor kinderen* een komisch knaleffect is. Men moet dit gedicht echter niet zien als ‘Spielerei’ zonder meer, maar als de inderdaad tussen het sublieme en ridicule balancerende uiting van een zéér gevoelig associatievermogen.

Het is een grote fout, aan een kunstwerk andere eisen te stellen, dan die het van zichzelf pretendeert. Het is daarom onjuist, aan dit gedicht dezelfde eisen te stellen als aan Achterbergs overige poëzie, omdat het voor niemand twijfelachtig zal zijn, wie van die twee het meeste waard is. Het is even dwaas, deze kant van zijn persoonlijkheid, die ook in vorige bundels reeds tot uiting kwam (o.a. in de *Pastiches* uit ‘OSMOSE’), willekeurig te

1) Inleiding bij de geïllustreerde uitgave van dit gedicht, welke eerlang bij ‘De Bezige Bij’ zal verschijnen.
2) Deze vergelijking gaat in zoverre niet op, dat Achterbergs poëzie eerder ‘onderaards’ is.

negéren. Niet alleen in sommige gelegenheidsgedichten, zoals bijvoorbeeld de drie verzen op Marsman uit de bundel ‘THEBE’, maar evenzeer in zijn meest eigen genre, n.l. de ‘Eurydice’-verzen, kan men dit zeer oorspronkelijke associatievermogen in zijn volle rijkdom bewonderen. Het is een van de fascinerende aspecten van zijn poëzie. Wie eenmaal met Achterbergs toon vertrouwd is geraakt zal trouwens constateren, dat deze in de *Kleine Kaballistiek* niet zo heel veel verschilt van die van zijn normale verzen, al is de strekking daarvan zo totaal anders. Degenen, die dit gedicht per ongeluk zullen kopen als een aardig prentenboekje voor him kinderen, zijn misschien nog niet eens zo heel slecht af. Maar óók de sérieuzen, die zo goed weten wat alles waard is, kunnen er tenslotte met een gerust geweten om glimlachen, want wie lacht, voelt zich immers superieur ten opzichte van het belachelijke. En is het daar niet om begonnen?

JAN VERMEULEN

Een dichter

voor Chris van der Weye

Dit is het dan wat blijft
Aan het eind van verdriet en pijn,
Als de oorlog over zal zijn:
Een hand die woorden schrijft.
De smalle, vermoeide hand
Van een man, eenzelvig en stil,
Die leeft in het klein verband
Van wat nog niet sterven wil.
Die soms de gordijnen opent
En aan het venster komt staan,
Moedeloos en wanhopend
Om een eentonig bestaan.
Maar dan het leven weer tilt
Bevrijd van wanhoop en waan,
Als 's nachts de lentewind trilt
In takken voor de maan.

JAN VERMEULEN

Het ei

Naar aanleiding van een stinkei

In het eerste nummer van Columbus gooit de heer van Straten mij een wel zeer onwelriekend ei naar het hoofd. Zolang deze jongeman zich met zijn kritiekloos geschrijf tot de poëzie beperkte, was er weinig reden hiertegen te ageren; zoals Greshoff al zei: de typographen moeten tenslotte ook leven. Maar nu hij zijn neigingen ook al in proza gaat uitleven en mij daarin op een onaangename manier betrekt, wil ik een en ander toch wel recht zetten, niet omdat het mij iets kan schelen wat de heer van Straten van mij denkt, maar omdat ik aanneem dat zijn stukje, ondanks de naam van den ondertekenaar, toch wellicht ook nog wel door anderen zal worden gelezen.

De heer van Straten, die wèl een Hele Piet Uit De Illegale Kunstenaarswereld schijnt te zijn, blijkt voor zo'n vooraanstaande figuur toch merkwaardig slecht ingelicht. De laatste maal dat ik in Groot-Nederland publiceerde stond dit blad onder de redaktie van S. Vestdijk. Ik heb nooit geweten dat dit een nationaal-socialist was, maar misschien heeft Hans van Straten in de illegaliteit anders vernomen. Hij schijnt er heel wat vernomen te hebben dat onwaar is.

Verder schrijft hij dat ik te bang zou zijn geweest om in De Laarzen der Mohikanen de juiste verschijndatum, n.l. 1944, te vermelden. Deze bundel werd evenwel, evenals de andere Semaphore- en Odysseeuitgaven, (van Theo van Baaren, Niek Verhaagen en Koos Schuur - ook al zulke onbetrouwbare namen!) geantedateerd, omdat de uitgever, mijn vriend Anthony Bosman, met een vroegere klandestiene uitgave last met de Kultuurkamer had gehad. Voor iemand die zo bizonder goed op de hoogte is als de heer van Straten is het wel vreemd dat hij niet weet dat de colophon van mijn Praeter Gallum Cantat: ‘gedrukt in de zomer van 1944’, van mijn Gorgelrijmen: ‘gedrukt in 1944’, en van mijn Twintig Sonnetten: ‘gedrukt in Januari 1945’, vermeldt.

Wat nu de bewuste uitgave van de Sleutelpers (N.V. Sijthoff's Uitg. Mij.) aangaat: ik heb een brief van den directeur van deze uitgeverij van 22 Dec. 1944 waarin hij mij meedeelt dat hij het uitgeven zal, en van 17 Jan. 1945 dat hij er nog dezelfde maand aan zal beginnen. Volgens mij waren we toen nog bezet, maar misschien dacht men daar in die heel bizondere illegaliteit van Hans van Straten anders over. Dat het verschijnen door enkele, mij zelf onbekende oorzaken, vertraagd werd, is mijn schuld niet;

evenmin ben ik verantwoordelijk voor de overigens volkomen juiste colophon. Ik heb na de bevrijding nog wel meer klandestiene uitgaven in de boekhandel zien liggen. Allemaal van gewetenloze profiteurs, vermoed ik. Al met al heeft de heer van Straten er dus, ondanks zijn alwetendheid, maar wat op los gekletst, of om het in zijn eigen woorden uit te drukken: hij heeft gelogen. Maar er zijn genoeg mensen in eer en deugd oud geworden die niet over de eerste en ook niet over de honderdste leugen gevallen zijn. Dat de heer van Straten dus niet wanhope.

C. BUDDINGH'

De heer Buddingh' boos

De heer Buddingh' is over mijn stukje wel erg kwaad geworden, althans hij doet alsof. Voor iedere lezer moet het m.i. wel duidelijk zijn dat deze jongeman hier met veel omhaal van woorden slechts zijn eigen geweten in slaap tracht te praten. Over zijn lidmaatschap van de Kultuurkamer zegt de heer Buddingh' n.l. *niets*.

Mijn opmerking over zijn medewerking aan Groot-Nederland blijkt inderdaad onjuist te zijn. Dit neem ik dan ook in zijn geheel terug. Ik ging bij het schijven van bedoeld stukje op mijn geheugen af, aangezien ik wegens ziekte niet in staat was een en ander in een bibliotheek na te slaan. Niettemin heeft de heer Buddingh' bij deze publicatie misbruik gemaakt van zijn Kultuurkamer-lidmaatschap.

De heer Buddingh' geeft hoog op van al het clandestiene dat hij in deze oorlog heeft gepubliceerd. Clandestiene uitgaven onder dekking van de Kultuurkamer, zoiets moet men weer in Nederland zoeken! Een bepaald komisch effect maakt 's heren Buddingh's opmerking, dat zijn vriend Anthony Bosman met zijn clandestiene uitgaven last kreeg met de Kultuurkamer. Mijn vriend Jan Vermeulen ondervond bij zijn clandestiene uitgaven (‘De Molenpers’) steeds de meest onbaatzuchtige medewerking van deze instantie. Maar misschien kwam dat wel omdat hij er géén lid van was!

Het colophon van de boekjes, die de heer Buddingh' noemt, heb ik helaas nimmer kunnen naslaan. In de tijd dat zij verschenen bevond ik mij in Duitse gevangenschap. Later, op de tentoonstelling ‘Het vrije boek’, heb ik er naarstig naar gezocht; helaas waren ze daar nergens te vinden, evenmin als de andere uitgaven van de Semaphore- en Odyssee-pers, die de heer Buddingh' noemt. Misschien kan hij mij over deze merkwaardige absentie inlichten?! (De uitgaven van de Semaphore- en Odyssee-pers werden voor de tentoonstelling ‘Het vrije boek’ geweigerd. - Red. Columbus.)

De correspondentie van den heer Buddingh' met den directeur van Sijthoff's Uitg. Mij. interesseert mij niet in het minst. Zelfs hij ontkent ten slotte niet dat bedoeld boekje na de bevrijding, toen er dus niets meer aan de hand was, werd gedrukt, dat dus het Colophon bewust gelogen is, waarvoor hij als auteur verantwoordelijk blijft. Overigens is het natuurlijk tekenend

dat juist de heer Buddingh' bij een uitgeverij als de ‘Sleutelpers’ te land moest komen. De heer Buddingh' zwijgt ten slotte in alle talen over de prijs van zijn druksel (*f* 10.-), die immers bij elken ‘argelozen lezer’ den indruk moet wekken dat hier sprake is van een ‘illegaal doel’.

Behalve mijn opmerking over Groot-Nederland handhaaf ik mijn stukje dus in zijn geheel. Wat de heer Buddingh' verder over mijn persoon in het geding tracht te brengen laat ik voor wat het is: de onaangename recalcitrantie van iemand die niet de fairness bezit om na een begane stommiteit te zeggen: ‘Dat had ik niet moeten doen’. De manier waarop de heer Buddingh' zijn - oorspronkelijk ook door mij zeer gewaardeerde - positie onder de Nederlandse letterkundigen tracht te herwinnen, kan men niet anders noemen dan ‘clandestien’. Hier past alleen een ruiterlijk erkennen van gedane misstappen. Mocht de heer Buddingh' alsnog hiertoe overgaan, ik zal de eerste zijn om hem als auteur weer te accepteren. Maar ik blijf voor de eer bedanken om mij door het boerenbedrog van boekjes als ‘Het Huis’ bij de neus te laten nemen.

HANS VAN STRATEN

Discussie gesloten - ***Redactie***

[Nummer 3]

[Guillaume van der Graft: Gedichten]

In exilio

I

Het oud klavier is hopeloos ontstemd.
Als grijze draden tussen zwarte haren
klinkt de verwelkte toon van enk'le snaren
en alle geestdrift wordt vermoeid gedempt.

Maar als de wind er zich mee gaat bemoeien
waait hij twee eeuwen zonder moeite weg,
ik sta weer aan een rozenheg en leg
mijn oor te luister aan muziek die vloeien

komt uit de meisjeskamer van een buiten.
Zij speelt een sierlijk spel en op de ruiten,
de toetsen en haar poederhaar glanst licht.

Ik kan niets zien van haar bedwelmd gezicht,
alleen den cavalier die, wat gebogen,
het blad omslaat herken ik, aan mijn ogen.

II

's Nachts droom ik van mijn aankomst op de kade
waar zij woont en van haar betraand gezicht.
Maar 's morgens in het onbarmhartig licht
luister ik naar de regen, lig te raden

hoe lang het nog zal duren eer ik vrijkom.
Dan neemt het ruisen mijn gedachten mee
naar huis en naar de havens en de zee,
naar vorig jaar Augustus en zijn rijkdom.

Ik denk aan het kanaal waarop wij roeiden,
de late kabbeling en de vermoeide
schepen voor anker, aan de tuin vol ooft,

aan vrede en aan haar genegen hoofd
en aan de glimlach van verstandhouding
tussen haar oogen en de schemering.

Rondeel

Voortdurend bezig met hetzelfde
vervolg ik een eenkennig lied
over haar hals en de gewelfde
vloedlijn van een geheim verschiet.
Voortdurend bezig met hetzelfde
vervolg ik (en waarom ook niet?)
een vaste lijn tot het ter elfder
ure mijn hart te binnenschiet:
hoe diep ik in mijn liefde delf, de
wereld blijft boordevol verdriet
voortdurend bezig met hetzelfde.

Het land

Glashelder avondlicht op de gebogen
meubelen uit de tijd van Kierkegaard.
Naderhand nacht. Zij vat, beschenen door
mijn lamp, het leven samen in haar ogen.
De kamer met boeken en tekeningen
leent de allures van een buitenplaats,
de regen bootst het bos na, buitengaats
glimlachen in hun slaap herinneringen.

Eschatologisch

Nu het leven de luttele speelruimte bleek
in Gods bijna gebalde vuist,
werd de dood het klimaat van deze streek
en schaamte de schutkleur van 't huis.
Genegenheid goot laat avondlicht
over ons godverlaten veld
waar door zon en maan een oud heldendicht
hortend ten eind werd gespeld.

Allemansgeest in de winter

Wanneer de wolken zoo verbeten naar
den einder jagen en het water droeve
versregels mompelt, vouwt de lage hoeve
de handen boven 't hoofd. Om dit gebaar

lachen de vogels wel, maar die behoeven
zich niet te dekken tegen luchtgevaar.
Ben ik jaloers? Het tegendeel is waar:
de vogels kunnen naar de West oploeven

maar ik zie luisterend uit over het veld
en voel weer een gemis, gerustgesteld.
Op schilderijen zou de zon nu groen zijn.

Eigenlijk moest dit vers zijn bedacht
achter ginds raamkozijn te middernacht,
maar er wordt niet gestookt. Het zou geen doen zijn.

Blaam op Utrecht

aan Ad den Besten

Utrecht en herfst zijn tot elkaar vervallen
en slepen dichters mee in hun verderf.
Die zochten een Walhalla op de wallen
maar wat zij vonden was: Utrecht en herfst.

Het nageslacht baseert zich op de smalle
ontferming van de grachten en verwerft
hetgeen het kalme loof aan achterstallig
verleden heeft beheerd als klam versterf.

De lucht erfde een goudreinet. Als fruit hing
oud leven omtrent bomen en behuizing
maar het geloof werd een klokhuis van steen.

Hier liep de hoop alles van oudsher tegen,
alleen de liefde voelt men overwegen
over veel te veel dromen op de been.

GUILLAUME VAN DER GRAFT

9/10 Paradijs

Een korte impressie

‘Niet waar.’

‘Ja, toch is het zo.’

‘Waarom dan?’

In het café hing een walm van slechte sigarettenrook en een gehavende verduistering. De wolk hing in de breedte als een gebroken horizont tussen vier muren.

- Toiletten boven - met sierlijke letters op een deur. En men kon een kale trap opdraaien.

De muziek stampte door.

Achter mij zei een jongeman tegen een anderen jongeman: ‘Waarom dan?’ ‘Ik kan je het niet duidelijker zeggen dan je een vergelijking te noemen. Een mank been, een trekbeen. Het lopen blijft het lopen, ondanks dat de voet van het ene been de grond eerder raakt dan de andere.’

‘Dus’, ging de andere vriend voort, ‘het gaat er om een bepaalde tijd tussen de twee noten te rekken, de volgende twee noten weer sneller op elkaar te laten volgen en ziedaar...’

‘Het manke beentje.’

‘Ja maar...’

‘Juist. Dit foefje een paar maal achter elkaar binnen het juiste aantal maten en je hebt een syncoop.’

Drink Cuba libre.

De saxofoon braakte haar klanken door de door God vergeten ruimte waar de ene maniak het rhythme van het trio, de piano, de sax, de drums, op de knieën van den anderen maniak zat te kletsen.

Buitel om de ukelele.

Er zat een mijnheer achter een levensgrote trom, die behangen was met allerlei blikjes en zo. Later bleek het blik geen blik maar koper.

En hij sloeg af en toe als een bezetene op al die dingen als de wijsgerige kop van den pianist naar een zekere richting een bepaalde beweging maakte.

Ik draaide de kale houten trap op waarna ik de behoefte het leven ontnam. Ray Jones, eigenlijk Hendrik Uitenboogaard, de saxofonist, blies een trage melodie, die zo lui liep als stroop.

Badeloch kwam binnen gevolgd door Nefertete.

En ik zong:

‘Schoon rijst gij op aan het lichtpaleis des hemels, o Aton.’

‘Laat Echnaton het maar niet horen’, waarschuwde mijn vriend.

En hij had gelijk, want achter het kostelijke lijf van Nefertete verdrong zich een heer, groot van stuk en leden.

‘Body and soul’ zong de stroop.

‘Het formeel- of vorm-idealisme van Kant heeft tenslotte niets te maken

met idealen. Het is afgeleid van idee, van bewustzijnsinhoud.'

'Een sigaret?'

'Ja.'

'Dit idealisme staat diametraal tegenover realisme.'

(Zola-Joyce schoot me te binnen.)

'Dus Kant erkent vormen van onze kennis zonder afhankelijk te zijn van het bewustzijn?'

'Welzeker.'

'My shadow, my echo and me...' neuriede de zanger.

De Directie stelt zich niet aansprakelijk voor zoekgeraakte kledingstukken. 'Hij onderscheidt wel degelijk vorm en inhoud als volgt. De inhoud wordt gegeven door de werkelijkheid die onafhankelijk is van het kennen. De vorm...'

van haar benen is mooi.

'De fraaie kuit is welversneden', zei ik tot mijzelf en keek ondertussen naar het vrijende paar schuin tegenover me. Ik taxeerde dit complete stel op Santos Itturia en Fermina. Met deze overpeinzing liet ik de filosoferende dames los.

De rook hing nog steeds in het café. De drukte werd allengs groter. De drummer hinnikte en zag er uit als een ambtenaar op Maandagmorgen.

'O Socrates plains de philosophie
Seneque en meurs et Anglux en pratique,
Ovides grans en ta poeterie,
Bries en parler, saiges en rhetorique.'

'Villon lacht in zijn knuistje, nietwaar?'

'Dat weet ik niet', zei mijn vriend, die zeer onvoorzichtig naar Nefertete zat te staren.

En toch!

Badeloch stond op, frunnikte wat aan haar coiffure à la frou-frou en schreed met een voorname gang naar de bar. Haar borsten pramden onder het gaan een hooglied van verlangen. Zou ik?

Toen ging de deur open en trad de Heilige binnen.

De muziek zweeg met het aplomb van de donder.

Omdat de muziek op was.

Applaus.

De stemmen werden luider en het lokaal gonsde als een bijenkorf in Mei. Zij ging tegenover ons zitten. Haar groene ogen hadden iets astraals. Niets van dit leven. Badeloch kwam langs en maakte mij de keus heel moeilijk. 'Wir haben in der transcendentalen Aesthetik unläugbar bewiesen: dasz Körper blosse Erscheinungen unseres äusseren Sinnes und nicht Dinge an sich selbst sind. Diesem gemäsz kön...'

Ik streek met mijn hand langs mijn kin en voelde dat ik mij die avond nog moest scheren.

De Heilige met een blik zo teer, zo esoterisch snoot haar neus.

Mijn god, wat een neusje.

Neusje, neusje, neusje.

Ik schoof een stoel op en zat naast haar. Hoe moest ik haar aanspreken? Heilige? Nee. Neusje? Oh neen.

Dan maar niets.

'Mag ik u een pilsje of een neutje aanbieden?'

'Ja', zei de Heilige met een basstem.

Ik schrok en dacht met weemoed aan Badeloch wier stem als zilver had geklonken toen zij den ober een glas Voorburg met suiker had verzocht. De Heilige haalde haar neus op. Kortsluitmotor.

'Laten we een Cuba libre drinken.'

Ik riep den kelner en even later lebberde de Heilige aan haar glaasje.

'Koud hè?', zei ze.

'Ja, koud', zei ik.

Dan weer niets. Achter mij zaten nog steeds de twee jongemannen om zo te zeggen het begrip syncoop te determineren.

De filosoferende dames hadden plaats gemaakt voor een zestal studenten van de zeevaartschool, die met veel durf stookolie bestelden.

Alleen Santos en Fermina vreeën gestaag door.

Het spel der muzikanten werd wilder en wilder al naar gelang de drukte in het kroegje groter werd. Alleen mijn vriend zei niets en staarde onafgebroken naar Nefertete. Hij moet aan de woorden van een groot dichter gedacht hebben: je suis pâle comme la mort.

En ik zat met Neusje, die ook niets zei en maar dronk. 3 × 80, 4 × 80, 5 × 80.

Achtergelaten schoonmoeders worden, indien niet na veertien dagen afgehaald, onherroepelijk vernietigd.

'Leuk hè?'

'Wat', baste ze.

'Daar', en ik wees op de tekst aan de muur.

'Ja.'

'Nu moet ik weg, want ik moet nog een heel eind lopen.'

'Ja', zei de Heilige.

Ik rekende af. 6 × Cuba libre is *f* 4.80, 4 × pils *f* 1.-, *f* 5.80 astublieft. Ik stond op en vroeg aan mijn vriend: 'Ga je mee?'

'Nee.'

En hij staarde naar het gepoederde gelaat van Nefertete.

Buitengekomen liet ik God's water over God's tegels lopen.

A. VAN PELT

[Ad den Besten: Gedichten]

Novemberochtend

De zon is maar in scherts gemeend,
de wind een deugniet, weggedoken,
die met de wolken zit te spoken,
maar strakjes om de regen weent.

En de betoverendste sproken
aan droom en kinderbrein ontleend,
staan even, tot een beeld versteend,
tussen het stervend blad verstoken.

Maar als de regen langzaam leekt,
moet ik mij weer tot d'ernst bepalen,
die dag aan dag mijn dromen wreekt,

Dan blijft, waar 't laatste droombeeld breekt
nog slechts in 't roestbruin lover dralen
de vos die er de passie preekt.

Avond van allerzielen

De doffe dromen van 't vereenzaamd hart
omnevelen de zerken en plavuizen.
Wat kleine lampen staan doodstil te suizen.
Asters verteren en het steen wordt zwart.

Laag aan de lucht boven de muffe kluizen
krassen de takken, in zichzelf verward;
daar raakt in runen huiverend verstard
een sombre taal van schulden en abuizen.

Nu komt geluidloos nog langs 't pad gedwaald
de grijsaard, die er 't gras snoeit en de berken
en iedre avond trouw het hek toehaalt.

De laatste lamp dooft uit met wieksnel vlerken.
...God, goede gaardenier, die 's avonds draalt
en 't onkruid zamelt der gebarsten zerken.

Schelde-stelling

Het somber symbolum van vloek en wrok
wordt uur aan uur over de vloed beleden:
blaffende liturgie van wraakgebeden
naar 't plan van een gespaarde torenklok.

En 't wolkenheer, dat tot een moede vrede
te beevaart toog en asgrauw overtrok,
torst iets in 't voortgaan als een zwaar en mok-
kend heimwee naar zijn roekeloos verleden.

Een die nog bleef, verstramd en knekeldor,
ziet door de schemer grauwe vogels scheren
en leeft vannacht met Odin en met Thor...

Vuur nog en vloek, als de getijden keren.
Maar 't nevelt staag. Een verre stem wordt schor,
dit panisch misoffer te celebreren.

Winter

Het bloed vloeit trager met der dagen tred.
En als zich d'ouderen ten slaap bereiden,
is er soms één die niet van 't vuur kan scheiden,
maar zich, een stonde nog, met verzen redt.

Het heeft geen baat: want Die de jaargetijden
als vreemde stukken in ons schaakspel zet,
verstak zich in een grimmig boomskelet
en staat aan 't vensterfront zijn slag te beiden.

Als dan de lezer aan het slotvers strandt,
heeft God hem naar zijn streng bestel doen rijpen:
Zie, hij bevindt de vuurhaard uitgebrand.

En op zijn kamer slingert hij de trijpen
gordijnen voor Gods dorre knekelhand,
gestrekt om 's harten koning aan te grijpen.

Bruidsportret

Ontluisterd en al haast vergeeld,
reikt zij 't mij toe. Verwonderd staar
ik naar het teder handgebaar
dat Moeders ranke schouder streelt.

Vader, zo kaarsrecht afgebeeld;
die zuiverheid om hem en haar...
Is nog dat andere niet waar?
Of werd het listig befluweeld?

...Een stille vrouw, zo zit zij daar.
Ik weet niet recht, bevroedt zij klaar
de vraag, die nu mijn mond verheelt?

Zie, hoe de kleine poes verveeld
met haar donkere haren speelt.
Ik wijs er wat onhandig naar.

Regen in april

Wanneer de regen niet meer ruisen zou,
maar als een lied zichzelf te boven zingen,
in diepe goten als in kelen wringen
of enkel op de daken dansen wou...

Als nu de regen, neen als nu de dingen,
waarlangs de regen ruiselt, loom en lauw,
als nu de regen eens niet ruisen zou,
maar al die dingen reed'loos ruisen gingen:
de linden en de purperen seringen,
de regenmantel van een ranke vrouw...

Maar hoe nog ooit doorvoeren ruiselingen
de heesters of zou ik rondelen zingen,
wanneer de regen niet meer ruisen zou...

AD DEN BESTEN

Muggen, olifanten en dichters

‘Poëzie’, zei een vriend mij eens, ‘is de kunst om van een mug een olifant te maken. Iederéén vindt een roos of de slag van een nachtegaal mooi, iederéén is wel eens verliefd geweest - dat is nog geen reden om er direct moord en brand over te roepen, zoals de dichters doen! Maar daarop berust nu juist hun hele kunst...’

Een boutade, een flauwe aardigheid? Ja, maar als elke boutade bevat het toch meer waarheid dan menige breedvoerige en hoogst-serieuze studie. Een gewoon mens koopt een bosje rozen en zegt: wat ruiken ze lekker, hè? - om vervolgens tot andere, belangrijker werkzaamheden over te gaan; de dichter daarentegen maakt van de roos een eeuwig symbool, de taal van de kosmos zelve. Maar wanneer wij in dit verband van muggen en olifanten spreken, moeten wij, teneinde elkaar goed te begrijpen, eerst eens nauwkeurig bepalen, wat wij eigenlijk onder een mug en wat wij onder een olifant willen verstaan. En hier zal een rechtgeaard dichter al dadelijk de vraag opwerpen: bestáán er überhaupt wel muggen? Het lijkt zo op het eerste gezicht een onnozele vraag. Natuurlijk bestaan er muggen, zal men hem antwoorden: wanneer wij de klassenstrijd of de atoombom olifanten noemen, zijn rozen en nachtegalen vanzelfsprekend muggen.

Dit antwoord zal iedereen volkomen logisch en voor-de-hand-liggend voorkomen. Maar is het wel zo logisch? Behoren roos en nachtegaal enerzijds, atoombom en klassenstrijd anderzijds niet tot twee geheel verschillende zijnssferen en heeft men ons op de Lagere School niet reeds geleerd, dat wij geen appelen met koeien mogen vergelijken? Wanneer wij een nachtegaal met een atoombom confronteren, stuiten wij op slechts één vergelijkbare eigenschap: het geluidsvolume dat beide kunnen produceren - en in dit opzicht is de nachtegaal inderdaad een mug tegenover de atoombom. Maar niemand zal willen beweren dat de kwestie hiermee is afgedaan.

Bij enig nadenken zullen wij de vraag van den dichter ontkennend moeten beantwoorden: neen, er bestaan geen muggen, wat wij voor muggen houden zijn in feite slechts perspectivische verkortingen. Oorspronkelijk en in de grond van de zaak is alles even belangrijk, of even onbelangrijk, zoals men wil. Alles is water, zegt Thales van Milete; alles is getal, zeggen de Pythagoreeërs. Wat zouden wij denken van een mathematicus, die de tafel van negen driemaal zo belangrijk achtte als die van drie? Maar onze visie op het leven is nu eenmaal geen mathematische, wij zijn geen koele toeschouwers, maar warmbloedige, door driften gedreven executanten. Wij hebben geen tijd om bij de dingen stil te blijven staan, de struggle for life neemt ons geheel in beslag, de enige vraag die wij stellen is: wat heb ik er aan, is het nuttig of gevaarlijk? Deze vraag is het die onze wereld structueert en het driftperspectief schept, waarin nachtegalen en rozen zich aan de einder, atoombommen en klassenstrijd zich op de voorgrond bevinden.

Wanneer nu de dichter, naar het zeggen van mijn vriend, ‘van een mug een olifant maakt’, dan is dit dus in werkelijkheid geen inflatie, maar slechts de correctie van een gezichtsbedrog: hij maakt niet van een mug een olifant, maar van honderd meter één meter. De techniek van de poëzie is de techniek van de close-up. Daarom werkt poëzie, en trouwens alle kunst, ook altijd verrassend. Het eerste wat ons aan een kunstwerk treft is de qualiteit van het onverwachte, dat door de plotselinge verschuiving der dimensies wordt teweeggebracht. Terloops zij hier vermeld dat dit eveneens criterium van het komische is. De fransen hebben een spreekwoord: qui trop embrasse mal étrain, waarvan de volksmond maakt: qui trop embrasse manque son train. Het nieuwe perspectief, waarin het woord ‘embrasse’ komt te staan, werkt komisch door de snelheid en het onverwachte van de verschuiving. De dichter volgt precies dezelfde techniek, maar het verschil ligt hierin dat het nieuwe perspectief hier als noodzakelijk, bij het komische slechts als toevallig wordt gevoeld. Ik meen dat het Goethe was, die eens naar aanleiding van een kunstwerk opmerkte: ik heb het gevoel alsof het er altijd al geweest is. Niemand zal dit naar aanleiding van een bon mot opmerken.

Elke kunsttheorie dient dus in de eerste plaats van het element van verrassing uit te gaan. Let wel: verrassing, niet verbijstering. Bij de verrassing gaat de gewaarwording van het nieuwe onmiddellijk gepaard met de affectieve taxatie er van, terwijl deze laatste bij de verbijstering ontbreekt of hoogstens na verloop van tijd door een intellectuele ‘ontraadselingspoging’ wordt vervangen. De gecompliceerde dadaïstische en futuristische producten verbijsteren, de hoogst-eenvoudige chinese kunst verrast; verbijstering maakt blind, verrassing ziende. Wij hebben honderd maal in ons leven een paar oude schoenen gezien, maar wanneer Van Gogh ze voor ons schildert, komt het ons voor alsof wij ze voor het eerst in ons leven zien, het lijkt wel of onze ogen plotseling herboren zijn.

Ik zou dit aesthetisch proces met een voorbeeld uit de psychologie van de kleurwaarneming duidelijk willen maken. Men pleegt hier een onderscheid te maken tussen ‘Flächenfarben’ en ‘Oberflächenfarben’: Flächenfarbe is een kleur als zodanig, Oberflächenfarbe een kleur als eigenschap van een lichaam. Ik heb op het ogenblik een van de bekende rode Dostojewskydeeltjes uit de Piper-editie voor mij liggen; het rood dat ik waarneem is Oberflächenfarbe, het is eigenschap van het boek. Wanneer ik nu een gaatje in een stuk karton prik en hetzelfde rood door dat gaatje bekijk, lijkt de kleur plotseling veel voller, veel intenser: ik neem nu de kleur als zodanig, de Flächenfarbe, waar. Het blijkt dus, dat het eigenschap-zijn de intensiteit van de kleur vermindert. Het eigenschap-zijn plaatst de kleur namelijk in het driftperspectief van onze routine-waarneming en daar de driften eer op signa dan op realiteiten reageren, verschuift de kleurintensiteit alras naar het tweede plan, naar het gezelschap van roos en nachtegaal.

Ik heb de werkzaamheid van den kunstenaar de ‘correctie van een gezichtsbedrog’ genoemd. Deze correctie nu meen ik het best te kunnen vergelijken met de reductie van kleur-als-eigenschap tot kleur-zonder-meer - vooral ook omdat de techniek van den kunstenaar een merkwaardige overeenkomst vertoont met de hierboven beschreven techniek van het doorboorde karton. Men zou kunnen zeggen dat kunst een visie op het leven is door een sleutelgat (en men behoeft tenslotte geen psycholoog te zijn om te weten dat men door een sleutelgat gewoonlijk veel interessanter, veel ‘intenser’ dingen waarneemt dan in het normale leven). Waarom gaan in de schouwburgzaal, zodra het stuk begint, alle lichten uit? Niet, zoals een cynicus eens opmerkte, opdat men de toeschouwers niet ziet gapen, maar om een sleutelgat-illusie te scheppen: daarom lijkt het leven op het toneel ook altijd veel kleuriger, veel intenser. Het is, bij wijze van spreken, een Flächen-Leben, geen Oberflächen-Leben. De schilderkunst bereikt hetzelfde door de omlijsting, die de schilderij van de omringende werkelijkheid isoleert en de poëzie door het rijm of een zich herhalend ritme, dat een aantal regels tot een van de rest onderscheiden eenheid verbindt.

Men doet dus onjuist de lijst, het rijm als een bijkomstigheid te beschouwen: zij zijn integendeel inhaerent aan het kunstwerk, niet als constituerende factor, maar als voorwaarde sine qua non. Zij zijn voor den kunstenaar even onmisbaar als de kijker voor den astronoom of de microscoop voor den bioloog.

Maar hoe moeten wij ons de aan de hand van de tegenstelling Oberflächenfarben-Flächenfarben gevonden verhouding tussen dagelijks leven en kunst nu voorstellen? Wat is de realiteit die aan deze metafoor beantwoordt?

Volgens Köhler, die tijdens de vorige wereldoorlog op het eiland Tenerife een aantal proeven met chimpansee's heeft genomen, nemen deze dieren geen dingen waar, maar slechts ‘dingen om te’. Zij zien geen kist, maar een ding-om-op-te-klimmen, geen stok, maar een ding-om-mee-te-reiken. Wij mensen gaan officieel voor ‘intelligent’ door, maar dat wil volstrekt niet zeggen dat wij nu ook aan één stuk door intelligent zijn, integendeel: wij zijn het slechts bij uitzondering, wanneer wij n.l. tegenover ongewone situaties komen te staan. In de sleur van het dagelijks leven nemen wij op precies dezelfde wijze waar als de chimpansee, wij zien geen dingen, maar werktuigen, dingen-om-te. De pen, die ik ter hand neem, is geen pen, maar een ding-om-mee-te-schrijven, de vrouw, met wie ik vanavond naar de cinema ga, is geen vrouw, maar een ding-om-te-kussen. Dat is wat ik hierboven het driftperspectief van onze routinewaarneming noemde en waarin de hiërarchie der driften de hiërarchie der waarden bepaalt.

Het wezen van de kunst bestaat nu hierin, den mens van zijn driftperspectief los te maken, hem de dingen te doen zien als wat zij zijn: als dingzonder-meer, niet als signum, d.i. eigenschap van een drift. Daarom is de houding van den kunstenaar een mathematische, een toeschouwende, geen executerende, en ook zijn werkwijze is een mathematische: geen opwin-

ding, geen emotie, slechts een simpele verschuiving van dimensies.

‘Jamais, quoi qu'il fasse, Apollon ne sue’, heeft een fransman eens gezegd. De burger (als ik dit verfomfaaide begrip hier in de neutrale betekenis van niet-kunstenaar mag gebruiken) die zijn emotie wil luchten, transpireert, terwijl de dichter alleen maar transformeert. De op de economie der driften berustende mechanisatie en taylorisatie van de taal heeft de spontane gevoelsreactie steeds meer in een hoek gedrukt. Er heeft zich een hecht en practisch correlatiesysteem tussen bepaalde gevoelens en bepaalde woorden en frasen gevormd: over sommige dingen zijn wij ‘blij’, andere vinden wij ‘vervelend’, wij ‘condoleren’ en ‘feliciteren’, wij ‘houden van’ en wij ‘hebben hekel aan’. Het woord heeft zijn magische intensiteit verloren en is eigenschap geworden, ding-om-te: elk gevoel bezit zijn eigen formule, die langzamerhand tot een automatisme is geworden en volmaakt onbewust verloopt, even onbewust als b.v. de automatische bewegingen die wij bij het fietsen maken. De werkelijke ontroering, die altijd de qualiteit van het nieuwe, het noch-nicht-dagewesene heeft, kan zich in het Taylor-systeem van de ‘algemeen beschaafde’ taal niet doen gelden en de burger ziet als enige uitweg de vlucht in de superlatief: hij spreekt van ‘ontzaglijk’ mooi, ‘verduiveld’ mooi, ja zelfs (hier is the gentle sex aan het woord) van ‘afgrijselijk’ of ‘walgelijk’ mooi. Al deze uitdrukkingen zeggen ons hoogstens iets over de quantiteit, niets over de qualiteit van de emotie; wij worden alleen maar transpiratie gewaar, niet de oorzaak er van.

Overigens maakt niet alleen de burger zich hieraan schuldig, artistieke onmacht kan ook bij kunstbeoefenaars tot nodeloze transpiratie leiden, zoals bij de dadaïsten, die uit de stelling: het gevoel is irrationeel, de taal is rationeel de ongemotiveerde conclusie trokken, dat het gevoel dus omgekeerd evenredig is met de taal en dat ergo de diepte van het gevoel aan de absurditeit van de expressie zou zijn te meten. De futuristen, de orphici en andere ‘modernen’ gingen, min of meer bewust, van hetzelfde principe uit (waarmee ik overigens niet wil zeggen, dat transpireeren in plaats van dichten uitsluitend een verschijnsel van onze eeuw zou zijn, hoogstens dat de transpiratie nooit zo openlijk ten troon is verheven).

De kunstenaar, zei ik, transpireert niet, maar transformeert. Hij kiest een andere gezichtshoek, hij laat de dingen onder een andere belichting zien, hij maakt ze los van de routine-waarneming. Onlangs had ik een tijdens de oorlog in Engeland en Amerika verschenen boekje van Nurnberg in handen: ‘Lightning for Photography’. De hierin afgedrukte opnamen van verschillende kunstenaars stellen doodgewone dingen voor - figuren, voorwerpen, stillevens - maar de belichting is steeds zo gekozen, dat deze doodgewone dingen onmiddellijk contact maken met onze aethetische zin. Onder invloed van de ongewone belichting zijn wij n.l. gedwongen de dingen anders te zien dan wij in de routine-waarneming plegen te doen. De onbewust verlopende oogbewegingen, die wij bij het kijken volvoeren,

worden door deze ‘stoornis’ plotseling bewust, zodat wij het gevoel hebben voor de allereerste maal te kijken. De sluier van de routine is opgeheven en de meest alledaagse voorwerpen doen ons als evenzovele wonderen aan. Hierin ligt het principe van alle kunst: niet in het gecompliceerder, verbluffender of effectrijker - maar eenvoudig in het ‘anders’ geven van de objecten, n.l. onder een andere belichting of gezichtshoek.

Zo is het ook met de taal. De taalkunstenaar gebruikt geen geforceerde superlatieven, zoals de geëmotioneerde burger, hij zegt het alleen een beetje anders, zodat de taal-automatismen bewust worden en de woorden in hun ongerepte zuiverheid, bevrijd van hun historische last (hun eigenschap-zijn) voor ons komen te staan en wij het gevoel hebben ze voor het eerst te beleven. Zo kan een simpel woord, een simpel zinnetje, dat wij tienmaal per dag herkauwen, plotseling een artistieke waarde krijgen door de poëtische perspectief, waarin het is geplaatst.

Wij zien dus dat dichten in wezen is: het aanranden van automatismen, het bewust maken van onbewuste mechanismen. Daarom is dichten een bij uitstek intelligente bezigheid en is niets zo ondermijnend voor de poëzie als wat Hegel de ‘Brei des Gefühls’ noemt: sentimentaliteit is van oudsher de aartsvijand van alle goede poëzie geweest.

Bekend is het verhaal van den duizendpoot die, toen men hem vroeg welke poot hij eigenlijk het eerst in beweging bracht wanneer hij zijn wandeling begon, geen poot meer kon verzetten. Precies zo is het ook met de poëzie. Wanneer wij een goed gedicht hebben gehoord of gelezen, kunnen wij ook ‘geen poot meer verzetten’. Wij staan plotseling stil in onze struggle for life en kijken verwonderd om ons heen. Wij zien dat de wereld vol vreemde dingen is en dat wij er met onze driften alléén niet komen - en noodgedwongen schakelen wij onze intelligentie in. Wij zijn wakkergeschud en ons bewust geworden dat wij mensen zijn, geen chimpansee's en dat wij niet leven in een wereld van signa, van rode en groene verkeerslichtjes, maar in een reële wereld van bomen, huizen, dieren en mensen.

Dit is de diepere zin van de boutade: Poëzie is de kunst van een mug een olifant te maken.

PAUL RODENKO

[Paul Rodenko: Gedichten]

Bommen

De stad is stil.
De straten
hebben zich verbreed.
Kangeroes kijken door de venstergaten.
Een vrouw passeert.
De echo raapt gehaast
haar stappen op.

De stad is stil.
Een kat rolt stijf van het kozijn.
Het licht is als een blok verplaatst.
Geruisloos vallen drie, vier bommen op het plein
en drie, vier huizen hijsen traag
hun rode vlag.

Nacht

Weer is het nacht.
De stoelen staan gespitst.
De spiegel wordt een zeer oud schilderij.
De deur is dicht.
Elk ding lijkt nu verdacht.
Stil staart de smalle reigerblik
van 't licht.

PAUL RODENKO

[Jan Vermeulen: Gedichten]

Winter 1944

Hoe lang ben ik reeds van uw zee gescheiden,
Mijn Land, sinds ik, hoe ik ook kijk, niets zie
Dan lage, grauwe regenwolken die
Als trage schepen langs mijn venster glijden,
En die mij nooit zó van verdriet bevrijden
Als eertijds uw onstuimige getijden
Achter de duinen, tussen Schelde en Vlie.

Maar 'k wil niet denken aan wat is geweest,
Wetend dat deze troost mij steeds zal blijven:
Zolang nog langs een venster wolken drijven
Waarin het oog al zijn verlangen leest,
Zolang zal nog mijn hand de woorden schrijven
Waaraan mijn hart geneest.

Herfst voor mij

Een vroege morgen dat ik zit te lezen,
- Het koele licht valt door het open raam
Getemperd door bladeren die nog bewegen, -
Hoe komt het dat ik mij nu plotseling schaam,

Dat ik al zoveel maanden heb gezwegen?
Moest ik dan wachten tot de eerste regen
mij weer bevrijdde van mijn ongeduld?
Waarom alleen de herfst die mij vervult

Met wat ik in geen dromen ooit bereik?
Want nu ik deze morgen zit te lezen
Voel ik, wanneer ik van mijn boek opkijk
Weer woorden in mij groeien tot gedicht.

O leven, geef mij dit als laatste plicht:
Schrijven, - want als één ding mij kan genezen
Dan zijn het woorden, mild als najaarsregen,
Blinkende in een herfstlijk vergezicht.

Sneeuw

O sneeuw die in het morgenlicht
Over de velden ligt gespreid,
Zoals een onverwacht gedicht
Dat mij van eenzaamheid bevrijdt.

Wanneer ik bij 't ontwaken zie
De wereld tot een droom verstild,
Ben ik opeens weer iemand die
Het leven lichter tilt.

Een merel in de winterhaag
Roept ver zijn heldre morgenkreet.
Al wat ik van het leven weet,
Het eindigt steeds in de eendre vraag:

O liefde, maak mijn woorden licht,
Laat mij niet langer stil en arm,
Schenk mij een klein en gaaf gedicht,
O liefde, - maak mijn woorden warm.

De sneeuw ligt blinkend op de wei
De wolken drijven langs het raam.
Ik vind opeens een oude naam
En voel het leven nieuw in mij.

O sneeuw die op de landen ligt,
Genees mij van mijn eenzaamheid.
O liefde, maak mijn woorden licht
En stamelend van eeuwigheid.

JAN VERMEULEN

[Frans Babylon: Gedichten]

Wroeging

Je lieve onschuld heeft mij zó bekoord,
dat ik je steeds verleidelijker boeide,
laf liefde veinsde vóór ik schendend stoeide,
ver in de stilte, op een bloemenboord.

Elk die mij eens of meer heeft toebehoord,
weet dat mijn lust haar innigst wezen schroeide
en dat ik mij tot walgens toe vermoeide:
mijn wroeging is zelfs niet door spijt gesmoord,

sinds ik de maagden als door God verstoten
engelen zie, die passieus gekust
of diep ontvlamd door aangevuurde lust,

zich meestal, na 't genietende ontbloten,
pas, schaamrood, van hun roeping zijn bewust,
helaas, voorgoed beroofd van innige rust.

Anti-guerilla

Door troepjes negatieven die nog resten
van de oorspronkelijke schennismacht,
wordt 't prilst motief nog bandeloos verkracht
in de geïsoleerde rottingsnesten.

Bundels pamfletten blijven nog verpesten,
de schoonste dromen worden omgebracht,
tot terging van dit positief geslacht:
door doodsnood tot herschattingen gepresten.

In 't moordklimaat van cellen en van kampen,
voedden ons jarenlang-bespotte waarden
bezielend, in de plaats van hoer en wijn.

Geestelijk ontwaakt in doodsgevaar en rampen,
verdelgen wij de schennende ontaarden
in 't maagdelijk poëtische domein!

FRANS BABYLON

[P.J. Stolk: Gedichten]

De kruisspin

Aan muggen die onachtzaam langs hem vlogen
Maar aan de dunne draden bleven kleven,
Met slijmrig spinsel werden vast geweven,
Heeft hij zich in de zomer dik gezogen.

Nu hangt hij, kop omlaag, soms zacht bewogen,
In 't midden van het web op prooi te wachten,
De kleine kop vol knorrige gedachten,
De haarge poten wachtend krom gebogen.

Plots schrikt hij op; aarzelt; klimt vlug omhoog.
Maar 't is een takje dat zijn web bewoog,
Hij laat zich langzaam aan een draadje zakken.

In 't midden van het web draait hij zich om:
De kop omlaag. En hangt weer roerloos, stom,
Inwendig mokkend tussen bruine takken.

De egel

Hij voelde 't einde. Onbewust gedreven
Door aandrang groot en machtig als de vloed,
Zocht hij naar waar gebladerte behoedt
De koele schaduw, die hem rust zou geven.

En toen, met een krampachtig tegenstreven,
Verlamde 't lijf en doofde 't licht voor goed;
En in 't verkillend lijk stolde het bloed
Dat eens gejaagd had van begerend leven.

Van heinde en verre kwamen zwarte kevers
En vraten zich in 't donkere lichaam zat
Aan 't half vergane, glimmend grijze vlees.

- Ik vond een dode egel langs het pad,
En wist mij machteloos overgeleverd
Aan kevers, wachtend op mijn rottend vlees.

P.J. STOLK

Elckerlyc

Dit leven is soms druilerig als regen.
Wat is een enkel ogenblik plezier,
of wat om vrouwen 't strijden met de degen
wanneer daarna God, duivel of cipier
het oordeel vellen over al mijn wegen?
Er is in mij een al te brandend vuur,
ik moet - om wie? - de diepste glazen legen
en met mijzelven kruisen het rapier.

Heel mijn bestaan vormt een verveeld stilleven,
een kamer waar wat losse dingen zijn:
boeken, een vrouwenmond, versneden wijn,
ik zelve met een glimlach-om-het-even,
ernstig slechts als bij kruik en sigaretten
de tijd verwijtend doodshoofd neer komt zetten.

WIM VIS

Het ei

Litteraire pepernoten

Het was weer Sint-Nicolaas, en - eindelijk na zoveel jaren - begonnen in de boekhandel de tafels zich weer te vullen. Maar daardoor is het tevens alweer tijd geworden, hóóg tijd, ons op de waarde van het kortelings verschenene te bezinnen. Laat ik mij tot de poëzie bepalen.

* * *

Daar is de door velen met zoveel spanning tegemoetgeziene bundel van A. den Doolaard ‘De Partisanen’.[1)]

Sympathiek en onsympathiek beide doet de korte inleiding aan, die de dichter zijn verzen meegeeft; sympathiek waar een bijna te late liefde tot het vaderland beleden wordt, onsympathiek in zoverre hier een soort mystiek wordt gesuggereerd, die ongetwijfeld gefantaseerd is: ‘Slechts de droom kon mij naar Nederland terugvoeren; daarom zijn deze gedichten in de droom geschreven, niet in Londen, maar in bezet gebied’. De kennelijke waarheid is anders: Den Doolaard heeft in Londen de uit Nederland doorkomende berichten cerebraal - en waarom ook niet? - geïnterpreteerd en vervolgens zijn gedichten en geïntroverteerde gevoelens ongebroken op rijm gezet.

Den Doolaard is blijkbaar de ‘materialist’, voor wien de droom slechts betekent: dat deel der werkelijkheid, waarvan men lichamelijk geen ervaring heeft en waarvan men zich dus enkel de voorstellingen maken kan, die al naar gelang het aantal der gegevens meer of minder vaag zullen zijn. Anderzijds - men zie de geciteerde formulering - maken deze voorstellingen zelfs Den Doolaard's droom uit. Misschien ook is hij van mening, dat alles wat rijmt aan de werkelijkheid ontheven en daarmee in de sfeer van de droom opgegaan is. Den Doolaard heeft maar gedróómd, dat hij droomde. Hij heeft er wellicht de opdracht toe gekregen...

Deze verzen hebben met de droom, d.i. immers het irrationele-bij-uitstek totaal niets te maken. Terwijl ik ze las, moest ik eensklaps naar de bundel ‘Steenen’ van Ed. Hoornik grijpen, om de gedichten te lezen, waarin iets dat toen voor ons immers nog niet meer dan een vermoeden zijn kon omtrent het lot der Duitse Joden, het vermoeden van de komende oorlog ook, zó dwingend stem kreeg, dat wij voor zijn vaak irrationele monologen veelal geen antenne hadden en geneigd waren van psychopatische extravagantie te spreken. Later pas, zelf en lijfelijk bedreigd, erkenden wij, welke pijnigende genade aan Hoornik reeds ten deel gevallen was, en

1) A. den Doolaard: ‘De Partisanen’, De Bezige Bij, 1945.

wisten weer dat de dichter feitelijk slechts dichter is bij de gratie van het, in letterlijke zin, psychopatische.

Een zo sensieve figuur als Hoornik is Den Doolaard stellig niet. Hij is niet zelf ziel-lijk bij wat met ons volk geschiedde betrokken geweest. We mogen hem dat niet kwalijk nemen; wij verwijten hem slechts het gebrek aan zelfkennis en zelfcritiek, dat dergelijke verzen toeliet te ontstaan. Hij overschreeuwt zich, prijst op welhaast mofse wijze het heldendom (aan) en is uitgepraat, wanneer hij van een werkelijk diepere ondergrond getuigen moest. Nooit werd echter nog met de schreeuwlelijkheid van holle woorden het wezen van enig ding benaderd.

Zo nadert deze poëzie hoogstens tot die ‘persoonlijke kijk’ op een buitenpersoonlijke werkelijkheid van de vele geschiedenisverhalen, die op de Lagere School bij voorkeur gelezen worden. De dichter echter heeft slechts te spreken van wat hem persoonlijk innerlijk heeft beroerd. En daarvan komt bij Den Doolaard niets aan den dag. Zo verloopt zijn werk in de afgrijselijkste rhetoriek van het meest oncritische nationalisme. Aan dit oordeel veranderen zelfs de enkele geslaagde strofen en regels niets. Deze verzen druipen van bloed, en de Nederlander was zó flink (ik niet, *den Besten!*) en we horen door Den Doolaard's strofen reeds de fiere stappen dreunen van een nieuw edel ras: de partisaan, de èchte vaderlander. Dan weet ik werkelijk niet meer, wat het verschil is tussen mijn landgenoot Den Doolaard en die Duitse Nazi-poëten als Baldur von Schirach en Gerhard Schumann...

Den Doolaard was zo vriendelijk, den lezer een oordeel over het welslagen dezer gedichten voor te behouden. Welnu, mijn repliek is een onomwonden: Neen!

* * *

Wat over M. Mok's ‘Verzen van Nederland’[2)] te zeggen valt, is al evenzeer samen te vatten in dat ene woord ‘rhetoriek’. Combinaties als ‘noodlotskreten’, ‘vlam van wanhoop’ en ‘afgrond van de waanzin’, ‘het woelend lichaam der rivieren’... Het is alles zo gezocht, zo krampachtig, zo onspontaan en ouderwets. Ik voel achter deze verzen bijna nergens een hart kloppen.

Nu weet ik wel, dat Mok een bij uitstek epische natuur is en dat tot zijn terrein dus hoofdzakelijk het gestalte-geven, het beeldende behoort; maar wanneer zijn plastisch vermogen zich bijkans van strofe tot strofe anders oriënteert, blijft er weinig te waarderen over. Er is geen poëtische eenheid in het beeldgebruik onderling, zodat geen enkel gedicht een andere indruk laat dan die van willekeur en verwarring. Erger nog acht ik de momenten van valse beeldspraak binnen de perken van één metaphoor, het veelvuldig overtreden van de meest elementaire wetten der taalplastiek. Zo is het eventueel nog wel mogelijk, dat vliegmachines ‘het verblekend spoor der sterren doorbreken’, maar niet, dat zij ‘tussen’ dat spoor doorbreken en nog minder dat ‘het rauwe geronk van vliegmachines’ tussen het ver-

2) M. Mok: ‘Verzen van Nederland’, Bayard Pers, 1945.

blekend spoor der sterren door breekt. De functie van oor en oog zijn nu eenmaal verschillend; daar kan zelfs de dichtkunst niets aan verhelpen. En hoe draagt gij uw hart in u, lezer? Merkwaardige vraag, nietwaar? Hoe dan ook, Holland doet dat ‘zoals een vrouw het kind van haar verlangen’. Wat moet dat worden, als Holland dat hart ter wereld zal gaan brengen?!

Overigens zou ik zowel voor Mok als voor mijzelf haast wensen, dat de dichter hier uit eigen ervaring sprak. Mogelijk dat wij dèn nog eens iets van Mok's hart te aanschouwen zullen krijgen!

* * *

Terecht hoopte Koos Schuur in ‘Het Woord’ (Oct. '45) op een radicale winter. Maar ook een strenge litteraire Sinterklaas kan al beilzaam werken. Wie weet hadden sommigen niet gedacht, dat Sint zo vreemd zou uitpakken.

AD DEN BESTEN

[Nummer 4]

Afscheid van Holland

Omdat de spiegel is gebroken
en ik mezelf zò niet wil zien
heb ik het harde woord gesproken,
dat ik van nu een ander dien.

En om een simpel niet begrijpen,
afkeer van een bekrompen geest,
niet willen dansen op een pijpen
ofschoon dit er steeds is geweest

laat ik de blinkende rivieren
onder de koepel van een lucht
waarin de wolken, felle dieren,
elkaar belagen op hun vlucht,

laat ik de vierkante tapijten,
dit altijd vlakke vergezicht,
dat bomen, huizen en hooimijten
donker en groot maakt tegen licht,

laat ik die slanke smalle schepen
als vissen in een klare stroom;
heeft mijn gemoed zich niet vergrepen
aan een te weerstandsloze droom?

En is dit zachte koele suizen
wel iets dat men zichzelf ontneemt,
die wind, waarvoor de peppels ruisen -
werd ook hùn fluisteren mij vreemd?

Ik weet wel dat ik moet besluiten,
maar is iets waar de geest naar haakt
lang voor de kringloop zich kan sluiten
niet vaak al door het hart gelaakt?

Nog is de scheiding onvolkomen
hoewel het uur reeds bijna slaat.
Van Holland zal ik blìjven dromen,
wat buiten ligt is surrogaat.

18/9/'45
HEIN J. ROETHOF

[Hans Warren: Gedichten]

Ik weet het lied niet meer.....

Ik weet het lied niet meer dat ik zingen wou
Toen ik wist lief, dat je komen zou.

Ik zag de morgen met warmrode schijn
In 't bevroren glas vonken van het kozijn.

Ik ging door de dag in het koele licht
Met een warme gloeiing in mijn gezicht.

Ik voelde mijn lichaam verend en jong
In de tintlende schijn van de voorjaarszon.

Aan de avond stond ik in 't hoge huis
Voor de zee met 't verdonkerend stroomgeruis.

Hevig vlaagde van ver de herinnering
Bracht uit siddrende diepten het lied weer in.

Sonnet van een ziekte

Voor mijn raam staat een dag in oneindige rust
Al het groene getemperd door regenend grijs
Ik ben nog te zwak voor de brandende wijs
Die meisjes de winden in strooien vol lust.

Voetstappen slaan op van de straat aan de kust
Waar de vloed nu verrimpelen moet, lichtloos grijs.
De wind golft in vrouwenhaar. Bloesemend rijs
Tikt het vensterglas langs en zwaar stuwt, ongeblust

Een ontroering te staan in de gloed van de dag
En je hoofd aan mijn schouder, blond-rank neergebogen,
In je ogen de vreemde belovende lach,

In glanslicht betogen je wenkbrauwbogen.
Mijn hand die je overal liefkozen mag
Overschaduwend soms je te stralende ogen....

Avondlied

We gingen door de schemerstraten
En je vertelde je verdriet
De tuinen lagen droef verlaten
De klokketoren sloeg het lied

Der duisternis. De zwaluw vloog
Voor 't laatst van 't nest. Ik hield je arm
Het schaduwen gleed uit je oog
En ons geluk was stil en warm.

We kwamen op een donker plein
Waar bloemen bogen door de dauw
Je woog ze op je handen, nauw
Opblankend in de sterrenschijn.

Ander avondlied

Koekoek, zing in het grauw der vroege nacht
Mijn venster open; ergens blaast een horen
De taptoe; 't waaien koelt mijn ruige borst
Het diep moeras stuwt 't kikkerronken langs mijn oren.

't Gordijn beweegt geluidloos heen en weer
Ik voel mij klaar en koel in 't leven
Slechts als ik in verteedren denk aan jou
Ontspannen zich mijn harde spieren even.

Dan voelt mijn nek nog 't knellen van je armen
Mijn mond het hete binnensluipen van je tong
Mijn lichaam 't teder kloppen van je leden
Waren wij ooit zo dierlijk sterk en jong?

Sonnet

De kwartel slaat in 't dampig akkerland
Een late leeuwerik zingt fris en hoog
Herfstige wind die langs de aarde vloog
Rook 'k reeds als kind, een bittre kruidenbrand.

Nog paarse bloemen bloeien aan de rand
Van 't land dat stervend dort en droogt.
Zachtgrijze regenluchten staan in wijde boog
Neerruisend over donkre bomen aan de kant.

Zo gaat de zomer van het jaar vervallen
Maar in mij is een liefde opgestaan
Ik houd mijn lichaam en mijn geest gespannen.

Ik zie liefs gouden lokken openvallen
De zeewind strijkt haar lijnen kozend aan
Haar glimlach kan het raadsel niet verbannen.

De avond

De avond heeft frambooskens uitgeknepen
En stuwt een felle witte vogelstoet naar huis
Door 't bruisend onweer, maar ze talmen even
Omdat een haring uit het groezlig water stuift.

Twee zusters komen met klinkende stemmen
De bliksem harkt trillende wortels vuur
Het dovend avondlicht dat langs hun huid komt stremmen
Maakt hun profielen angeliek en puur.

En wilder gaat het grote waaien heersen
Nooit was het water zo een zandwoestijn gelijk
Een schorre vogel houdt niet op te krijsen
Als 't lood der regen op de zware golven strijkt.

HANS WARREN

Ik ben Tiberius

Uit de mémoires van M. de Perigault.

De merkwaardigste gebeurtenis uit mijn korte loopbaan als politie-president, is wel de geschiedenis van den man, die zich verbeeldde Tiberius te zijn. Ik heb noch voor noch na het plaatshebben der hieronder vermelde feiten, ooit ernstig geloofd aan re-incarnatie doch ik veronderstel, dat een voorstander van deze theorie uit de gedragingen van M. Ramond bewijzen zal kunnen distilleren, die voor zijn overtuiging pleiten. Anderzijds zal het de tegenpartij niet moeilijk vallen waar te maken, dat de beschreven verschijnselen uit een geheel ander standpunt volledig te verklaren zijn. Doch ik geef U het verhaal zoals het zich toegedragen heeft, zonder het in dienst te stellen van welke theorie ook en ik laat U geheel vrij in het maken van eventuele gevolgtrekkingen.

Het gebeurde nu ongeveer dertig jaar geleden; mij was toen juist Bargonne, in een der zuidelijke departementen als standplaats aangewezen. Een uiterste vervelend oord, slordig en stijlloos van uiterlijk, terwijl ook de omgeving geen vergoeding bood in de vorm van buitengewoon natuurschoon. Doch alsof de bewoners begrepen, dat zij op elkaar waren aangewezen, wilde het leven niet ondragelijk vervelend worden, onderhielden zij een druk gezelschapsverkeer met een enigszins artistieke inslag. Ik kan er nu met genoegen aan terugdenken, hoewel ik het indertijd aan mijn vrienden te Parijs als ‘provinciaal’ beschreef. De society bestond zoals gebruikelijk uit een kern van notabelen waartoe ik uit hoofde van mijn ambt en in weerwil van mijn jeugd ook gerekend werd, daaromheen groepeerden zich dan de plaatselijke kunstenaars, ik herinner mij een schilder, twee beeldhouwers en een schrijver, terwijl de buitenste kring gevormd werd door in die tijd en in dat milieu min of meer suspecte personen als een voormalige operazangeres, een muziekleraar en nog enkele anderen. Men kwam geregeld bij elkaar, besprak het nieuws op literair gebied en debatteerde over alle onderwerpen, die in een dergelijk gezelschap aan de orde komen. Tijdens de winter organiseerde men muziekavonden, waaraan zo nu en dan een bescheiden beroemdheid wat meer luister gaf, terwijl enkele malen in het jaar de stoffige schouwburg een reizend opera- of toneelgezelschap gelegenheid tot optreden gaf.

Alles bij elkaar genomen was het leven er tamelijk saai voor mij, die, tot mijn overplaatsing naar Bargonne, met volle teugen genoten had van alles wat Parijs een jongeman aan genoegens bieden kan.

Ik herinner mij, dat M. Ramond zeer zelden op de bijeenkomsten verscheen, eigenlijk alleen als zij een officieel karakter droegen. Hij was districtshoofd van de archeologische dienst. Hij had de naam van enigs-

zins zonderling te zijn, hij scheen rijk en de enkele maal, dat hij zich in het gesprek mengde, gaf hij blijk van een meer dan gewone eruditie en belezenheid. Toen ik hem de eerste maal ontmoette en aan hem werd voorgesteld, had ik de onaangename sensatie hem te kennen, hem reeds eerder gezien te hebben, zonder te weten waar of wanneer. Hij was toen ongeveer 60 jaar oud, van middelmatig postuur met een tamelijk lange en magere hals, hij had laag ingeplant en kortgeknipt haar, smalle, bijna kleurloze lippen en een kleine vooruitstekende kin. Hoewel wij die eerste avond verder geen contact met elkaar hadden, kon ik niet nalaten hem meermalen van terzijde te bekijken, terwijl ik mij met de vraag bezighield op wie hij dan toch wel mocht gelijken, indien ik hem zelf dan niet ergens eerder ontmoet had.

Het niet thuis kunnen brengen van een naam, een boek, een melodie, maakt mij altijd enigszins van streek, het wordt mij tot een kleine obsessie, waaraan ik mij tevergeefs poog te ontworstelen door met alle macht aan iets anders te willen denken. Maar ten aanzien van M. Ramond kon ik niet tot een oplossing komen en langzamerhand verzwakte mijn nieuwsgierigheid, temeer daar ik hem verder heel weinig zag en nog minder sprak.

Ik vertoefde reeds ruim een jaar op deze standplaats toen het politie-apparaat in werking werd gesteld door een zaak van meer importantie dan de gebruikelijke inbraken en dronkemans-vechtpartijen. Het driejarig zoontje van M. Petton, de grootste industriëel ter plaatse, werd vermist. Madame Petton had het kind op een middag medegenomen op een wandeling; even buiten de stad was zij wat gaan rusten in een klein bosje, terwijl het jongetje zich bij enkele daar spelende kinderen voegde. Toen de moeder verder wilde gaan, kon zij het kind nergens vinden en alle zoeken in de omgeving bleef tevergeefs. Groot was de ontsteltenis en het medeleven in de stad, direct deden ook de onzinnigste verhalen de ronde en de moeders hielden, ten zeerste beangst, hun kinderen binnenshuis. Ik zette de gehele plaatselijke politiemacht aan het werk en verzocht ook medewerking aan mijn collega's in de omgeving. Er werden uitgebreide speurtochten gehouden, men dregde in het schaarse water, verdachte rondtrekkende zigeuners en vagebonden werden aangehouden, doch onze pogingen bleven zonder enig resultaat. De jongen was en bleef weg.

De derde dag na de verdwijning van het kind, verzamelde zich ten huize van den burgemeester het gewone gezelschap, vanzelfsprekend was er slechts één onderwerp van conversatie. Ook M. Ramond verscheen en in tegenstelling tot zijn gewone stilzwijgendheid was hij uiterst spraakzaam en vertelde allerlei staaltjes van onopgeloste misdaden, waarvan sommige uit de oudheid dateerden. Mijn ingesluimerde belangstelling voor zijn persoon ontwaakte weer, het dwangbeeld te willen weten op wien hij geleek werd sterker dan ooit tevoren, maar ook nu kon ik niet tot een

bevredigende oplossing komen. Ook het meeste de gemoederen bezighoudend onderwerp raakt tenslotte uitgeput en tegen het einde van de avond dwaalde men ongemerkt af naar een ander chapiter, zonder te vermoeden, hoezeer dit van invloed zou zijn op mijn visie van het geval. Ik weet niet wie er het eerst over begon, maar plotseling hield de gehele kring zich bezig met de waarschijnlijkheid van re-incarnatie. Eerst vatte men het probleem ernstig op en sprak over het Oosten en den graaf van St. Germain, van lieverlede echter ontaardde het debat in een grappige twist, waarbij men elkaar uitmaakte voor de re-incarnatie van een berucht persoon uit de Franse geschiedenis, alleen de reeds grijze, doch zeer charmante burgemeestersvrouw kwam er tamelijk goed af, men verklaarde haar eenstemmig de wedergeboren Ninon de Lenclos te zijn. Beziggehouden als ik uit hoofde van mijn ambt werd door de verdwijning van den kleinen Charles, terwijl bovendien het willen herkennen van M. Ramond mij obsedeerde, hield ik mij tamelijk afzijdig. Ook M. Ramond scheen weinig genoegen te vinden in het steeds vrolijker wordend gesprek en plotseling stond hij op om heen te gaan. Terwijl hij voor de gastvrouw boog, vroeg deze hem lachend: ‘En M. Ramond, welke illustere persoon is in U gereïncarneerd?’ De vraag scheen hem in verwarring te brengen, maar ogenblikkelijk herstelde hij zich en met een stem, waarin het accent van de ware overtuiging onmiskenbaar was, antwoordde hy: ‘Ik Madame, ik ben Tiberius’. Dan verliet hij, zonder er verder een woord aan toe te voegen, het salon. Maar ik wist nu op wien hij geleek, hij was het evenbeeld van keizer Tiberius.

Het vreemde antwoord van M. Ramond verstoorde de opgewekte stemming, men praatte nog wat door, doch kort na elkaar vertrokken de gasten en ook ik bleef niet lang meer. Op de terugreis hield ik mij er mee bezig waarom M. Ramond er zo vast van overtuigd was een reincarnatie van Tiberius te zijn, want dat deze bewering geen grapje was stond voor mij vast. Ik achtte het wel zeer onwaarschijnlijk, dat hij dit alleen baseerde op de uiterlijke gelijkenis, hoe treffend ook, er moest tevens een grote geestelijke overeenkomst zijn.

Thuisgekomen zette ik mij direct aan het lezen van Suetonius' Vitae Imperatorum.

Ik las de biographie van Tiberius met intense belangstelling en verwonderde mij erover hoe Suetonius met zo eenvoudige woorden, bijna in ambtenaarsstijl, een zo helder beeld had kunnen tekenen van deze wellicht gruwelijkste aller heersers. Maar met betrekking tot M. Ramond vond ik niets, niets dan de sprekende gelijkenis, die nog eens bevestigd werd door een in het boek opgenomen foto van het borstbeeld, dat ik in mijn gymnasiumtijd zo vaak had gezien.

Tegen de ochtend werd ik wakker uit een droom waarvan ik mij verder niets herinnerde, dan dat iemand mij zeer duidelijk en ieder woord

beklemtonend zei: ‘M. Ramond is de moordenaar van Charles Petton’. Ik kon niet meer inslapen, een gevoel waarvan ik mij geen rekenschap kon geven zeide mij, dat er inderdaad verband bestond tussen de verdwijning van het kind en den archeoloog. ‘Ik ben Tiberius’; ‘M. Ramond is de moordenaar van Charles Petton’. Een denkbeeld te gruwelijk dan dat ik er aan kon geloven, nam vorm aan. M. Ramond verbeelde zich keizer Tiberius te zijn en Tiberius had ook wat met kinderen te maken gehad, in betrekkingen die Suetonius koel en objectief beschrijft, maar die zo afschuwelijk zijn, dat de woorden mij niet uit de pen willen. Wie lust gevoelt om te weten op welke wijze de oude perverseling het schoonste der schepping, onschuldige kinderen, misbruikte, dat hij het zelf naleze. Suetonius, hoofdstuk 3, afdeling 44.

Hoewel ik poogde om gronden te vinden mijn verdenking in discrediet te brengen en het een foutieve conclusie te noemen uit een toevallige samenloop van omstandigheden, gelukte het mij niet tot deze overtuiging te geraken. Ik wist ook, dat ik veel, ja zelfs mijn gehele carrière op het spel zette als mijn onderzoek de totale onschuld van M. Ramond aan het licht zou brengen, of indien er niets tegen hem te bewijzen zou zijn. Doch tegen alle bedenkingen in stelde ik M. Ramond in staat van beschuldiging. Ik begon mijn dagtaak met een bezoek aan zijn bureau, men deelde mij mede, dat de inspecteur zich ziek gemeld had. De verdere dag zette ik iedereen, die daarvoor in aanmerking kwam, aan het werk tot een nieuwe intensieve poging ter opsporing van het verdwenen kind en ik hoopte uit alle macht, dat de feiten mij in het ongelijk zouden stellen. Doch de uren gingen voorbij zonder enig nieuws en tegen het invallen der schemering begaf ik mij naar het huis, dat M. Ramond even buiten de stad bewoonde.

.....Even buiten de stad...., de tuin grenzende aan de plaats waar het kind het laatst gezien was. Het enige tastbare, dat ik na een hele dag wikken en wegen aan mijn onbewijsbare beschuldiging had kunnen toevoegen.

Ik geloof niet, dat iemand ooit uitgenodigd was bij M. Ramond, niemand wist op welke wijze hij woonde. Men kende het huis alleen aan de buitenzijde, een vierkant, bijna lomp gebouw met een groot bordes aan de voorzijde, waardoor de woonvertrekken tamelijk hoog lagen en de onderzijde gevormd werd door een waarschijnlijk uitgebreid sousterrain. Het lag overigens voor de hand, dat een alleenstaande oude man als de huidige bewoner slechts enkele vertrekken in gebruik had. Bij mijn aankomst was het bijna geheel donker en nergens brandde licht, althans niet aan de voorzijde. Ik belde aan en wachtte, binnen bleef het stil. Wat er in die minuten bij mij omging, laat zich moeilijk beschrijven, alle twijfel kwam met verdubbelde kracht terug, de hele onderneming leek mij belachelijk, indien ik gehandeld zou hebben naar mijn stemming van dat ogenblik, was ik zonder meer teruggekeerd. Ik weet niet hoe

lang ik daar voor de deur heb gestaan, maar nog geheel onverwacht ging deze open en M. Ramond zelf stond voor mij. In een ondeelbaar moment zag ik zijn gelaat van nors in angstig en daarna in geforceerd vriendelijk veranderen, terwijl een starre glimlach hem iets schrikwekkends gaf.

M. de Périgault, waaraan heb ik de eer van dit even zeldzaam als onverwacht bezoek te danken?' 'Neemt U mij niet kwalijk M. Ramond, ik ben mij zeer wel bewust niet geheel comme il faut te handelen, doch mijn weetgierigheid heeft mij tot deze stap verleidt. Ik zou n.l. gaarne willen weten waarom U de wedergeboren Tiberius denkt te zijn'. Deze vraag had ik niet te voren vastgesteld, ik wist immers in het geheel niet hoe mijn bezoek zou verlopen, het effect was echter verbijsterend en sterkte mij in de mening, dat er iets geheimzinnigs was rond M. Ramond, al overtuigde het mij dan nog niet van de waarheid mijner verdenkingen. Hij werd asgrauw, zijn ogen puilden uit en de adamsappel ging heftig op en neer, hij tastte in het rond als om zich ergens aan vast te grijpen. Hij herstelde zich echter ogenblikkelijk, deed een stap naar voren zodat zijn thans afschuwlijk gelaat vlak bij het mijne was en voegde mij met hese stem toe: 'Dat is een kwestie mijnheer, die U niet aangaat. Ik heb de eer U te groeten.' Hierna maakte hij aanstalten de deur voor mij dicht te gooien. Ik voorkwam dit echter door hem vastberaden naar achteren te duwen, zodat wij beiden in de vestibule stonden: 'Het spijt mij M. Ramond, dat Uw antwoord mij niet geheel bevredigt. Daar deze zaak niet alleen voor mij, doch wellicht ook voor anderen van het grootste gewicht kan zijn, moet ik U verzoeken om een nadere en uitvoeriger toelichting.' M. Ramond week nog meer achteruit en zweeg. Het was zeer duister in de vestibule en ik hoorde hoe hij heftig en onregelmatig adem haalde, dan kreeg ik plotseling de gewaarwording op mijn hoede te moeten zijn. In hetzelfde ogenblik greep hij naar een voorwerp, dat op een hoge piedestal stond en hij wilde dat met volle kracht op mijn hoofd neer laten komen, ik maakte echter een zijsprong en M. Ramond viel in zijn volle lengte op de marmeren vloer, waar hij onbewegelyk bleef liggen. Ik liet hem voorlopig aan zijn lot over en begon een tocht door het huis.

Ik kwam eerst in een groot vertrek, dat blijkbaar als werkkamer dienst deed, op de schrijftafel stond een candelabre met vier kaarsen, het viel mij op, dat zij nog zeer kort gebrand hadden, zij konden niet anders dan na mijn bellen aangestoken zijn. Er was niets bijzonders in de kamer te zien, de muren waren van onder tot boven met boeken bedekt, hier en daar stonden afgietsels van klassieke beeldhouwwerken. Onmiddellijk aangrenzend bevond zich een zeer sober gemeubeld slaapvertrek, terwijl de overige kamers op deze verdieping bijna geheel leeg waren. Na het hele huis doorlopen te hebben, wilde ik ook het sousterrain zien, ik kon de ingang echter niet vinden en begaf mij weer naar de vestibule.

Ik had de candelabre medegenomen, M. Ramond lag nog steeds op de vloer, buiten bewustzijn, terwijl een dun straaltje bloed langs zijn mondhoeken sijpelde, in zijn hand hield hij nog het voorwerp geklemd waarmede hij mij te lijf had willen gaan, het was een bronzen statue van Tiberius.

In de vestibule was ook de toegang tot het sousterrain, enkele treden brachten mij in een gang, die uitmondde in een klein vertrek. Nu gaf het huis van stap tot stap geheimen bloot, de geheimen van een man, die zich zo volkomen had ingeleefd in de rol van Tiberius, die naar alle waarschijnlijkheid, ook als het denkbeeld van een reïncarnatie verworpen wordt, zo in alle opzichten en hem geleek, dat alleen het verschil in tijd en milieu hem tot het verbergen hiervan noopte. Het kamertje waar ik het eerst kwam, bevatte niet anders dan een groot rustbed, doch aan de muur bevonden zich de lascieve schilderingen waarvan bij Suetonius sprake is, op een vergulde tafel stond het beeld dat de geschiedschrijver eveneens vermeld, het beeld van Atalante en Meleager. De kamer was door een zwaar zijden gordijn afgesloten van een volgende en het binnentreden hiervan bracht mij de grootste sensatie. Rondom een met prachtig antiek vaatwerk beladen tafel lagen in de meest natuurlijke houdingen tal van levensgrote wassen poppen, zij waren gekleed volgens Romeinse gewoonte, bij het bevend kaarslicht schenen zij te leven en verrast temidden van hun maaltijd. Een rilling overviel mij, ik heb nooit in mijn verdere leven iets zo lugubers gezien als dit speelgoed van een krankzinnige. Aan het hoofdeinde van de tafel was een lege plaats, had de bewoner van dit huis hier wellicht dagelijks aangelegen en zich de illusie geschapen terug te zijn op Capri waar hij 1900 jaar geleden vermoord was geworden. Ik herinnerde mij verhalen van in Pompeï gevonden mummies, waren dit ook geen goedbewaarde doden, die M. Ramond op wie weet welke duivelse wijze in zijn huis had gebracht? Ik raakte hoe langer hoe meer onder de gruwelijke invloed van dit tafreel, ik merkte op hoe alles tot in de finesses op antieke wijze was uitgevoerd, ik kon niet nalaten de tafel nader te onderzoeken, de meeste schalen waren ledig, doch fruit en bloemen vers en in sierlijke amphora's bevonden zich de edelste wijnen.

Een verder onderzoek leverde niets op, het huis bood geen verrassingen meer, alle overige vertrekken waren muf, stoffig en onbewoonbaar. Het eigenaardige was, dat ik in het geheel niet meer dacht aan het eigenlijke doel van mijn komst, pas toen ik in de vestibule M. Ramond weer zag liggen, werd ik er aan herinnerd. Ik nam hem op en bracht hem in de studeerkamer, hier kwam hij even bij, bekeek mij met oneindige angst en fluisterde hees: ‘Ga weg Sejanus, je hebt de grote tarbot op me afgestuurd, maar ik wil hem niet eten, hij is vergiftigd.’ Dan sloot hij de ogen weer en raakte in een nieuwe bewusteloosheid. Zoals hij daar lag, een oude, eenzame man, kon ik geen afschuw meer van hem hebben,

doch voelde eerder medelijden. Hoe vreselijk moest het leven van deze mens geweest zijn, gefolterd door alle begeerten van een romeins imperator en gekooid in het bestaan van een provinciaal ambtenaar. Maar wat lag er verder ook verborgen achter dit thans ondoorgrondelijk gelaat, van welke gruwelen en onnoembare uitspattingen was deze man de aanstichter geweest. Want dat hij in alle stilte gepoogd had zijn leven zoveel mogelijk gelijk te maken aan dat van zijn voorbeeld, daarvan hield ik mij verzekerd. Hij moest handlangers gehad hebben, die voor veel geld zijn vreemde lusten wisten te bevredigen, de vertrekken in het sousterrain getuigden ervan. En hij wist ook waarom de kleine Charles verdwenen was! Een golf van woede, verachting en weerzin overspoelde mijn mildere gevoelens en ik moest mij met alle macht bedwingen om den bewustelozen man niet door elkaar te schudden en hem het geheim te doen uitschreeuwen.

Ik moest het kind vinden, het zou hier in huis kunnen zijn, ik wist zeker, dat het in de omgeving was. Maar hoewel ik alles onderzocht, geen kast ongemoeid liet, zelfs het dak en de tuin niet oversloeg, ik vond niets. Ik daalde af in het sousterrain, weer staarden de glimlachende wasgezichten mij aan, in panische angst vluchtte ik het huis uit, het was zeer donker en het had aangevangen te regenen. Pas toen ik enkele honderden meters buiten de tuin was gekomen, dorst ik om te zien, duister en gesloten was het huis als immer.

Ik had het spel verloren, terwijl ik wist, dat de tegenpartij onbekende kaarten bezat. Het heeft geen zin uitvoerig te verhalen hoe alles zich verder ontwikkelde, hoe bevriende superieuren zich inspanden om de zaak zoveel mogelijk te verdoezelen. In de stad wist niemand beter, dan dat M. Ramond een ongelukkige val had gemaakt, hij genas, doch zijn geestvermogens waren gekrenkt en de jaren, die hij nog leefde, bracht hij door in een klein buitenhuisje, suffend achter steeds dezelfde krant. Ik nam spoedig mijn ontslag, ik had uit deze zaak een zodanige weerzin overgehouden tegen alles wat naar misdaad en justitie zweemde, dat het mij onmogelijk was langer op behoorlijke wijze mijn taak te vervullen. Charles Petton is nooit terechtgekomen.

Dit is het verhaal van de vreemdste gebeurtenis uit mijn leven, een geschiedenis waarover ik nu nog niet ben uitgedacht. Was M. Ramond een onschuldige krankzinnige, was hij een verdorven mens? Ik heb beurtelings het een en het ander gedacht, maar ik houd het op het laatste en ieder zou tot deze conclusie komen, die hem evenals ik had horen zeggen:

‘Ik ben Tiberius’.

GERARD MESSELAAR

[Jan Praas: Gedichten]

Boeren in de herfst

De wind drijft door de bomen om U henen,
akkers zijn grauw en naar den einder leeg,
marskramer is de wegen langs verschenen,
eenzaam als immer, en het jaar ligt veeg.

Hier is het leven tot het been gebeten,
ruig weer kapt af tot zon, of mistig blauw
over de essen, waarlangs oude veten
en sagen zwerven door de najaarskou.

Gij gaat het erf om, aarzelt bij de beesten,
en kijkt omhoog, de hemel ziet weer straf,
dan loeit soms dagenlang de herfst tempeesten;
de boeren scheiden vleeglend graan en kaf.

Zo ligt de herfst over de boerenplaatsen,
bijeengedoken aan de akkerrand,
hier wonen mensen als zijn zij de laatsten,
die wonen in dit uitgestorven land.

En 's avonds staat Gij in het klein gehucht
te luistren, àl te eenzaam, naar geluiden,
ver en beloftevol. Het is de vlucht,
hoog op, van kraanvogels op weg naar 't zuiden.

Landelijke nachten

Doods ligt het land. Hard zijn de gronden.
Grauw staan de bomen langs den einder heen,
De dag komt kort, en wordt ontbonden
van veeg verscholen licht tot git-blauw steen.

Wit en verijld drijft nevel in de bossen,
wed, schuur en es staan dichter tot elk een;
het leven schuifelt onder heg en mossen,
en grijze sagen stijgen uit het veen,

en dringen om de haard waar oude monden
ze met warm vuur bezielen van weleer.
Wodan en Donar doen opnieuw de ronde,
en waar zij rijden slaat de bliksem neer.

De boerenzoons staan in de nacht te staren,
hoog boven hen zijn sterren zonder tal,
dan wenden zij zich; met een moe gebaren
sluiten zij bonkerig de oude stal.

Een mens vindt in bedompte bedstee heul, en
de beesten trappen trager tegen 't schot;
alles raakt stil, verkoolde blokken smeulen.
Zo zijn de nachten hier. Zwart onder God.

JAN PRAAS

[Hans van Straten: Gedichten]

Winter te Zwartewaal

Doods ligt het land onder de lage hemel,
besneeuwd en tot den einder dichtgevroren;
slechts boven 't dorp - tegen de dijk verloren -
vertoeven meeuwen in een dun gewemel.

Waar zwarte bomen op het einde wachten
staat een veerhuis, afzijdig en vergeten;
de wind fluit door gebroken deur en reten
herinneringen aan verzworven nachten.

En eenzaam trekt een tram door wintervelden
rietbossen tegemoet; de wind gaat hellen.
Verdronknen vriezen vast in de rivier.

De dijkrand langs zijn rietpluimen te tellen,
maar geen warm meisjeshart dwaalt meer naar hier;
de Maas die nimmer grijzer uitzicht stelde.

Bemuurde weerd

Er leegren schepen aan de natte kade
waar 't eenzaam huis staat dat wij binnengaan,
en als wij aarzlend in de kamer staan
is het één helder ogenblik als traden

wij plotsling over in een ander leven:
een vrouw die zwijgend vreemde bloemen schikt,
ramen in snel vergrijzend middaglicht
dat als een mist de dingen komt omgeven.

Denken wij aan plantsoenen in de avond,
aan grijze bomen, door de wind gehavend,
aan singels waar de schemering begint?

De vrouw blijft peinzend aan het venster dralen.
Wij horen 't steunend huis in balk en bint
en van de wind het vager ademhalen.

De verdronkenen

Ons weten wordt nu koel en overdacht,
de wind valt stil, er is niets meer te zeggen;
ik zal je handen naast het kussen leggen,
wij zijn de verdronkenen van één nacht.

Misschien werden wij ergens nog verwacht
en zal men in een stad naar ons gaan dreggen;
ik zal alleen je slapend hoofd verleggen
en zien hoe 't donker om je lippen lacht.

Tussen ons dromen hangt de maan in floers,
de nevel drijft zeeschepen uit de koers,
wij spoelen buiten alle nachten aan.

Het raam is 's morgens kil en grijsbeslagen,
nieuw het ontwaken in de gang der dagen
waaraan je ogen groot en vochtig staan.

Besef

Hoe komt het dat ik, die de drift verstond,
werelden, oceanen door te trekken,
eilanden, poolgebieden te ontdekken,
desnoods gestrand, versmachtend in de brand

van pampa's 't wit gebeente uit te strekken,
maar nooit, nooit terug te gaan, nu als een hond
binnen het veeg moeras lig te verrekken
van dit mijn onvolvloekbaar vaderland?

Hoe komt het - maar de zee is weggezonken,
in dichtgeslibde havens liggen boten
rottend te wachten op de eeuwigheid.

De nacht gaat over en ik, saamgeklonken
- met vee, gevangenen of idioten? -
loop mee in de tredmolen van de tijd.

Gedachte in het park

De blaren trekken als verwezen horden
voorbij de oude muren van het park;
al het verledene is oud geworden,
de wind zeeft door een omgevallen hark.
Ik weet niet meer wat ik wilde vergeten,
er zijn nog banken en er is nog pijn
om dingen waar de bomen niet van weten.
Het is niet zeker waar ik straks zal zijn.

November

De morgens blijven bleek voor mijn begrip.
Wij worden niet meer ontroerd
door een vallend blad, een voetstap op straat,
de slag van een carillon.

Maar op de hoeken der singels
waar de wind het gestorvene saamneemt,
weten wij:
het vergijzen komt nader,
wij worden eenzamer.

HANS VAN STRATEN

(Uit een dezer dagen te verschijnen bundel: ‘Herfst in Holland’; N.V. Leidsche Uitgevers-Maatschappij, Leiden.)

Bruidslied

Wij zullen deze herfst in Overijssel
of ook wellicht in Limburg - mocht het zijn -
de tijd verdoen als een, in zijn omlijsting
van zon- en bladgoud, dromend schilderij.

En 't moet maar liefst bij voorbaat uitgesproken,
dat wij zijn ‘zoekgeraakt’ of ‘onbekend’,
en dat wie speuren zullen zijn bedrogen,
maar achteloos voorbijgaan wie ons vindt.

Aan God slechts zij verraden, dat wij hièr zijn;
ten overvloede, want wij zijn bij Hem:
als afgezonderd te Zijnen gerieve,
maar om te rijpen voor des levens zin:

zondeloos saamgegroeid (‘Adam en Eva’
moest staan onder dit primitief paneel,
lévend van eeuwigheid en felle beelden)
elkaar te kennen, en, als God geweest,

wanneer 't vergulsel van d'omlijsting schilfert
en wij ons naakt zien in het naakte hout,
buiten te treden, huivrend in de winter,
maar sterk, zeer sterk tegen de eerste kou.

EDUARD TUKKER

[Thomas Vodijn: Gedichten]

Het horen

voor mijn broer Karel

Zelfs asters welken achter vensterglas
waar wij het dorstend licht der zon ontwaren,
verval gaat hier de laatste kracht bedaren
die nog - zonder gedachten - levend was.

De twijgen breken los en blijken smal,
wij horen mensen door de blaren waden
en mijden 't lot omdat ook wij nomaden,
verzworven zijn naar uur en maat en tal.

Gij weet ten spijt van venster en gordijn
nomaden wrekend rond Uw asters waren
en om Uw hart het slepen van de blaren.

En wat betaamt U, dan verbeelde pijn,
- wat blijft? - in 't strelen door verbeelde haren?
Het horen, naar het slepen van de blaren.

Slaap

Ontwijk ons want hier leeft gemis
dat grijzend in het hoofd blijft dwalen,
want ons ontbreken nog de talen
waarin het Woord geschreven is.

Verbeelding is een zwak gelaat,
dat, met het schikken van mijn handen
zijn oog binnen de blinde wanden
opslaand, als levend voor ons staat.

Maar taalt noch tekent mij de pijn,
laat dan de eeuwige etmalen
om onzentwil te korter zijn
waar wij ook slaap op hen behalen,
en mèt de tijd: het tweezaam-zijn
waarbij het lijf zich moet bepalen.

Oud gebed

De nacht zal langzaam branden zonder vlam
tot regen neerdaalt in ontwaakte hoven:
het oud moment dat wij de lampen doven
om eenzaamheid, die geen van ons ontkwam.

Bezinning gaat de volle som bedragen
en vult ons nachtgebed tot overmaat:
het wordt allengs een vruchteloos beraad
waarin wij rust en zin en lichaam wagen.

En wij berusten in ondraaglijkheden
en overschatten ons beperkt gezicht.
Wij dichten vaker dan wij ziende deden:

Heer, doe mij niet al nu de ogen dicht
opdat zij zien waaraan zij gistren leden,
en wijs mij niet dat ik U heb verdicht...

THOMAS VODIJN

Om het menselijke in de mens

> *Leven is: een taak vervullen, en naarmate wij ons bestaan minder dienstbaar maken, ontnemen wij de inhoud er aan.*
> Ortega y Gasset.

Het lijkt alsof er in Europa, met het beëindigen van de oorlog, vooral in het literaire leven, een rust is ingetreden, waarbij de vermoeide houding der voor-oorlogse dichters welhaast *strijdend* aandoet. Vocht men vòor 1940 dan al niet met de rug tegen de muur, men vòcht, ware het ook tijdens de *vlucht* voor de naderende, voelbare, maar nog niet tastbare dreiging van de meest geraffineerde geestelijke vernietingszucht die de mensheid ooit heeft aangegrepen.

Men kon deze dichters verwijten dat zij zich niet voldoende teweer stelden. De huidige ‘dichter’ echter, met zijn ‘in harde, innerlijke strijd’ verworven romantische levenshouding, zet de wereld eenvoudigweg *naast zich neer*, hij ziet er verder niet naar om, en hij vermeit zich in een min of meer irreële sfeer van.... de meest ‘kleine dingen’ en complexen van het steriel alleen-zijn.

Met het beëindigen van de oorlog in Europa zijn de problemen daarvoor en daarin zo urgent, teruggevallen tot het gevecht der kleine machten en eigenbelangen, en alleen de noodzakelijke opbouw in materiele zin gaf de besten onder ons (de zoekenden) de impressie, dat wij ons in opgaande lijn bevinden. Niets is echter minder waar. Zo ons land niet was achtergebleven, dermate verwoest en geplunderd en ontwricht, dat voor het vervullen van de meest elementaire levensbehoeften verandering, herstel en herleving noodzakelijk is, wij bleven ook in dat opzicht berustend, wij zouden ook daarbij de horizon, de ruimte uit het oog verliezen. De geestelijke ellende, waarin zich ons volk bevindt, diene als staving hiervan.

De ontwikkeling van iedere beschaving begint bij de materiele opbouw, en zij eindigt bij de culturele ondergang. Voor West-Europa nadert deze laatste snel, en m.i. onafwendbaar. Ons is de taak stelling te nemen tegen de algemene verslapping, niet om haar te overwinnen, doch om lateren de steunende grondslag te geven, dat deze ondergang in zijn laatste pogingen tot afwending heroïsch is geweest.

Ons geestesleven is in deze periode van de geschiedenis steriel, en wanneer wij in het bijzonder het nederlandse beschouwen, valt het uitsluitend te wijten aan onze reeds alom aanwezige *apathie*, dat wij niet innerlijk gegrepen worden door weerzin en teweerstelling tegen de destructie die in onze levens groeit, die ons zonder noemenswaardige strijd overrompelt en vernietigd.

De voor-oorlogse dichter leefde bewuster dan de contemporaine. Hij zag wat dreigde. De oorlog heeft dit beeld in ons verdrongen en via de

materiële vernietiging, die ons door zijn directheid verbijsterde, hebben wij het huidige apathische standpunt bereikt. Een verklaring is echter nog geen verontschuldiging.

En wij menen de strijd te hebben gewonnen, juist op het ogenblik dat de vijand met stille trom *bezit* van ons heeft genomen.

Welke wegen staan ons nog open, deze Untergang des Abendlandes te remmen, en de grondslagen voor te bereiden voor de bouw van een nieuwe beschaving?

Moeten wij, die ons het literair bestanddeel en geweten weten der cultuur, zoeken naar de *vorm* die de komende literaire periode zal beheersen; moeten wij aan de hand van enkele historische feiten een bepaalde stroming aanwijzen, waarbij wij moeten aanknopen? Neen! Want deze vorm van leiding is onbezield en onnatuurlijk, en funest voor de weinige levende krachten die ons nog beheersen. ‘De kunst ver van het leven als een spel bedreven, mag slechts een fictie heten’.

Het laat ons volmaakt koud of wij moeten aansluiten bij het realisme, de romantiek of het symbolisme. Wat wij nodig hebben in de huidige en komende literatuur is, zoals Sierksma het (zij het eenzijdig) aangaf: het beeld van de nieuwe mens. Maar deze nieuwe mens is niet de herboren democraat, die de geest van de achter ons liggende jaren heeft afgeschud, en die, slechts gewapend met de ervaringen uit de oorlog, als een doelbewust mens vooruitziet. De nieuwe mens is evenzeer een product van het nationaal-socialisme, van de zucht tot vernietiging, die vanuit Duitsland de wereld, zoal niet veroverd, dan toch besmet heeft.

Want de geest leeft voort! En niet alleen bij de N.S.B.-ers! Zij is gedrongen in ons eigen leven, fnuikend en onafwendbaar; daarin ligt het ongeziene gevaar: In ons is gedrongen de barbaarse geest van de ‘wijdbeense mens’.

‘Daar was een mens van God gezonden, wiens naam was De Wijdbeense Mens.’

Wat wij - generatie van deze tijd - dienen te onderkennen en de mensheid voor ogen te stellen is de geest van deze ‘wijdbeense mens’. En *hoe* dat gebeurt, - maar kan het anders dan wortelend in een visionnair geziene realiteit - het zal onze gemoederen nu nog niet beroeren.

Deze gestalte van de twintigste eeuw dient ons in onze ondergang voor ogen te worden gesteld. Dat is onze taak, een taak die meer verlangt, - die van ons eist groot menselijk leven -, dan het kunstmatig scheppen van een onbezielde kunstvorm.

Ondanks vijf jaar nazi-dom beseffen wij nog maar ten dele dat een beestachtig raffinement op *geestelijke* grondslag misschien nooit hiervoor in de geschiedenis is vertoond. Pijnigers en martelaren vindt men in alle perioden en tijden. Het aantal sadisten dat de wereld heeft opgeleverd is waarschijnlijk groter dan wij kunnen en durven beseffen. Maar zij hebben zich allen slechts verlustigd in de *lichamelijke* pijn van de medemens. Wat de Romeinen in de arena's dreef om de christenen

te zien vechten tegen leeuwen, was niet meer dan het genieten en medelijden van lichamelijk lijden.

Wat echter is losgebroken in deze wereld die tot principe nam, nièt de lichamelijke pijn van de mens en zijn materiële ondergang, maar het vertrappen, vernederen en verachten van de geest: het uitrukken van *het menselijke in de mens*; het vernietigen, het versplinteren en verpletteren van de menselijke *ziel?*

De eeuwen door was de lichamelijke ondergang het credo van de *enkelingen*. Wat bezielt echter een wereld, die collectief medewerking gevend, waar het nationaal-socialisme ook optrad (was vaak de nederlandse S.S.-man niet beestachtiger dan de Duitse?) de menselijke ziel uitrukt bij de medemens, en daarbij, en was dat niet het eigenlijke doel, *bij zichzelf?*

En is het niet adembeklemmend, voelt men zich niet wurgend bedreigd door een naderende bovenaardse macht, wanneer men bedenkt dat terzelfder tijd, dat de mens de versplintering der ziel ontdekte, de splitsing der schepping zijn beslissing vond in de atoombom?

Welke literator tekent ons deze geest? Is dit niet de grote - laatste - taak van de prozaïst van deze generatie? En heeft niet de dichter tot taak ons visionnair te verbeelden het toekomstbeeld van de ‘nieuwe mens’?

Dit mensbeeld vindt men niet, aansluitend bij romantiek en symbolisme, omdat het leven nimmer te vinden is in een vorm, en nimmer in een ontvluchtende en onwerkelijke geestesgesteldheid. De cultuur verwacht van ons iets anders dan de uiterste egocentriciteit van de afzijdige mens (mens?). Wij zijn de zieners, de profeten, de voorposten. Wij zijn niet de afzijdigen, die de poëzie verheffen als een waarde bòven het leven. Want het *leven* zij ons doel. Kunst is geen tijdverdrijf, het is een taak.

Deze wereld wordt beheerst door techniek en natuurwetenschappen, en naast ons staat de dreiging van een verzakelijkt Amerika, dat in de kern alle geestelijke kracht, zo zij niet op het materiële is gericht, ontkent. Wat te verwachten van de eeuwigbewegende kauwgom-kaken van den Amerikaan, die zijn ‘Time is Money’ tot enig devies aan de hemel heeft geklonken? Voorwaar, deze geest is te ontvluchten, en een gevoelig mens (en is dit niet iedere dichter?) geeft daar ook de voorkeur aan. Maar geen mens maakt mij wijs, dat de voze romantiek der huidige jongeren iets anders is dan een pose, en dat de houding verworven is in een harde strijd met de realiteit. Zeker, in strijd met de realiteit, maar met de materiële. Van een gevecht met de geest van de ‘wijdbeense mens’ hebben wij geen notie gehad. De enig-mogelijke verontschuldiging: Wij zijn te jong, gaat niet op. Is de jeugd niet ontvankelijker en scherper in zijn observatie-vermogen dan de genivelleerde ouderen? Onze oppervlakkigheid, onze apathie, ons machteloos gevoel toch iets te willen, geeft ons niet het recht de literatuur terug te brengen tot een autonoom lustoord.

Van deze generatie wordt iets anders verwacht dan de onrust van het ogenblik, de rozen, de zwanen, het park, het uitzicht bij het raam, het vriendinnetje.

Voor een brandend vitalisme is in deze wereld evenmin plaats als voor rederijkersromantiek (wat is het werk van de cracks onder de jongeren anders?). Men wil van ons dat wij onze geest losbreken uit de cel van de mijmering, het klein geluk, het verwijlen bij het vrouwtje voor eén nacht, *het moment*. Aan ons een visionnaire verbeelding, voortkomend - natuurlijk - uit de worsteling in eigen ziel, maar uit de worsteling van de ziel niet met de kleine dingen om ons heen en in ons, maar met het Leven, met de Liefde. En de pose-dichters, de snobs, de mannen die verzen schrijven met de zandstrooier, zullen wij omver trappen, omdat zij niet zijn dan innerlijk verrotte en vergane uitwassen, omdat het *suikerbeesten* zijn inplaats van scheppers van een waarlijk bezielde, levende kunst.

Daarop grondvesten wij Columbus. Onder deze leuzen varen wij. En allen die de moed missen waarlijk mens te zijn, en die slechts weten te glimlachen, hautain en wereldwijs, om deze woorden, *kotsen wij uit*, niet omdat zij onze geest aantasten (daarvoor zijn zij au fond te ongevaarlijk en te onbelangrijk), maar omdat zij onze maag bezwaren.

Een geslacht als het onze dat zoveel menselijke waarden heeft zien omlaaghalen, kàn het aestheticisme niet tot dogma verheffen. Ons rest een moeizame en vooral ondankbare taak (immers wij gaan tegen de stroom in), waaraan het snobisme verre blijft, en waaraan slechts gewerkt kan worden door dichters, die in dit onweer van de tijd nog de gezondheid van geest en lijf hebben gered (niet alleen voor ‘vannacht’), ons blijft: de redding en bescherming van het menselijke in de mens.

JAN PRAAS

[A.H. Peters: Gedichten]

Oude gravure

De vrieskou slijpt de slooten glad als glas
En bijt de wilgen grimmig in hun knuisten,
De populieren die des zomers ruischten,
Staan scherp gewet als messen in het gras.

Ginds vlucht uit roestig, somber rietgewas
Een koppel eenden, ras, met kloeke slagen,
Die hen ver over witte beemden dragen
Naar 't blikkerspel van den bevroren plas.

Door starre stilte boort een fijn geluid
Van smalle ijzers, diepe lijnen drijvend
In 't gladde, leege blad van blinkend ijs;

Daar zwiert zich nog een eenzaam rijder uit,
Aandachtig en in sierlijk schrift beschrijvend
Het klaar relaas van zijn geslaagde reis.

De begenadigde

Hij streek de flonkerende banen
Van morgenblauw op het paneel
En toverde in najaarslanen
Het diepe groen van mosfluweel.

Daar stond verwonderd tussen stammen
Een hert, gesprongen uit het hout
En over hel-scharlaken zwammen
Lag zonlicht, als een vlies van goud.

De vijver glom, een klare spiegel
In rood verweerde lijst gevat:
Van roestig riet verstild gewiegel
En late gloed van dorrend blad.

En bij het drogen der penseelen
Zag hij ontroerd en blij verrast
Hoe daar een lichtstraal lag te spelen
Op 't schilferwit van berkenbast.

A.H. PETERS

[W.J. van der Molen: Gedichten]

Najaarsdag

De hemel draagt al dodelijke kleuren
en maakt de dagen bijna pijnlijk goed,
doch in het gruis der losse blaren geuren
de laatste rozen naar geronnen bloed.

Aanschouw de speelse moed der meidoornhagen
die leeg gaan sneeuwen in dit ernstig uur,
dat wij het leven niets meer durven vragen
dan smeulend hout en een kortstondig vuur.

Te lang reeds zijn wij eenzamen gebleven,
doch nu de hemel roomt tot roze schuim,
hervinden wij de waarden van het leven,
en in de doolhof van een grijze tuin
wordt dit gedicht te haastig neergeschreven,
terzij de chaos van bloemen en puin.

Reddeloos

Ik kan niet om de oude weemoed wenen
waarmee het najaar door de bomen dort,
want blaren zijn getelde edelstenen
waarvan de aarde opnieuw bezitter wordt.

Zie, in het park welkt de juwelen zegen
van kleine rozen, ijdel als een vrouw,
en onder berken, huiv'rend in de regen,
staan de crysanthen, zwanen in de rouw.

De eiken bronzen tot beslagen goud,
en aan het venster waar ik zit te schrijven,
wordt mij de trek der vogels zo vertrouwd,
dat ik te vaak op het verlangen stoot,
om even reddeloos te kunnen drijven
in de immense regen van de dood.

W.J. VAN DER MOLEN

(Uit een dezer dagen te verschijnen bundel: ‘Gered voor Vannacht’; N.V. Uitgevers-Maatschappij G.A. van Oorschot, Amsterdam.)

Het ei

Stand van zaken

Als typografische juweeltjes staan ze naast elkaar: de literaire tijdschriften; en zoals altijd klopt in Amsterdam het cultureel hart van Nederland. Daar valt Tosca en bloeit de literatuur. Daar decreteert men ‘de’ nieuwe nederlandse (in het prospectus: vaderlandse! Leve Koos Potgieter!) letterkunde, ‘de’ jongeren en ‘de’ jongste generatie. Daar wordt een idee van het ‘uur’ tot een bedrukt houtvrij vel der ‘eeuwigheid’. Twijfelt nog een jong nederlands dichter er aan of hij symbolist of romanticus is dan wel beide, sinds Koos Schuur hem dit ‘historisch’ aan de hand van een slecht literatuurlesje heeft bewezen?

Essays behoren de essentie van een tijdschrift te zijn. Zij geven de grove lijnen aan, waarlangs de redactie de litteratuur zich ziet ontwikkelen. Want is het niet de taak van een tijdschrift richting en leiding te geven? Het verzamelen van versjes en verhaaltjes late men over aan bloemlezers (i.c. literatoren in een steriele periode) en schoolmeesters, die tenminste het voordeel geven, dat zij ons niet *periodiek* vervelen.

Voor de redacteuren van ‘Het Woord’ bestaat er slechts één richting in de moderne literatuur: de hunne. En daar zult ge met Uw vingers afblijven! Vanwaar dan echter de veelvuldigheid der Amsterdamse eruptie, wanneer wij in de medewerkerslijst van b.v. Proloog aantreffen: Adr. Morriën en Bertus Aafjes (redacteuren van Criterium), Hanno van Wagenvoorde (redacteur van Symbool), de gehele redactie van Het Woord (schrijven de heren voor die gelegenheid een andere ‘stijl’ dan die der ‘nieuwe nederlandse letterkunde’?).

Werd ooit tevoren in Nederland een tijdschrift geopend machtelozer, hulpelozer en lavelozer dan het cultureel en literair tijdschrift van de jonge generatie ‘Proloog’? Is niet ieder woord in deze 1½ pagina omvattende inleiding een verontschuldiging, een compromis, een negatie, een vertoon van onbelangrijkheid?

Men zal thans, heet het er ‘een *vast en nauwkeurig* omlijnde beginselverkaring moeilijk kunnen verwachten’ (curs. van mij, Pr.). Werd van een kind ooit een autobiographie tot z'n zestigste jaar verlangd? Gaf de ‘Nieuwe Gids’ bij zijn verschijnen in 1885 een overzicht van zijn beginselen, zoals die nu door literair-historici over dat tijdvak wordt gegeven? Omdat er geen eenheid van opvattingen bestaat (de denkbeelden zijn er natuurlijk, pas op! wij leven op een ‘culturele basis’) geeft Proloog

een salto mortale, die in het vangnet eindigt. Met ‘Reeds te vaak heeft men in ons land jonge schrijvers willen vangen met oude en nieuwe “ismen”, heeft men met termen als vorm en persoonlijkheid “gevent”’, verwijst men Kloos, Marsman en Ter Braak naar de bodemloze afgrond der ‘Prinzipienreiter’. Dat Proloog zijn taak ziet ‘in het stimuleren’, is een herkauwing van iets dat misschien tijdens de bezetting gold, maar nu niet. Ook de jonge nederlandse schrijver heeft een directe taak, die moet worden vervuld in het léven, en niet in het ziekelijk debat met de broeders in Apollo, of de nacht met de hoer en de wijn (die meestal wel bier zal zijn). Een nuchter man, die zich per ongeluk op één der jongerenbladen had geabonneerd, merkte terecht op: ‘Ik raad deze jonge Poëten een gezond huwelijk aan, of ieder ochtend een koud bad, en dan hard werken’.

De alom tegenwoordige verslapping van de geest wil men ons voorzetten als ‘onafhankelijkheid, een niet gebonden zijn aan een bepaalde groep’, iets waarop men - god betere het - kan ‘bogen’!

Men kan blìjven citeren uit deze inleiding, die is als een lijn met luiers, waaraan zelfs een doordringende geur ontbreekt (stonk het tenminste maar!), en die alleen opgehangen schijnt om frisse wind te lokken. De hemel zij dank ‘dat er een nieuwe romantische opbloei op komst is en dat er *wèèr* en *nog altijd zuivere lyriek* (curs. van mij. Pr.) geschreven wordt’ (O. Greshoff, hebt gij ooit uw gesel gehaald over het gezwam-in-de-ruimte?).

Deze heren decreteren literatuur, maar wanneer ergens in het noorden een man (hij zij dan geen dichter) iets te zèggen heeft, wanneer hij durft te vechten voor een standpunt, dan wenden de jongeren èn van Proloog, èn van Het Woord, èn van Columbus zich eensgezind af, en de man op het podium staat alleen, en wordt hardnekkig doodgezwegen. Want in Amsterdam klopt het cultureel hart van Nederland.....

JAN PRAAS

Wiedermeyer

- Wij kennen geen gevoeligheden, zei mijn gids toen ik het hoofd stootte tegen een lage deuropening. - Hierheen!!

- Deze deur is zo om ons klein te maken. Wanneer geslachten zich gebukt hebben naar dit deurformaat, zal de mens buigzamer, nederiger, kleiner zijn. Hierheen! Voor den Leider is er een speciale gang. Zelfs ik mag daar niet komen, en dan jij, jij!!

Hij hoonlachte. We kwamen in een glazen kast met stalen meubels. Een geuniformeerde klerk maakte een diepe-kniebuiging.

- Kameraad Wiedermeyer, stamelde hij.

- Goeiendag, mompelde ik.

- Hou allebei je bek, schreeuwde Wiedermeijer, en tot mij:

- Kun je de beleefdheid niet in acht nemen? Je zult loonontvanger zijn. Voor een salarisontvanger heb je de kniebuiging te maken!

Ik boog.

- Kameraad Kröhner, sprak Wiedermeyer, breng hem - hier naar het loket voor de vrijwillige arbeid.

Kröhner wierp het hoofd op de borst, sprong in een wijdbeense houding, klapte daarna de kothurnen samen en brulde: - Hierheen!!

Ik werd in een wachtkamer gelaten waar een lange rij mensen stond. Over de grond liepen twee evenwijdige strepen, naar het loket, ongeveer een meter van elkaar. En ieder stond met elke voet op een der strepen. Ik maakte een diepe kniebuiging.

Kröhner ging even weg. Iemand glimlachte en barstte dan uit in een hoestbui, zodat ik dacht dat hij niet geglimlacht had.

- Ik dacht..., mompelde ik tegen den man die voor me stond.

- Sst, fluisterde hij, - onder elkaar doen we dat niet, maar als er iemand by is, die...

Plotseling rolde het loketluik open en mijn voorbuur stond weer stram. We wachtten lang en telkens viel het luik met een smak dicht. De man fluisterde, even nog:

- Hier *wordt* voor je gedacht...

Toen ik eindelijk aan de beurt was, zag ik achter het loket Wiedermeyer. - Wat moet je? vroeg hij.

- Maar U hebt toch zelf?...

- Hou je bek! (Hij zoog aan zijn sigaar). Je nummer!

- Ik heb geen nummer, nòg geen n...

- Hou je bek als je geen nummer hebt. En, man, je staat niet eens in het kaartsysteem! Niet-eens-in-het-*kaartsysteem!!* - Loket voor de inschrijving van den nieuwen staatsburger! Man, je bent nog niet eens herboren! Je hebt je niet vernieuwd!

Het loket smakte dicht.

Erboven was een gouden, omgekeerd V-teken aangebracht. Ik zocht naar het andere loket.

Kröhner stond achter me:

- De kamer hiernaast, snauwde hij, - de speciale kamer!

De kamer ernaast was leeg. Er waren stalen meubels en een klein loket. Bescheiden klopte ik aan, en terwijl ik mijn diepe kniebuiging maakte, schoof het open en weer dicht, daar men mij over het hoofd zag.

Ik herhaalde het kloppen.

Achter het loket brulde iemand:

- Overbelasting van de Staatsadministratie, sabotage, *sabotage!*

Het loket ging open, erboven stond een omgekeerde V.

- Wat? riep Wiedermeyer, - sta jij daar weer, jij schaduw van een embryo.

- Ik wilde graag...., stamelde ik.

- Hou je bek! Je hebt niets te willen! Hier wordt voor je gewild. Wat is je taak?

- Ik... ik moet... de mensheid dienen...

- Het is goed, zei Wiedermeyer, - dat je het niet zeker weet.

- Eh, denkt U..., trachtte ik te vragen.

- Hou je bek! Ja, *ik* denk, kom hier binnen door de zijdeur.

Ik ging en boog.

Wiedermeyer zat in een fauteuil en rookte.

- *Ik* denk, ja, en ik denk dat je moet gaan zitten. Of nee, ga wijdbeens staan, dat zul je moeten leren hier.

Hij wees op een omgekeerde V.

- Zie, dat is het symbool van den Nieuwen, van den Wijdbeensen Mens. De superieure ruststand van ons blanke ras, van onze Nieuwe Maatschappij. Van heden aan maak ik je kameraad en salarisontvanger. Je ziet, hoe die twee lijnen daar symbolizeren, hoe de Opgang in één punt culmineert: de Geboorte van den Wijdbeensen Mens. Zoek in het kaartsysteem je nummer op. *Ik* denk voor je. Als je je nummer weet, ga dan aan het loket staan en roep me als er gedacht moet worden.

Hij bedacht zich:

- *Kun* je denken, kameraad?

- Nee, kameraad, fluisterde ik en ik overwoog dat Wiedermeyer, Wiedermeyer...

Hij grijnsde:

- De Leider heeft een nieuwe secretaris nodig.

Wiedermeyer nam de huistelefoon.

- Mijn Leider, fluisterde hij, ik dènk dat ik hier een geschikte secretaris voor U heb.

Plotseling scheen zijn verbinding verbroken. Wiedermeyer bloosde en schoot eensklaps recht.

- Hou je bek! brulde hij, - eerste kamer rechts!

En hij sprong wijdbeens.

Ik zocht in het kaartsysteem een nummer op en melde me bij den Leider.

Juist brachten twee ge-uniformeerde klerken een zwaargeboeiden mens weg. Ik klopte onder het V-teken.

- Secretarissen eerste deur rechts! riep een stem.

Toen ik binnenkwam en zonder op te zien een paar diepe-kniebuigingen maakte, sprak iemand:

- Natuurlijk, de danseressen zullen de eersten zijn in onze Staat, daar zij de absolute wijdbeense stand halen.

En tot mij:

- Juist, kameraad secretaris, ginds liggen de spullen; neem maar op.

Ik schreef:

- Gezien de huidige stand van zaken en de vergevorderde wedergeboorte van den Nieuwen Mens, decreteren wij, dat ingaande heden de ge-

bruikelijke loketstrepen 20 cm. verder uit elkaar komen te liggen en dat de niet voor ons bestemde deuren 5 cm. verlaagd worden. - Gedaan den 1. Febr. 1946, De Leider, plaats voor handtekening. - Hiervoor, vervolgde de Leider, - een halve bladzij. Typ dit uit en geef het me ter ondertekening.

Ik legde mijn potlood neer en zag dat het Wiedermeyer was.

Ik typte de brief links op een dubbel vel, en aan de rechterzyde boven: - Gedaan, De Leider, -

Ik bood het stuk Wiedermeyer aan.

- Juist, zei hij, - zeer juist. Dit is een zeer bruikbare verbetering, die bewijst dat je je hersens gebruikt, - je hersens, je hersens...

- Neem op!! schreeuwde de Leider.

Ik schreef:

- Wij decreteren dat de huidige Secretaris van den Leider wegens sabotage wordt gearresteerd.

- Je nummer? vroeg Wiedermeyer, - noteer het erbij!

- En neem je kaart uit het systeem.

THOMAS VODIJN

Gefluisterd relaas[1]

De waarde van deze bundel? Dat zij symptomatisch mag heten voor de jonge Nederlandse lyriek. Hier debuteert een jong dichter, van wien - blijkens het prospectus van den uitgever - reeds enige jaren geleden verzen gepubliceerd moeten zijn. Ik ben nauwelijks nieuwsgierig, welke tijdschriften voor deze onpoëzie hebben opengestaan. Meer interesseert het mij, dat Van der Vet in een zo papierarme tijd als deze nog een drukker heeft gevonden.

Waarover dit relaas handelt? En waarom het fluisterend moet zijn? Verdraagt het de openbaarheid niet recht? Misschien. Want hier wordt 34 bladzijden lang uitgesproken, dat Van der Vet niets, maar dan ook niets te zeggen en dus maar enkele voor de hand liggende procédé's bij prominenten als Holst en Aafjes gegapt heeft, om althans iets belangrijker te schijnen.

Een groot deel van Van der Vet's bundel wordt in beslag genomen door romantische verhaaltjes. ‘Legenden’ heten zij. Daarvan zijn alleen die op de bladzijden 12 en 14 enigszins acceptabel. Men waant zich er *bijna* in de sfeer van ‘Des Knaben Wunderhorn’ verplaatst, met dien verstande, dat Van der Vet gretig gebruik gemaakt heeft van de sinds 1940 opnieuw verworven poëtische habitus: de door Aafjes uit Italië geïmporteerde nymfen, satyrs en faunen. Waar is echter de zo ‘liedhafte’ charme van het ‘Wunderhorn’ of van sommige verzen

1 Anton van der Vet: ‘Gefluisterd Relaas’, Bayard-Pers 1945.

uit Aafjes ‘Gevecht met de Muze’? Wáár diens tot poëzie geconcentreerde demonie der natuurgeheimen? Het is gepraat-in-de-ruimte, vergulsel dat zijn eigen waardeloosheid maskeert. Dan weer ergert men zich aan een substantieloos romantisch gestamel, een halfzachte minnelied-achtigheid, quasi gewichtig, en zonder enige echte erotiek. Doch waarschijnlijk ontbreekt die, om niet al te zeer te laten doorschemeren, dat deze versjes niet geschreven zouden zijn, wanneer Roland Holst niet eerder van de wind, de zee, een vrouw en een huis geschreven had, maar dan Hollandser èn menselijker dan deze Arcadische, bloedarme rijmelaar.

Al met al een duidelijk relaas. Maar gefluisterd? Van der Vet is zeker in staat sommige woorden op aardige wijze samen te schikken. Zolang deze woorden echter slechts dienen om een persoonlijk niets te bemantelen, moge hij liever zo fluisteren, dat anderen er geen last van hebben.

AD DEN BESTEN

Wie?

Wie kan de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag helpen aan aflevering no. 1 van ‘De Roode Lantaarn’? Aanbiedingen: N.V. Boekhandel v.h. W.J. van Hoogstraten, Noordeinde 98, Den Haag.

[Nummer 5]

Paradise lost

Het dalen van een cultuurpeil is niet waarneembaar aan decadentieverschijnselen - die zich steeds voordoen maar aan het ontbreken van de hoogtepunten waaraan een cultuurpeil gemeten wordt. In de huidige maatschappij wordt de universele mens niet wedergeboren, en de begaafde specialisten dingen om materiële redenen naar de eerste plaats. Alle waarden kunnen in geld worden uitgedrukt, zelfs de tijd - Time is Money -.

Wie passief blijft en zich van deze verschijnselen bewust wordt, voelt zich door walging bevangen en weet zich plotseling onveilig. Daarom de moderne activiteit, de struggle for life, de Kampf ums Dasein. 'Kampf' - zeide Bismarck - 'ist überall, ohne Kampf kein Leben, und wollen wir weiterleben, so müssen wir (Deutsche) auch auf weitere Kampfe gefaszt sein.'

Men ziet, de stap naar het *nationaal*-socialisme met zijn begrip van de Führer-*persoonlijkheid* is niet zoo groot. En het bevreemdt ons ook nu nog niet, dat wij een jong dichter[1)] horen verkondigen dat de persoonlijkheid van den dichter op de gemeenschap door strijd bedongen wordt. Capituleert de dichter in deze strijd, dan heeft hij 'daarmee zijn persoonlijkheid verbeurd en kan nimmermeer aanspraak maken op enige zedelijke beloning voor zijn doen en laten'. 'Kiest hij daarentegen de strijd, dan zal hij gedwongen zijn, voortaan te leven in een welbewust dualisme'.

Scheepmaker ziet ongeveer als de twee zijden van dit dualisme: de noodzaak van en de onwil tot deze 'strijd'. Inderdaad is het dichterschap nog geen goedbetaalde functie, en de dichter zal als Vondel elders zijn geld moeten verdienen.

Het 'Paradise Lost' is een onzer moderne symbolen geworden; het vaag bewustzijn dat de mens een gelukkiger oorsprong heeft zal men misschien nog eens verklaren uit het collectief onderbewustzijn van een kind in de moederschoot. Tot op heden, nu de verklaring de poëzie nog niet geheel heeft gedood, 'dromen' wij nog van het paradijs, wanneer ons het *geloof* erin ontnomen is. Scheepmaker heeft een dergelijke droog gedroomd, toen hij meende dat de Middeneeuwse lyricus (?) meer 'kind' was dan wij nog kunnen zijn, - en hij blijkt dromer genoeg om ook heden het dichter-kind hoger te stellen dan de *dichters* die wij nu nog zijn. Maar wanneer het den dromer spijt, dat de tijden van den dichter 'als deel van het volk' voorbij zijn, en van den dichter 'als door het volk gekozen en erkende bestuurder'? Scheepmaker zoekt de oorzaak bij het volk, laat òns de oorzaak bij den dichter weten. Deze hypothetische 'dichter' zou het cultureel hoogtepunt moeten kunnen bereiken waarvan wij in de aanvang spraken, en nog steeds is er *hier, in Holland*,

1) H.J. Scheepmaker, 'Dichterschap' (Proloog 2, Dec. '45).

nog niemand opgestaan om weer te schaterlachen over de Haman-humbug? Vincent Haman *is* van alle tijden! Er zijn hier een *aantal dichtertjes*, een liefhebber telt ze voor ons, die stuk voor stuk pretenderen volwassen dichters te zijn. Die er niet alleen een ik en een poëtische ik-cultus op na houden, maar die deze cultus nog aan hun vriendjes willen voorzetten *o*m hun philo-psychosophische missen te celebreren. Zeker, zeker, ook de schrijver dezes heeft zich daaraan schuldig gemaakt, de conventie verlangt van hem dat hij het bekent, - maar ach, laat dan hem, voor hij - een teer geheim hardnekkig doodgezwegen - maar een 'jongste' wordt bevonden, voor het eerst van allen hijgkrampen en schaterlachen over de voorbidders van de Haman-cultus...! Herinner U de kleren van den Keizer...

Het gevoelsleven en gedachtenleven van den jongen kunstenaar moet volgens 'Proloog' wel grote veranderingen hebben ondergaan, want het neemt aan dat ze voor zijn werk van betekenis zijn geweest. Het blad wil stimuleren, en niet alleen in 'Proloog' vinden we de discussie ten troon verheven. Het symptoom der gedachtenwisseling, het spontaan hernemen van zo gezellige oude rechten, vinden we ook elders, als in 'Criterium', en dan b.v. in 'De Vrije Katheder', waar zij het zakelijkst en het zinrijkst worden toegepast. Volgens 'Proloog' bestaat er geen eenheid van opvattingen ten aanzien van de kunst en haar richtingen. 'Proloog' kant zich dan ook tegen 'beginselvaste onbelangrijkheid' en gooit het kind prompt met het badwater weg. Onbelangrijke beginselvastheid. Maar overal beperkt zich de gedachtenwisseling toch tot de eigen kleine kring, en als grootste gemene deler der literaire kringen vinden we Aafjes, Morriën en b.v. ook Deak, die tot de gedachtenwisseling het minst schijnen bij te dragen.

Zo vindt Morriën (en wij vinden een kleine, bijna-niet-meer-dichterlijke reminiscentie aan 'Time is Money'): 'Niets neemt zoveel tijd in beslag als de ledigheid die haar schaamte heeft overwonnen, die elk uur zegent, in zon en zachten wind voorbijgegaan'.[1)]

En even denken wij aan wat Scheepmaker nog zei over den dichter, die zijn dichterschap vereenzelvigt met zijn reden van bestaan...

Zeker, bij iedere vorm van conceptie zullen weerstanden zich doen gelden, en op die weerstanden ligt hier de nadruk. Indolente overbewustheid is de ziekte van het Nerveuse Tijdperk waarin wij leven. En ons ontbreken blijkbaar de nerveuse stimulansen en het fluidum dat wij activiteit noemen, die nu nodig blijken om ons tot het scheppen van een eventueel kunstwerk te doen komen. Een kunstwerk duurzaam als van Angelo, wijs als de Chinese wijsbegeerten. Het wordt, al met al, tijd, dat een tweede Julia geschreven wordt - (nu we toch aan het zuiveren zijn), maar burgerlijke plichten doen ons de dichterlijke verzaken.

1) Adriaan Morriën, 'Zondagmorgen in Holland' (Proloog).

Het werk van de huidige velen is als een dagboek, in beginsel voor den schrijver bestemd, maar dat behalve hemzelf ook toch anderen in staat zal stellen, objectief over hem te oordelen. Daarom zal hij dus, anders dan in een eigenlijk dagboek, zich ook anders voordoen dan hij eigenlijk is. Hij zal met het oog hierop 's morgens langer in zijn bed blijven dan nodig is, alleen om zijn medemensen aan te tonen dat het hem allemaal niet meer schelen kan. Hij zal drinken à la Deak (Ballade van den Likkebroer, Proloog 1, November 1945) en niet alleen de genoegens van het bed *bezingen*. Of misschien toch...? De dichter heeft het als kind al moeilijk gehad door de gelijkschakeling met anderen - wat drukt mijn bedoeling beter uit dan dit woord? -, en de verschijnselen die zich in zijn ziel voordeden, een teleurgesteldheid, indolentie, ongelukkigheid, onbevredigdheid, verminderde geestelijke activiteit ten slotte, zullen zich uiten in zijn gezichtsuitdrukking. Hij zal niet jeugdig en fris genoeg zijn als hij jong is, en niet openhartig en te achterdochtig onmiddellijk daarna. Uiteraard maakt zijn betrekkelijke passiviteit hem niet tot een karakter. Een zekere regelmaat in zijn levenswijze en zijn werkverdeling is nodig. Hij komt dan in gelijke tred met zijn medemensen, al begrijpen zij zijn karakter, zijn geestelijke en lichamelijke behoeften niet. Men zou deze dingen in henzelf moeten veranderen om dat begrip te ontwikkelen. Hij zal trachten de wrijving die optreedt, te vermijden voortaan, en haar te negéren wanneer zij toch optreedt.

Als de moederliefde is het sociaal instinct on*persoonlijk* gericht. Bij eventueel gebrek aan de nodige intelligentie is de waardering van de *persoonlijkheid* onmogelijk, men heeft geen inzicht in en geen begrip voor de psyche van den ander. Wanneer, als in den dichter, deze psyche zich sterk van andere onderscheidt, is het verkrijgen van dit inzicht uiteraard nog moeilijker. Zo is het leven ingesteld meer op faciele gewoonten dan op de actieve samenleving als volwaardige, wederzijds erkende persoonlijkheden. De mensen staan in het Nerveuse Tijdperk, ondanks alle socialistische bedoelingen en leuzen, liefdeloos tegenover alles wat ze niet kennen en niet begrijpen. Dat is een fundamenteel gebrek van de huidige beschaving. De gemiddelde Hollander vindt een dichter niet minder ‘gek’ dan een neger. Maar zelfs de beschaafdsten verontschuldigen den dichter niet daar hij ‘onbescheiden’ is, en om zijn ‘*distinctiedrift*’ (Carry van Bruggen).

Schopenhauer achtte de bescheidenheid niet ten onrechte een houding, waarmee wij aan onze medemensen verontschuldiging vragen voor wat wij meer zijn dan zij.

In den ‘dichter’ kroppen zich allerlei onverwezenlijkte mogelijkheden op, een ongeconsumeerd geestelijk bezit gaat tot rotting over, een conglomeraat van onderbewuste ergernissen vormt een ettergezwel. En dit symptoom lijkt ons karakteriserend voor veel moderne verzen, dat zij

blijkbaar de trekpleister zijn, die het gezwel zijn opgelegd. Doortrokken met fossiele vuiligheid en netjes in periodieken geprepareerd, komen ze onder onze ogen. De poëtische praeparaten die de dichter van zichzelf, van zijn dichterlijke secreties maakt, - de dichter die steeds tracht, zichzelf onder een microscoop te bekijken, zichzelf door het gaatje van Rodenko's Karton[1)].

De klok geeft de polsslag aan van onze cultuur; de stroombewegingen van het bloed zijn in ieder onderdeel tijdspassering.

De dichter passeert zijn tijd, en in zijn bespiegelingen over het verloren paradijs neemt - wanneer hij maar jong genoeg is om het zich te herinneren - de vrouw een bijna te praedominante plaats in. Hij weet haar onmisbaar voor de cultuur, en in eerste instantie voor zijn persoonlijk leven. Hij vergeet het paradijs niet waarin hij Adam was, en nu Eva er niet meer is, vergenoegt hij zich met het 'vrouwtje van verzet'. Hij verheft dit vrouwtje tot zijn ideaal en meet er zichzelf naar. Wij willen hem een slagzin toeroepen, die de Amerikanen in Parijs waarschuwde tegen venerisch besmettingsgevaar: Remember you're not their only hero! Het paradijs dat wij verloren hebben herkennen wij in het leven dat wij misbruiken. En zolang de dichter niet alleen tegenover het vrouwtje van verzet, maar tevens tegenover een gelijkwaardig opgevat leven een aan het heroïsche verwante houding aanneemt, is hij niet de held alleen, is hij in het geheel geen held.

En wij zijn niet de enigen die de wansmaak proeven van het neurasthenische ik-vers, en niet de enigen (hoewel misschien de eersten), die na een eerste schaterlach verklaren dat dit klein gedoe hen *niet meer* imponeert.

Voor het zien van het 'Paradys', dat ook slechts een symbool is, hebben wij een open oog nodig. Laten wij durven lachen en durven *zien om te kunnen lachen*.

3 Jan. '46.
THOMAS VODIJN

1) Paul Rodenko, 'Muggen, Olifanten en Dichters' (Columbus 3, Dec. 1945).

Zes sonnetten

I

Uit deze brieven ritslen oude dagen
een zacht verwijt om wat ik lang verloor.
Zwaar slaat mijn hart. Ik heb geen namen voor
de bange droefheid die zich uit wil klagen.

Eens had ik geen verleden en geen vragen
dan een verlangen dat zichzelf bezwoor;
sinds ging het leven onverbidlijk door
de grauwe wolken der herinnering jagen.

Soms reist een dag nog langs het oud gebied,
een jonge wind waait weer door verre bomen
en door de zomer klinkt een helder lied.
Maar het zijn andren die hun hoop verdromen,
met him verlangen dicht voorbij gekomen.
Ik luister zwijgzaam naar een vaag verdriet.

II

Het leven is van eenvoud klein geworden,
beschermend als een moeder ziet de maan
on rond en zacht geluk tevreden aan,
getemd en kalm haar wilde wolkenhorden.

Ver is de tijd waarin de bloemen dorden,
ver is de tijd waarin zij weer vergaan,
nooit zal de stormwind weer de bloesems slaan
als herfst en onrust zich ten strijde gorden.

Al zijn de luiken van de nacht geloken
en wrede dingen achteraf gesteld
hoor, hoe in 't hart, waar rond de stilte geldt,
hoe in onszelf de vree weer wordt verbroken.
Eens vindt een dag ons in onszelf verdoken
gelijk voorheen. De dagen zijn geteld.

III

De nacht dwaalt huilend in zichzelf verzonken
de avond in, voorbij dit laatste huis
en roept de vrezen op uit hun spelonken,
dagschuw als ik, verloren, nergens thuis.

Over de bronnen, die eens helder blonken
van blanke moed en klaterend geruis
trekt nu de schaduw haar neerslachtig kruis
en in hun diepten gaan de sterren vonken.

Het donker zwelt. Ik wacht. Waar zal ik gaan?
Lang voor ik heen ben is de nacht gevallen
en oude wonden zullen openstaan:

de late kansen, moedeloos verdaan
en het vervreemden, langzaamaan van allen...
De herfst begint, de blaren moeten vallen.

IV

Stil valt de regen in de grauwe grachten,
waarin het water der rivieren ligt.
De bomen die de tijd heeft opgericht
spellen hun leven in geduldig wachten.

En in hun loof, waar rouw en woelen zwicht
als door geduldigheid een machtloos trachten
kwam nu reeds lang een droefheid overnachten
die er in neersloeg uit elk moe gezicht.

Eenzame meeuwen zwenken voor de ruit
en scheren dan weer laag over het water,
rauw en roofziek krijsende om een buit.

De tijd rooft dromen, die men blij bezat
weg uit het hart, als uit de oude stad.
die niet meer hoopt of wenst, maar wacht op later.

V

Na vale dagen komt een grauwe nacht
wilder en zwarter langs de grauwe daken.
Luistrende huizen, late ogen waken
en peilen blindelings de donkre schacht.

En in het huis verraadt een heel zacht kraken,
rondom en overal en onverwacht
hoe onze oude dingen weer de wacht
betrokken hebben en op drift geraken.

En wat nog leeft en voor zichzelve strijdt
raakt niet meer thuis in deze eeuwigheid
die eenmaal ademt in de honderd jaren:

Op drift geraken en dan verder varen,
in diep geduld de huizen evenaren
en eenzaam leven buiten strijd en tijd.

VI

Als elke avond trekken zonder haast
de wolken over die de dag bedwingen.
De gracht ligt stil. Nu zag ik voor het laatst
het bloedrood zonlicht in het water kringen.

Als zoveel avonden zie ik hiernaast
buurmeisje's minnaar kwiek de trap bespringen;
ik zie de schemer om de stammen dringen
alsof een groot dier langs de grachten graast.

Dan zie ik 's nachts hoe duizend kleine vuren
van ster en venster uit het water turen -
naast een zwart schip dat stil voor anker ligt.
Ik zie - en hoor - hoe tussen deze muren
eigen verlangens, even onverricht
voor anker liggend, langs de kade schuren.

MICHIEL E. HUIZENGA

Mausoleum

Het was wonderlijk hoe het stemmenrumoer in de ruime, zeer hoge hall van het Paleis van de Arbeid bij het opstijgen langzamerhand zijn oproerigheid verloor; ter halver hoogte was het reeds niet anders meer dan een prevelend gedruis; de ambtenaren die daar langs de balustrade af en aan liepen konden zich in een kathedraal wanen; nog hoger had het de ijl-stoffelijke vorm gekregen waardoor de naar binnen vallende zonnestralen goudbanen trokken. Overigens rommelde overal in de lagere regionen van het gebouw een doffe roezigheid als een onweer dat niet loskomen wilde.

Op de afdelingen van de begane grond werkte het kantoorpersoneel als jagende machines; schitterende brillen en bezige handen waren de aanhoudend bewegende onderdelen van een reusachtige machinerie, het aanbod van arbeidskrachten verwerkend en de algemene ontevredenheid administratief vermalend. Bij een toevoer als op deze dag werkten alle apparaten in topsnelheid.

Hoog in het gebouw, verheven boven de agitatie van de dag, lagen de directiekamers; zware stoffering waarborgde, ook al door zijn geluiddempende macht, de rust en de statigheid. De bedachtzame sfeer van belegen intellect was er zo dicht dat zij in de tapijten in plakken lag uitgesneden. Achter reusachtige bureaux (vliegtuigmoederschepen van inkomende en uitgaande berichten) revideerden denkende koppen met hoge, kale voorhoofden, edele naakten, de eivormige toppen van het staatsapparaat, in ieder vertrek één.

De staat regeerde, regelde de tewerkstelling, stelde lonen, werktijden en andere arbeidsvoorwaarden vast; als lange telegraaflinten daalden de richtlijnen af naar de afdelingen op de begane grond; aan de loketten werden zij tot individuële gevallen verknipt.

In alle vertrekken sloegen regelmatig de telefoons aan, driftig als dieren in nood; het gebouw was van top tot voet bevolkt met die rinkelaars en elk ging op eigen wijze te keer; zij waren de laagste apparaten van de staat, een deel van zijn zenuwstelsel.

Vandaag ging het er weer om, de dreigende ontevredenheid door individuële behandeling zo snel mogelijk zijn lading af te tappen. Men liet de arbeidskrachten die afgeholpen waren dan ook langs een andere weg het gebouw weer verlaten, uit vrees dat de aanraking met hen die nog wachtten hen weer met oproerigheid zou besmetten; het was een wedstrijd tussen zwoegende ambtenaren en iets dat dreigde maar waarvan de portée nog niet was te overzien.

De klerk Brakelmans werkte als iedere dag aan zijn kaartenstelsel. Hij behartigde in letterlijke zin de registratie van zijn afdeling; hij was er mee vergroeid tot een apart, fijnzinnig werkend apparaat. De kartotheek die voor hem op de tafel stond uitgestald was gewend aan de voorzich-

tige behandeling door zijn benige vingers en de kaarten die hij lichtte waren niet meer bevreesd voor de lange, beknobbelde neus, rood als ontstoken, nu zij eenmaal met de vriendelijke kraalogen aan weerszijden ervan vertrouwd waren. De uitstaande oren hielpen slechts om zijn gezicht muis-achtig toe te spitsen in een schuchter, uitstulpend mondje dat nooit luid sprak.

Om zijn karikatuur-achtige knokigheid hoorde hij eigenlijk thuis in een van Dickens werken; zijn hoge rug verplichtte haast tot die overplaatsing. Voorlopig had men hem verre van het ruwere loketwerk gelaten; hij had zijn plaats achter in de zaal, een goede vijftig meter van het publiek verwijderd. De staat zag in het algemeen liever geen persoonlijkheden (het waren onberekenbare elementen in zijn gevoelig apparaat) maar in dit geval kon zij couveuse zijn.

Ongetwijfeld giste menigeen bij zichzelve naar de eigenlijke, de biologische oorzaak van Brakelmans' misvorming. Waarschijnlijk herbergde zijn inwendige een machine die, om ruimte te vinden voor zijn drijfriemstelsel, de ruggegraat naar buiten gebogen had. Want zeer zeker was zijn hoofd te klein om een apparaat te bevatten, voldoende ingewikkeld voor zijn taak. De bult was dus als het ware een tweede achterhoofd, een werkzaam orgaan. Wanneer men Brakelmans echter op de wandeling ontmoette zou men die uitstulping moeilijk anders kunnen zien dan als een dood ding, een meubel in een hoes, een opgelegd schip.

En eigenlijk werden Brakelmans en zijn inwendige machine door zijn collega's vereenzelvigd. Hij sprak met hen slechts over dienstzaken, correct, met beleefde vervormingen van de omranding van zijn mond, die daarbij af en toe een rij kleine muizentandjes ontblootte. Overigens vormde hij met zijn kaarten een geïsoleerde eenheid. De kleinste mutatie werd er door hem op aangebracht met de zorgvuldigheid waarmee men goud ciseleert; zijn vingertoppen sloegen bij het zoeken de kaarten om als een fijn tandwiel dat feilloos in een ander past.

Maar die mist in de kamer hinderde hem vandaag. Het was alsof zijn ogen ervan besloegen, maar wanneer hij die uitwreef bleek het waas nog dieper te zitten. En zijn oogranden brandden toch al zo. Door de hele zaal hing trouwens de neveligheid en waar de zon in banen binnenviel verdichtte zij zich tot scheve zuilen die tegen de vensters leunden; daarin was het een druk moleculen-beweeg van stofgoud.

Gelukkig verdoezelde die nevel ook de balsturige gezichten van de arbeiders aan de loketten. Wanneer het zicht helder was kon Brakelmans zelfs op die afstand de gelaatsuitdrukking vrezen van die zich daar verdrongen. De oproerigsten keken soms zo woedend de zaal in, dat hij zich in zijn isolement bedreigd voelde.

Vandaag was het toch weer bijzonder lawaaierig; Brakelmans wreef zich nogmaals de ogen uit. Als er gevaar dreigde moest het toch van de kant van die loketten komen. Reeds eerder waren communisten de af-

deling binnengedrongen. Maar de gezichten aan de overkant bleven wazig als op een onderbelichte foto en de dreigende roezigheid scheen niet los te breken.

Overigens was het brillengeschitter van zijn collega's een spel waarvan de voortdurende herhaling hem vermoeide, zoals een behangpatroon een zieke. Alles om hem heen was trouwens op een kinderlijke wijze van hem vervreemd, bepoederd met goud. Het was of er in zijn omgeving een vergulding sproces gaande was, beginnend met de kleinste stofdeeltjes, bijvoorbeeld de moleculen in de goudbanen bij de ramen. Nu hij zo stil zat begon het zeker ook op hem beslag te leggen met dunne vliezen over zijn ogen en in zijn oren; in zijn hoofd stagneerde er ook het een en ander. Als dit zo doorging zou men hem misschien pas na eeuwen terugvinden, als een troetelkind van de staat ingewatteerd in zijn stoel en met de kaarten voor zich, zoals men ook eens dien Romeinsen soldaat terug vond die op wacht stond toen de lava Pompeji binnenstroomde.

Door het rumoer en zijn eigen peinzen had Brakelmans Juffrouw Metelaars niet zien binnenkomen. Zij was typiste ergens in het gebouw maar Brakelmans kwam nooit op een andere afdeeling. Zij kwam hier trouwens slechts voor den chef; haar naam had hij van collega's gehoord.

De zakelijkheid had de vormen van Juffrouw Metelaars' gezicht strak getrokken; ze nam als altijd de kortste weg naar het bureau van den chef, ongeveer de diagonaal van het vertrek; toen ze daarbij de grote rechthoek passeerde die de zon op de vloer projecteerde, plasten haar blote benen door goudlicht. Zij scheen niet te merken dat er zoveel stof opwaaide in het zog van die benen. Ze mocht die des avonds dan wel wassen.

Even keken Brakelmans' rood omrande kraalogen schichtig de zaal rond, een vluchtige enquête naar sporen van gedachtenlezen op de gezichten der collega's. Maar behalve Dolleman scheen niemand zelfs maar op Juffrouw Metelaars gelet te hebben.

Op Dollemans witte haar stond de zon zacht en zilverig te schitteren, maar over het grove gezicht hing een sombere schaduw. Hij leek op een bulldog met zijn norse oogkolen en het vooruitstekende onderkakement dat de bovenlip ruimschoots opving. Zijn hoofd hing boven zijn bureau, de rug was gekromd alsof het reuzenkracht kostte om met de ellebogen het schrijfwerk waaraan hij bezig was zo ver mogelijk van zich verwijderd te houden.

Nu de typiste weer naar de deur liep keken zijn stekende zwarte ogen haar gulzig na; zijn blikken slopen over de vloer naar haar benen toe.

Vaak zat hij in die houding van gekerkerde woestheid, als een leeuw in een kooi glurend naar wat in zijn buurt gebeurde. Zijn lichaam was te groot voor het bureau, zijn handen voor het kleinerende werk dat men hem voorzette. Hij zat alsof hij met grote kracht wilde uitbreken uit alles wat hem omgaf, zijn oude pak, zijn werk, het vak waarin de staat hem, den nog vitalen vijftiger, had ingedeeld.

Enkelen wisten dat hij eigenaar was geweest van een fabriek, maar de concurrentie van de staatsondernemingen niet had kunnen volhouden. De bitterheid daarover vergalde zijn gesprekken. Hij kankerde overmatig. Iedereen kankerde, maar als Dolleman het deed nam men er aanstoot aan.

Daar was juffrouw Metelaars weer; ze had mooie benen: de vorm liep vanaf de enkels strak omhoog naar de knieën. Alles aan haar was strak van lijn en zakelijk; geen zware borsten belemmerden de efficiency van haar bewegingen. Hier op de zaal had ze alleen met den chef te maken en ze trok haar passen in rechte lijn naar zijn bureau.

Dat bureau was het knooppunt van alle draden die door de zaal liepen; een commandopost van waaruit de geagiteerde arbeid van het personeel effectief gecontroleerd kon worden. De chef was een afschaduwing, een lagere voortzetting van de directie. Hij was gedrongen van figuur en kort in het spreken, maar het voorhoofd begon reeds op dat van een hogeren functionaris te lijken. Het lag als een koele hand op de diepe, donkere ogen.

Zijn bevoegdheid reikte zelfs nog even buiten zijn afdeling: op de type-kamer had hij de beschikking over Juffrouw Metelaars; deze stond echter onder dagelijks toezicht van Van Vittum, den chef van de administratieve afdeling. Daardoor was de positie van de typiste dubieus en zijzelf een betwist gebied, een wrijvingspunt tussen beide hoofden.

Alleen in de top van de hall voerden de zonnestralen de gehele dag een nobel steekspel uit. Van de afdeling waar Brakelmans en Dolleman werkten vielen de vensters slechts gedurende een gedeelte van de ochtend onder hun bereik; hij was ook de eerste die de zon miste. Later zag men hier en daar een hoofd een ogenblik opkijken, verbaasd dat de ochtend reeds weer zo ver voorbij was.

Overigens arbeidden de ambtenaren met een regelmatig simultaan bewegen van hoofden en handen. De enorme machine draaide, misschien een oproer vermalend. Brakelmans werkte zijn kaarten bij; er was nu geen mist meer. De samenwerking tussen zijn twee achterhoofden was weer normaal. De chef liet nu en dan zijn ogen gaan over het personeel en merkte dat alleen Dolleman nog niet in het gareel meekwam; die schoof heen en weer op zijn stoel, nu eens de ene, dan weer de andere elleboog voor zich uit schuivend, als een die de slaap niet vatten kan.

PIET VAN KLAVEREN

[H.J. van Tienhoven: Gedichten]

Het afscheid zal....

Het afscheid zal heel stil zijn en een winters licht
zal in de blinde vensternissen hangen.
En voor de laatste maal slaat met een bange,
verbaasde slag de brede deur achter ons dicht.

Nog eenmaal groetend naar omhoog te staren
en stil te peinzen aan vertrouwde lampeschijn
die nooit meer glanzend langs de wimperharen
zal stralen van het nauw gelokene gordijn.

En droef te weten dat zo vele schimmen
nu stervend moeten rondgaan in 't verlaten huis,
als losgeslagen schepen die zich nimmer
de haven zullen vinden van een ander thuis.

En op de hoek voor 't laatst nog om te kijken
glimlachend, moeizaam in een vreemd, verbijstrend leed,
als vorsten van verloren koninkrijken.
En het traag bonzend hart: Vergeet.. vergeet.. vergeet..

En eens wellicht; schuw opziend; te passeren:
- een prins incognito in 't eigene domein...
en aan herinneringen zich bezeren -
Een dood gebouw, aan 't open, zonlicht plein.

Unschuld vom Lande

Die nooit van 's harten bodem heeft gebeden,
en nimmer raadloos om bevrijding riep
of sidderend haar wellust had beleden,
die - altijd eenzaam - met zichzelve sliep

en door geen lieflijk waanbeeld was bezeten,
door zwoele dromen niet gekweld -
wordt plotsling door een hartstocht aangevreten
die haar verbijstert en ontstelt.

Als schimmel woekert kuisheid langs haar handen;
haar lippen: dorrend vruchtvlees van de mond;
zij voelt het bloed wild in de aderen branden;
zij is, God, zo meedogenloos gezond!

Maar weet, beschaamd, haar lusten zinverloren
in de armen van haar vaders knecht,
en droomt verbaasd en droef van open voren
waaraan het zaaisel bleef ontzegd.

En later, als ze ontgoocheld en geschonden
leeg in de lente van het weiland staart,
slaat haar dit oeroud beeld nog wreder wonden:
het blonde veulen onder 't moederpaard.

Mood indigo

Regen die verbeten valt
in dit trage winterland
en de horizon versmalt
tot een bleke rafelband.

Nergens leeft er in dit lege
randgebied de wilde schijn
van verzonde, langverzwegen,
in Gods licht geheelde pijn.

Immer bier en grauwe luchten,
soms jenever, nimmer wijn,
in dit land waar winden zuchten
van verdronken vaadren zijn.

H.J. VAN TIENHOVEN

[Emily Spijkerman: Gedichten]

Herfst

De bomen buigen op de wind
him moegebloeide bladerkronen
en kort nadat de herfst begint
zal winter in hun takken wonen.

Naar 't Zuiden koerst de vogelvloot,
door mijn verlangen begeleid.
Vóóz zon in zicht is slaan zij dood
tegen glaskoude werklijkheid.

Mijn hart verstijft - een stil proces -
wat baat, gedroomd, de verste reis?
De toegang tot het paradijs

verspert Geduld en glimlacht wijs,
maar ik onthoud die levensles
niet eer voor 'k tachtig ben en grijs.

Grachtmeermin

Lantarenschijnsel langs de gracht
is in het water uitgevloeid
en aan de bruggen leunt de nacht
die wijd in 't rond zijn sterren sproeit.

Mijn stappen klinken speels en klein
hun echo vlucht de stilte tegen.
Nu is één weg wel duizend wegen
omdat de dromen grijpbaar zijn.

'k Buig roekeloos het water in
en voel me licht wanneer ik glijd
naar diepte's groene eenzaamheid -
verdronken huizen ver voorbij
God - lof van hun bewoners vrij -
Ik blijf voorlopig grachtmeermin!

Opnieuw verweesd

Ik heb mijn vrienden achter mij gelaten
en ben opnieuw verweesd in vreemde stad.
Mijn mensenschuwheid brandmerkt mij verwaten:
het onbegrepene dat ik in aanleg had.

't Is mogelijk de schuld van mijn gedichten,
trouw aan 't papier waar zich mijn droom voltrekt;
en boeken zijn mij liever dan gezichten
wier blanke glimlach elk gevoelen dekt.

In vijf minuten maak ik geen vriendin,
misschien een vriend, maar dan slechts voor één nacht
en enkel 't kind dat ik bij ongeluk win
zal mij herinneren wat ik heb betracht:
de ontwikkeling van mijn gemeenschapszin -
maar voor dit plaats grijpt, heb ik mij bedacht.

Eenzamer...

Eenzamer dan in 't eenzaamst uur
van de voorbije goddelooze strijd
- rondom de wilde herfstigheid
die zal vergaan aan eigen vuur -
zie ik verstard de zwarte wolken weiden
in onheilskudden boven doodziek land
- een laatste hert dringt bevend naar mijn hand -
en ik besef: dit is de breuk der tijden.

Zal eindelijk deze wereld ondergaan:
ruïnes, puin en enkle voze bloemen
de stilte waar de kleine kruizen staan...?

O God verhoed dat wij onszelf verdoemen
wijs ons een nieuw geluk tussen de sterren aan,
een nieuw licht dat wij beter leven noemen.

EMILY SPIJKERMAN

Uitzicht op een critische poëzie

Er is aanmerkelijk verschil in houding tusschen de ‘eerste’ moderne poëzie die bij ons na de vorige wereldoorlog aan bod kwam en de ‘tweede’ die tusschen het Uur U en V.J.-day haar stem in onze taal verhief. In feite is het een doorwerkende verschuiving in twee fasen. Van deze veranderde houding die de poëzie aanneemt en de gewenschte houding van den dichter wil ik mij rekenschap geven. Wanneer dit een manifest lijkt, dan is het niettemin een particulier manifest, hoewel ik hoop dat een meer dan particuliere manifestatie het kracht bijzette. Er is tusschen die vorige moderniteit en de huidige eenzelfde verschil als tusschen de sonatine van Ravel en de sonate van Badings. Eerstgenoemd is in wezen ‘tonaal’, de tegenwoordige modernen zijn ‘atonaal’. Bij Marsman bv. ontsprong het beeld aan de structuur van het vers en voegde zich de voortgang der voorstelling naar de grondgestemdheid. Deze metafoor is nevenschikkend, verhelderend de gebeurtenis waarvan sprake is.

Bij ons (maar kan ik van ‘ons’ spreken?) is het niet de voortgaande wijs die de toon aangeeft, maar de richting is geradicaliseerd (i.e. op de wortel gericht) en geverticaliseerd, zooals het accoord in de contemporaine muziek ook de verticale lijn, haaks op de notenbalk, gelijkwaardig, zoo niet dominant heeft gemaakt aan de wijs.

De ‘wijs’ is het ‘hoe’ volgens onze taal. Daarnaast valt nu de aandacht meer ten deel aan het intiem-muzikale gebeuren, aan het feit, *dat*, aan het accoord. Zoo ook is de moderne metafoor in tegenstelling tot de ouderwetsche een gebeurtenis op zichzelf. De metafoor gebeurt in het raam van het vers, de ‘voortgaande wijs’ onderschikkend. De waarde van het vers schuilt thans niet in de laatste plaats in de dissonant van de gevoelswaarde met zijn atonale (tot andere toonsoorten behoorende) associaties. Uit dit product (en niet meer de optelling) van de beteekenissen ontstaat de verswaarde.

Ook in de wijsbegeerte en... de techniek valt een evenwijdige richting op. De atoomsplitsing vindt een pendant in de splitsing van het idioom waardoor stuwende energieën vrijkomen. Irrationeel in de geijkte zin van vroeger is dit taalgebruik, maar aan de taal zèlf wordt zoo meer recht gedaan.

Ireëel is het dan ook allerminst. Integendeel, de realiteit van de taal wordt blootgelegd. En wanneer de functie van het woord is: als zelfstandig wezen een afstand te doorloopen die men overwonnen wil zien, kan het in deze verhouding door het woord als zelfstandige werkelijkheid van mij uit, adaequater dan wanneer het aan mijn geest onderworpen blijft. In deze poëzie bereikt men het niet-ik ‘tastbaar’ in plaats van het te ‘schaduwen’. Het gewone woordgebruik is immers rationeel en de ratio is onbevoegd tot werkelijkheid, want abstract, *af*getrokken in stede van *aan*getrokken! Zoo maakt het beschrijven van de realiteit plaats voor het ‘belezen’ ervan. Poëzie is immers geen proces-verbaal, maar

een verbaal-proces. Poëzie is: de taal tot zulk een intensiteit gebracht, dat het vermoeden erin aan het wóórd komt. De woorden in een gedicht zijn niet los in rij en gelid gezet, maar ontleenen aan elkaar in dit levende verband hun waarde. Het vers drukt de zin niet uit, maar is zelf zoowel zin als 'vorm', zooals een mensch geen lichaam heeft dat een ziel herbergt, maar lichaam en ziel *is*. Het woord wekt door zijn bestaan, dat in het poëtische verband tot existentie komt, het besef dat de dichter wil overdragen. Het is niet, als in het profane gebruik, attribuut maar koerier van de geest. Het doorloopt de afstand, wanneer het los van den dichter komt.

Wat geeft de heftige drang tot poëzie? De te groote ontroering die het moet 'overbrieven' op straffe van collaps? Neen, want die wordt onder gebroken woorden gebracht onder vier oogen. De heldere gedachte, de conciese overtuiging? Die legt men neer in de logische orde van het ijsheldere proza.

Maar de liefde tot de Muze der taal kan den dichter overmeesteren, dat hij voor die felle liefde alles vergeet en op haar ingaat, opdat zij hem het levende vers voortbrenge. Men kan zeker een gedicht boetseeren omdat men iets wil uiten, maar die uitingswil, dit op een *iets gericht* zijn, is te uitsluitend mannelijk.

Er moet die vonk van hartstocht zijn, die van den dichter overslaat op de Muze, of liever van den minnaar uitgaat tot de Muze; want dichter wordt hij eerst in haar ontvangenis, zooals de man door zijn vrouw vader wordt. Dan wordt het in zichzelf droomende leven van de taal draagster van de vrucht van dit samenkomen. Eigenschap en karaktermerk van den man zoeken hun weg tot het gedicht. Men herkent het dan ook direct, het lijkt op zijn vader.

Zoo is de dichter iemand die alles waaraan hij op aarde en in den hemel gebonden is, opeens loslaten kan om een andere liefde te gehoorzamen. Hij vergeet God en de liefste zoodra hij die zeer nabij gekomen is zonder excuus voor de voorbijgaande gestalte van de Muze. Hij pleegt overspel. Hij offert zijn leven aan een aesthetische hartstocht, van de aarde aardsch (óók al meent hij het tegendeel, óók Vondel in Lucifer!) opdat hij de poëzie schrijve die anderen troosten zal. Hij vergooit zichzelf om anderen te gerieven, maar dit onwillekeurig. Hij is een pelikaan der wellust.

Loopt hij zoo klem? Want er blijft aldus geen speelruimte tusschen beheersching en ontucht, versterving en verzet. Inderdaad is er geen speelruimte, omdat er geen levensruimte is, tenzij door God verleend of gegeven. Er is een naam voor deze menschelijke situatie, die in de creativiteit wordt toegespitst. Deze naam heet van oudsher zonde.

De beteekenis hiervan staat nauwelijks iemand meer helder voor oogen. Wanneer een boterham met de beboterde kant op de grond valt, zegt het spraakgebruik van de domme spraakmakende gemeente, dat het zonde is. Of is hij dom die daarom lacht? Ik meen dat het idioom beter op de hoogte is dan verlichte humanisten. Zonde is wat niet aan zijn doel

beantwoordt en dus ‘naar de verdoemenis gaat’. Onder andere: wij beantwoorden niet aan ons doel, al roept het (Deus finis hominum!) ons dringend op. Elke zelfbevestiging, iedere solidariteit met het geschapene teekent verzet aan tegen God. Het christelijke dogma spreekt van ‘natuurlijke’ mensch. Sedert de zondeval is de schepping ‘natuur’ geworden.

Ik kan niet argeloos leven, in vrede met Eros èn Caritas, met mystiek èn geloof. Mij is de kosmische Eros ontmaskerd als afval, de aesthetica als vegetatieregilie natuurlijke verlossingscultus of hoe dan ook: heidendom. ‘O vleesch, beursch vleesch dat altijd voelen wil en zich zoo voort wil planten’.

Hierbij te blijven staan is den ‘ontdekte’ onmogelijk. Hij leeft uit de onmogelijkheid vandaan naar nieuwe mogelijkheden. Mij is de omgang met het geschapene allerminst ontzegd. Indien de Geest (nl. de Heilige, dat wil zeggen: van Godswege) het inzicht in mijn verloren spel opent en mij attent maakt op de overwinning van Gods woord (woord doorloopt afstand, schept relatie) dan plaatst dit mij weer (misschien met opdracht van vasten en wellicht niet) terug in dit leven met onze woorden.

De mensch is beelddrager Gods. Ook zijn mensch in-actu-zijn is dus beeld van Gods in-actu-zijn. Kunst, het zgn. scheppen van den mensch is afgeleid en overdrachtelijk scheppen, creatio non ex nihilo. Het is voortborduren op Gods weefgetouw, het is variatie van het opgegeven thema. Het was eens (in den Hof) het voortgaan der ingezette stemmen tot een grootsche fuga die de eeuwen zou vullen. Zonder aanwijsbaar einde, alleen naar boven open en eschatologisch. Maar onze ‘fuga’ is een ‘vlucht’ geworden, niet een opvlucht, maar een uitvlucht. Is onze actie naar het beeld van Gods actus zoo is onze kunst ‘beelden-de’ kunst en onze taal beeldspraak. Alleen Hij, de Ander, ‘noemt de sterren bij name’, i.e.: Hij stelt hun wezen vast.

Wij moeten onze actus laten wortelen in onze houding en die moet geen ‘natuurlijke’, introverse, controverse of extraverse houding zijn, van tijd tot tijd door christonoom ingrijpen ontmaskerd en verworpen, maar een in het geloof herstelde scheppingshouding. Deze dialoog: Adam, waar zijt ge? - ‘de oogen opwaarts om op God te letten’.

Wanneer de kunstenaar zijn taak aanvaardt, de schepping (materie, taal) verder te volvoeren, dan schildert hij een landschap of componeert een strijkkwartet niet op Christelijke manier (alsof het per se een bijbelsch tafereel of kerkmuziek moest worden!) en toch op Christelijke manier, nl. indachtig Apocalyps IV vers 11. Dit is in waarheid (in trouwe, zeiden de vaderen) een ‘modus vivendi’! Het brengt in zijn stijl slechts in zooverre wijziging, dat één ding ontvalt: het ‘sexueele’ verkeer met de schepping (de ‘immanente verlossing’). Hij verkeert nu kuisch met haar. Misschien is zij hem een Cassandra, misschien een Beatrice. Maar geen Astarte.

De mythos spreekt van de natuur als moeder. Ik wil echter spreken van de natuur als zuster, met wie ik geen ‘natuurlijke omgang’ mag

hebben, ter poene van de bloedschande van de bloed-en-bodemreligie te bedrijven. Heeft daarmee het verstervingsideaal gewonnen? Alleen indien ik geen mensch ware, maar het hoogste dier. Juist wat mij tot mensch maakt, wordt in deze kuische en verantwoordelijke levenshouding gered van de verzwelging door de natuur. De relatie tot God poneert mij als aangesprokene, als tweede persoon. Wie zichzelf verheft tot eerste persoon als autotochthoon Ik, verschrompelt tot neutrum, tot 'het'. Zoo gaat 'het Ik' (omineuze term!) te gronde. Maar met de taak en de nieuwe mogelijkheid van ver-antwoord-elijkheid wordt mijn van Godswege gestelde tweede persoon van *Gij* tot *Ik*, niet als centrum van een onbewegelijke cirkel, maar als één der brandpunten van een ellips in voortdurende betrekking tot het waarlijk autonome brandpunt van de Ander.

Ik, geest naar Zijn geest geschapen, vleesch van het vleesch der natuur (vleesch = lichaam + ziel). Zoo ook word ik als dichter gered van de vernietigende verzwelging door de Muze der taal. Lever ik mij roekeloos aan haar over, dan is mijn levenshouding 'per-vers'. Om mijn menschenwaarde te redden, persoon te blijven, dien ik mij aan den kuischen Joseph te spiegelen. Profeet en priester is de poëet, geest van Gods Geest, ook in zijn verbondenheid aan het vleesch der taal. Tenminste wanneer hij primair mensch wil zijn. Maar wil hij dichter zijn en niets dan dichter bij de gratie der Muze, dan is hij *verder* van de gratie Gods. Dan (het blijkt in onze tijd) wordt juist *hij* een pilaarheilige, omdat hij uit zelfbevestigingsdrang vergat wat het ware zelfbehoud vordert: primum vivere (in praegnante 'menschelijke' zin), dein canere.

Hoezeer het heidendom ons klimaat en de mythe ons bewustzijn is, blijkt uit het feit, dat ik het geheim der poëtische creatie slechts in deze mythe wist te vangen. Zij staat als corpus alienum in het midden van deze bezinning. Fiat, ik ben zoolang ik mensch ben geen engel. Maar ik wil 'behoorlijk' mensch zijn, waarvan acte.

Wanneer ik hier sprak over critische poëzie, dan is zoo goed als die poëzie zelf, ook deze term dubbelzinnig: critische poëzie is als poëzie in de crisis van de enkeling (en ditmaal 'crisis' christelijk geladen) en als poëzie die het woord in de crisis plaatst ('krinein' beteekent immers scheiden, cf. de formule 'scheppen is scheiden' - Noordmans - en... de atoomsplitsing nogmaals!).

De enkeling heeft de taak, ten opzichte van de werkelijkheid tot existentie te komen, niet afzijdig en niet eenzijdig. De dichter a fortiori heeft deze positie in de poëzie te verwerkelijken. Ik zou ook van existentieele of positieve poëzie hebben kunnen gewagen. Juist de geladenheid van het woord crisis trok mij aan. Deze poëzie vermijde introversie en extraversie. In het midden liggen niet de controversen, maar de deugd, als virtus = mannelijkheid. Want dit is van oudsher poëzie geweest: mannentaal van zijn toevalligheid ontdaan. Deze formule is niet enghartig. Daarom ook is de hier geschetste poëtische realiseering geen criterium. En ook geen 'Criterium-poëzie'.

GUILLAUME VAN DER GRAFT

[Guillaume van der Graft: Gedichten]

Pastorale

Vianen ligt als een uitvlucht
terzij van hemel en aarde.
Hier maakt het verleden
de pas op de plaats.

Water en lucht versneden
in de zes glazen die
van de kerk uit verluiden
tot aan de langverbeide
kim die geen weerwoord geeft,
maken het wijd om mij.
Het is of ik vergeefs
tot nu toe had geschreven
en te steevast geleefd.

Achter de uiterwaarden
als een herinnering
handhaaft zich een rechtvaardig
uitzicht in kort geding
boven de langverweerde
stadsmuur en de stadsgracht.
Heeft God hier zijn bezeerde
vrede terecht gebracht?

Langs de begroeide wallen
sluimert een singel in
de groenbeslagen spiegel.
Sinds alom de getallen
aan de regeering kwamen
geldt het gewaarschuwd loof
voor twee voor deze ramen.

Ter hoogte waar het kerkhof-
gevogelte genesteld
blijkt, heeft een grijze eeuw de
boogvensters dichtgemetseld.
Tusschen steen en cement
verbazen zich muurbloemen,
het orgel vindt geen weerklank
dan ergens in zijbeuken.
Wij zijn de bloei ontwend.

Overal toch ditzelfde:
kruiskerken als fossielen,
de gemeente verdelgd,
het glas-in-lood ontzield
en de gebelgde dood
nawerkend in de bijsmaak
van gekalkte gewelven.

Op het gehoor

Mijn levenswijs gaat, nu de
doorwerking voortschreit, lijken
op die kleine prelude
die ook de hindernissen
angstvallig zoekt te ontwijken
om tot de orde der dingen
over te gaan.
Hoewel,
al was ik ook Ravel,
haar alt kon niet mee zingen
met zulk eenzelvig spel
dat de heldere taal
van reine drieklanken mijdt
en voet bij stuk houdt op het pedaal
der zwaarmoedigheid.

Regen op de rivier

Het regent sprakeloos, het groen wordt dieper,
het water neuriet als een jonge vrouw,
de vogels leven lachend mee, als liep er
een nachtwachtwoord blootsvoets door dag en dauw.

Het is mijn schuld niet, dat er booten fluiten!
Al is mijn evenwicht nu naar de maan,
vanavond loop ik steelsgewijs naar buiten;
ik zal het uit het water op zien gaan.

Ik zal de woorden in mijn handen wegen
en wikken tegen jouw bedauwde blik
totdat zij samenspannen om 't verzwegen
consigne van zes letters: jij en ik.

Katinka

Ik zou zoo graag hoog van den toren willen blazen
de paarse paarden in de schemering
een overbodige melodie in as.
Kijk, onder in de moestuin staat Katinka
met een goudreinet in haar handen
die houdt zij tegen haar keel.

Ik zou zoo graag de appels willen hooren ploffen
in het gras aan den voet van den toren
elegie van appels in 't gras.
Hoor, aan de rand van 't water staat Katinka
te roepen door haar spitse handen
en de weerschijn van het water is geel.

Ik zou zoo graag laag over 't water willen scheren
met uit de galmgaten van den toren
de melodie van Katinka
met dauw in het haar en de galm van het water
weerspiegeld in haar oogen
weerkaatst in haar keel.

Koers naar Tinka

Al voer ik op de Noordpoolvaart,
ik word gedreven naar Uw tropen.
Ik wil mijn lippen in Uw oogen doopen
waarlangs de nacht valt van Uw haar.

En langs d'ivoorkust van Uw hals
zeilend naar Uw windstille schouders,
heb ik bijna geen wenschen meer, behoudens
twee schiereilanden van koraal.

Verleen mij daar een ankerplaats,
laat Uw gedachten mij omspoelen,
zoodat het ruischen in mijn ruim weerkaatst
en ik de golfslag van Uw hart kan voelen.

GUILLAUME VAN DER GRAFT

(Uit de binnenkort te verschijnen bundel 'In Exilio'; A.A.M. Stols, 's-Gravenhage, Helikon-reeks 2.)

Het onvergankelijke in de muzikale Romantiek

Na vele jaren (wij spreken hier al van lang voor den oorlog) waarin ons concertleven de Fransche muziek wel niet verwaarloosd, maar toch veel meer dan wenschelijk en noodig was op het tweede plan schoof om de kunst uit Duitschland en Oostenrijk een eereplaats te gunnen, is thans te dien opzichte een kentering ingetreden. Maar daar is dan ook een oorlog voor noodig geweest. De revolutie in de muzikale oriënteering is zonder luidruchtigheid en snel verloopen. Reeds is te Amsterdam sedert de bevrijding menige eerste uitvoering gegeven; de activiteit, waarmee men naar vernieuwing van het répertoire streeft, is waarlijk niet gering en nu krijgt ook de Fransche muziek het haar toekomende deel. Gevoegelijk kunnen we na zoovele jaren van Schumann, Wagner, Strauss e.a. het muzikale midden-Europa eens wat minder cultureele eer bewijzen. En dan zal het er, na een zoo lange periode van oppermachtigheid en absorbeering van een groot deel der muzikale belangstelling, nog niet eens slecht afkomen. Zoowel in Frankrijk als in Engeland, om ons tot de naburige landen te beperken, zijn alleen al in den lateren tijd zooveel interessante verschijningen opgetreden - wier muziek ons niet mag worden onthouden, willen wij niet op een muzikaal lager niveau komen te staan - dat wij er werkelijk niet te vroeg bij zijn als ze nog in dit seizoen worden geïntroduceerd. En het ziet er naar uit dat onze verwachtingen niet teleurgesteld zullen worden.

Houdt de nieuwe oriënteering, die reeds is ingetreden en waarvan men mag verwachten, dat zij zich in nog sterkere mate zal laten gelden, tevens in, dat wij zullen loskomen van de bij ons op muzikaal gebied nog zoo diep wortelende romantiek? Want wat anders hebben Schumann, Weber, Mendelssohn, Bruckner, Wagner, Schubert, Mahler en Strauss ons gebracht? De klassieken van wie vooral Beethoven de overgroote meerderheid van het publiek imponeert, zijn, hoewel ze een andere stijlrichting vertegenwoordigen, in vele hunner werken aan de romantiek verwant of sterker nog, ze blijken daarin ten deele te zijn opgegaan. Men is zich dit zoo bewust, dat menigeen in Beethoven eer den romanticus dan een klassieke figuur ziet. Zijn symphonieën worden ten deele als klassiek, ten deele als romantisch door het oor opgenomen. Met Haydn en Mozart is het, zij het in mindere mate, niet anders. In symphonie en oratorium vindt men bij Haydn romantisch getinte fragmenten en een universeel kunstenaar als Mozart kon niet anders dan ook iets van het romantische, dat misschien even eeuwig is als het Weibliche, in zich hebben. Hiermee zou de vraag, of de banden, die ons aan de romantiek binden, gaandeweg losser zullen worden, eigenlijk al zijn beantwoord. Iets van het onvergankelijke draagt de romantiek zeker in zich mee.

Onder de verschillende kunstuitingen is er wellicht geen enkele, die op zoo goeden voet staat met de romantiek als de muziek. Men zou haar

met eenig recht romantisch van huis uit mogen noemen. En toen de romantiek als stijlrichting aan de orde was in de 19de eeuw heeft de muziek een enorme vlucht genomen, zoowel in technisch als in artistiek opzicht. Wij kunnen ons, oververzadigd als wij zijn van de Duitsche muzikale romantiek, afwenden van hetgeen zij ons heeft gebracht; en dat was onnoemlijk veel schoons. Maar er leven in ons nog andere behoeften en de romantiek die Duitsch is, is om die reden dubbel romantisch en daardoor op den duur dikwijls onaanvaardbaar. In deze sfeer krijgt men van het goede al gauw te veel. En dat wij te veel hebben gehad zal niemand durven ontkennen. Wij kunnen ons zeker (ten deele) loswerken van de Duitsche romantici, maar loskomen van de romantiek zullen wij even zeker nooit. Dat is waarschijnlijk een geluk, zoowel voor ons als voor de kunst. Het lijkt niet goed mogelijk, dat wij het zonder die geestesgesteldheid, die een uitvloeisel is van het treden uit de werkelijkheid en het zoeken van de hoogtepunten uit eigen of anderer nationaal verleden, het zich laten verzinken in de historie, gepaard aan den drang tot ontsnapping aan de realiteit en veridealiseering van het leven, zullen kunnen stellen. De muziek is een goede gids in het land van verbeelding en romantische vlucht. Het is een land, dat men niet zonder instrument betreedt.

Een strooming, die zoo'n allesbeheerschenden invloed oefent als de Romantiek, moest wel reactie te voorschijn roepen. Niet te verwonderen, als men na een periode van dictatuur eener bepaalde kunstrichting den daardoor ontstanen dwang wil weren. Zoo is het ook te begrijpen, dat men een stijl trachtte uit te schakelen, die door zijn aard en machtige beteekenis niet uit te schakelen is, nl. die der romantiek. De reactie kwam na den oorlog van 1914-18. De nieuwe kunst, die aanvankelijk in enkele werken van Schönberg, Bartok, Pijper e.a. nauw bij de romantiek aansloot, moest het tegendeel zijn van wat geweest was. Het realisme had afgedaan. Ook daarin lag het ‘kwaad’ der romantiek vervat. Het impressionisme, een laatste uitvloeisel van den grooten stijl der 19de eeuw en zelf nog van imponeerende allure, was eveneens voorbij. En nu zou, met de verdwijning daarvan, de romantiek wel hebben afgedaan. Tot op zekere hoogte was dat ook het geval. Maar zijns ondanks bleef men met haar bezig. Haar invloed was voortaan wel negatief. Doch in het voortdurend uitdrukkelijk negeeren van dien invloed en in het parodieeren van romantische effecten bleek men toch sterker onder de suggestie te staan van hetgeen men wilde bestrijden dan men wilde toegeven. Wat men loochent zwijgt men dood. Zwijgen was het echter allerminst, wat men deed.

Met eerlijke overtuiging beleed men de nieuwe richting in de kunst. Er bestond geen greintje belangstelling of waardeering meer voor de kunst der romantici. Alleen: die kunst, of liever, dat wat die kunst haar kracht verleende, bleek sterker dan al het verzet tegen het artistieke verleden. Het nieuwe behaalde de overhand, vernieuwing komt en is niet

tegen te houden. Maar steeds weer kon worden vastgesteld, dat ook hier de diepste aard zich niet verloochent. Een verzet, dat zich kant tegen een der wezenlijkste elementen van de kunst die men beoefent, is onvruchtbaar. Het expressionisme heeft, al is de schijn van het tegendeel aanwezig, het imperatieve van de romantische kern der toonkunst nooit kunnen uitbannen. Zelden heeft de romantische onderstroom zoo'n kwade kans gehad als na den vorigen oorlog. Nieuwe radicale leuzen, nieuwe idealen, een onsentimenteele muziek en een minimum aan romantiek: dat was het beeld der avant-garde verschijnselen der 20ste eeuw. Langzamerhand is dit afgeëbd en daarmee keerde ook het getij, zoo niet voor de romantiek, dan toch voor een mentaliteit, die daar niet afwijzend tegenover stond.

De romantiek uit onzen tijd zal natuurlijk anders zijn dan die van vroegere eeuwen. Men moet ook niet met alle geweld aan de 19de eeuw vasthouden, als men over haar spreekt. Ze is er altijd geweest, heeft zich in de 19de eeuw op zeer speciale en vooral zeer Duitsche wijze gemanifesteerd, maar heeft in die laatste gedaante toch niet haar definitieven en alleen mogelijken vorm gekregen. Bij Bach vindt men romantiek zoo goed als bij Händel, er is een romantiek van de Renaissance, een van de Barok en er is er een van de middeleeuwen. Zoo is ze ook van onzen tijd en die richt zich bij voorkeur niet tot de overdaad van de haar verwante strooming uit het 19de eeuwsche Duitschland.

In de kunst van Verdi en Rossini, van Berlioz en Auber, Bizet en Debussy ervaren we iets van die andere romantiek, die - latijnsch van inslag - geheel andere gewaarwordingen te voorschijn roept. Wij geven ons over aan hare hartstochtelijkheid, doch tevens dringt zich het bewustzijn aan ons op van het gevoel voor maat en juiste verhouding, van de doorzichtigheid en preciese fijnheid dezer romaansche romantiek.

Geheel apart staat Debussy als schepper en volmaker van het muzikale impressionisme, dat nog zoo sterk met romantiek is doortrokken, met zijn subtiele nuanceeringen, zijn bijzonder ontwikkeld gevoel voor sfeer en kleur. Zijn muziek is, zonder dat men haar romantisch kan noemen, toch van haar geest vervuld. Helder, klaar en tevens onwezenlijk, vervloeiend, gepassioneerd en subtiel van lijn drukt zij het onzegbare in duizend-en-een schakeeringen uit. Zij onthult en verbergt tegelijkertijd, zij maakt zich van ons meester en is toch bescheiden, zij overrompelt en bewaart tevens haar ingetogenheid. Debussy ontvoert zijn luisteraars en schildert de door zijn fantasie betreden gebieden met weergalooze beeldingskracht. In hem leven de beste eigenschappen der romantiek voort. En zoo wij ons van de al te Duitsche romantiek voelen vervreemden, deze ingezonde, universeele stijl in het algemeen heeft aan levenskracht niets ingeboet en ook de Fransche muziek heeft in de taal der romantiek verheven klanken laten hooren. Steeds opnieuw is gebleken hoe ontvankelijk men hier voor haar uitingen is. Een nieuwe beleving van de waarden der Fransche muzikale kunst en een oriëntee-

ring naar het zuiden openen nieuwe mogelijkheden voor ons met Fransche muziek waarlijk niet overdadig verwend concertleven. Ook hier zal cultureele uitwisseling groote resultaten kunnen afwerpen. Van de grootsche kunst van Frankrijk zal een invloed, rijk aan beteekenis, op ons land kunnen uitgaan. En het eigene en onvervangbare in onze Nederlandsche kunst zal daarmee op doeltreffende wijze gediend zijn, indien de Nederlandsche kunstenaar zijn taak verstaat en zichzelf trouw blijft. De verbinding Fransch-Nederlandsch heeft op cultureel gebied al meer dan eens bewezen niet ongelukkig te zijn.

E. BEKIUS

[Maarten Welsloot: Gedichten]

Wake

de gang van ranke vrouwen
langs stammen van den nacht
ijdel en blind vertrouwen

de kaarsen branden zacht
hun allerlaatste vlammen

als grenzen van de winden
gaan de te zeer beminden

gestalten langs de stammen van den nacht

Regen

de hemel weent bittere tranen
en alle straten worden nat
de dood schrijft op mijn vensterramen
de boomen vallen, blad voor blad

de staartklok slingert leege uren
tegen de boorden van mijn hart
van al te vroeg verkilde vuren
liggen rondom de kringen zwart

omdat ik eens, een snel vergane
vluchtige nacht, heb liefgehad
weent nu de hemel bittre tranen
en worden alle straten nat

MAARTEN WELSLOOT

Gedichten

I

Voor J.R.

Steil en muf reikt de trap
in het graf naar omlaag

de bronzen sarcophaag
vlamt in het fakkellicht

het gezicht van den gids
wordt bleek en vaag

zijn donker oog
loopt omhoog naar het licht
van de ingangspoort

het ene woord
waar ieder op wacht
klinkt zo zacht
dat het niet wordt gehoord.

II

Dit heerlijk plantaardig bestaan,
komt er geen regen: dood te gaan
een bloesem sluiten voor de nacht
gastvrijheid aan een bij verlenen

zacht op de winden heen en
weer wiegen - onverwacht
sterven als het is gedaan.

PAUL VAN 'T VEER

Het ei

Bevrijding van Elkerlyc

Velen hebben in de afgelopen maanden naar de pen gegrepen om op vreugdevolle, herdenkende, mijmerende of louter jubelende wijze de vrijmaking van het vaderland te bezingen. Amateurs en dichters van naam blameerden zich gedurende enige tijd in weekbladen en boekwinkels, en menig ‘dichtertje dat heimlijk rijmpjes boekt’ zal naderhand verzucht hebben dat hij zijn ‘rijmpjes’ beter op het schrijfmachinelint had kunnen laten.

> ‘Zo smelt verachtlijk 's volks almachtig prater
> eens tot wreed schreeuwertje in veel wreed geschreeuw’.[1)]

Zelfs Nijhoff toonde zich in het eerste ‘vrije’ nummer van Vrij Nederland geen Bloem (die met ‘Na de Bevrijding’ I en II, de meest beheerste en gedragen ‘Mei’ verzen schreef, die ik ken)! Geen echter beeldde op meer bezonnen en trefrende wijze de ommekeer uit dan de dichter F.W. van Heerikhuizen in zijn lyrisch, symbolisch spel ‘De Nieuwe Elkerlyc’[2)]. Zich inspirerend op het middeleeuwse spel van de Dood, waarin Elkerlyc rekening en verantwoording dient af te leggen voor God, laat hij in zijn lekenspel ‘een eenvoudig man’ optreden met als aanvankelijke tegenspeler ‘De Onbekende’. Elkerlyc verwondert zich over de oorlogszucht der anderen, zonder te beseffen dat hijzelf door deze gevoelens wordt beheerst. Hij wenst geen oorlog, maar, verblind door den ‘Heraut’ die allen ‘in dienst van 't vaderland’ roept, meent hij:

> Zo krijgt het moorden zelfs zijn tooi,
> Maar 'k moet bekennen: 't is toch mooi.

Het uitbreken van de strijd tegen de overmachtige vijand:

> (De Rode)
> Ik ben het bliksemende uur.
> Als ik ontwaak dan spat er vuur.

en de daarop volgende gevangenneming door de Duitsers brengen hem echter tot bezinning. Hem verschijnt de Dood (De Zwarte), en, na de

1) Garmt Stuiveling, Bij Nederlands Bevrijding. 1945.
2) F.W. van Heerikhuizen, De Nieuwe Elkerlyc. 1945.

aanvankelijke afkeer, herkent hij in hem, staande voor het vuurpeleton, zijn broeder. Hij ervaart de betrekkelijkheid van alle ik-leven, ook tegenover de ‘Onbekende’, die tot hem terugkeert. De bevrijding komt, en Elkerlyc, temidden van het met oranje getooide volk, erkent:

> Er is een licht dat altijd brandt
> Ook als men diep in twijfel strandt.
> Zelfs waar ons ik wordt uitgedoofd
> Houdt het nog koers als het gelooft.

In alle eenvoud en simpelheid geeft dit spel een sfeer, nabijkomend aan die van de middeleeuwse spelen, volkomen vreemd aan de rhethoriek en pathetiek van veel bevrijdingsdichtsel. Van Heerikhuizen, in wiens werk sedert de verschijning van zijn bundel ‘In Afwachting’[3)] enige invloed van Nijhoff's ‘Het Uur U’ valt waar te nemen (welke indruk wij hier bevestigd vinden), heeft zich in dit spel behoed voor een contemplatie, die aan veel van zijn vroeger werk een deel van de bezieling en emotie ontnam. Moge deze Nijhoviaanse eenvoud een stap zijn in de richting van de poëzie, op weg waarheen Van H. zijn tijdgenoten door zijn zuiverheid en bezinning steeds vooruit is geweest. Tezamen met deze nieuwe inzichten en zijn voortdurend aanwezig cultureel verantwoordelijkheidsbesef, is van dezen dichter een spontane ontplooiing te verwachten, die hem zijn te bescheiden plaats in de nederlandse poëzie zal doen verlaten.

Moge zijn ‘Nieuwe Elkerlyc’ intussen menige stijlvolle opvoering beleven!

JAN PRAAS

Negen en zestig gedichten

De dichter Bloem heeft eens in een van zijn kleine boekjes, die voor den leek op ‘populair-wetenschappelijke’ wijze de problemen en geheimen van het dichterschap uiteenzetten, het volgende over zijn poëzie gezegd:

‘Als iemand tegen mijn poëzie zou willen aanvoeren, dat deze slechts een beperkt terrein bestrijkt, dan zou ik dat als verwijt niet willen aanvaarden, immers, het was mij niet gegeven, in den letterlijken zin grooter te zijn, en van zijn talent te forceeren is nog nooit iemand beter geworden.’

Ik zou dus niet de moed hebben Bloem van deze ‘beperktheid’ een verwijt te maken, maar toch - want niet alleen in de politiek is het een dankbare bezigheid al citerende iemands woorden uit hun verband te rukken - wil ik het als een van de meest typerende kenmerken van zijn

3) F.W. van Heerikhuizen, In Afwachting. 1944 (clandestien).

poëzie naar voren halen. Voor iedereen, en dus ook voor den griffier Bloem pleit een reële zin voor eigen kunnen. Voor mij is het nog een open vraag of voor den dichter Bloem een zodanige berustende getuigenis à charge of à décharge strekt.

Gaat men echter van het dogma ‘beperktheid’ uit, dan is Bloem zeker een dergenen, die aan dit begrip een vrijwel onbeperkt dichterschap kunnen verbinden. Men kan aannemen dat hij op een belangrijke groep van jonge kunstenaars een enorme invloed uitoefent, of althans heeft uitgeoefend. Belangrijk is deze groep zeker al quantitatief gezien. De afleveringen der clandestiene letterkundige tijdschriften uit de bezettingsjaren zijn immers voor het grootste deel gevuld met gedichten die het ‘bloemrijke verlangen’ uitdrukken - een verlangen zich richtende op een geluk ‘dat niet van deze wereld is’... maar dat zich laat genoegdoen met de surrogaten, die wel van deze wereld zijn. Droomwouden worden tot beschutte stadstuintjes, luchtkastelen tot genoeglijke huisjes met neteldoekse gordijntjes voor het raam en de liefste aan de koffiepotsurrogaat. Ik wil in het minst niet beweren dat dit ‘kleine geluk’ geen voorwaarde zou kunnen zijn tot goede poëzie, maar ik betreur dat het epitheton ‘goede’ hierbij noodzakelijk ook het hoogst bereikbare moet betekenen. Bij zijn beoordeling heeft men als enige mogelijkheid de ‘zuiverheid’ tot criterium te verheffen, afgezien dan natuurlijk van de elementaire poëtische fatsoenlijkheid. De strijd loopt eigenlijk tussen zuiverheid en burgerlijkheid.

En zuiver is Bloem's vers zeker. Hier en daar zwemen enige der negen ‘Sintels’[1] naar een toon, die wat te veel redeneert (mij troffen als zodanig juist die gedichten die het meest lyrisch van opzet schijnen), maar burgerlijk worden zij nooit.

Meester is Bloem in het hyper-individuele vers, als in deze bundel ‘Dichterschap’ en ‘Eenzaam sterven’. Het zijn de verzen van iemand die zich aan het einde van de levensbaan op de verworvenheden bezint en tot de conclusie komen moet dat aanvang en einde gelijk zijn:

> ‘Onder Hollandsche regenluchten
> In een kleine Hollandsche stad.’

De gehele bundel is doortrokken van dit besef; de consequentie van een levenshouding doet Bloem's wereld steeds meer ineenschrompelen. Zijn eerste bundel ‘Het Verlangen’ culmineert in de erkenning van het ouderhuis als bastion van het geluk. Ook dit bastion wordt genomen: in ‘Sintels’ schrompelt de donkere wereld

> ‘- - - tot niets meer
> Dan 't laatste bed.’

Ja, zelfs de enige rechtvaardiging, die de dichter voor zijn bestaan kan aanvoeren, wordt in twijfel getrokken:

> ‘Is dit genoeg: een stuk of wat gedichten
> Voor de rechtvaardiging van een bestaan?’

* * *

1) J.C. Bloem: Sintels; A.A.M. Stols, 's-Gravenhage 1945.

Zestig bedichten bevat de bundel ‘Aan hen die vielen’ van Elisabeth van Maasdijk[2)]. Stols heeft ze uitgegeven en voorzien van een toepasselijk dankwoord aan allen die het Meestal Levensgevaarlijk Werk Van Den Verspreider Van Het Vrije Woord In Een Onvrij Nederland mogelijk gemaakt hebben. Ik heb mij afgevraagd of deze zestig gedichten ‘de rechtvaardiging van een bestaan’ en dan nog wel van een Levensgevaarlijk Bestaan zijn, Van Een Levensgevaarlijk Bestaan In Een Onvrije Tijd enz.

Ik duik liever onder.

PAUL VAN 'T VEER

Ontvangen boeken.

Hella S. Haasse: ‘Stroomversnelling’; N.V. Em. Querido's Uitgevers-Mij., Amsterdam.
Rosey E. Pool: Beperkt Zicht; idem.
J. van Wageningen: ‘Orpheus en Ahasverus’; idem.
Aar van der Werfhorst: ‘De Winterkraaien’; idem.
Sjoerd Leiker: ‘Drie Getuigen’; Bigot & Van Rossum N.V., Amsterdam.
Max Schuchart: ‘Verboden Nadruk’; De Boekerij, Schiedam.

2) Elisabeth van Maasdijk: Aan hen die vielen; idem.

[Nummer 6]

[Eb van de Beld: Gedichten]

Soldaten

Ik hoor de stap van sombere soldaten
zwaar, monotoon over het stille plein.
Misschien zal deze nacht de laatste zijn
dat zij marcheren, met elkander praten.

Want waarop zullen zij zich nog verlaten?
En wie schenkt hun genezing voor de pijn
niet meer alleen en niet meer kind te zijn
en altijd maar te lopen door de straten?

Soldaten, zing een lied en denk aan huis
en groet voor 't laatst je vrouw en kleine zonen
en loop vooruit, want ergens wacht een kruis.

God zal je in het laatst gevecht belonen:
de weg is lang, maar morgen ben je thuis
en zul je ergens stil en rustig wonen.

Het laatste uur

Ik lig met blauwe lippen in de nacht
en met de smaak van bloed tussen mijn tanden,
ik druk mijn nagels dieper in mijn handen
over de schoot der aarde die mij wacht.

Ik zie voor 't laatst de sterren saamgebracht,
de raven krassen op de dorre landen,
ik voel een vuur achter mijn ogen branden
en in mijn borst de dood die ik veracht.

Broeder, die zich de Dood noemt en mij zoekt,
ik heb mijn laatste woorden hier geboekt,
gij kunt nu gaan, ik zal u niet ontlopen.

Mijn naam staat reeds gebeiteld in de steen.
en valt de nacht over diè nacht uiteen:
ik ben gereed, gij kunt de muren slopen.

Sonnet

Zo heb ik je gevonden op een nacht
over je lichaam en het wonder wakend:
haast ademloos tegen mijn schouder slapend
nòg bloeiend door je witte lichaamspracht.

En nu, nadat ik niets meer heb verwacht,
door tegenslag na tegenslag ontwapend,
het leven en de liefde steeds verzakend,
een nieuw verlangen dat ons samenbracht.

Zie hier mijn handen die je eenmaal droegen
en niets dan enkel maar te spelen vroegen
en spéélden met de lijnen van je huid.

Ik ben veroordeeld tot mijn dood te zingen
en zingend tot je lichaam door te dringen
en niets te zijn dan enkel lied en luit.

Sonnet voor A

Gij hebt mij tot uw lippen toegelaten
en wéér tot de geheimen van uw schoot.
Misschien blijft dit totdat eenmaal de dood
ons wenken zal, een laatste toeverlaat en
de stille haven waar nog heil kan baten,
het sterfbed voor uw vreemde reisgenoot
als hij, de tanden zwart en de ogen rood
van bloed belopen, met zichzèlf blijft praten.

Uw ogen glanzen dieper in het licht
der maan, dat schaars is en onevenwichtig
en aan ons onvergankelijk verbond
als enige getuige medeplichtig.
aan alle woorden die ik zingend vond,
aan deze handen en aan dit gedicht.

Bij het graf

Hier is je graf. Ik ben alleen gekomen
om even naar de kleine steen te kijken,
waarop je naam vergeten staat te prijken,
sedert de dood je 't leven heeft ontnomen.

Het is hier stil. Er staan wat hoge bomen.
En ik sta peinzend dit te vergelijken
met hoe het vroeger was en blijf maar kijken
naar je vertrouwde naam onder de bomen.

Je bent gegaan zonder een enkle klacht.
En ik bedenk hoe de herinneringen
aan jou verijld zijn in een vreemde nacht.

Want er is geen verdriet en ik blijf zingen,
je naam die mij zo lief is en zo zacht,
maar om mij heen zweeft in steeds wijder kringen.

Alleen te zijn...

Alleen te zijn en nergens rust te vinden,
altijd weer deelgenoot van angst en pijn,
het vaag verdriet om nergens thuis te zijn,
te luistren naar de regen en de winden -

waar is het eind en wat kan mij weer binden
aan dromen die reeds lang verloren zijn?
Wellicht is dit van al het groot geheim:
het diepst begeerd geluk is niet te vinden.

Ik doe afwezig de gordijnen dicht.
In deze nacht zullen geliefden paren
en slapen tot het eerste morgenlicht.

Maar ik zal van de nacht slechts dit bewaren:
vermoeide ogen in een smal gezicht
en de herinnering aan vroeger jaren.

EB VAN DE BELD

Ballast van de dood

Ik weet niet wat me ertoe drijft u dit te vertellen; het tragische verhaal van iemand die het slachtoffer werd van zijn hartstocht en die aan bovennatuurlijke aanvechtingen ten gronde ging.

‘Een artist’, zult ge misschien zeggen! Neen, een man met een bekrompen verstand en een nog gewoner ziel, voor zover een ziel dit tenminste kan zijn, die de troosteloze cirkelgang der dagen doorbracht op een notariskantoor ergens in de stad en in enkele café's waar men hem kende. Ge behoeft geen moeite te doen den persoon te vinden. Zoals gezegd, het is een doodgewone man, met blauwe ogen en grijzend haar om de slapen, en als ge hem toevallig op straat zoudt ontmoeten, zou het u onmogelijk zijn hem te herkennen. Bovendien is hij reeds jaren dood. Misschien is 't juist daarom dat ik u van hem vertel, om me schrijvend van de wroeging te bevrijden, om mezelf in te beelden, dat ik onschuldig ben aan zijn dood. Doch nu het verhaal geschreven is, besef ik pas, dat in elke bladzijde mijn schuld zwaarder begint te wegen en langzaam wordt het mij zonneklaar, dat de rechters ook over mij het verschrikkelijke woord ‘schuldig’ uit zullen spreken. Want ik heb hem gekend en liet hem afdrijven naar het eiland van haat en ontgoocheling. Hij heeft zijn hand nog naar mij uitgestrekt, toen hij steeds dieper wegzakte in het drijfzand aan de oevers van dit leven. En ik heb gelachen, onbedaarlijk gelachen!

‘Zo gij dit mijne minste broeders gedaan zult hebben...!’

Ik heb plezier gehad in zijn vreemde levenswijze en zijn bijna waanzinnige denkbeelden aangewakkerd, om 's avonds de resultaten aan mijn vrienden te vertellen, om er mijn meisjes mee te beangstigen. Daarom ben ik onschuldig, omdat ik een verdoolde bij de hand nam en hem met een innemende glimlach om de lippen, steeds verder van de gewone weg afvoerde.

Tijdens zijn leven had ik geen berouw; dit kwam eerst later, toen zijn siderische gestalte me wekenlang het leven ondragelijk maakte.

‘Een opgedrongen berouw’ wilt ge misschien nog zeggen; doch dan zal ik hem ook u doen kennen, dan zal hij in slapeloze nachten nauwkeurig omlijnd voor u staan, om te vragen waarom gij hem niet hebt beschermd tegen de demonische aanvechtingen van het hart. En ook gij zult dicht aan de oppervlakte der huid de wroeging voelen knagen, alsof gij hem hadt gedreven....

Plotseling was ze gestorven, op een dag vol zon, toen de vogels zongen in de bomen aan de gracht.

Zo was het overal: het watervlak, licht en dansend in de zon en lager het spel van de schaduw in een onwerkelijk en dreigend spiegelbeeld; de stad, wijde straten en pleinen vol juichende feestgangers en dieper in het hart een beschimmelde zon, waar elk venster uitzicht geeft op de

dood. Want er zijn treurigen en zingenden in dit leven, doch soms lachen de verslagenen en rouwen de zingenden. Zo is dit alles beschikt, en de rouw wordt zingende droefenis en de vreugde eenzaamheid. Morgen zal het ook zo zijn, en elke dag dat ze gestorven is; het verdriet wordt verlangen en sterven een eeuwige aanwezigheid.

De gehele dag had ze voor het raam gezeten, een opengeslagen boek op de knieën. Ze had zich om het venster gebogen en uitgezien in de straat; en nog verder had ze zich gebogen tot om de hoek, waar in een klein park enkele crysanthemen bloeiden. Op haar gezicht lag een vreemde spanning, waarbij de jukbeenderen iets naar voren schoven en de gehele dag leek het alsof ze iemand verwachtte.

Ze waren alleen in huis, zoals ze dat altijd waren, alleen met de stilte. Die morgen was hij thuis gebleven van kantoor, omdat hij zich niet wel voelde. Eerst had zijn vrouw erop aangedrongen dat hij toch zou gaan, want ze wilde graag alleen zijn die dag, doch eindelijk had ze het goedgevonden dat hij bleef, zoals ze in alles toestemde, en zachtjes had ze hem door zijn haar gestreken, het kussen geschikt onder zijn voorhoofd. Zijn ogen bleven haar nakijken toen ze naar het venster ging, vrijwillig, om er te verstenen in de armen van de dood. De volgende dag zou het zondag zijn, en ze waren besloten die avond te gaan varen, Het was de enige dag van de week waarop de jacht van dit leven verstilt tot een weemoedige herinnering. Een rustdag, doch niet voor de klok met zon, maan en sterren in de gang, niet voor het hart van de levende, dat klopt en bemint, maar voor haar, die de dood ontmoette aan het venster; voor wie de tijd begrip geworden was en herinnering aan het verleden, die over alle tijden leeft en aarde is en maansverduistering, tijdeloze ziel.

De hele dag had ze bijna zwijgend gezeten, en alleen gezegd dat er een schemering in haar ogen kwam, zolang had ze gestaard in de middagzon en zich pogen vast te hechten aan dit leven, dat voor de stervende slechts een lichtend verleden is. Toch was er in haar lichaam de laatste dagen een vreemde helderheid geweest, de gloed van een argeloos kind. Maar het was de dood, die haar stem een nieuwe klank verleende en die steeds in haar lichaam aanwezig was, om haar schreden ver voorbij dit leven te richten. Steeds stiller was het geworden in de kamer, en eerst aarzelend nog en bevreesd, was de man in bed een lied gaan zingen, want de dag duurde te lang in deze stilte. Heel langzaam en bijna voorspellend was het hoofd over haar borst gezonken en de gloed van de avond viel door het venster. Er speelden nog enkele kinderen in de straat, maar dan bemerkte hij de dekens, die van het bed gegleden waren en neerhingen als rouwgordijnen, zijn dorst en grote moeite met slikken. Hij riep om water en keek voorbij zijn vrouw naar het venster, waar een vogel opvloog en een vluchtige schaduw wierp op het behang. ‘Lucinde, wil je me een glas water geven’, riep hij. Maar ze was blijven zwijgen en met een - misschien slaapt ze, had hij zich omgewend en

staarde naar het behang. Het jachttafereel was begonnen te verbleken; de dierenlijven vloeiden langzaam uiteen en schenen elkanders prooi te worden. Al jarenlang zat de valk op de gracieuse hand der gravin en nog steeds weigerde hij uit te vliegen, terwijl de haas langzaam lag te vergaan in een hertenhals. Hij woonde hier toch wel mooi aan de gracht, met het rustige donkere water, waarin soms de zwanen hun huis voorbij dreven. Het was steeds weer een nieuw geluk voor zijn vrouw als ze hen na kon zien door het venster, tot ze statig onder de schaduwen van de brug verdwenen. De laatste dagen was ze wel veel beter geworden en vaak had ze hem begrijpend aangekeken. Ook waren haar liefkozingen meer voor een levende bestemd geweest.

Langzaam draaide hij zich om en richtte zich half op uit het bed. Zou hij nog eens om water vragen en de heerlijke rust verbreken, die hun lichamen doortrok? Hij aarzelde even, doch dan klonk weer haar naam en de smekende klacht om water. Ze verroerde zich niet, ook niet toen de brand in zijn keel heviger werd.

Een lome stem klonk beneden van de straat, waar een kind een steen in het water gooide.

De dag had te lang geduurd, maar ook te kort. Hij zag haar hoofd... gebogen over de borst en het geopend boek op haar knieën. Ze was gaan slapen, terwijl hij ziek in bed lag en verdorstte. Luider riep hij haar naam, wat tegelijkertijd een bevel was en een kreet om hulp. Doch in momenten dat de verbijsterde ziel alleen is en om hulp smeekt, wordt het lichaam weerbarstig en vergrijpt zich in daden, die buiten onze wil omgaan. Hij stapte uit bed en begaf zich regelrecht naar de vrouw aan het venster, die hem vergat. Zijn vrouw, want nòg vermoedde hij niet, dat ze reeds lang buiten haar lichaam getreden was en dat hij alle rechten op haar had verloren. Luid en nadrukkelijk spelde hij haar naam en zag haar aan: de ademloze wacht bij een dode. Hij zag niet de gracht die Acheron was en de bloemen die gingen slapen om de duisternis niet te zien. Hij zag alleen het golvende glinsterende haar van zijn vrouw en stond in de schaduw van iets dat niet meer was. Doch toen zij zich nog steeds niet verroerde, nam hij haar bij de schouders en schudde het willoze lichaam wild heen en weer; het hoofd kantelde om en het scheen of het slechts met enkele vezels aan de hals verbonden was. Zijn handen verstijfden in het koude vlees, want dit was een aanraking met iemand die al enige tijd dood was, en ook in zijn lippen trok een stijfheid, die hem het schreeuwen onmogelijk maakte. Hij nam het hoofd in de handen om te zien hoe de ogen gesloten waren. Hij tilde de zware leden op en staarde verbijsterd tegen de verweerde ravijnranden van gebroken ogen. Maar naar zijn mond welden duizend nieuwe woorden op, namen die hij haar wilde geven, nu ze nameloos geworden was, en die hij haar vroeger onthouden had. Thans, na haar dood, wrong zich al de teruggedrongen tederheid samen in zijn lippen, waarmee hij haar kuste. Een heerlijk gevoel doorstroomde

hem: ze had haar lichaam achtergelaten, om hem het verleden goed te doen maken! Ze was achtergebleven in de vorm van stof, die hij moest bezielen, en nogmaals beroerden dood en leven elkaar in een woordenloos geluk. Een laaiend heimwee doorvoer hem, het geluk van de smart die verlangen is. Hij wierp zich op het bed en herinnerde zich, hoe de oogleden toegevallen waren, het lichaam wit geworden was. Hij zag ze beiden gaan over de slapende paden van het park, met om hen heen een overdadige weelde van geurende bloemen. Maar tevens wist hij, dat dit nu alles onmogelijk geworden was en dat hij alleen de herinnering aan haar glimlach, een oogopslag nog kon bewaren. Voor de rest was alles voorbij gegaan en langzamerhand zou ook haar stem vervloeien in de tijd om een weemoedig, lichaamloos gefluister te worden. Nu hem dit alles klaar voor de geest kwam te staan, verloor hij de macht over zijn lichaam, dat zenuwschokte en warm werd van verdriet. Hij had gedwaald op de zijpaden van het geluk en was nu een man geworden met achter zich de schrijnende wonde van het verleden en voor zich de lege horizon van een troosteloze toekomst. En nog wilde hij geen afstand doen van zijn gestorven vrouw; hij sloeg de handen wond aan de rand van het bed en beet en kermde in het kussen. Zouden er dan geen dwaalwegen meer zijn in hun liefde en haar streling een voorbijgegaan geluk, een uitgelaaid feest zijn, haar lichaam moest behouden blijven en in zijn armen gevrijwaard voor bederf.

In de gang hoorde hij de klink oplichten van de deur, die nog op het nachtslot was en een zwak gepraat van kinderstemmen. Het was een boodschap uit een ver en onbereikbaar land van geluk. Maar de kinderen gingen weer en de kleinste stak lachend zijn hand op naar de vrouw aan het venster. Hij had het niet begrepen en dacht niet aan den man, die verwezen staarde in de steeds aangroeiende duisternis.

Langzaam vluchtte ook het laatste licht weg uit de spiegel, op dezelfde wijze als het uit haar ogen gevloeid was, en in haar ogen werd het donker als het moegeleefde spiegelgebeuren. De dode vervloeide langzaam in de duisternis en toen de man niets meer had om zijn gevoelens op af te reageren, toen het masker aan het voeteneind, de klok en de spiegel allemaal rouwfiguren geworden waren, en de nacht een gordijn neerliet voor het venster, viel hij eindelijk in een rusteloze slaap: een verdoving die tot diep in de morgen duurde.

De zwarte bloemen van de nacht waren uitgebloeid, toen hij die morgen met zware hoofdpijn ontwaakte, en de beelden op de schoorsteen weer ingeslapen. Niemand weet wat er die nacht gebeurde, behalve misschien de beelden, doch die bewaarden hun geheim voor eeuwig in het marmer. Het lichaam van zijn gestorven vrouw was verdwenen en de stoel, waarop ze bijna slapend had gezeten, was omgerold. Geen spoor had ze achtergelaten in de kamer. Gister waren er tenminste nog geluiden opgeklonken, waarvan de herkomst in het doodsgebied lag, doch nu was alles stil en van god verlaten. Het huis leek aan het einde van de wereld

te staan, met de omgevallen stoel als verbeelding van de ondergang. Vreemd klonk haar naam nu uit zijn mond en bijna als een ontheiliging. Schielijk trok hij enkele kledingstukken aan en dwaalde de kamer uit. In de gang trof hem de somberheid van de neerhangende kleden, en daar was 't ook dat hij de aandrang onderdrukte om het jeugdportret van zijn vrouw te verbrijzelen. Toen hij een kast opende vond hij enkele van haar kledingstukken, lichte japonnen, die haar jeugd moesten tekenen. Het huis was boordevol herinneringen en bijna was er geen plaats meer voor hem. Het werkte zo overstelpend, dat hij zich een vreemdeling in zijn eigen kamers begon te voelen. Het verleden leek hem één grote geluksdroom te zijn, die hem te vroeg ontvlucht was. Overal werd hij geprikkeld door haar lichaamsgeur. Hij vond het in haar mantel, die nog aan de kapstok hing, en in de zijden kousen, die gewassen moesten worden. Zelfs zijn eigen lichaam was geheel van haar doortrokken, en ademloos luisterde hij naar de bedwelmende echo van haar stem, die door de gangen dwaalde. Hier zong het bloed zijn melodie en het verlangen duizelde aan zijn slapen. Zijn hoofd was een broze wand, waartegen de opkomende vloed stroomde. Willoos en als op tenen liep hij over de vloer en bedwelmde zich aan de glans van het verleden. Het lichaam mocht niet verdwenen zijn, anders zou hij haar onsterfelijke ziel smeken terug te keren, om het hem te wijzen.

Doch een nachtbeeld vloeide hem plotseling en als water door het hoofd; hij ijlde de trap op naar boven, want zelf kon hij slapende het lichaam verborgen hebben; hij moest het in zijn armen gedragen en geliefkoosd hebben, om het daarna op bed te leggen.

Boven gekomen zag hij de dode reeds liggen door het halfgeopende gordijn, angstvallig toegedekt door een bezorgde hand. Een vroege zonnestraal gleed over het kussen en vluchtte weg van haar lichaam. Doch straks zou hij aan deze vreemde roerloze wereld gewend zijn, want het was geen verschrikking haar zo te zien. Ze lag rustig gesponnen in de weefselen van de dood en het gelaat had niets van de oorspronkelijke schoonheid ingeboet, eerder verfijnde deze roerloosheid haar trekken. Ze had de kleur van lichtblauw porcelein en was bijna doorzichtig. Dit lichaam mocht niet door vreemde handen gebeurd worden, doch moest voor eeuwig blijven liggen binnen het bereik van zijn levende ogen. Het bederf mocht zich niet vreten in de zachte glans van haar huid.

Zo kwam de vrede van de zondag over levenden en doden en voor het eerst sinds lange tijd bad hij een rozenkrans; de woorden was hij bijna vergeten, doch dat deed er niet toe, want hij telde de kralen van zijn vingers tot aan het kruis, van de mens tot Christus en was gelukkig in Zijn dichte aanwezigheid. Lang bleef hij nog zitten in de overpeinzing van vroegere dagen, toen kleedde hij zich aan voor de kerk.

Bij het naar buiten gaan hing er een schaduwspel van wit en gestorven licht in het water en even bleef hij staan in een voortdurende weifeling tussen deze twee werelden van dood en leven, die in dit vereenzaamde

moment aaneengroeiden. In de gehele natuur voelde hij de bekorende invloed van deze harmonie. Hij wist het nu ook in zijn leven, want tijdeloos had hij zich aan de dood gespiegeld. Maar toch deed het hem weer goed de zon in zijn haar te voelen en met zijn glanzende ogen andere mensen te ontmoeten. Het was lente in zijn ziel, nieuwe kiemkracht, die de dood in hem gezaaid had, en lachend ging hij door de straten, om er zijn bijna uitgedoofde leven opnieuw te ondergaan. Hij drong zich de kerk binnen en groette hooghartig enkele bekenden, want hij voelde zich louter ziel en wist dat het onstoffelijke alle verwantschap met de mens verloren heeft. Toen knielde hij neer tot gebed en werd met de anderen nameloos als zijn vrouw.

Dien dag at hij ergens in een hotel vluchtig een paar boterhammen, om daarna weg te reizen uit de stad, bevreesd enkele vrienden te ontmoeten, die hem en zijn vrouw zouden inviteren. Hij verlangde naar eenzaamheid en was van plan enige uren langs het strand te wandelen om zich te verliezen in de branding. Er was geen weerstand meer mogelijk tegen de hogere stem van het bloed, die hem naar de zee dreef, om het grote verdriet te ondergaan als geluk, lichaamloos te worden, zonder aan elkaars bestaan te twijfelen. Weer moest hij denken aan de zomeravonden van vroeger, hoe ze beiden passief geweest waren, want als zijn handen bevend zochten naar de doodgedroomde diepten van dit vrouwenlichaam, kwam de zee en tastte hen beiden af, zodat ze in elkaars zoekende armen zonder geslacht werden en zich lijdelijk over moesten geven aan de machtige drang van het water. In zijn vlucht voor de mensen verstomde het dunne geluid van de dennen en ijlings stortte hij zich in de ontstellende ruimte. Door hem heen woei het machtige overwaaien van de branding; hij was een kind in het paradijs en staarde naar de wolken, die als schapen door de oeverloze lucht zwierven. Het waren grillige kinderen van het water en misschien reeds eeuwen zacht in zijn armen gewiegd. Hij had zichzelf geheel verloren in de ruimte en was ster geworden, eenzame boot.

Met de laatste trein ging hij terug en sprak luid met de gebruinde badgasten. In de wachtkamer gebruikte hij nog iets, lachte naar den chef en verliet het station. Maar in de straten, op zijn tocht over krakende, halfvermolmde bruggen, waar hij schaduwen zag drijven in het vuile grachtwater, overviel hem de gedachte weer aan thuis, waar zijn gestorven vrouw lag. Hij had zoveel aan haar gedacht, dat het verlangen onbestemd was geworden en los van de personen; doch nu drukte het weer als een last op zijn schouders, hoe ze eenmaal zwaar en heerlijk in zijn armen gelegen had, zodat de verlangens in eigen lichaam gekooid bleven, als duiven in het begin van Mei.

Het was één van die heerlijke zomeravonden waarin het nooit geheel donker wordt en met tegenzin begaf hij zich naar huis. Roerloos hingen de bladeren aan de doodstille kruinen, geen vogel zong en slechts hier en daar viel uit de vensters nog wat licht naar buiten. Ook in de por-

tieken was het nu stil geworden. Boven het water fladderden enkele nachtvlinders in de gekwetste stilte en wondden hun broze vleugels aan de boten of zetten zich neer op de rotting van het hout.

Nog een laatste hoek om en hij was thuis. De crysanthemen geurden niet meer en vergeefs zocht hij in het donkere water naar de zwanen. Thuisgekomen stak hij voorzichtig de sleutel in het slot en ging onhoorbaar de trap op naar boven, alsof hij bang was dat iemand naar hem zou luisteren. Hij overtuigde zich niet of zijn vrouw nog boven lag, maar de gehele nacht kon hij niet slapen.

Nog dodelijk vermoeid begaf hij zich de volgende morgen gewoon naar het kantoor. Het werk wilde niet vlotten, steeds moest hij de pen uit zijn moegeschreven vingers leggen en denken aan de vereenzaming, die door doodsverlangen ontstaan kon. Hij verlangde naar ruimte, omdat hij had ondergaan, hoe de zee als blijvende narcose kon dienen, bedwelming tegen de bruisende zinnen, die wisten dat hij door een muur van tijd gescheiden was van de vrouw die hij beminde; want tussen hen lag het woeste, onherbergzame land van de dood. Onder hetzelfde dak had hij geslapen met een geliefde dode, maar hij bleef eenzaam, en had haar geweten achter de sterren, in een lichtend land. En tot de morgen had hij liggen wachten op een teken. Doch alles was tevergeefs geweest; vergeefs het staren in de verte, vergeefs het leven op aarde. Hij wist niet meer waarvoor hij werkte en voor wie hij zich kleedde, want nooit zouden haar dode ogen hem meer zien, nooit zouden haar handen weer warm worden en hem strelen. Ze zou steeds blijven liggen, zoals hij haar verlaten had; haar kleren in de kast zouden vochtig worden en gevreten door de mot. Door de droogte zou het behang scheuren en de dierenlijven zouden vaneengereten worden. Hij zou alleen en weerloos staan tegenover het grillig lijnenspel van het licht en bang zijn voor de geluiden uit de nacht. De jonge vrouwenfiguur, gedreven in geelkoper, zou grijs worden van stof en iedere avond zette hij het met het gezicht gewend naar de zon en de nacht, opdat het de duiven. zou zien, die voorbijvlogen en in de herfst vallende blaren. Dit beeld was nog een geschenk geweest van zijn vrouw en het had een deel van hun leven meegemaakt. Het had hun leed gezien met een onbewogen en roerloos gelaat en met starende ogen hun vreugde doorleefd. Doch voor de rest was het niet in hun verband opgenomen en was het slechts een zwijgende toeschouwer geweest: een godin die zelden aanbeden wordt.

Er brak een vreemde tijd voor hem aan. Uiterlijk werd zijn leven bepaald door de omgeving, doch innerlijk verloor zijn ziel zich in het droomleven. Avond aan avond sleet hij bij de dode en van het alledaagse kantoorleven begon hij langzamerhand te vervreemden. De cijfers werden vreemde gewaarwordingen en in het machinegetik herkende hij de lokstem van de dood. Een plotselinge, niets ontziende opvliegendheid verwijderde hem van voormalige vrienden en droomgestalten maakten hem het eigen leven ondragelijk. Zo vergleed zijn leven langzaam in een

phase van verwildering, die echter nog in geringe mate werd tegengehouden door de burgerlijkheid, waarin hij met heel zijn wezen verankerd lag. Maar eindelijk nam zijn afkeer voor het sterfelijke lichaam zulke afmetingen aan, dat hij het geheel verwaarloosde. Het donkere haar overwoekerde zijn gezicht, zijn kleren vervaalden en raakten versleten, bloedaderen braken in zijn saffraankleurig oogwit, zodat hij het uiterlijk kreeg, van de armoedige zwerver, de onbevredigde die hij in wezen eigenlijk was; de zoeker naar vreemde verten, die hem evenmin bevredigen konden; hij die zingend uit dit leven zou verzwerven, om er te zoeken naar een onbereikbaar land. Want achter de dood openen zich onbekende en lichtende vergezichten, een fata-morgana die zich telkens verijlt. Het enige dat hem nog binnen de einders hield, was de gestorven vrouw, zijn enige bevrediging. Het roerloze lichaam hield hem nog steeds onder zijn bekoring en het bezielde zijn verbeelding. Dan werd hij het willoze slachtoffer van zijn herinnering en uren kon hij gehurkt zitten staren in het uitgedoofde vuur, tot het verlangen de overhand kreeg en hij weer uitweek naar het dode lichaam.

In zulke nachten beminde hij haar weer en verlangde met haar naar zomer, zon en witte lenteregen. Maar steeds vaker kwam het voor, dat hij ver van haar vertoefde, ergens verloren op zolder, in het laatste licht van de avond dat door het dakvenster viel. Hij zag dan duidelijk de indrukken van zijn vingertoppen, die waren nagebleven op het lichaam en in zijn onderbewustzijn werd het hem duidelijk, dat er zich gifzwammen onder haar huid bevonden, die langzaam aan het ontkiemen waren. Hij zat dan 's avonds tussen roerloze vormen, een vereeuwigd bruidsbouquet en stoffige begrafeniskleding. Zijn handen streelden langs de ruwe huid van een potkachel en hij voelde zich eenzaam tussen vervloeiende vormen in het donker, dozen vol geheim, die hij nooit had durven openen. Boven hem groeide de sterrenhemel aan. Van het dode lichaam gleed een matte phosphorglans, alleen bij de ogen waren donkere wallen gebleven en de onderkaak was iets naar links weggezakt. Buiten het langgerekte, regelmatige geknars van het venster weerklonk geen geluid; het knagen van de houtworm was onhoorbaar geworden. Misschien was de wereld vannacht wel uitgestorven en zijn eigen bestaan verbeelding geworden.

Ver beneden hem begon een radio te spelen.

Die nacht is ze opgestaan uit de doden en is hij stil geworden van geluk, van zwijgende bewondering. Hij heeft gezien hoe ze langzaam en onhoorbaar naar hem toekwam. Eerst twijfelde hij en dacht aan de wind door het open raam of de langzame slingering van een hangklok in de stilte. Maar dan hief hij zich bijna heilig op en schonk zijn lichaam weg aan de duisternis; afgestemd op de dood als hij was, moest hij de ijle wiekslag horen van een vogel die aarzelend de oneindigheid invloog. Hij was van een heerlijk angstgevoel doortrokken, toen hij wan-

kelde boven de afgrond van het gedachteloze. De dingen stonden ademloos van geheimzinnigheid en een sterrennood voltrok zich over hen. Zijn ogen waren donkere bronnen geworden, toen hij haar volgde naar beneden. Weer zette ze zich op dezelfde stoel voor het venster en tuurde in de eindeloze nacht en toen begon ze langzaam te spreken. Hij zag het regelmatige bewegen van haar lippen, doch klanken hoorde hij niet. Haar mond was paars geworden en haar nagels leken van incarnaat. In de drijfschaal lag nog een verwelkte bloem, die bijna de gehele bodem besloeg: het water was groen opgedroogd. Hij begon zich schuldig te voelen aan de dood van beiden, maar diep in haar ogen was een anemonenblik. Spookachtig schikte ze in een vaas de bloemen, die echter onbewogen bleven: geel stuifmeel viel neer op de vensterbank. Tot vroeg in de morgen bleef haar ijle aanwezigheid, toen zag hij haar wegwankelen, peilloos diep tussen de horizonnen.

Deze nachtelijke ontmoeting had een droom kunnen zijn, dacht hij, toen hij bij het ontwaken een koude luchtstroom langs zich heen voelde waaien. De verzworven geluiden van de stad kwamen hem weer opeisen, doch naar kantoor ging hij reeds lang niet meer. Hij keek uit over de stad, die nog koel was in de vroege morgen. De daken leken een tentenkamp, waarover het rode licht van een kampvuur walmde. Hij wist niet vanwaar de eerste trams kwamen rijden, maar hij geloofde rechtstreeks uit de hel. Ze waren onbezet en reden sneller dan in de namiddag; de bestuurder had een rood vest aan. Talloze haltes werden voorbij gereden en er kwam een paarse damp over de stad. Alleen het park was nog koel en scheen een oase van rust, maar de bloemen lagen afgevallen en vertrapt in het gras. Om dezelfde hoek kwamen mannen, in bruine oliejassen gehuld. Ze luisterden ademloos naar een verhaal, dat verteld werd door iemand met rode ogen en harde, gezwollen handen. Eén lachte er, doch de lach bleef steken in zijn keel; een ander schopte een beurse vrucht voort, die op zijn weg lag. In het water dreef nog een omgeslagen papieren boot. Hoe lang al in agonie? Vrouwen gehuld in kleurige omslagdoeken gingen langzaam voorbij. Het lichaam wierp een lange bevende schaduw in het water. Waarom onderdrukte hij de aandrang ze te tikken op het raam?

Toen hij zich naar binnen wendde, lag het lichaam nog als de vorige avond. De kleden lagen uitgespreid als een wade. Vlak onder de jukbeenderen ontwaarde hij heel vaag de afdrukken van zijn lippen.

Hij herinnerde zich nog hoe ze als een lied in zijn leven was gekomen.

De avond blauwde telkens vroeger over de stad, want de zomer was bijna voorbij en reeds waren de eerste bladeren gevallen. Het was ook te zien aan de onrustige deining van het water, waarin het langzame bederf van de zomer zich scheen op te lossen. De krijtwoorden, die kinderen met heimelijk plezier op de muren geschreven hadden, zouden uitgewist worden door de regen en kort daarop zouden de speeltuinen

ontvolkt zijn en verveloos. Het paard zou uit de rails gelicht worden en roest zich vastzetten in de gewrichten van de zweefmolen.

Ik had de gehele dag staan landschapschilderen in het open veld en was daarna nog wat blijven zitten aan het water. Het riet zong zijn vreemde melodie en af en toe sprong een vis boven het glinsterende oppervlak, waarbij sterren terugvielen in het water. Ik vroeg me af waar de beek zou monden en dacht aan eigen lot en bestemming, doch op beide vragen moest ik het antwoord schuldig blijven. Oorsprong en toekomst lagen voor eeuwig in een duister geheim gevat. Achter de verten klonk de roep van een vogel, dezelfde als van mijn jeugd; doch toen was ik minder alleen en had ze een rode hoofddoek omgehad. De schilderijen uit die tijd zijn verbrand. Nooit zal ik terugkeren tot de oorsprong; eeuwig worden voortgedreven naar een toekomst die ik niet ken. Sedert dien ben ik gaan drinken.

Om mijn hoofd fladderden enkele vleermuizen, die mij telkens weer beangstigden. Ik was bang dat ze zich zouden vastklampen in mijn haar en met hun vergif in mijn lichaam dringen. Nu eerst besefte ik waarom ze warm nog en trillend van leven werden vastgespijkerd aan een verveloze staldeur.... een Christus aan het kruis. De waterspinnen hadden rode lijven toen ze langs de rietstengels naar mij opkropen. Ik sloeg de armen boven mijn hoofd en vluchtte. Mijn ezel liet ik ergens achter op een hoeve, waar de meiden me uitjouwden en de hond jankend terugkroop in zijn hok. Ergens verloren in het korenland stond een houten huis te vergaan. De avond was te zwaar geweest van melancholie.

In het na-onweer van deze stemming liep ik door de lichte buurten, waar ik mijn atelier had. Voor een pakhuis lagen donkere balen uit de Oost: ae overjarige vruchten van een vergeten misdaad. Als steeds verwonderde ik me over de bloemenwinkel die zich hier bevond. ‘Bruidsbouquetten in alle prijzen’ stond er op de deur. Ergens in een hoek van de étalage stond een bijna verwelkte caryophyllee, van de andere bloemen kende ik de namen niet. Het blonk van blik en gekleurd glas in de winkel; het papier om sommige bloempotten was nat en flets van kleur. Voor het eerst realiseerde ik me dat de uitwendige schoonheid van een bloem eigenlijk burgerlijk geworden is. Doch de taal die een bloem sprak, de geest die ze ademde, moest men ondergaan en zou nooit een handelsartikel kunnen worden. Ik ging verder, want uit de hoeken van de winkel drongen zich zieke, bewegelijke schaduwen op. De zware bloemengeur verijlde. Toen ik omzag ontdekte ik dat uit de gevel van hetzelfde huis een gescheurde vlag hing: een lang vergeten ideaal. Ik vroeg me af of het water hier ooit wolken gespiegeld had. Een woonschuit, de enige die er lag, stak zijn lichten aan, die na bleven smeulen in de gracht. Rood licht brandde reeds achter enkele gordijnen; ik zag een moeder die zwijgend een uitgekleed en bewusteloos kind in de armen wiegde. Boven het huis verwaaiden ijle engelenaccoorden.

(*Wordt vervolgd*).

W.J. VAN DER MOLEN

[Hans Warren: Gedichten]

Winteravond

De dagen als een zwevend bed van nachten,
Of ik te moe werd om te leven. Bij het vuur
Ben je gekomen toen het winter was bij ons;
De vogels waren reeds gestorven; aan dit uur

Bracht ik ze in je handen in het warme licht,
Gestrekt en stijf met smeltend ijs tussen hun kleuren;
Doodmoede schaduwen wisselden langs je hol gezicht.

Ontmoeting op een winterweg

Dat ik je liefheb? Ga over de vreemde wegen,
Gá door de regen, langs het kreunend hout;
Blijf luisterend naar de ijzel bij de takken staan.
‘Dat ik je liefheb, wat gaat het je aan?’

Ga, en mijn groet zal langs de smalle wegen
Die van een vreemde zijn; je wreed-vertrouwd gezicht
Zal mij bevreemden als een aarzelende herinnering.
Ga in je witte kleren door de winterregen.

Dat ik je liefheb? Nooit, nooit zul je weten
Hoe vaak mijn stem tot hese hartstochtfluister brak.
De zware polder vouwt onder de helle hemel
In zwart en purper trage golven langs je pad.

En dooiend langs de dijken, blindend in je ogen,
De vlakken schaduwsneeuw, waarlangs de vluchten gaan
Der zwarte vogels, lavend zich aan stromend water;
Mijn land waardoor je gaat - de wind - ik zie je na...

Een flora

Zo in de stilte van een tijdeloze dag,
Onder de zwevend groene schermen van de bomen
- De koekoek galmt een echo en de blauwe duiven komen
Zacht koeren langs de stammen tussen 't ritslend klimoprag -

Strekt gij uw bloemen en weerhoudt de weemoed van een lach
Die op uw afgewende trotse mond wil komen;
Nog houdt doelloos uw blanke hand het lome
Kleed dat wil rimpelen en ruisen in de slag

Der geurig wilde winden -. Zie, uw bloemen trillen
Want nooit vlaagt er een lente langs de zee
Die één onrandbaar hunkeren kan stillen;

Ontgoocheld buigt uw hoofd weer naar benee,
Uw smartelijk koele hoofd, dat ik zou willen
Liefkozen, om te vragen naar die zee...

Meiavond

Dit lied, het werd gezongen door de koekoeks
En in de lauwe bloemengeur der meiavond gewiegd. -
De bruine vlinders komen rusten aan de donkere muren
Waarlangs in dronken gonzen een laatste hommel vliegt.

De vinken rinkelen in het omfloerste lover
Der witte meidoorns en huiverend strijkt
De wind met geuren van de volgebloeide weiden
Broedende duiven in de goudgevlekte eik.

Avondlicht komt gefilterd door de zoele wolken
Die dromen boven het moeras en 't wilgenwoud
Waaruit een merel medelijdend drupt zijn trage strofen
Om de seringen die neerruisen langs het hout.

Boven de wolken komen vogels uit het noorden
Hun heimwee zingen als een regen van de nacht;
Wat wezels vechten schel tussen de boorden
Van een doorwoekerde en dichtgebloeide gracht.

Het einde

Je kamer is voorgoed verlaten, maar nog hangt de geur
In de gordijnen en is er het trouwe tikken
Der wekker. Er zweeft een motje door de lege ruimte
En de schemer schaduwt langs het oud behang.

De zee is een vlakte van donker spiegelend lood, beslagen
Met zilveren sporen van vis en stroom.
Jij hebt het zo gezien, en gedroomd uit dit venster,
En je bent nooit gelukkig geweest.

Nu kwam een blinkende duif naar binnen door het open raam,
Hongerig en zacht. Ik heb haar jouw naam gegeven.
Dat ik je nooit meer zien zal, heb ik haar verteld
Toen zij ging slapen in de vochtige muurnis.

Afscheid hebben wij niet genomen. Ik stond in de tuin
En wist heel het leven een ontkenning van het zijnde.
Mijzelf niet ziend ogenwijd in de natuur,
Kon ik niet schreien om mijn zachtgesproken woorden:

Zo eindigt dus een liefde. Nu komt de nacht
Koel wuiven langs het kalme water;
Traag weegt rook oneindig ver over de horizon.
Schepen voor anker ontsteken witte lampen,

Rimpelend in de spiegel. Laatste meeuwen
Slaan donker naar hun nest. Meisjes langs 't avondwater
Zingen tweestemmig en wuiven mij lachend toe,
Nogmaals omziend, en zij weten niet

Mijn glimlach vol tranen. O, dit heb je gekend,
Mijn leven hier, de muggen langs het glas,
Al de geluiden van het duister, het rood en groene glanzen
Van het kustlicht, de lantaarnopsteker met zijn vilten pet,

De diepe nachtrust van dit stroomland en de trouwe schemer
In dit vertrek. En nu alles voorbij is, nu ik nooit meer
Je van me kan zien heengaan, altijd weer, langs het venster,
Is toch wanhopig al mijn trouw en liefde jou gewijd.

HANS WARREN

Luciditeit[1)]

'There is not a fool can call me friend'.
(Yeats.)

Wanneer ik, voor zo ver dat doenlijk is, tot het eigen denken afstand neem, herken ik een aantal elementen, grondbegrippen, die voor mijn gedachtenwereld kenmerkend zijn.

Het eerste van die tussen de twintig en dertig gezichtspunten waaronder ik de wereld vat, is de *luciditeit*. En hierom is dit een zo vruchtbaar gezichtspunt, omdat. Omdat.... Ze schermen zo graag met him talent, om niet te zeggen hun genie. Genie, talent, het zijn de grote maxima. Maar ik kreun er dagelijks over, dat de minima, een beetje schranderheid, luciditeit en volwaardigheid van oordeel, al zo schaars te vinden zijn. Ik ben geen genie, ik weet beter, genieën heten anders en toch voel ik me al alleen. Je hebt toch al te stellen met je eigen, ten dele gelukkige en ten dele gebrekkige aanleg, in een barre worsteling wist je de demonen van de puberaliteit baas te worden en een zeker kwantum potentiële volwaardigheid te realiseren en in inzicht om te zetten. Maar naarmate dit proces vorderde, kwam die andere ellende zich presenteren. De ellende, waarvoor als hij eenmaal levensgroot zich voordoet ook een term zich vastzet, *het zich encanailleren*. En nu ga ik over een en ander eens danig uitweiden.

Ik klaagde over talent en genie, die maximum-eisen vertegenwoordigen, en dat de minima van een schijntje begrip en ontvankelijkheid doorgaans al zo ver te zoeken zijn. Ik moet in dat verband wijzen op het euvel, dat de meeste 'scheppende kunstenaars' aan het *produceren* deel hebben, terwijl ze aan het *consumeren* van cultuurgoederen geensdeels toe zijn. 'Het is de kunst, om zoveel mogelijk te schryven, en zo weinig mogelijk te lezen!' Ik zal maar niet vermelden, welke schrijver hieruit de stad het tegen me zei, het geeft maar weer complicaties. Hun redding zou zijn, als ze een waslijstje van lectuur gingen afwerken, imperatief en systematisch: 1. Hamlet, 2. Le rouge et le noir, 3. Ethica, 4. het Buch Le Grand, enz. Maar er zou niets van terecht komen, want ze missen de receptieve vermogens en kunnen eenvoudig nog niet lezen. Het analphabetisme onder de Nederlandsche schrijvers neemt hand over hand toe. Wel maken ze er een prestige-kwestie van en doen alsof, wanneer in de conversatie dergelijke titels vallen. Alsof niet maar één onderscheid beslissend is, dat tussen de dingen wel en 'nog niet' gelezen hebben. En weliswaar is ook de onvolwaardigheid van een ieder tenslotte nog weer zijn eigen zaak.... máár, wat moet het dan met hun schriftstellerische Tätigkeit?

En het heeft verdere consequenties. Want, vijftien authentieke poëtische talenten op zijn minst genomen heeft ons land in een kort tijdsbestek opgeleverd - critici die hen critiserend aan konden met veel goede wil

1) Dit is nummer 11 uit een cyclus van vijftig korte essays.

een paar. Dat is niet maar een toeval, het is veelbetekenend. Het is alleszeggend voor wie zich afvraagt, waar de schoen wel wringt. Weinigen lezen, minder nog kúnnen lezen, en kritiek oefenen.... Want dát is, een boek heel gewoon *weten te lezen voor wat het waard is*. Zonder eenzijdigheid en zonder toegeschroefdheid. Weten te zeggen: dat is goed - dat niet zo erg, en dan zonder pretentie. Dat kunnen er niet veel, en een die de gave heeft, blijft liever nog even in Afrika zitten, nee, de luciditeit is niet zo maar voor het grijpen.

Kritiek oefenen kunnen er heel wat, maar doorgaans is het de uiting van juist het omgekeerde, van onvolwaardigheid, dat angstige. Een surrealistisch beeld dringt zich op - een struikelende geest die zijn benen of beter zijn krukken breekt over een openbladerend boek. - Maar meer perspectieven nog, dan bij toepassing op de literaire kritiek, opent het gezichtspunt van de *onvolwaardigheid* toch bij toepassing op de creatieve kunst, op de schrijvers en dichters zelf. Ik zou werkelijk geen kans zien, nog een adaequaat essay over een literair onderwerp te schrijven, als ik me er van weerhield, een geval in aspecten uiteenleggend, telkens weer op te merken: doch hier staan we opeens weer voor de onvolwaardigheid in Gorter, in Verwey, in.... laat ik geen levenden noemen.

Er is dus alle reden om te juichen, zodra ergens iemand een beetje luciditeit ontplooit. Luciditeit, op zichzelf en als alles goed was, is eigenlijk nog niets, maar in het licht van wat zelfs in de culturele bovenlaag doorgaans vertoond wordt, stijgt de waardering voor deze waar aanmerkelijk. Ik voor mij tenminste heb, in deze wereld mijn wegen gaande en mijn lessen lerende, deze ene deugd leren isoleren van en waarderen boven alle andere! Het is immers de allereerste en noodzakelijke voorwaarde voor onderling verstaan. En ik heb de nodige uren wakkergelegen, ter ere van het feit, dat het aan deze vooronderstelling zo algemeen schort. Zoals Forum eens in de noodzaak verkeerde, dat andere vanzelfsprekende, de honnêteté - het gewoon doen, tot een afzonderlijke leuze te verheffen, zo doe ik nu met de Luciditeit. Het is niets, niets dan een zekere radheid, met als onfeilbare reagens de humor. Een humor, die dan de meest dodelijke ernst net weer niet uitsluit, maar er juist één mee is. Te suf dus, om er apart een woord voor te bedenken.... maar anderzijds, zo schaars, zo ontmoedigend schaars. Greshoff héèft hiervoor, voor het gezonde en vlot werkende verstand, zijn fraaie uitdrukking. Hij noemt het *intelligence tout court*.

Want spits zijn er niet veel. En keer op keer mogen we foeteren, als de onvolwaardigheid weer eens niet te miskennen valt. Het is vaak pijnlijk, maar het hoge woord moet er dan uit, en als iets pijnlijk wordt is dat immers een teken dat we in de buurt van de waarheid zijn. Het is beter het zich bewust te maken, *men encanailleert zich*, men encanailleert zich ten dode, men encanailleert zich werkelijk naar alle kanten. Niets valt er te bekennen dan *verstopte breinen allerwegen*. We zijn gesteld voor *de onvolwaardigheid van bijna iedereen*.

Originaliteit[1)]

‘Het is 'n treurig verschijnsel dat het woord “origineel” een lofspraak is.’
(Multatuli.)

Er zijn zo van die stereotiepe misverstanden. Een er van betreft de originaliteit. Kijk eens, er zijn dingen, die zijn *waar*. En er is de mensheid, die daar op een gegeven moment achter komt. Op een bepaald moment is - bijvoorbeeld - door samenwerking en verdeling van arbeid, het menselijk inzicht in de opzet van de organische natuur zo ver gevorderd, dat alle voorstellingen van een persoonlijke onsterfelijkheid wel geliquideerd kunnen worden. Eén van de corypheëen van de cultuurgeschiedenis treedt op, en trekt de conclusie nog eens in het publiek en heel duidelijk. Tot zo ver is alles in orde. - Maar nu wordt deze gang van zaken doorkruist door een kwestie, die er niets mee te maken heeft. Dat is het feit, dat onze wereld, anders dan bijv. de antieke, individualistisch georganiseerd is en uit dien hoofde een volstrekt *geperverteerde* behoefte aan *originaliteit* kent. Een coryphee van een volgende generatie treedt op. De waarheid op dit ene (willekeurige) punt is intussen gemeengoed geworden. Die kan hij voor zijn figuur niet nog eens verkondigen. Dat staat niet! En dus verkondigt hij ter wille van de originaliteit het omgekeerde. Dat wil zeggen, het juist overwonnen standpunt! Weliswaar, ‘op een hoger plan’ het overwonnen standpunt, maar dan toch het overwonnen standpunt. Die lieden van het hogere plan, ik zou ze wel wat kunnen dóen.

Er zijn zo van die stereotiepe misverstanden. Een ander moet in verband met het vorige behandeld worden. Het misverstand dat iets zou kunnen *verouderen*. Natuurlijk kan iets verouderen, en stevig ook! Als het weerlegd is namelijk. Hoe zou, om even bij het voorbeeld van de vorige passus te blijven, hoe zou Plato op ons spúwen, als hij kon merken, dat nú, bijna in het jaar tweeduizend, onze gymnasiumfrikken hun adepten nog met zijn Phaedo over de onsterfelijkheid van de ziel aan het hoofd komen. Maar deze wijze van verouderen bedoel ik niet, nee, ik bedoel de misvatting, dat iets zou kunnen verouderen, zo maar, helemaal vanzelf. Ik had een enthusiaste bui, ik had Ludwig Feuerbach ontdekt. Ik holde naar een vriend toe. En bracht verslag uit. Hoe sloeg hij mijn enthusiasme dood? Feuerbach - dat was immers ouwe koffie! Alsof de *waarheid*, het enige waar het om gaat, ooit verouderen kan. - Maar ik had me deze overweging kunnen sparen. Ik hoefde zo ver niet te zoeken - mijn blik dwaalde naar zijn schrijftafel. Daar lag - Augustinus. Augustinus, die de erfzonde gebakken heeft, Augustinus, die de vrouweziel zo diep gepeild heeft, dat hij de vrouw als een zak vol bloed en vuil slijm beschrijft. Over verouderen gesproken.

1) Dit is nummer 9 uit een cyclus van vijftig korte essays.

Ik denk dat het zo zit, dat de achterlijkheid, die de meerderheid van de mensen ingeschapen is - als iets een erfzonde is dan is het dit - hen a priori van doorgebroken inzichten afsluit. Zij wringen zich in duizend bochten. En die achterlijkheid zoekt zich dan ook met een theorie te omkleden. Die theorie is de aantijging, dat een gewonnen inzicht, beurtelings niet origineel en niet nieuw meer zou zijn. Maar - even repeteren. Het gaat niet om originaliteit, maar om waarheid en houdbaarheid. En laten we, als we dan beslist aan dateren moeten doen, er ook aan vasthouden, dat bepaalde dingen ná bepaalde andere dingen vallen. Het positivisme bijvoorbeeld ná Kant. En Feuerbach een heel stuk ná (wat héèft hij zich trouwens vreemd gedragen) Christus.

MAX DE JONG

[Jan N. Grootenboers: Bladopvulling]

> Voor-oorlogse dichters, voor-oorlogse sigaren....
> Zouden we dan tòch maar surrogaat zijn?

JAN N. GROOTENBOERS

[Hanno van Wagenvoorde: Gedichten]

Het jaar

Wij waren in de tijd der rode bramen,
Maar zomer trok voorbij en wat ook ooit
Te wintertijd verheugde is verdooid
En kwijnde met de stervende cyclamen.

Want al wat men eens roekloos mint wordt nooit
Voorgoed behouden: lente aan de ramen
Verwoei te vroeg, de herfstvogels ontkwamen
In mist en hebben niets in ons voltooid.

O, elk nieuw jaar bracht de getijden samen.
En alles viel uiteen en werd vergooid
Over de uren die ons medenamen,

Met heel het lot waarin men is verstrooid,
Het leven lang, zo doelloos en berooid
En eenzaam bij de stervende cyclamen.

Januari

Het jaar begint behoedzaam neer te sneeuwen
De stille mist der uren waait uiteen
En pakt tesaam, zo ligt de vracht der eeuwen
Over het lang geleden leven heen.

Niemand herroept de tijd, zoals de meeuwen
Kruisen over de toegevroren steên,
Jagen wij samen met het hulploos schreeuwen
En vinden de versneeuwde tijd alleen.

Elk jaar begint hetzelfde, de sekonden
Dwarrelen neer, o God ik heb gehoord,
Dat gij ons in een eeuwigheid gezonden

Hebt, maar de tijd raast om de wereld voort
En de verworvenheden zijn ontbonden,
Als al wat het verleden toebehoort.

De wind steekt op...

De wind steekt op met donkere bazuinen
Een ruiter draaft over de nacht en stuift
De zwarte angsten uit over de kruinen
Der zieke olmen, waar de herfst in huift.

Een schaduw wankelt door de klamme tuinen
En zoekt het eind, maar zijn gebaren schuift
Verwaaid omhoog en flakkert langs het schuine
Balkon, er is geen hand die wederwuift.

Dit is de laatste nacht, dat men elkander
Minde met alle vuren toegeslagen
Over het hart, dat men heeft omgebracht.

Het duister groeit rondom, en 't is een ander
Geheim, waarheen dit uur ons zal vervagen.
De wind steekt op, het is de laatste nacht.

Buitenveldert

Alleen de doden leven met de stilte
Volmaakt en wachten heilig in de grond
De tekens van opstanding, die de kilte
Doortrekken zullen; - al wat men hervond

Bij deze zerken is de roep die rond
Gaat van verlangen en de oude wil te
Heroovren wat men aan het zand afstond,
Want slechts de doden leven met de stilte -

Maar die elkander hier nog eens ontvingen,
Zien dat het zonlicht op de muren stoot
Van de kapel met bloeiende seringen.

En dat de kleine bloemen bezig blijven
Tot aan de dood verrukt, tot aan de dood
Bezield hun vreugdetekens uit te schrijven.

HANNO VAN WAGENVOORDE

[W. Bloemena: Gedichten]

Kerkpad

Als door deze dag een mensch
dit oude pad zou kiezen,
zou hij de verborgen grens
overschrijden, die tussen verliezen
en werven - dit oude leven -
en de wereld der tonen
ligt, die zich als matte ranken weven
om de toren. Er dralen
in de korrelige steenen geen gebeden,
doch het eeuwige herhalen
van de zang der extase, beleden
aan blauwe oneindigheid,
die wentelt om de ijle
spits: de draagas van de tijd,
die met de wolken langs komt zeilen.

Eenheid

voor Sent

Nooit hebt gij veel gesproken.
Alleen hebt ge het luisteren
gekend naar uw land, waar 't fluisteren
der halmen nooit wordt onderbroken.

Uw denken was in het kijken
naar het leven, dat uw wijde
land, het water en de bloemen leidden,
dat nog steeds het gelijke

leven is. Van ijdeler wereld verlaten
hebben nu, als achter duizend jaren,
uw schreden in de blaren
dezelfde sporen gelaten.

W. BLOEMENA

Twee sonnetten

I

Toen ik het tuinhek open had gedraaid
wist ik dat alles nog zo was als vroeger:
daar stond de oude perenboom nog, droeg er
een boom ooit zoeter vruchten? Vers gemaaid

was 't grasperk, en op de gewitte muur
speelden de schaduwen der wingerdblaren,
van 't ronde rozenperkje dreef de zware
geur door de stilte van het middaguur.

Wat stille drang dreef mij naar dit verleden,
naar deze plek vol van herinneringen
aan wat ik diep in mij gestorven waande?

Verwachtte ik dan dat slechts door het betreden
van deze paden, deze dode dingen
mij weer de weg naar 't verre jeugdland baanden?

II

Soms, als de lucht zo warm, het licht zo klaar
is als vandaag, zit ik op het terras
van 't rustig koffiehuis en drink mijn glas
terwijl ik in de drukke straten staar.

Een school gaat uit, een opgewonden schaar
kinderen stuift rumoerig uit de klas.
Ik moet weer denken, hoe het vroeger was...
Hun ogen zijn zo jong, ieder snaar

staat strakgespannen, en hun leven gaat
nog langs een akker bloedend van papavers
en goud van koren naar een licht verschiet.

Zij trekken langs mij heen en weten niet
hoe langs diezelfde drukbevolkte straat
mijn idealen liggen als cadavers.

HANS KRIEST

Het ei

Cultureele symbiose
De Houding van E. du Perron in Indonesië.

Nu de politieke moeilijkheden in Indonesië meer dan ooit de tweespalt tusschen het Oosten en het Westen in de koloniale sfeer aan het licht brengen, voelt de intellectueele Nederlander, die zich verantwoordelijk weet tegenover zijn eigen cultureele afkomst en die dus het moreele recht van een ieder erkent zichzelf te zijn, des te sterker het achter deze kloof liggende probleem. De oplossing hiervan, zoo al mogelijk, zal uiteindelijk het politiek standpunt moeten bepalen, uiteraard een houding van de enkeling, al zal de geest van den tijd zich ook in een steeds grooter aantal van deze enkelingen uiten.

Politieke standpunten komen hier niet ter sprake. Maar het is van belang, als achtergrond van een conflict dat momenteel de internationale pers bezighoudt, te wijzen op de instelling van een typisch vertegenwoordiger van den modernen Europeeschen geest ten opzichte van den naar zelfstandigheid strevenden Indonesiër. Ik heb het oog op den in 1940 overleden Nederlandschen schrijver E. du Perron, literator van Europeesch formaat, die geleidelijk ook buiten de enge Nederlandsche cultuurgrenzen verdiende belangstelling heeft gevonden.

Du Perron heeft steeds in nauw contact gestaan met de Indische sfeer, speciaal de Javaansche. Hij is op Java geboren en groot gebracht, afstammeling van koloniaal patriciaat van Fransche origine. Later ter voltooiing van zijn opvoeding naar Europa gezonden, stort hij zich daar met al zijn bruisende geestdrift in de jonge Nederlandsche literaire beweging van de twintiger jaren. Daar werden na den wereldoorlog de ramen opengesmeten, een verfrisschende wind woei er, en de jongeren voerden een fellen strijd tegen provincialisme en huiskamermentaliteit. Du Perron is één der felsten. Met zijn scherp intellect en zijn luciede ontledingsvermogen verovert hij zich snel een eerste plaats onder de essayisten, terwijl ook zijn dichterlijke prestaties, gekenmerkt door een cynische openhartigheid, de aandacht trekken. De beteekenis van de sterke en onbevooroordeelde persoonlijkheid staat in het brandpunt van dezen strijd. Overeenkomstige stroomingen in de internationale literatuur worden aan het licht gebracht. Men wil de Nederlandsche kunst,

die teveel binnen de taalgrenzen was opgesloten, op het Europeesche peil brengen. Nietzsche's eischen voor ‘het goede Europeërschap’ worden gepropageerd. Men ontdekt het internationale front van den Europeeschen geest tegenover het opkomende totalitarisme. Du Perron is een der eersten geweest die inzag dat van een ‘trahison des clercs’ geen sprake mocht zijn. Hoewel individualist in hart en nieren, besefte hij de beteekenis van den ‘Honnête homme’, de menschelijke waardigheid, die vóór alles gered moet worden, juist in een gemeenschappelijken strijd tegen de dreigende machten van den tijd. Met deze bedoeling heeft hij het land van zijn jeugd weer opgezocht, gedreven door een romantisch heimwee. Met deze jeugd en met zijn lateren, aanvankelijk nog onevenwichtigen strijd op de cultureele voorposten had hij afgerekend in zijn grooten autobiografischen roman ‘Het Land van Herkomst’. Door zijn phenomenale geheugen en zijn penetrante openhartigheid blijkt hij hierin een herschepper van de oude koloniale sfeer van Java, zooals er geen tweede in de Nederlandsche letterkunde bestond. Na het schrijven van dit boek wilde hij de confrontatie met de realiteit, het land van herkomst terug zien en zoo ook met een onwerkelijk heimwee afrekenen.

In 1937 gaat hij naar Indië, waar de koloniale samenleving uiteraard voor een figuur van dit kaliber geen plaats heeft. Maar ook hier ontdekt hij de noodzaak om voorposten te bezetten. En met zijn boeiende persoonlijkheid als magneet weet hij contacten te leggen met jonge Indonesische intellectueelen, in politiek opzicht nationalisten, boordevol problemen, geslingerd tusschen twee culturen. En juist deze menschen, te intelligent om den gemiddelden kolonialen Nederlander niet te doorzien, en te wantrouwend om den vooruitstrevenden Nederlander onmiddellijk te accepteeren, weet nu Du Perron duurzame vriendschapsbanden aan te knoopen, die bewijzen hoeveel meer de ‘individualist’, die zich zonder vooroordeel weet te geven, kan doen dan alle theoretische propaganda bij elkaar, teneinde de kloof tusschen Oost en West te overbruggen door ‘strong men’ in den geest van Kipling.

Du Perron heeft zich tegenover zijn Indonesische vrienden niet het superieure voogdijschap over onmondigen aangemeten, zooals goedwillende missionarissen e.d. het veelal plegen te doen. Hij heeft hun niet een Verlicht Westen tegenover een Verduisterd Oosten voorgesteld, maar hun met zijn levende persoonlijkheid gedemonstreerd, welk een waarde het westersche. ontnuchterende intellect heeft, indien het met een warm en onbaatzuchtig gemoed gepaard gaat. Het heeft hen op hun eigen probleem gewezen, hen tot zelfonderzoek aangespoord. Hij heeft hun laten zien, dat ze niet tegen een, altijd nog vreemde, westersche cultuur moesten aanleunen, zelfs niet moesten meenen menschen als hem noodig te hebben, maar dat ze, zooals hij bij zijn vertrek schreef, ‘hun eigen boontjes maar moesten doppen’.

Binnen de drie jaar is Du Perron naar Europa teruggegaan. De realiteit van een op eigen voordeel gerichte en oncultureele koloniale sfeer had

de sprookjeswereld van zijn romantische jeugdvisie doen verdwijnen. Hij wilde naast zijn vrienden in Nederland den strijd van den dag voeren en ook hun risico deelen. Maar er was meer. In een 'Brief aan een Indonesiër', in het Indische tijdschrift 'Kritiek en Opbouw' van 16-8-39 verschenen, heeft hij een verantwoording over zijn vertrek afgelegd. Hierin zegt hij, dat hij van het land houdt maar van de platvloersche samenleving walgt, dat het toch vooral de onzuiverheid van de situatie is, die hem drukt en steeds meer drukken zou, indien hij bleef. Ik kan niet half met den Indonesiër meegaan en mij later tegen hem keeren, wanneer hij 'al te brutaal wordt', zoo schrijft hij. 'Menschen opvoeden om dan later als resultaat van die opvoeding hen den kop in te drukken, dat kan ik niet'. Toch voelt hij ook, nooit naast den Indonesiër en tegenover zijn landgenooten te kunnen staan. Om hier 'overtuigd' aan den goeden kant te staan moet men Indonesiër zijn. Ik kan niet anders dan Hollander zijn. Ik ben teveel intellectueel om mijn verblijf hier te kunnen verantwoorden. Dus is de eenige oplossing voor menschen als ik: vertrekken, aldus zijn betoog. Niet omdat wij verraders zijn, maar omdat wij geen verraders willen zijn.

Du Perron heeft het probleem van den oprechten intellectueel hier ondergaan, maar geen oplossing kunnen geven. En toch is het de eerlijkheid van zijn persoonlijkheid geweest, die de mogelijkheid van een oplossing gaf voor het probleem van Oost en West. Het is gebleken na zijn dood, toen zijn Indonesische vrienden hem uitvoerig herdachten en erkenden wat zij aan hem als hun leeraar te danken hadden. Nooit zijn er zulke warme en ontroerende woorden door de 'overzijde', nationalisten nog wel, geschreven. Ik citeer een van zijn Indonesische vrienden: 'Ik zie hem duidelijk vóór mij, even weerbarstig en oprecht als zijn geschriften, even dynamisch als zijn stijl. En er was nog iets anders in hem dan intelligentie en talent alleen, iets dat bekende sluiers om de Indonesische ziel deed vallen. Als wij op het terras van zijn huis urenlang met hem zaten te praten, hadden wij het gevoel, alsof het Nederlands onze eigen taal was. Wij discussieerden met hem over Dostojevsky, Huxley, Thomas Mann, Malraux en Gide, Slauerhoff, Vestdijk, Van Schendel en wij vergaten, dat wij tegenover één van de kopstukken van literair Nederland zaten. Hij noemde ons bij de namen die wij alleen maar van de vrienden uit onze jeugd hoorden.'

En een ander, de eerste Indonesische vrouw, die een roman in de Nederlandsche taal schreef, voorzien van een voorwoord van Du Perron, bekende hoezeer bij het contact met hem elk gevoel van een rassenkloof verdween. 'We danken je voor het zelfvertrouwen, dat je ons gaf! Je hebt als een groot mensch en kunstenaar geleefd!' Dit waren de slotwoorden van haar artikel.

November 1945.
J.H.W. VEENSTRA
Bandoeng.

Du Perrons's afscheid van Indonesië[1)]

Te midden van de tegenstrijdige, half-ware, half-leugenachtige berichten, die ons bereiken over de catastrofe die bezig is zich te ontladen boven het zo vertrouwde Java, bereikt ons ook een brief, die E. du Perron in Augustus 1939 geschreven heeft aan niemand minder dan den tegenwoordigen Indonesischen leider Sjahrir. Het verschil met het officiële nieuws ligt waarlijk niet alléén in het feit dat hier zulk een onverbloemd vriendschappelijke en waarderende toon weerklinkt over iemand, die voor Professor Gerretson en zijn aanhang onder de doodsvijanden van Nederland (en met recht van hun Nederland) mag worden gerekend. Het verschil ligt ook en vooral in de intelligente wijze, waarop hier het probleem van den Nederlander in Indonesië is gesteld, in dit geval van den Nederlander, die op Java is geboren en opgegroeid.

Het toeval heeft gewild dat ik kort voor de oorlog een blaadje in handen kreeg, 'Kritiek en Opbouw', een van de zeer weinige onafhankelijke bladen, die toentertijd in Indië verschenen, en daarin een artikel van een zekeren E. du Perron aantrof, dat mij aansprak als voordien nog nauwlijks een geschrift had gedaan. Een artikel met vèrstrekkende gevolgen voor mij! Want het bracht mij in aanraking met het werk van een schrijver pur sang, zoals er voor mijn gevoel sinds Multatuli geen tweede in ons land geweest is. De direct aansprekende, gedreven en altijd geïnteresseerde toon die hij met Multatuli gemeen heeft, is blijkbaar het kenmerk van mensen, die zich niet ophouden met stijlproblemen in de eerste plaats, maar die zich, door de intensiteit waarmee zij hun denkbeelden beleven en aan den volke blootleggen, direct een eigen stijl scheppen en schijnbaar zonder moeite alle schoonschrijvers tot betuttelaars van hun werk degraderen. Hiermee wil niet gezegd zijn, dat Du Perron óók niet een litterator was en als zodanig een minnaar van de schone vorm (zijn gedichten, om maar iets te noemen, zijn er om dit te bewijzen), maar slechts, dat hij een persoonlijkheid was van een formaat als men op het ogenblik in onze litteratuur niet aantreft. Alleen al hierom is zijn dood in 1940 een onherstelbaar verlies.

De brief aan Sjahrir, behalve om meer objectieve redenen, is ook daarom van zulk een groot belang, omdat men er Du Perron in kort bestek zo compleet in aantreft. Zijn strijdbaarheid, zijn intelligentie, zijn tegelijk ontgoocheld en verbeten optimisme, engens nog iets goeds te kunnen verrichten en nodig te zijn, doen hem hierin kennen als een man die werkelijk niet veel meer van het leven verwachtte, het minst van al voor zichzelf, maar helder bewust het besluit nam zijn bestemming niet te ontlopen.

Een van de redenen die hem naar Indië dreven was wat men zijn heimwee zou kunnen noemen, maar wat misschien beter omschreven is als

1) *E. du Perron: P.P.C. (Brief aan een Indonesiër), herdrukt als nr. 3 van de serie 'Vliegend Verzet', Den Haag.*

het verlangen, den ‘Indischen jongen’ en daarmee het ongecompliceerde directe contact met het ‘gewone’ leven terug te vinden. Waarschijnlijk heeft hij gehoopt op Java te ontkomen aan het eeuwigdurende, vruchteloze praten, aan de ‘verrotte politieke sfeer’ in Frankrijk en het Indië weer te zien, waar hij als kind gelukkig geweest was. Dat hij in Indië evenmin ontkwam aan het noodlot, waar Ter Braak hem voor zijn vertrek aan had herinnerd, het noodlot van Europeaan te zijn, was een even natuurlijk gevolg van het voortgaan der jaren als van zijn verantwoordelijkheidsgevoel en temperament. Men kan zijn verleden niet verloochenen, en als er iemand in Nederland heeft geleefd die deze waarheid tot zijn devies had gekozen, dan was het Du Perron. Het was hem niet mogelijk zijn ogen gesloten te houden voor het probleem van zijn aanwezigheid in een land, dat krachtens geboorte het zijne, krachtens cultuur hem vreemd was.

Met zijn levendige belangstelling en strijdlust wierp hij zich dadelijk midden in het intellectuele leven, dat zich in vrijheid hoofdzakelijk bleek te concentreren rond een kleine groep jonge Indonesiërs. De Nederlandse kranten op Java werden, op enkele uitzonderingen na, volgeschreven door pennisten die, hoe goedbedoelend vaak in theorie, in de practijk alleen het koloniale eigenbelang verdedigden. Zijn vinnig gevecht met hun aanvoerder Zentgraaff legt getuigenis af van de wijze waarop hij in Indië een ander Nederland hooghield dan het koloniale, dat ondanks alles nog steeds zulk een grote vinger in de pap had.

Hoezeer zijn sympathieën ook uitgingen naar de zwakste, want verdrukte partij, de intellectuele leider van het Indonesisch nationalisme kon hij niet worden. Wellicht hebben de Indonesische intellectuelen gehoopt in hem een afgezant van de West-Europese cultuur te ontmoeten, bereid om zijn kennis en gaven in dienst te stellen van hun zaak. Evenmin echter als hij het voor zijn geweten kon verantwoorden met zijn landgenoten in Indië mee te gaan, evenmin kon hij het voor het progressieve deel van Nederland verantwoorden, zich vierkant tegenover zijn landgenoten te plaatsen. Wereldburger op en top, maar toen de dreigende oorlog een oplossing van dit probleem acuut maakte, koos hij, en schreef zijn P.P.C. aan de kolonie.

F. SCHAMHARDT

Een kwartiertje met Koos Schuur

Wacht dattu te vele niet ne calles,
En dattu dyn ghelach wel gelds,
Ende dattu ieghen niemen scelds.
(Die Bouc van Seden)

De artikelen van den heer Schuur hebben de laatste weken al menigmaal de pennen in beweging gebracht, en dat niet ter bewieroking van 's heren Schuurs in- en doorzicht.

De reactie van Schuur, inzonderheid zijn artikel in Criterium contra Van Heerikhuizen, was, hoe amusant ook voor de lezers, tragisch en ongelooflijk slap (dit laatste ondanks de hysterische toon, die meer leek op die van een parmantig en verwend scholiertje - nummer één op de lagere school en nu, op de H.B.S. een onvoldoende krijgend, de enige van de klas - dan op die van een redacteur van een tijdschrift).

Schuur bespeurt in de moderne kunst, maar ook daar buiten, op alle terreinen van het leven, een ontstellend gemis aan 'stijl'.

Inderdaad, zijn reactie op het artikel van Van Heerikhuizen bewees het overduidelijk, ook de stijl van de goede omgangsvormen, de stijl van den erudiet, die zijn eigen waarden beseft en verdedigt.

De leidinggevende (profetische) roeping, die Schuur, blijkens het inleidend woord op hèt 'Woord', zo helder blijkt te verstaan, is in zijn artikelen wel ver te zoeken. Maar, ook de profeten van het oude Israël werden in hun eigen tijd niet geëerd. Daarom alleen mag men hem dan ook niet veroordelen.

Ernstiger wordt het echter, wanneer hij dingen gaat verwerpen zonder die te kennen. De inleiding bevat immers de volgende zinsnede: 'Het knappe jongleren met woorden en regels, zonder achtergrond of wijder perspectief, kan ons nauwelijks nog boeien....' Maar wat valt den lezer ogenblikkelijk op bij lezing van Schuurs beschouwend werk: staaltjes jongleerkunst, en dan nog van een dilettant, die naar te zware toeren streeft.

Hoe komt Schuur erbij, over de Geuzenpoëzie te schrijven, die hij òf amper kent òf helemaal misverstaat? Maar daarover heeft Kamphuis reeds het nodige gezegd.

Hoe komt Schuur erbij in zijn 'Normen in Poëticis' te schrijven: 'Dit is het begin van poëzie: uitgaan naar de stilte der afgelegen gebieden van de eenzaamheid om de toegang te ontdekken tot de tweede werkelijkheid, tot het land daarachter.....' Ik geef dadelijk toe, dat dit een vereiste kàn zijn, maar: begin van alle poëzie? Schuur kent de dichters van zijn eigen land niet eens, anders had hij dit nooit geschreven. Tenzij hij Vondels hekeldichten, tenzij hij iemand als Elsschot, tenzij hij een gedicht als 'Holland' van Marsman verloochent.

Hoe komt Schuur erbij, te werken met het woord (of begrip?) classicisme, wanneer hij daar niet een paar regels of alinea's aan vastknoopt

om te zeggen wat hij daarmee bedoelt? Of staat het citaat van Valéry er alleen maar boven om aan te tonen, dat hij zijn Franse dichters heus wel kent?

Ook in de alinea over poëtisch pamflettisme ergert Schuur ons door zijn op apodictische toon geuite onjuistheden. Het tijdvers is voor hem poëtisch pamflettisme (waarom dan dat woord poëtisch gebruikt, als de poëzie aan die verzen ontbreekt?) en dus uit den boze. Maar waar trekt Schuur de grens tussen tijdvers en niet-tijdvers? Of schreef Henriëtte Roland Holst géén tijdverzen, evenmin als Slauerhoff (niet de hèle Slauerhoff, hoor mijnheer Schuur, alleen die geschreven onder de druk van feit en uur, als bij verschillende gedichten van A. Roland Holst). Of heeft Schuur zich niet duidelijk genoeg uitgesproken, als jongleur meer aandacht bestedend aan de opgeworpen balletjes dan aan de eventuele addertjes op de harde en zeer reële grond?

Men moet, schrijft Schuur verder, 'het romantisch gevoel aanvaarden, dat het wezen der poëzie is'. Met hem meen ik, dat slechts de geestelijke élite de plicht heeft en in staat is om te getuigen van de hogere ideële goederen. Maar buìten de tijd, zoals Schuur, misschien onbewust, suggereert. En toch cultuurdragers, dus in de tijd. Ra, ra.... Of ligt de 'tweede werkelijkheid' niet in het tijdeloze?

Ten slotte (een kwartiertje is niet veel), het volgende: 'hoe duister zijn thans nog Mallarmé en Valéry?'

Clair comme du cristal... ten minste, voor Schuur blijkbaar. Welnu, ik wacht met spanning (en met mij wachten honderden Frans studerenden) op een exegese van het oeuvre van deze beide Fransen. Niet alleen de Nederlandse, maar ook de Franse poëzieminnaars zullen Schuur dan grote dank, benevens groot huldebetoon, verschuldigd zijn.

C.A.G. PLANIJE.

'De roode lantaarn'.

In aansluiting op ons verzoek (Pag. 104, Columbus IV) vestigden wij de aandacht van onze vroegere abonné's en lezers op het feit, dat ook de Universiteitsbibliotheek te Amsterdam no. 1 van 'De Roode Lantaarn' mist. Wie helpt? Aanbiedingen: Jan Praas, Socrateslaan 32 bis A, Utrecht.

[Nummer 7]

In memoriam Rob. Cijfer en H. Mogendorff

Robbert Cijfer herdenken betekent misschien in de eerste plaats: den *mens* Cijfer eren. Geen held, in Gods naam geen held! Maar een roekeloos vrijheidsstrijder als zovelen, zij het dan een die ook verzen schreef. Het Gedenkboek dat Critisch Bulletin aan de nagedachtenis van onze gesneuvelde auteurs wijdde, vermeldt zijn naam zelfs niet. Wij voelen dat grotendeels als onze schuld. Mogelijk dat wij daarvan nog iets kunnen inlossen.

Deze maand is het juist een jaar geleden, dat Cijfer - na zijn arrestatie te Amsterdam op 31 Maart - te Zijpe (N.H.) werd gefusilleerd. Wij vernamen het pas na de bevrijding, toen wij reeds bezig waren, de voorbereidingen te treffen tot wat nu Columbus is. Cijfer zou er aan meegewerkt hebben. Want met de bevrijding zou voor hem de tijd gekomen zijn ter verwezenlijking van zijn plannen: de ‘grote’ journalistiek na zijn enthousiaste werkzaamheden aan het ondergronds Parool, de ‘serieuze’ litteratuur na de ongedurige en onbezonnen productie der oorlogsjaren. Cijfer was onder de vroegere medewerkers van de ‘Parade der Profeten’ misschien degene die het meest leefde in en leed door de beroeringen van het hic et nunc. Het was hem nauwelijks mogelijk, in de woede van een onevenwichtige tijd beheerste en evenwichtige gedichten te schrijven. Hij gunde zich er trouwens de tijd niet toe. Zo werd Cijfers nagelaten werk de adaequate uitdrukking voor de hem omringende realiteit: chaotisch en cynisch vaak, maar met de klank van een verbeten menselijke stem. We vinden er de realiteit meestal onverwerkt in terug, soms enigszins gestyleerd, maar dan zò opvallend onhandig, dat het ons geen moeite kost te concluderen, hoezeer Cijfer daarin zichzelf geweld aandeed. Een werk van enige importantie heeft hij niet tot stand gebracht. Het kon ook niet. Slechts bleef ons een klein aantal verzen, dat - ook litterair - enige aandacht verdient. Daarvan plaatsen wij enkele in deze aflevering. Mogen zij nog even de herinnering wakker houden aan dezen dichter, die in de eerste plaats mens was, mens van zijn tijd, eerlijk en weerbarstig, ook in zijn poëzie. Misschien dat dit de dichters van na 1945 nog iets te zeggen heeft. Dan heeft Cijfer ook voor ons niet vergeefs geleefd.

Van den anderen jongen dichter die onopgemerkt aan de Nederlandse litteratuur ontviel, is ons minder persoonlijks bekend. *Hans Mogendorff* werd reeds in Juni 1941 het slachtoffer van de Jodenhaat der Duitsers. Enkele maanden later - 12 October van dat jaar - werd hij te Mauthausen vermoord.

Er bestaan van hem slechts enkele gedichten, hoofdzakelijk in Criterium 1941 gepubliceerd. Niettemin verloren wij in hem een fijnzinnig dichter. Ter herinnering aan Hans Mogendorff publiceren wij in deze aflevering naast één der reeds uit Criterium bekende gedichten een tweetal nagelaten verzen.

REDACTIE.

[Rob. Cijfer: Nagelaten gedichten]

Lente

Plots sprong de lente over in het dal
en deed de eerste knoppen 's nachts ontspringen,
er kwam een nieuwe geur aan oude dingen
en 't vee werd roerig in de kleine stal.
De winden werden luw en kind'ren gingen
de helling op naar waar de waterval
bevrijd van ijs en helder als kristal
een bloed-oproerend lied begon te zingen.

Dorpskermis

Wild draait in 't dorp de kermis-caroussel,
fel schaterend klinkt het lach-gegil der meiden,
die joelend op de wildste paarden rijden:
nooit gaat het draaien naar hun zin te snel.

Hun rokken waaien open, en hun haar
hangt woest, in slierten langs verhitte wangen,
veel glaasjes bessen maakt een held van bangen
en vele boerenzoons staan voor hen klaar.

In bed komen de woeste dromen steeds
opnieuw door hun verhitte hoofden spoken:
stoer is de arm, die haar de lucht door draagt....

En al is 's morgens al dat schoons vervaagd,
's middags laat draait de dolle molen reeds;
een jaar van sloven wordt finaal gewroken!

Aap

De oude aap grijnst in de dierentuin
naar groot en klein en mag zijn leven rekken
met apenoot en kijken naar de gekken
die voor de tralies staan, de hoofden schuin.

Maar ook een aap kan plotseling ontdekken,
dat het genoeg is en maar uit moet zijn
en in zijn apetaal en groot en klein
beleefd doch dringend vragen te verrekken.

Karel V

In ruige monnikspij, een boetgewaad
voor in een ver verleên bedreven zonden
loopt hij nog ied're dag dezelfde ronde
van bron naar kruisbeeld, waar zijn werktuig staat.

En als in het klooster het Angelus slaat
keert hij terug naar de kale legersponde.
Zijn ogen branden in een bleek gelaat:
hem sloeg het leven al te diepe wonden.

Maar niemand ziet de gloed der zwarte ogen,
wanneer de medebroeders schertsend onder
tafel roddlen van Rijk en jongen Keizer.
Zijn blik staat peinzend naar de zonnewijzer:
in Madrid wordt een jonge vorst bedrogen,
maar nòg staat 't Rijk, nooit gaat de zon er onder....

Splendid isolation

Verdwenen zijn de grachten en het plein;
alleen de huizen tonen nog als schimmen
de uitgewiste vormen van hun lijn.
Ver in het Westen schijnt nog licht te glimmen.
Een zoeklicht vlaagt al tastend langs de kimmen;
een late ponytax laat even zijn
geklik-klak door mijn kamervenster binnen,
een mug - of vliegtuig - zoemt een traag refrein.

Zo wordt mijn kamer tot een zwart heelal,
een ster, een wereld vol van eigen leven,
waarin ik heers met onbeperkte macht.
Hier censureer ik ieder stom gebral
en weiger het ook maar een kans te geven.

Er zijn veel sterren in de donkre nacht....

ROB. CIJFER

[H. Mogendorff: Nagelaten gedichten]

De brug

De brug die ik eens heb geslagen
om in haar land op jacht te gaan
verdween bij d' eerste najaarsvlagen
en liet mij aan den oever staan.

Nog kan ik over 't water varen
en vogel zijn, wiens trek begon,
of, even stil als linde-blaren,
mij laten drijven in de zon.

Maar 'k weet te goed, dat 'k hier blijf wachten,
want dichter dan een ijle dood
kan zij mij naad'ren en verzachten
het leed dat uit haar grond ontsproot.

Herfst.

O dat de zon nog zo kan branden!
De zomer is reeds lang voorbij.
Er trokken vogels in een rij
op doortocht, hoog, naar verre landen.

En 'k wist niet, dat ik nog kon branden.
Mijn zomer is allang voorbij.
Maar jij ligt naast mij in de hei,
ik zie je ogen, mond en handen.

Een late vogel trekt voorbij.
Wees jij de laatste, sluit de rij.

Teken

'k Weet hoe de hei, nu aarz'lend rood,
straks paars in bloei zal staan;
dan gaat de zomer langzaam dood,
God geeft het teken aan.

En als ik dan eens bidden zal,
en vragen mocht om loon,
dan was het, voor mijn avondval,
een teken, even schoon.

H. MOGENDORFF

De blauwe schemering
(fragment uit de roman: ‘Stanislaw Radziejowski’)

Hij voelde de karabijnkolf in zijn rug beuken. Zonder een kreet van pijn te slaken heesch hij zich tegen de vrachtauto op en liet zich op een van de ruwgetimmerde banken vallen. Hij schoof zoo ver mogelijk in de hoek, dicht bij de cabine, waar de warmte van de ronkende motor hem verkwikte. Naast hem drukte een van de kameraden zich tegen hem aan. De lichaamswarmte van den man, die een paar maanden gelegden nog een vreemde voor hem was geweest, deed hem beseffen, dat dit waarschijnlijk het laatste contact was, dat hij met een levend wezen zou hebben. De kameraad hijgde en Stanislaw Radziejowski meende, dat het veel weg had van onderdrukt snikken.

Donkere gestalten wipten een voor een de auto in. De glimmende helm van een ‘Grüne’ kwam dreigend boven de laadklep van de vrachtwagen uit. Een brullende commandostem daverde door de nachtelijke stilte, waarin alleen het doffe gebrom van de motor en het aarzelende geschuifel van voeten over de bodem van de auto hoorbaar waren.

Stanislaw Radziejowski wreef over de ruwe stof van het bruine gevangenisbuis. De man naast hem greep plotseling vertwijfeld zijn hand. ‘Ik ben zoo bang, Radziejowski’, fluisterde hij, ‘God, ik ben zoo bang. Straks te moeten sterven zonder mijn vrouw en kinderen voor het laatst te hebben omhelsd.’

Radziejowski nam de hand van zijn kameraad tusschen zijn beide handen en fluisterde terug: ‘Flink zijn, Maarten, flink zijn. Sterven is heusch gemakkelijker dan je denkt. Ik heb de dood zoo vaak voor oogen gehad. Als het eenmaal zoo ver is ben je rustig, geloof me.’

‘Ja, maar Liesbeth en de jongens - ik kan ze niet vergeten. 't Maakt me gek van verlangen, als ik er aan denk, dat ik ze nooit meer zal zien. Nooit meer....’

Over de binnenplaats schalden de harde stemmen van de Duitsche bewakers.

‘Bandieten. Ik kan die stemmen niet meer verdragen’, fluisterde Maarten heesch.

Radziejowski wist op dit oogenblik niets beters te doen, dan de hand van Maarten nòg steviger te drukken. Hij keek naar de vale gezichten tegenover hem. Drie weken had hij met een aantal van hen in de doodencel doorgebracht. Een en twintig dagen, waarin zes menschen dezelfde strijd voerden tegen kleinmenschelijke wanhoop, angst en innerlijke verscheurdheid; een strijd, die eindigde in een schier bovenaardsche berusting in hun gemeenschappelijk lot en een aanvaarden van het onafwendbare.

Stanislaw Radziejowski ontdekte in de prille ochtendschemering vier paar oogen, die met rustige vanzelfsprekendheid de dood in het gelaat

zagen. Alleen de oogen van Wietze Brolsma zochten koortsachtig in de bijna ondoordringbare duisternis van de auto naar een lichtpunt, naar uitkomst, naar redding. Drie dagen geleden had hij voor het eerst zijn kind gezien, dat op de dag, waarop zijn doodvonnis door den Staatsanwalt werd uitgesproken, geboren was. Hij had het bundeltje rose vleesch in zijn armen mogen nemen, onder toezicht van een onbewogen Wachtmeister. Tranen hadden de wollen cape, waarin het kind gewikkeld was, nat en groezelig gemaakt. Nooit zou hij er getuige van kunnen zijn, hoe dat kleine hulpelooze schepsel zou opgroeien van baby tot man.

‘Ik kan 't niet gelooven, Coby, dat ik jullie nu nooit meer terug zal zien. 't Is allemaal zoo onwezenlijk voor me, dat ik vaak denk, dat alles niet waar is. Dat ik alleen maar een kleine, onbelangrijke acteur ben in een stuk, dat ontsproten is aan de bizarre fantasie van een schrijver, die met heel grove effecten werkt. En dan denk ik: aanstonds zakt het doek, dan krijg je ook een bescheiden tuiltje bloemen, want je hebt werkelijk je best gedaan en dan ga je naar je kleedkamer om je af te schminken en te verkleeden. En als je dan thuis komt, wacht Coby met versche koffie en een avondboterham, zooals altijd.... Zoo is 't toch, hè, Coby, lieveling. Zoo is 't toch, m'n engel?’

En Coby had hem met een zenuwtrek op haar gezicht verslagen aangestaard; een haarlok, die voor zijn oogen hing, met een teeder gebaar terugschuivend.

Nu had Wietze niets anders meer dan de kameraden, die hem de laatste dagen in de cel dragelijk hadden gemaakt met hun bemoedigende woorden, hun gesprekken over de toekomst der maatschappij, over kunst en godsdienst en een enkele keer met een wrange grap. Juist in de oogenblikken van doffe wanhoop hadden zij hem in hun discussies betrokken. ‘Wat nu volgt is niet meer dan een overgang’, had Dr. Walter Moerbeeke tot hem gezegd. ‘Dit lichaam, och, dat beteekent niets of althans weinig, bitter weinig. Maar het is de geest van jou, ja, ook van jou, Wietze, die zal blijven doorwerken. Natuurlijk hecht ik ook aan het leven, aan mijn vrouw, mijn werk.’ Dr. Moerbeeke's lange, smalle vingers rustten vertrouwelijk op de schouder van Wietze. ‘Maar wat wij gedaan hebben, moest gebeuren en het deed ons uitstijgen boven onze eigen kleine belangen, boven ons eigen-Ik, dat we vroeger zoo buitengewoon belangrijk vonden....’

‘Moerbeeke, je theoretiseert te veel en je zalft als een plattelandsdominee’, had Hans Bloemkolk hem toen opeens spottend toegevoegd. Wietze herinnerde het zich nog met ongewone nauwkeurigheid, hoe de student daar in de hoek van de cel had gestaan, met zijn eene voet op de stinkende ton. Met cynische hooghartigheid, de staalblauwe oogen, tintelend van spotlust, zei hij: ‘Voor mij was het een avontuur, een sport. En zoo goed als een coureur met zijn wagen uit de bocht kan vliegen en over de kop slaan, zoo goed kan een terrorist voor het vuur-

peloton komen. Ik zie geen verschil.'

Dr. Moerbeeke was toen langzaam overeind gekomen. 'Je verbergt je ware gevoelens achter een pantser van cynisme, Hans. Je camoufleert je diepste wezen, omdat je bang bent, anders te zullen bezwijken.'

'Onzin', zei Hans, 'klinklare nonsens, Literaire humbug anders niet. Ik heb de sensatie gezocht, het prikkelende van het doodsgevaar. Jullie hebt heel wat gemist als je nog nooit in je leven gevoeld hebt, hoe de wellust van de doodsangst je zenuwen aan het trillen kan brengen. Het lijkt me een soortgelijke sensatie, als die welke een opiumschuiver moet ondergaan, wanneer hij zich op de scherpe snijlijn tusschen waken en droomen bevindt.'

Toen had Hans eensklaps de Bijbel gegrepen, die op een kruk lag en was er in gaan bladeren. En al ware het, dat ik alle talen der menschen sprak en had de liefde niet....' Niemand begreep deze plotselinge verandering in de gemoedsstemming van den student, alleen Dr. Moerbeeke had geglimlacht. Zij hadden verder samen geluisterd naar Paulus' brief aan de Korinthiërs en ongemerkt waren ze allengs in een soort religieuze extase geraakt, die hen vooral de laatste dagen in de cel over het ergste dieptepunt had heen geholpen. Maar nu Wietze eenmaal in de auto zat, met de stellige zekerheid, dat dit zijn laatste rit door het leven zou worden, maakte een martelende wanhoop zich van hem meester. Zijn oogen zochten Dr. Moerbeeke, maar die zat aan het andere einde van de bank, vlakbij de laadklep. Hij voelde zich als een kind, alleen gelaten in een onheilspellende duisternis, waaruit grillige chimaera's zich losmaakten. Tegenover hem zat weliswaar Radziejowski, een beste kerel en een trouw kameraad, maar toch een vreemdeling, waar hij ondanks alles weinig contact mee had.

Stanislaw Radziejowski voelde op dit moment hoegenaamd geen angst, hoogstens iets dat aan onbehagen zou kunnen doen denken. Hij poogde zich te realiseeren, dat de rit, die hij nu ging maken, hem uiteindelijk in de armen van de dood zou voeren, maar zijn gedachten produceerden niets anders dan de melodie en de tekst van een chanson van Kurt Weill: *J'attends un navire, qui viendra*....' Zijn lippen trokken zich tot een glimlach samen. Zijn heele leven had hij op een schip gewacht, dat nooit gekomen was.... *et pour le conduire, je navireras*....

Zonder eenige directe aanleiding begon Dr. Moerbeeke *Een vaste burcht*.... te zingen. Maarten viel in, aanvankelijk nog met zwakke, beverige stem, maar allengs werd zijn geluid krachtiger. De anderen volgden; schor en soms heel erg valsch, maar vol vuur en overtuiging.

Toen een van de bewakers tenslotte begon te brullen: 'Maul halten! Gottsakrament, Maul halten, Ihr Arschlöcher!' dacht niemand er aan het Lutherlied af te breken. Woedend beukte de wachtmeester met de karabijnkolf tegen de laadklep en schetterde daarbij als een piston, totdat een andere stem kalmeerend zij: 'Lass doch, Mensch! Das ist ja eben das letzte Vergnügen von den Kerln.'

Er klonken een paar commando's. Een aantal ‘Grünen’ klom de vrachtauto in; hun laarzen stampten dreunend op de bodem van de laadbak. De gevangenispoort ging knarsend open, de auto hotste over de drempel, zoodat de mannen van hun zitplaatsen opwipten. De vrachtwagen, gevolgd door een particuliere auto en geëscorteerd door twee motorordonnansen reed in vliegende vaart door de verlaten straten.

‘Waar zouden ze ons heen brengen?’ vroeg Maarten fluisterend aan Radziejowski. ‘Ik weet 't niet’, antwoordde deze eveneens fluisterend. Hij vond de vraag volmaakt onbelangrijk. Wat deed het ertoe, wààr zij de dood zouden vinden.

‘Misschien gebeurt er nog wel een wonder’, opperde Maarten kinderlijk. Radziejowski glimlachte medelijdend. Tot het laatste oogenblik blijft de mensch zich nog aan een stroohalm vastklampen.

Het wonder!

J'attends un navire.... Een schip, dat nooit komt, nooit. Hij sloot de oogen, niet van vermoeidheid, maar om beter, helderder te kunnen denken.

Was het een bovenmenschelijke dapperheid, dat ieder gevoel van angst hem volkomen vreemd was? Of was het wellicht een soort zelfvermomming? Zou de angst en de wanhoop aanstonds komen, zoodra hij eenmaal tegenover het vuurpeloton kwam te staan? Had hij zijn leven roekeloos in de waagschaal gesteld? Was het een fictie geweest, waaraan hij zijn verdere bestaan, zijn geluk en dat van Margot had opgeofferd? Zou de oorlog door zijn daden één seconde eerder beëindigd worden? Had hij kunnen verhinderen, dat een deel van de wereld een ruïne en voorgoed onbewoonbaar was geworden? Welke waren zijn drijfveeren geweest? Zucht naar romantiek, zelfvernietigingsdrang, zooals Hans Bloemkolk het geformuleerd had, waren factoren van doorslaggevende beteekenis geweest. De mensch is nooit uitsluitend held, evenmin volkomen lafaard. Maar boven dit alles steeg ongetwijfeld uit, het besef van de absolute noodzakelijkheid te strijden tot het bittere einde tegen een regime, dat elke vorm van waarachtig menschelijk leven dreigde te zullen verstikken. Hij had de barbaarsche verschrikkingen van de vorige oorlog meegemaakt; uit ervaring wist hij, wat de Jodenpogroms beteekenden; de beestachtigheid der Duitsche bezetting in Polen, na de val van Warszawa had hij aan den lijve gevoeld.

Hij sloot de oogen. In een visioen zag hij de rookende puinhoopen, vluchtende moeders met schreeuwende kinderen op de arm; stukgeschoten kathedralen; het door een vlammenwerper geblakerde gezicht van een soldaat; de onafzienbare rijen zebra's, die in de concentratiekampen iedere dag met de dood werden bedreigd, overgeleverd aan de perverse neigingen van onderwereldgespuis, aan honger, typhus en cholera. Won Duitschland deze oorlog, dan zo uer in Europa geen plaats meer zijn voor waarachtige menschelijkheid, voor vrijheid en recht.

Hij zou graag iets meer van het leven hebben genoten, samen met

Margot - een, twee kinderen, waar ze zoo naar verlangde - maar er was geen andere keus geweest. De weg, die hij was ingeslagen, was de eenig juiste gebleken.

De kilometerteller op het dashboard in de cabine verslond in razend tempo de laatste minuten, welke hem nog scheidden van het onherroepelijk einde. En Stanislaw kwam tot de overtuiging, dat het zóó goed was en die overtuiging behield hij ook, toen hij uit de auto in het mulle zand sprong en de prikkelende zeelucht opsnoof, die vermengd was met de harsachtige geur der zeedennen.

In de duinpan waar zij stonden hing een blauwachtig waas over het helmgras en de duindoorn, die grillige schaduwen wierp op het okerkleurige zand.

Zij werden aan de voet van een duin gebracht en op een rij naast elkaar geplaatst. In de blauwe schemering leken de ‘Grünen’ met de massieve helmen, waaronder het gezicht nagenoeg geheel schuil ging, niet meer op menschelijke wezens, maar op spookachtige, mechanisch gehoorzamende robotten. Zou dat nu de toekomstige Europeaan zijn, eeuwig in een kudde, altijd in uniform en voortdurend met een karabijn aan de schouder? dacht Radziejowski. Hij huiverde voor dit toekomstbeeld. Dan maar liever aanstonds met een klein gaatje in mijn voorhoofd roerloos op het strand uitgestrekt.

Er trad een Wachtmeister naar voren, om hen te blinddoeken; zij weigerden, Wietze weliswaar aarzelend, maar toch weigerde hij. De man bleef een oogenblik verbijsterd staan; hij stond daar als een bedremmelde schooljongen en plukte nerveus aan de blinddoeken, die hij over zijn arm hield. Toen draaide hij zich knarsetandend om, maar zonder te vloeken.

Het vuurpeloton werd opgesteld. De grendels der karabijnen gingen ratelend open en weer dicht; de magazijnen waren gevuld.

Wat zou er nu omgaan in die kerels? vroeg Radziejowski zich af. Zouden zij iets beseffen van de beestachtigheid van hun daad? Zouden ze nog in staat zijn menschelijke gevoelens, als medelijden, schuldbesef, wroeging op te brengen? Zouden er onder hun breede, platte schedels nog hersenen zijn of alleen maar een of ander ingewikkeld mechaniek, dat in werking treedt, zoodra een van hun superieuren op een knop drukt?

Radziejowski keek de rij zijner kameraden langs. Zij dienden als schietschijf voor de rancune-pijlen van een man, die op massa-betoogingen kon jammeren als een dreinend kind, dat zich eeuwig misdeeld voelt.

Wietze Brolsma schreeuwde wanhopig: ‘Coby! Teun!..... God, laat ze niet alleen.’ Toen wankelde hij. Hans Bloemkolk en Dr. Moerbeeke vingen hem op.

‘Laat die ellendelingen niet merken, dat je zwak bent, Wietze’, zei Hans zoo luid, dat de echo zijn woorden tusschen de duinen weerkaatste.

Stanislaw Radziejowski keek naar de hemel; een dichte wolkenmassa

dreef langzaam naar zee, waar zij de vorm van een kasteel met ranke torens en hoekige kanteelen kreeg. Een luchtkasteel, dacht Radziejowski. Is dit misschien het symbool van mijn leven, dat God mij voor het laatst nog even wil voorhouden?

Hij luisterde daar het rythmisch gebeuk van de branding en dacht aan de strandwandelingen, die hij zoo vaak met Margot had gemaakt, wanneer de zon als een gloeiende bol in zee verdween.

Margot, kleine Margot, veel geluk heb ik je niet gebracht, maar misschien wordt het nu wel beter voor je. Het was toch goed, Margot. Ik had het niet beter kunnen wenschen. *J'attends un navire*, Margot, nog altijd wacht ik op een schip, een droomschip, dat nu misschien plotseling uit de golven zal opdoemen.

Had zijn leven zin gehad? Was het misschien verknoeid? Moeilijk te beantwoorden vraag, zoo vlak voor de grootste en meest onherroepelijke beslissing van je leven. Wyszogród, Warszawa, Dr. Glaz en Schalom Bronstein, Irka Blumósna en zoovele andere steden en menschen hadden zijn leven en tevens het einde daarvan bepaald. Het moest alles zoo zijn, Stanislaw Radziejowski, hield hij zichzelf voor. Er bestond geen andere oplossing.

De bevelvoerende officier gaf een commando. De tien mannen zagen elkaar aan en omhelsden elkaar zwijgend. Toen gingen ze weer op een rij staan. Deze slaafsche gehoorzaamheid kwam Radziejowski als iets absurds voor. Op deze soort gehoorzaamheid berustte het succes van alle machthebbers.

Hij haalde diep adem en snoof de prikkelenide zeelucht op. Hij zoog zijn longen vol, voor het laatst. Adieu, Margot, adieu. Ik heb nooit geweten, dat sterven zoo gemakkelijk zou zijn.

Opnieuw klonk een commando.

Een konijn kroop aan de voet van het duin achter een braamstruik te voorschijn. Een oogenblik bleef het dier als gehypnotiseerd zitten, wreef toen met zijn pooten snel over zijn vibreerende neus en rende vervolgens, als in doodsangst, naar de top van het duin.

Nog even zag Radziejowski de staart van het beest. Die gaat de vrijheid tegemoet, dacht hij. Zou hij het ook probeeren? Dwaasheid. Niemand ontkomt aan zijn noodlot.

De echo weerkaatste het laatste commando en het onmiddellijk daarop volgend geweersalvo.

Twaalf paar logge laarzen sjokten moeizaam door het mulle zand naar de plek, waar tien mannen lagen uitgestrekt.

Wietze Brolsma kreunde nog. De officier wenkte een van de wachtmeesters. De man haalde zijn revolver uit de holster en plaatste de loop tegen het bleeke voorhoofd van Wietze. Een scherpe knal. Het gekreun ging over in een dof gereutel. Toen was het stil.

Toen de officier aan de voeten van Radziejowski stond, zei hij vol verachting: ‘Verfluchter polnischer Hund!’

Stanislaw Radziejowski's geopende oogen waren star naar de hemel gericht. Misschien aanschouwden zij het grijsgroene water van zijn geliefde Weichsel en de golvende, gouden korenvelden van zijn geboortedorp Wyszogród.

RENÉ BINK

Kruisiging

Omdat Gij ons steeds overvalt
wanneer wij geen gevaar beseffen,
zal onverwachts Uw schouder treffen
mijn vuist, in drift naar U gebald.

Tot ik Uw lippen heb gekust,
U binnen het gevang kan voeren,
zal ik U dag en nacht beloeren:
een rode kaper op Uw kust.

Eens zal de wellust van mijn haat
U in het schemerdonker vinden.
Daar zal ik al Uw krachten binden
tot Gij ontluisterd voor mij staat.

Ik spuug Uw schreden achterna.
Ik zal U naar de heuvel sleuren,
Uw weke hand met spijkers scheuren
en grijnzen om Veronica.
.. ..
Uw lippen fluisteren mijn naam.
O, kon ik nog dit zachte spreken
met felle mokerslagen breken!

Ik moet het woord voor woord verstaan.
Ik zal er aan ten onder gaan.

MARGREETH WOLTJES

[Jan Engels: Gedichten]

Herfst

Dicht in het bosch kleuren de laatste berken,
de zon giet een bleek licht over de straat
en op het kerkhof waar een vrouw stil staat
groeit wat ijl gras over bedolven zerken.

Maar boven stad en land loeien motoren
en zijn de nachten wit en vol geluid,
werpen de vogels staal en ijzer uit
en wordt een kind in grooter pijn geboren.
De laatste bloem heeft nu het blad verloren,
de wind is op een holle dag gestuit
en ieder kind breekt het den bloedgang uit,
dat deze Herfst voor immer is bevroren.

Zinloos vallen de blaren op de wegen
en staan twee boomen roerloos in den mist.
Op gindsche hoeve wordt een lijk gekist.
Er hangen vreemde vlaggen in den regen.

1941

Boerenvrouw

Het koren rijpt in de geschonden handen
van deze vrouw die in de velden stond,
toen in de stad de huizen gingen branden
en er een eenzaam kind de dood in vond.

De moeders bijten hulploos op de tanden
en zien hoe aan een holle kindermond
de vraag om brood haast groeit tot bitt're schande
van deze vrouw die in het koren stond.

Het gras tiert welig tusschen de plavuizen,
de straten liggen vreemd en desolaat.

De honger treedt met looden ernst in huizen,
waarvan de deur al jaren openstaat.

Maar deze vrouw bidt God en alle kruizen
als er een vreemde langs de hoeve gaat.

1943
JAN ENGELS

Ballast van de dood
Vervolg

Eindelijk had ik het café bereikt waar ik gewend was te komen. De gordijnen waren van een echt hollandse degelijkheid en nooit straalde er licht naar buiten of drong de duisternis zich binnen. Het was hier altijd schemerachtig, genoeg licht voor de reeds verouderde vrouwen die bedienden en voor de altijd schaarse klanten. Als ik in de spiegel keek vervloeide ik tot een nevelachtige gestalte, zonder oorsprong, zonder einde. Ik hoopte altijd voor enige ogenblikken buiten de wereld te treden als ik hier binnenging en reeds eenmaal was ik tot ver over de grenzen van het Nirwana afgedreven. Er stonden bloemen in elk jaargetijde, geschikt door een zorgzame vrouwenhand. De violist zat met een dromerige uitdrukking op z'n krukje, de pianist had ik nog helemaal niet gezien; misschien was hij weer verhinderd door zijn gesteldheid, want hij had tering en mooie, bijna vrouwelijke handen. Om de lamp vloog een vlinder, die gelijk met mij binnen moest zijn gekomen. Een onrustige schaduw beefde telkens op mijn hand, tot hij dood neerviel op de vensterbank. Een vrouw trok hem zijn rillende vleugels uit.

Langzamerhand daalde er een weldadige rust over me. Het zou kunnen zijn dat ik diep wegzakte in de kussens van een armstoel. Een vrouwenhand sloot mijn ogen af van de buitenwereld: ik droomde door in innerlijke paradijzen. Hemelse klokken luidden de bruidsdagen in, en diep in de kristallijnen hemelbogen zag ik een maaltijd van zingende engelen. Tijdeloze zielen droegen de sluiers aan voor een hemelse bruid, èèn dag gekroond met Gods doornenkroon. En in de avond, toen ieder op de hoogste toppen der vreugde verwijlde, plengde men wijn op de sluier, gestort uit een hemelse graal, en hing haar op aan de verkoolde poorten der hal, waar juist een bloedmaaltijd gehouden werd, een dionysisch feest.

Toen ik van de droom genas, was de deur van de gelagkamer opengeslagen. Kleren, die aan een lijn te drogen hingen, bewogen wuivend op de tegenstroom van de wind; er heerste een kwijnende stemming. De kachel stond roodgloeiend en ontlook voor mijn ogen als een bloem. Dieper in de kamer zag ik de pianist, hij hield zijn hand voor de mond en in de andere had hij een uitgedoofde cigaret. Vlak binnen zijn bereik stond een laag mahoniehouten tafeltje waarop schaak gespeeld werd. Het spel dat beheerst werd door koningen en raadsheren was slechts half beëindigd. Zijn gezicht was nat van zweet, doch bleef van dezelfde lijkwitte kleur. Hij speelde een spel op leven en dood met een onzichtbare tegenstander. Ik huiverde bij de gedachte aan de Dood. De zetten volgden elkaar steeds sneller op. Torens stortten ineen, paarden verstarden in hun steigering, pionnen ruimden het veld. De violist begon een klagelijke wijs, een zang met diepe panische dreiging, doch langzamer-

hand begon de vreugde van het verdriet door te schemeren, lichte flageoletten stortten ineen over de donkere snaarbespeling, helsche boventonen jammerden hun smarten uit. Ik verzwierf op het meeslepende rhythme en zag mensen die zich wuivend vastklemden aan een besneeuwde glaswand. Weer dacht ik aan een dodendans en in de spiegel zag ik het melodische deinen van kleine gedrochtelijke satansfiguren. Een dansfeest vlamlevend in het spiegelveld. De nacht wemelde in slangen aan mijn voeten. Ik voelde dat het vuur ging leven op mijn hand. Maar toen ik opsprong om de daad te voltrekken sloot men de deur door een onzichtbare hand. Het lied verstomde in zijn samenspraak.

'Onbegrensd is het land van geluk' riep ik uit en voelde het vuur koud worden op mijn hand. 'Maar oneindiger dood's mogelijkheden', klonk het naast me. Ik staarde den spreker verbaasd aan en voegde er aan toe, dat de dood binnen mijn geluksland besloten lag. Ofschoon ik hier zelf niet van overtuigd was, zei ik het om een twistgesprek te vermijden. Bij de eerste beschouwing had zijn baard me reeds verwonderd, doch nu ik hem meer indringend bekeek, verrastte mij zijn gehele uiterlijk. Het lichaam was in een diepgaande staat van verval, hoewel verschillende hoedanigheden van de opperhuid en de nagels nog op een vroegere nauwgezette verzorging wezen. Zijn baard was donker en krulde verward ineen. Toen ik hem aanzag vanuit de spiegel dacht ik dat zijn ogen gebarsten waren. Door zijn gezicht liep de barst van de spiegel; misschien was het een symbool van een innerlijke gespletenheid. Nu ik me er evenwel dieper op bezin, wordt het me steeds duidelijker dat dit alles slechts kleine bijzonderheden waren, die me als schilder opvielen, doch die een gewoon mens achteloos voorbij zou gaan.

De violist zat afgemat en bevend op een stoel; zijn gestalte was in scherp contrast met de achtergrond. In de hoeken lag een fluwelen duisternis en ook de zoldering was hier en daar geladen met nacht. Het was nooit zo licht geweest, dat ik de wandschilderingen had kunnen onderscheiden.

De man naast me dronk een venijnachtige vloeistof. Ik volgde al zijn bewegingen vanuit de spiegel, en al gauw waren we in een diepgaand gesprek gewikkeld. Beiden hadden we onze eigen gedachten over vereenzaming en eeuwigheid en onze denkbeelden stelden we lijnrecht en verbeten tegenover elkander. Al sprekend waren onze hoofden dichter bij elkaar gekomen en om de irissen van zijn ogen zag ik het wit als een bedorven slijmsubstantie. Ik verbeeldde me dat het zou stinken, doch zekerheid hierover kreeg ik niet. Zijn gehele gestalte wees op een al dan niet moedwillig teloorgegane beschaving, die bij tijden zijn rechten weer heroverde. Uit zijn verstandige manier van spreken stelde ik vast, dat alleen het lichaam aan lager wal geraakt was en wanneer hij op een verbaasde toon antwoord gaf onderscheidde ik in zijn linkermondhoek een gouden tand, wat op een zekere vroegere positie wees. Uit een zilveren koker presenteerde hij me een cigaret. Aarzelend zocht ik in mijn

zak naar en aansteker en toen ik opkeek stond hij reeds gereed met een lucifer. De vlam zag ik bevend naar z'n vlees kruipen, doch voor het schroeide doofde hij het vuur en heroverden de schaduwen hun plaatsen. De sigaret was van een bedwelmend aroom en de rook was warm en bijna vochtig in mijn mond. Ik durfde niet inhaleren. Het was een vreemd gezicht, de cigaret te zien zweven tussen zijn behaarde mondhoeken, en aan zijn gehele wezen gaf het iets vijandigs. Telkens viel er as op de grond, die hij dan met de punt van zijn schoen in de mat wreef. Bijna gelijktijdig lichtte hij met doorschijnende hand het kristallen glas op, om er de laatste vloeistofresten uit te drinken. Ik zat zo dicht bij hem, dat ik zijn tanden vergroot tegen de rand zag bijten; het glas besloeg even van zijn adem, die ook warm was op mijn ogen, misschien wel door eigen dodelijke kou. Zijn hand was bedekt met een bruin-ruwe uitslag, exceem van de ziel. In zijn ogen smeulde een vreemd en woordenloos verlangen toen hij me voorstelde samen te vertrekken. Ik stemde erin toe, betaalde en wierp de cigaret half opgebrand in de asbak. Toen ik opstond en langs de verhoging liep, zag ik dat de violist zat te huilen. Plotseling kreeg ik een diep medelijden met deze man, maar achteloos liep ik hem voorbij, omdat ik me schaamde voor den ander, die bezig was zijn jas tot boven toe vast te knopen. We waren dien avond de enige bezoekers geweest. Alleen een vrouw had nog even naar binnen gekeken, doch was zonder iets te zeggen weer vertrokken. Ik liet den ander voorgaan en toen ik de deur werktuigelijk achter me dichttrok, ontdekte ik dat binnen reeds het licht gedoofd werd. De violist kon nog niet vertrokken zijn.

We stonden beiden even stil in de avond. Een natte, ondoordringbare nevel drong zich in mijn kleren. Ik stak mijn handen vooruit in de duisternis en het leek me toe, alsof ik de natte huid van een pasgeboren dier streelde; doch mijn hand trok ik niet terug. Op de tast gingen we verder. Er stonden weinig lantarens in deze straat en die er waren verspreidden slechts een flauwe schijn. Langzamerhand gewenden we aan het donker en onze ogen begonnen vage vormen te onderscheiden. Rakelings liep ik voorbij een man, die half op een arduinen stoeprand lag. Door het sleutelgat viel een smalle bundel licht naar buiten, die werd opgenomen in de mist. We hadden nog geen enkel woord gesproken, toen hij zich onverwacht tegen mij aandrukte en plotseling begon. Bij elke vertrouwelijke mededeling, die hij blijkbaar uit zijn innerlijk weg moest scheuren, rilde zijn hand even in de mijne. Hij zei dat hij me vroeger reeds gezien had en wist dat ik schilder was. Mijn schilderijen had hij op een expositie zien hangen, maar ze hadden niet veel indruk op hem gemaakt. Alleen een groot expressionnistisch doek, dat ik ‘Vrouw bij dode hond’ genoemd had, was lang in zijn herinnering blijven hangen. Ik wist nog goed dat ik dit schilderij aan een meisje met bruine ogen gegeven had. Ze had donker haar en sliep nachten aaneen op mijn atelier. Reeds lang had ik haar weer uit 't oog verloren; haar

photo is in de verf gevallen en onherkenbaar geworden. Onbewust herinnerde hij me aan het tragische einde van deze liefde: haar moeder was onverwachts gestorven. Ze was bijna het enige meisje dat nog niet nameloos voor me geworden was, en haar fragiele gestalte bewoonde nog vaag mijn herinnering. Ik geloofde dat het kwam door 't ontijdige vertrek. Later hoorde ik dat ze in een sanatorium verpleegd werd. Het schilderij zal wel van eigenaar verwisseld zijn, want ze hield niet van herinneringen.

Vlak bij ons brandde een rode lantaarn en stenen hoopten zich op tot een dreigende barricade; daarachter lag de straat opengebroken. Ik vroeg me af hoeveel namelozen hier vannacht te pletter zouden lopen. Een smal pad voerde naar het meer begaanbare gedeelte. Ik ging voor en de ander volgde als over een afgrond, na eerst de lantaarn uitgedoofd te hebben. Het gebeurde met een korte tik en bevreesd trok de vlam zich terug in de pit. In het donker stonden we dicht tegen elkaar, want de mist omringde ons als een walm. De adem wilde ons nauwelijks door de keel. Door een smalle steeg en muren die tot in de hemel reikten, kwamen we in een drukker stadsgedeelte. De verlichting was hier beter, doch de mist hing zwaar als taffen vrouwenkleding. Plotseling moesten we vluchten voor zwijgende drommen mensen, die niet uitweken. De vaandels die zich aan ruwe stokken verhieven, bleven onzichtbaar in de nacht. We zochten onze toevlucht in een donker portiek, waar we dicht opeengedrongen bleven staan, en veel langer dan nodig was. Zijn gezicht was warm en glanzend als een vrucht in de zomer; mijn eigen gezicht hield ik tegen een koele koperen trekbel, die dreigend begon te luiden. Tijdens de vlucht hoorde ik me verhit toefluisteren dat ik koorts had, doch ik geloofde het niet. De stadsgeluiden bereikten ons als op een afstand van eeuwen, en klonken gedempt als het ruisen van zee in een schelp. Verscheidene straten vluchtten we door, omdat we een achtervolging vreesden. Door een halfopen cafédeur wierp men een bierglas naar buiten, dat stuksloeg op de tegenoverliggende duivenmuur. Glasschilfers vielen sneeuwlicht op de stenen. Het was echter niet op ons gemunt.

Toen we eindelijk verhit en buiten adem in elkanders armen vielen, zagen we dat een onzichtbare wind de nevels verdreven had, gordijnen die opengeschoven werden, door een roerloze vrouw in het wit. De maan stond reeds half boven de oostelijke huizen; maar we konden niet vaststellen waar we ons precies bevonden. Drie pas van ons af gleed een rat het riool in. Erachter, zagen we op de gordijnen de donkere silhouet van een harmonicaspeler. We grepen elkaar vast en dansten op een denkbeeldig rhythme. Ik weet niet hoe lang dit duurde, doch vermoeid werd ik niet; mijn slapen gloeiden. De maan stond veel hoger aan de hemel en was kleiner geworden. Van de nevel was geen spoor meer te bekennen en we konden vaag een halve straat voor ons uit zien.

Voor een hoog verlicht herenhuis stond een rijtuig, opgetuigd, alsof het

iemand verwachtte. De koetsier had een lichtgevend nummer op zijn borst. Het was onwaarschijnlijk hoog; ik geloof van achtennegentig. Zonder iets te zeggen trok mijn vriend het portier open en duwde me naar binnen. Daarna riep hij iets tegen den bestuurder, die plotseling wakker schrok en zich uitrekte. Ik liet me wegzinken in de kussens en voelde hoe de kwastjes me in de nek kriebelden; het was een heerlijk, huiveringwekkend gevoel. De ander was nu ook naast me komen zitten. Ik vroeg me af hoe die zich zou voelen en zag dat zijn nekhaar opmerkelijk kort was. Hij sloeg het portier dicht en dadelijk legde de koetsier de zweep over de paarden, die wegdraafden in de duisternis. Ik staarde enige tijd naar de huizen die we achter ons lieten, en toen mijn ogen langs de rug van de bestuurder weer naar binnen gleden, zag ik hoe de ander plotseling een brandende zaklantaarn in de mond duwde. Zijn wangen geleken een rood doorschijnend vlies, waarop verward de baardharen stonden. Onwillekeurig dacht ik aan een vleesetend diepzeedier. Elk ogenblik vreesde ik dat de huid zou barsten, want ze was gezwollen als een ballon en vergeefs zocht ik in mijn doorweekte zak naar een speld, die ik door de huid zou kunnen steken, om op die manier de lucht te laten ontsnappen. Ik riep om hulp, want de benauwde ruimte was spookachtig rood verlicht. Het enige gevolg was dat de koetsier nogmaals de zweep over de paarden legde.

De huizen vloeiden ineen tot een ijlende schim. Ik hoorde geen paardenhoeven op de keien slaan; sirenes loeiden door de stilte. Ik voelde hoe mijn ogen pijn deden in het licht en sloeg den man eindelijk in een opkomende vlaag van waanzin de lantaarn uit zijn hand. Hij viel uiteen op de grond en doofde er uit tot een vaal schijnsel. Nog zat hij me met een demonische grijns op zijn gezicht aan te staren, doch zijn gelaatstrekken ontspanden zich langzaam. Ik zette een raam open, want het was bedwelmend warm in de wagen. De koetsier zat roerloos en schokte af en toe van ingehouden hoesten.

Op de gracht temperden we onze vaart. Tot in onze wagen drong een vage muziek door; de paukenslag klonk hol en dreigend als de gong bij een dodengang. En toen hij mij teder de hand streelde, verzwierf de muziek tot een wijd wegstervend klankveld, waarover ijl de sneeuw viel. Zijn handen beroerden me met een rode warmte. Het was alles zo vreemd in de wagen, de geheimzinnige stilte der geluiden en de niet te doorgronden gebaren van de ander, dat ik niet meer wist aan welke oevers van het leven ik stond. Een ziekenauto waarvoor we uitwijken moesten reed gillend door de stad, doch nergens zag ik verpleegsters of een bestuurder op de wagen. In het Westen zeeg een vuurrode gloed over de huizenmassa's. Duidelijk klonk het blaffen van een hond me in de oren; bevreesd sprong ik op om te vluchten en tuimelde in de armen van mijn vriend. Toen werd alles doodstil om ons heen.

Hij zette me weer naast zich neer en haalde een klein doosje uit zijn zak, verpakt in vloeipapier en gouddraad. Tenslotte hield hij een soort

brood in de handen, dat hij brak en waarvan hij me te eten gaf. Vergeefs zocht ik of zijn handen doorboord waren. Dan sloeg ik een kruis en begon te eten.

Nog steeds reden we in een razende vaart door de straten en af en toe maakten we bochten, waarin we zacht tegen elkander vielen. Als ik me een weinig uitrekte zag ik dat de paardenlijven nat en glimmend waren. Langzamer reden we nu een gracht op, gelukkig had de koetsier zijn zweep weggezet. Ik keek naar de bomen en zag plotseling dat nymphen bij onze nadering snel in het vuile grachtwater sprongen. Hun lichamen zag ik lichtblauw verdwijnen. Dadelijk voorbij de brug reden we dwars over een verbrijzelde zuil; het was het eerste geluid dat ik hoorde, als een lied in de wielen. Nu eerst voelde ik dat ik bezweet was en warm. De koetsier liet de paarden uitlopen en langzamerhand stopten we. Ik stapte uit en hoorde hoe op een leeggewaaide tak eenzaam een vogel zong. De bestuurder kwam van de bok en ik zag dat het nummer was uitgedoofd. Nu eerst bemerkte ik dat zijn jas niet zwart was, maar vaalrood en tot op de draad versleten. Hij greep me vast en poogde uit alle macht me weer in de wagen terug te duwen. In doodsangst verweerde ik me en schreeuwde dat ik te uitgeput was om verder te reizen; daarna greep ik de uitgestrekte hand van myn vriend en drukte die hevig ten afscheid. Met een bevende stem vroeg hij me of ik hem morgen in de loop van de avond wilde bezoeken, want hij had een opdracht voor me en ik moest verf en ezel meenemen. Doch plotseling reed de wagen rakelings voor me weg en stond ik alleen in de late nacht. Ik bemerkte dat ik me niet ver van huis bevond en liep enkele donkere stegen door; mijn kleren voelden vochtig aan. Toen ik de deur van mijn atelier ontsloot, zag ik hoe vlak achter me in een porceleinen kom het gebit van de hospita me aangrijnsde. De dood brandde met een blauw licht in de spiegel. Eèn van de ruitjes was ingewaaid en de wind viel koud naar binnen. In de zak van mijn jas vonden mijn verkleumde vingers nog een doorweekt visitekaartje.

Het zwakke gerucht van duiven aan het venster deed me ontwaken; de regen viel in lange koude stromen, en mijn oogleden waren zwaar en gezwollen. Tegen mijn gewoonte sprong ik dadelijk uit bed en voelde hoe mijn warme voeten bleven kleven en afdrukken achterlieten op het zeil. Enkele afgevallen bladeren waren binnengewaaid door het stukgeslagen venster en lagen nu in mijn kamer te vergaan met de weemoedige geur van welkend lover. Door een scheur in een versleten doek zag ik een half afgemaakt schilderij; zo stond het reeds enige maanden en nooit zou het geheel voltooid worden. Het model, een klein gebocheld meisje, was nooit teruggekomen. Ik nam enkele bruingeworden schijfjes van een bloedappel, die ik de vorige morgen al versneden had. Het was een lichte, wrange smaak, alsof een behaarde mond de mijne raakte. Ik huiverde in mijn zijden pyama en trok mijn gevlamde kamer-

jas aan, waarin ik gewend was te schilderen. Nu eerst ontdekte ik een vreemde leegte in mijn atelier, die me de gebeurtenissen van de vorige avond scherp deed herinneren. Wèèr dronk ik bier met de vreemdeling en greep hem vast in zijn baard, zodat zijn tranen me over de handen stroomden. Mijn overijld vertrek deed een lichte spijt ontstaan en aan mijn handen herkende ik nog vaag de geur van vertrapt gras. Weer was 't of in de glans der maan zijn dieplichtende ogen me aanstaarden en zijn warme handen die ik drukte schenen te zeggen: ik laat je gaan, maar niet voor immer. Zelden had ik me iets uit het verleden zo scherp en reëel herinnerd als op dat ogenblik in het verwoestend rode licht dat door het venster viel. Ik dwong me terug tot de werkelijkheid, omdat ik anders de gehele dag had kunnen verdromen, me steeds verder en onbestemder verliezend in de kleinste herinneringen. Ik liep naar het venster en staarde in de regen: grijze huizenrijen belemmerden mijn uitzicht. Voor een enkel raam, vlak tegenover me, waren de gordijnen neergelaten, in de zomer tegen de warmte, nu als bescherming tegen het herfstig licht. Hier en daar rookte reeds een schoorsteen, maar de rook vloeide samen met de grijze lucht. Een kind, het enige dat in de straat speelde, spiegelde zich in elke plas. Ik zag hoe zijn haar nat was van regen, zijn muts hield hij in de hand. Plotseling hurkte hij neer en liet de afgevallen bladeren die hij erin bewaarde, èèn voor èèn wegdrijven op de regenrivieren, tot ze zuigend een riool instroomden. Het was een wilde reis met onbekende bestemming, een vreemd en tartend spel. Nooit wist je zeker of ze allen het riool zouden bereiken. Sommigen liepen vast en bleven liggen als wrakhout op de vloedlijn. Anderen dreven lang samen, om dan weer gescheiden te worden. En als ze in het riool aankwamen, wat dan? Maar allen waren het bladeren waar in de lente met ongeduld naar werd uitgezien. Weer moest ik aan mijn eigen leven denken. Ook mijn lot lag besloten in een kinderhand. Hoe zou het mij gaan, als het penseel mijn lamme hand ontviel, als ik afgedaan had op deze wereld? Zou men ook mij in een hoek trappen als een stervend dier? En als ik veilig het riool ingegleden was, wat wachtte me dan, het opnieuw openbloeien ergens op een stilstaand meer, of een meegesleurd worden in de oneindige maalstroom van ander vuil? Wat was er na dit leven?

Het spel verveelde het kind en zingend liep het weg door de plassen. Wat zou er gebeuren als ook dit grote spel van de wereld eens verveelde en alles alleen gelaten werd? Of was dit misschien al gebeurd?

Met een schok kwam ik tot de werkelijkheid terug en had nog slechts een vage herinnering aan al die onbeantwoordbare vragen. Ik voelde me even weemoedig als de druipende regen, even onbestemd, slechts een onderdeel in de machtige kringloop van dood en leven. Toen ik de radio aan wilde zetten ontdekte ik plotseling dat deze al wekenlang defect was. Langzaam schoof ik de tafel aan het raam om te gaan werken aan de japanse prenten, waarmee ik de laatste tijd bezig was. Ik

stak een sigaret op en bladerde langzaam de tekeningen door. Er waren veel paradijzen bij, met rankgesteelde wuivende bloemen, hemelhoge palmen, fonteinen die in sterren uiteenspatten; er waren paleizen, even geheimzinnig als de ingang van een grot en tientallen veelkleurige exotische vogels; er waren vrouwen raadselachtig als een oogopslag. In deze beelden verdroomde ik me als de aandrang van de dood te hevig werd, en bedwelmende geuren stegen eruit op, een hemelse ruiseling van gewaden. Op de straat klonk de stem van een bloemenmeisje, misschien de laatste van dit seizoen; ze had een verregende hoofddoek om, doch de kleuren waren helder gebleven. Ze was nog heel jong en ik verbeeldde me dat ze bijna onhoorbaar mijn naam fluisterde. Nog nooit had ik haar binnengeroepen, want ik verzamelde mijn bloemen altijd zelf, en deed maandenlang met een bouquet, dat ik liet verwelken in een hoek van mijn atelier. Ook deze keer zou ik haar niet roepen en reeds verdween ze om een hoek van de straat. Ik wist nu hoe mijn gefluisterde naam wegstierf van haar mond. Even was ik lied geweest, een zwevend rhythme tussen de lippen, om mezelf eenzamer weer te hervinden.

Aan de achterkant van een huis zag ik dat de klimop had losgelaten, de duizenden handen, die verstard waren in een bijna eeuwige omhelzing, werden losgehecht door de tijd. Ik ontdekte de meest verborgen dingen en zag dat de muur eronder grijs was en verweerd, de goot vermolmd. Hier was het leven ontkiemd op een bedorven voedingsbodem en juist daardoor gedoemd tot sterven. Jarenlang hadden ze in een dodelijke omarming de ontbinding moeten wachten. En toen ik mijn handen zag ontdekte ik dat mijn gedachtenloze vingers het eerste begin van m'n naam in het tafelblad gespeeld hadden. Het was een vreemde gewaarwording voor me, en toen ik het dolkmes nam, om mijn naam dieper en voluit in het hout te snijden, besefte ik, dat ik een spel aanging met de eeuwigheid, die uit zou moeten maken wie de sterkste was, mijn naam, lijnrecht maar met bevende hand gekorven, of de knagende arbeid van de houtworm. En waarom wist ik toen reeds dat de uitslag niet onzeker was?

Het eentonige lied van de regen was verstild tot een leken langs het raam en boven de stad kwamen reeds de eerste wolken vrij. Weldra hoorde ik weer de wegstervende stap van een voorbijganger. Aandachtig volgde ik de vrouwenstemmen beneden aan het raam, doch de gang van de gesprekken kon ik zelden volgen. De schim van haar gestalten zag ik vaag bewegen door de bewasemde ruit. In het geel geschilderde hoekhuis kon ik een kind zien liggen met een speelgoedbeer in zijn armen. Vroeger had het er maanden zo gelegen, maar nu was het er weer voor de eerste keer. Het jongetje was bleker geworden, bijna dodelijk wit en zijn handen speelden verfijnder met de beer.

De regen was nu geheel opgehouden en ik zag hoe achter drijvende wolken aarzelend al het blauw schemerde. De wind begon op te steken

en bladerde langzaam in een boek, dat voor het stukgeslagen venster lag. Toen ik er naar keek, zag ik dat het opengeslagen was bij een portret van Saskia, de vrouw van Rembrandt; op haar gezicht waren enkele inktvlekken gevallen. De aantekeningen die ik er vroeger bijgeschreven had waren onleesbaar geworden. En toch waren ze eens met dezelfde hand geschreven, die mijn naam gegrift had in het tafelblad.

Eindelijk wendde ik me naar binnen, om me te gaan kleden voor het eten, dat ik altijd borgde met enkele vrienden in de stad. Het verheugde me dat ik weg kon gaan, want de wind sloeg beangstigend zijn vlerken uit in de schoorsteen en de handen van het kind lagen nu wit en stil op het laken. Toen ik de deur achter me dichttrok, zag ik dat de enige nog in leven gebleven vis dood op het zand lag. Het water moest weggestroomd zijn door een barst in het gras. Groen zeewier lag verdroogd tegen de rotsen. Zingend liep ik de trappen af en voelde hoe buiten de eerste bladeren me in het gezicht woeien. Alles wordt geboren om eens te sterven, dacht ik sentimenteel, de bladeren verwaaien, vissen sterven op de rotsen en een naam wordt uitgewist. In ieder leven knaagt de kankerende worm van de ondergang.

De kleur van het grachtwater was nu minder dreigend na de regen. Een paard stond eindeloos weerspiegeld in ramen en water uit te dampen; het schuim zakte weg tussen de riemen. Ik kon niet zien wat de kar bevatte, doch erboven werden reeds de takels in gereedheid gebracht. Toen ik mijn nieuwsgierigheid bedwingend verder ging, zag ik dat een jongen zich aarzelend in evenwicht hield op de leuning van een brug. Beneden stroomde het aanlokkelijke water en zijn handen schenen zich op te houden in een andere hogere wereld. Kleine straatjongens stonden vol bewondering toe te zien, en ik, het gevaarlijke van het spel inziend, moedigde aan ermee door te gaan. Juist op dat ogenblik begon de zon te schijnen. Zo kwam ik tenslotte in de binnenstad. Voor een etalageraam verdrongen zich de mensen, en toen ik hen ruw opzij duwde om te gaan kijken, zag ik achter een beslagen ruit een lege etalage, met in de linkerhelft, iets naar beneden, een grote gestolde bloedvlek. Tegen het glas las een vochtige lege handschoen. Ik onderging dit alles zwijgend en voelde hoe een warme hand aarzelend de mijne raakte. Een stem vroeg fluisterend aan mijn oor hoe laat het was. Ik keek op de toren en zag dat de wijzers weggesloopt waren.

‘Maandenlang al leven we tijdeloos’, fluisterde de stem, en hij keek me verwijtend aan, alsof hij wist dat ook het horloge in míjn zak stilstond.

Ik worstelde mij los uit de massa en voelde hoe mijn rechterhand nat was van zweet. Achter me klonk nog het wegstervende geluid van enkele vallende glasscherven. Op de hoek van een steeg moest ik plotseling uitwijken voor een begrafenisstoet. Vier mannen in het zwart droegen de baar op hun schouders; een stoet van schreiende vrouwen volgde. Het was de eerste maal dat ik zo iemand uit zag dragen. Een

bloemenkrans van violet dreigde op de grond te vallen; ik snelde toe, maar werd plotseling vastgegrepen door de warme hand van een man.

‘Morgen zullen we hier weer allen bij elkaar komen’, fluisterde hij.

Ik spuwde op de grond en vloekte hardgrondig. In èèn van de dragers meende ik de koetsier van de vorige avond te herkennen; er hingen gele rafels aan zijn uitgezakte broekspijpen. Tegen een vervallen muur begonnen de kinderen te klagen en het leek mij toe, of dit bij de plechtigheid hoorde. Boven mijn hoofd werd een raam dichtgeschoven. Langzaam ging ik het café binnen, waar de tafeltjes verregend en als vergeten op het terras stonden. In de schemerige spheer zag ik dat mijn vrienden reeds aanwezig waren; èen van hen speelde verrukt met een klein, uit hout gesneden danseresje. Hij liet haar bewegen op zijn hand, terwijl hij een oud frans minneliedje zong. Doch toen iedereen zat te luisteren wierp hij haar weg door de zaal, waar ze vlak bij het vuur bleef liggen, op de rand van de dood.

Al vaker had ik geconstateerd dat ik wonderlijk gevoelig ben voor indrukken en buitengewoon snel van stemmingen wissel. Ook hier paste ik me aan en telkens werd er gelachen om mijn avonturen met den bizarren vreemdeling. Toen ik hen vertelde dat ik hem vanavond in zijn huis zou ontmoeten, besloot men eenstemmig dat ze langs zouden komen. Ik wist maar al te goed wat dit betekende en reeds op dat ogenblik had ik spijt mijn geheimen uitgeleverd te hebben, want de gehele dag had ik eenzaam en gelukkig in de herinnering geleefd. Ik voelde hoe een vreselijke kou mij beving en liep lachend naar het vuur. Overmoedig schopte ik de danseres in de vlammen, maar toen even slechts het vuur helder oplaaide, zag ik dat haar ogen gingen leven en me smekend aanstaarden.

Mijn humor werd wrang en bijtend en al gauw na het eten verliet ik mijn vrienden. Ik moest nog horen hoe ze me schallend nariepen, dat ze het vanavond niet zouden vergeten. Achter een verveloze schutting kraaide een haan smalend zijn victorie.

Mechanisch bewoog ik me voort naar het museum en zat enige uren in de weelderige kussens tegenover de ‘Slaapkamer’ van Van Gogh. De bezoekers schenen me niet op te merken, maar een luide bel kwam de poorten sluiten van mijn eldorado. Met tegenzin sloeg ik het stof van mijn kleren en ging terug naar mijn atelier. Daar nam ik de japanse prenten weer ter hand en tekende in enkele gekleurde lijnen de vlam van mijn eigen hand. Het stukgeslagen venster was vervangen en bevend drukte ik mijn nagel in de weke stopverf. Aarzelend begon ik een aftelrijmpje op te zeggen, dat ik me nog herinnerde uit mijn jeugd en zo speelde ik met mezelf het kansspel van de dood. Toen deze mij het leven gelaten had, bracht ik mijn schildersdoos in orde en ging op weg. Al gauw bemerkte ik dat de echo van mijn lied op kinderlippen was overgegaan. Doch hier zouden wel doden vallen, want niet altijd is het

lot de mensen gunstig.

Langzaam begon de sluiptocht van de schemering door de stegen. Een moeder riep angstig om haar kind, maar toen ik dichterbij kwam, veranderde haar stem in het klagen van de wind. Om haar te troosten vertelde ik haar, dat het kind mijn lied niet had meegezongen, doch haar ogen staarden me wezenloos aan. Toen ik omkeek of het misschien uit een donkere steeg zou komen, struikelde ik over een bedelaar, die aan de kant van de weg lag. Ik zag dat hij zweren op zijn gezicht had, ertussen was de huid groen uitgeslagen. Hij vloekte en toen ik hem iets wou geven, sloeg hij me plotseling het geld uit de hand en greep mijn arm vast in zijn skeletachtige handen. Bliksemsnel rukte ik me los, maar een kinderhand verdween krijsend met de buit. Enige straten verder zag ik hoe een moeder het kind in de armen klemde. Toen ik het omfloerste kreunen van den duivel hoorde, dat terugzakte in de rode druipsteen van zijn keel, trapte ik hem in de holte van zijn heup en zag plotseling dat zijn ene been ophield in een rode wond bij de knie.

De duisternis groeide nu ook aan bomen en ramen. Eindelijk had de vrouw haar kind teruggevonden, maar de wanhoop smeulde nog na in haar gehele gestalte, die om omarming smeekte. Ze had haar hoofddoek afgedaan en om de blote arm van het kind gewonden. Misschien kon ze aan mijn ogen zien, dat stromend bloed mij deed bezwijmen. Ik zag hoe haar haren glansden in de schemering en in de geopende hand van de jongen herkende ik vaag het geheim van enkele geldstukken. Zwijgend stond ik nog naast de bedelaar; hij lag doodstil in zijn langgerekte bedorven schaduw, en al mijn teruggedrongen tederheid zocht zich een uitweg, zodat ik hem zou willen strelen en met mijn vingertoppen zijn ineengezakte borstkas voelen, mijn lippen laten drinken van zijn wonden.

Ook aan mijn handen waren de rouwbloemen gaan groeien en ik koesterde ze met mijn adem. Nu nog een laatste brug over en dan was ik op de plaats van bestemming. Een reddingshaak stond doelloos in het water; vlak erbij verstopte het cadaver van een verdronken dier de monding van het riool. Met een lucifer zocht ik naar het nummer, hoewel het nog helemaal niet nodig was. De gordijnen van het huis waren neergelaten en een rood koord hing voor de ingang naar beneden; toen ik er aan voelde was het nat en slijmerig. Met een haastige handbeweging trok ik aan de bel, geen geluid weerklonk, maar dadelijk werd de deur geopend, en een vage vrees bekroop me, dat de man reeds achter de deur had staan wachten. In het zwakke schijnsel van de ganglamp zag ik dat zijn baard afgeschoren was. Hij had een donkere bril voor zijn ogen. Ik legde zwijgend mijn hand in de zijne en zag dat het gangraampje beplakt was met zwart papier. Toen ik hem voorging naar binnen, hoorde ik dat hij de sleutel omdraaide in het slot. Eer beklemmend geluid sloot me af van de wereld die achter me lag. In de

gang onderscheidde ik in het begin geen enkel voorwerp, alleen waren op de wanden rode lijnen aangebracht, die doodliepen in een ontstellend wit. Mijn gezicht haakte in spinrag.

Bevreesd liep ik de enige deur door, die halfopen stond. Het leek een natte duisternis te zijn die me omringde, maar later zag ik een kleine lichtbron, die waarschijnlijk in een schedel was gemonteerd. Uit de oogholten stroomden twee volle bundels licht, terwijl de gehele doodskop met een gestorven grijs licht was overvloeid. Zwijgend schoof de ander een stoel aan, waarop ik ging zitten, zonder een enkel geluid. Toen hij aan een koord trok, van een luguber rood, ontsloten zich de gordijnen, langzaam en plechtig, als aan het begin van een tragedie. Het werd echter niet lichter in de kamer en toen hij tegenover me plaats nam, herkende ik slechts vaag zijn profiel. De opgezette paradijsvogel, die verstard was op de tafel, zette hij op de grond, zodat er niets meer tussen ons was; toen begon hij te spreken:

‘Misschien is het wel vreemd dat ik u hiervoor heb laten komen, maar de last van het geheim is me te zwaar gaan drukken. En plotseling in de orgie van gisteravond, ben ik besloten dat gij me die moet helpen verlichten.’

Ik had mijn stoel naderbij geschoven, zodat mijn ellebogen op de tafel konden rusten. Als ik in deze houding zat, vielen de lichtbundels precies in mijn ogen en ik moest bekennen, dat hoe ik mijn hoofd ook draaide, telkens de zoeklichtlijnen mijn staarogen weer op het spoor kwamen.

‘Om de vergankelijkheid stil te doen staan, zult gij de ballast van de dood schilderen, zoals ze op dit ogenblik is, schoon nog en verblindend.’ Terwijl hij deze woorden moeilijk uitsprak, zette hij zijn bril af en legde die voor zich op de tafel. Ik wist niet precies wat hij met al deze woorden bedoelde, maar zei niets, want de wijde lichtogen van het masker hadden me al van het eerste ogenblik af onder hun hypnose. De weinige woorden die ik had willen zeggen, zakten terug in mijn keel.

‘Gij moet het lichaam zelf schilderen, of het in een schilderij vereeuwigen, maar als de dode ook maar èèn uur of èèn minuut van het schilderij afwijkt, dan....!’ en een duivelachtige grijns gleed over zijn lippen. Hij besefte dat ik geheel aan hem was overgeleverd en sloeg dreigend met zijn vuist op de tafel. Nu eerst kwam het besef bij me boven, met een krankzinnige te doen te hebben. Het angstzweet brak me uit en ik voelde hoe de stoel onder me begon te gloeien.

‘Gij neemt deze taak dus op u’, zei hij en hoewel ik niet precies wist welke, kon ik niets anders doen dan toestemmend knikken, ‘dan zullen we het beklinken!’ en plotseling stond hij op en liep achterwaarts naar een glazen kast. Ik probeerde op te staan maar bemerkte dat de stoel met mijn lichaam was vergroeid. Aarzelend schoof de maan boven de daken, doch het enige gevolg was, dat de ruimte nog spookachtiger werd verlicht. Het leek soms of de muren bewegelijk geworden waren en in èèn van de uiterste hoeken zag ik de afgeschoren baard, die op een

tafeltje lag. Hij keerde met twee glazen en een fles terug en zette ze op de tafel. Dadelijk vulden de glazen zich met maanlicht en een ijle hoop kwam in me op, dat er geen plaats meer zou zijn voor het andere. Doch hij scheen het niet te bemerken en verdreef het schijnsel met dezelfde venijnachtige vloeistof, die ik hem gisteravond had zien drinken; een drank die als gestold in het glas scheen te liggen en die ik nooit eerder had gezien. De gedachte dat het vergif zou zijn en dat ik misschien reeds binnen enkele minuten dood in zijn armen zou zinken, kwam geen ogenblik bij me op. Een wrange smaak beklemde mijn keel en toen we tegelijkertijd het glas geledigd hadden, voelde ik een lichte drang tot hoesten. Ik wilde spreken, maar mijn stembanden weigerden in trilling te gaan. In de lege glazen lag een bewegelijk glimlicht, dat brak in de vloeistofresten. Ik keek naar buiten; er was niets anders te zien dan bladergewiegel en enkele wezenloze vormen van huizen. Dit alles leek ontstellend ver.

Binnen lag de stilte beklemmend opgehoopt; de ogen van de schedel waren rood geworden als een onveilig sein. Schaduwen vielen er als oogleden over. Ik wilde mijn hand naar het hoofd brengen, maar kwam niet hoger dan het tafelblad, waar het kleed rood was en warm aanvoelde. In het grijze, uitgeloogde maanlicht zag ik dat er een gat in gebrand was, dat als bederf verder smeulde. Ik zou mijn hand er wel in hebben kunnen warmen als ik gedurfd had. Overal was het rood geworden, toen hij langzaam opstond en me voorging naar de deur. Rosse schaduwen kiemden aan de muren, onder mijn nagels brandde een rood licht. Weer stonden we in dezelfde gang, maar nu waren de lijnen door elkaar gelopen tot de mazen van een net, dat mij gevangen moest houden. Toen hij de deur achter me dichttrok viel het kruis halverwege de lijst en 't plafond, met een droge slag op de grond en bleef in puin liggen. Bezorgd verzamelde ik het gruis met mijn hand en liet het wegruisen jn een vaas. Mijn lichaam was tijdglas geworden en tergend langzaam vloeiden de seconden de oneindigheid in. Daarna gingen we de trap op naar boven. Halverwege hield de loper op, en nu zijn voeten niet meer gedempt gingen in vilt, kraakten de uitgesleten treden onheilspellend. Nauwelijks waren we boven aangekomen, of ik hoorde de ingehouden stap van mijn vrienden op de weg. Ze moesten nu ademloos voor het raam staan en naar binnen zien, de armen om het lichaam geslagen, de monden in elkanders haar bedolven, en even zou het glas beslaan van hun warme adem: grijze bloemen op het venster, en misschien zou er één met zijn nagel een nieuw kruis getekend hebben op het raam, dat ons onder het teken van de eeuwigheid zou stellen.

Aan het eind van de zolder vlamde een schijnsel op achter gesloten gordijnen. Hieraan kon ik zien dat alles voor mijn komst in gereedheid was gebracht. Maanlicht viel door het open dakvenster en verlichtte een uithoek, waar schelpen lagen onder witte zijde. Ik nam er één in mijn hand en drukte die aan mijn oren, om het ruisen van de zee te horen.

Ver klonk het uit boven het waaien, doch toen de ander dicht bij me kwam staan, om ook mee te luisteren, blies mijn adem een schel gefluit uit de holte, zodat hij verschrikt opzij sprong. En even vermoedde ik, dat zijn ogen zich bedroefd sloten.

Nu pas bemerkte ik de vreemde geur die ik inademde; dezelfde reuk die men soms vindt aan onderaardse gewelven, of die ons moeilijk doet ademen in het begin van de lente. Toen hij de gordijnen openschoof en me beval dichterbij te komen, durfde ik slechts schoorvoetend naderen. Van verre zag ik een rustbank waarop iemand lag te slapen; twee kaarsen stonden bij het hoofdeinde, uitgebrand. Roerloos stond de ander bij de gordijnen en zei me dat ik niet bang hoefde te zijn, want dat het lichaam reeds lang gestorven was. Het leek alsof mijn voeten me weigerden te dragen en toch vorderde ik langzaam. De zee sloeg nog na in mijn oren met een aanhoudende golfslag. Boven het lijk hing een verbrijzelde spiegel, en op het karton erachter was een gele pijl geschilderd, waarlangs mijn ogen onwillekeurig afgleden. Het was of de muren van het huis weggeweken waren en mijn lichaam zich bedwelmde aan de duisternis van de ruimte. Toen ik weer tot mezelf kwam, stond ik met 't gordijn verfrommeld in mijn handen, vlak bij het gestorven lichaam. Mijn benevelde ogen deden hem denkelijk vermoeden dat de waarheid nog niet geheel tot me was doorgedrongen, en nu heel dichtbij en snerpend klonken zijn woorden me in de oren: ‘Ik zal het u bewijzen dat ze werkelijk gestorven is’, en van het kastje aan het hoofdeinde, waarop één van de kaarsen stond, nam hij een lange glanzende naald, bijna dezelfde waarmee ik eens in mijn jeugd de ogen van een zangvogel had uitgebrand, en stak die diep in de lendenen van het roerloze lichaam. Weer hoorde ik de laatste kreten van de vogel die stierf in mijn handen. Nog even rustten zijn handen op het lijk, toen trok hij de naald weer naar buiten en hief die tot vlak voor mijn brandende ogen. Hij moest dezelfde proef al vaker gedaan hebben, om er zich telkens weer van te overtuigen, werkelijk met een lijk te doen te hebben. In enkele dagen doorliep ik al de riten van het lijden. Toen vielen er bloemen voor mijn ogen, wier geur mij deed bezwijmen. Schaduwen hervatten hun stille omgang.

Ik weet niet hoeveel tijd er voorbij gegaan is, maar ik vond mezelf terug, met het hoofd liggend op zijn schoot. Vlak binnen mijn bereik stond een glas water, dat tot de rand was gevuld. Gretig dronk ik en voelde toen pas hoe warm mijn lippen waren. Ik verdacht hem ervan dat hij me tijdens de bewusteloosheid vaker op de mond gekust had en vaag zag ik hoe ook zijn lippen vochtig waren. Nu pas herinnerde ik me mijn droom, waarin een godin me teder had beroerd. Maar waarom had ik geweigerd haar te vergezellen naar ondergrondse paleizen? Nu was ik immers alleen achtergebleven bij een gestorven vrouw en een krankzinnige. Een ontstellende steilte bekroop mijn denken.

Toen hij teruggezakt was in de stoel, zag ik het lichaam duidelijker

voor me: de oogleden waren diep uitgezakt, alsof de ogen eronder waren weggebrand; het kleed dat het lichaam bedekte was op sommige plaatsen gescheurd, eronder waren gaten in de huid zichtbaar. Bij de heupen was het kleed geheel weggegleden en het vlees dat bloot kwam was verbijsterend wit. Het pijnde mijn ogen als een sneeuwlandschap. De benen boden nog de vreselijkste aanblik; het vlees lag zwart te vergaan op de bleke, misschien zelfs wel poederachtige beenderen. Om de hals schemerde bijna onzichtbaar een snoer bloedkoralen. Het had zich diep in de huid gedrongen en was haar enige bloedsomloop geworden. De kaak erboven was afzichtelijk verzakt en scheen steeds tot praten te willen overgaan. Haar nagels lagen als een afgevallen bloemenkroon op het laken. Ook de ander had even naast me gestaan en was vervolgens gaan zitten op de rand van het bed. Hij nam haar uitgevreten handen liefkozend tussen de zijne, alsof het een eenzame in 't wild groeiende plant was, en dronk zich een bedwelming aan haar vergiftigde vingers. Dan was 't of haar kastanjebruine haar tot nieuwe bloei teruggeroepen werd en weer ging leven in zijn armen. Op het gezicht fonkelden nog enige glasschilfers van de spiegel. Hij bezag zijn handen en wenste ze in verstening èèn te zijn met het melaatse lichaam, waarlangs zijn vingers gleden, alsof hij zichzelf heiligde in deze vereniging door middel van zijn besmette handen. Toen ik een zachte stem hoorde spreken, sprong ik op en rende naar beneden. De sleutel stak gelukkig in het slot en onverwacht stond ik buiten. Voor het raam zag ik de lichtogen van het masker, de glazen stonden nog op de tafel, onaangeroerd. Op mijn lichaam voelde ik het branden der rode mazen van het net, dat vergeefs getracht had mij gevangen te houden. Over de daken klonk een gesmoorde gil, wegstervend als van een dier in doodsangst. ‘Laat hem zelf schilderen’ zong het in me, terwijl ik wezenloos door de straten holde; straat in, straat uit, als een opgejaagde. Het water was tot aan de brug gestegen. Mijn schildersdoos had ik achtergelaten. De doodstille huizenrijen voor mijn ogen en de witte onbewegelijke krijtstrepen aan mijn voeten, deden mijn rust weerkeren. Een stilte viel in mijn lichaam die me terug deed keren tot de moederschoot. Ik besloot hem een brief te schrijven, waarin ik me zou verontschuldigen en hem tevens aanraden zelf het lijk te schilderen. Terwijl ik hierover nadacht, was ik in de buurt van mijn atelier gekomen. Duidelijk herkende ik nu de vrouwen achter het glas en herinnerde me hoe ik ze in mijn jeugd voor bovenaards en bijna goddelijk gehouden had. Toen ik nog heel klein was liep ik eens met mijn vader langs dezelfde grachten. Het was schemerdonker en slechts enkele dagen na Kerstmis. Ik zag hoe ergens een rood licht door de gordijnen schemerde, met daarachter een door smart getekend en dodelijk bleek gelaat. Zijn hand beefde in de mijne.

- Maria, Maria - fluisterde mijn vader.

Enkele huizen verder, waar een donkere steeg uitmondde, zag ik plotseling een licht, dat steeds helderder werd. Toen we nader kwamen,

mijn vader en ik, zagen we achter in de kamer een kerstboom branden, doch er zongen geen kinderen om de boom, alleen een donker geklede vrouw zat in de lichtbaan, vlak bij het venster. Voorzichtig maakte ik me los uit de greep van mijn vader, omdat zijn hand steeds heviger begon te beven en ik bang werd. Plotseling bleef hij staan en voegde me toe: ‘wacht hier op me, bij deze stoep’, en toen zag ik hem moeizaam opklimmen naar het licht. De vrouw verdween van het venster en door de gesloten gordijnen zag ik dat de kaarsen branden bleven. Ik voelde me moe en ging voorzichtig op de stoep zitten. Er trok een ijzige kou op in mijn lichaam en een geheimzinnige vogel daalde neer op de leuning van een brug. Een paar donkere huizenblokken verder kwam een vrouw naar buiten, die als door water op me toe scheen te komen. Toen ze vlak bij me stond, hield ze haar stap in en streelde me teder over het hoofd; ‘je hebt engelenhaar’ zei ze en langzaam ging ze verder, om ergens in de grond te verdwijnen.

Eindelijk werden de gordijnen weer opgeschoven en kwam mijn vader naar buiten. Het schijnsel was duisterder geworden. En als beloning voor m'n lange wachten haalde mijn vader een vuurpijl uit zijn binnenzak, die ik zelf aan mocht steken. Ik was heel gelukkig op dat ogenblik, maar had toch wel kunnen schreien in de warme armen van mijn moeder. De vrouw was weer aan het venster komen zitten en wuifde me aanmoedigend toe. Met een bevende hand sloeg ik vuur en suizend verdween de pijl over de daken; een lichtend spoor bleef lang nahangen in mijn ogen. De hand van mijn vader was warmer geworden en ik zag dat de sneeuwvlokken, die begonnen te vallen, langzaam tot water werden op zijn huid.

Later ben ik deze vrouwen heel anders gaan zien, maar toch kan ik in slapeloze nachten het verlangen nog niet onderdrukken naar een vrouw, die me eens op een koude winternacht de haren streelde en wier zachte handen ik nooit meer heb voelen branden.

(*Slot volgt.*)

W.J. VAN DER MOLEN

Het ei

Bulldozers aan het werk

'Kent gij het land', zoo zingt hij, 'waar
De kleiaardappel groeit?
Waar trouw aan vorst en mannenwoord
En waar de veeteelt bloeit?'
PIET PAALTJENS

De publieke belangstelling voor de literatuur en de tijdschriften blijkt van een, enerzijds verheugende, anderzijds door het gebrek aan critisch inzicht teleurstellende, omvang te zijn. Wat er ook gezegd moge worden over 'schuld' bij het opsporen van de oorzaken die een klove tussen kunstenaar en gemeenschap deden ontstaan, zeker is dat in de huidige omstandigheden den literator de *kans* wordt geboden, in contact te komen met een grotere lezerskring dan tijdens een gehele periode vòor de oorlog.

Meegaande in de stroom des tijds, wijden ook de algemene weekbladen meer aandacht dan tevoren aan literaire zaken. 'De Baanbreker', onafhankelijk socialistisch weekblad voor politiek en cultuur, treedt hierbij zeer op den voorgrond. De critieken van Adriaan Morriën, de arikelen van G.W. Huygens en Albert Helman, de opname van, zij het niet altijd even 'treffende' verzen, geven een frisse en gezonde indruk.

Dat echter ook 'De Baanbreker' wel eens een merkwaardige schaats rijdt, waarbij de subjectiviteit wat te zeer tot uitdrukking komt, bleek uit de aflevering van 16 Maart j.l. Onder het protectoraat van een der redacteuren, een zekere Max Nord, verscheen namelijk, behalve een artikel van zijn hand, er een van Willem Hijmans over 'Litteratuur in het Noorden'. Daarin werd ons de onverdeelde lof bezongen van een zich ontwikkelende, maar reeds bloeiende friese literatuur, waarbij de schrijver enkele conclusies laat horen, die hem blijkbaar *moeilijk* uit de pen vloeien, maar die *ter wille van de objectiviteit* toch gezegd dienen te worden. De nieuw verschenen periodiek 'De Tsjerne' wordt aangekondigd en besproken, tesamen met enkele bundels van dichters van het noordererf. Wanneer men deze bundels leest, schrijft Hijmans, 'moeten wij bekennen dat er weinig Nederlandse poëzie van dit genre is, die een strenge vergelijking (hiermee) kan doorstaan.' En niet alleen *in* Friesland steekt men de loftrompet der Friese poëzie! 'Dat er echter ook in de streken buiten Friesland enige belangstelling voor de Friese letterkunde bestaat, blijkt wel uit het feit, dat b.v. in het Nederlandse litteraire tijdschrift "Podium" geregeld Friese verzen worden gepubliceerd.' En tot slot krijgen we de opmerking te horen, 'dat, wanneer de jonge Nederlandse litteratoren dit werk zouden kunnen lezen, zij wel spoedig op zouden houden te schrijven over elfenborsten en boezemrozen'. Hoera! Van Leeuwarden begint de victorie! Er rukt daar een gedisciplineerde macht uit om de Hollanders die allen laveloos en zonder enig protest verslaafd zijn aan 'elfenborsten en boezemrozen' (men leze de verheerlijking hiervan o.a. in het artikel van den Hollandsen dichter Thomas Vodijn in de Februari-aflevering van

Columbus: Paradise Lost), de les te lezen. Ostrobas gaat Tisiphernes te lijf!

Wie is deze Hijmans die *moet bekennen* dat er tegenover de zo uitmuntende friese poëzie weinig gelijkwaardige nederlandse poëzie staat? En wat is dat *nederlandse* tijdschrift 'Podium' voor een blad?

Welnu: 'Podium' is een tijdschriftje, dat te Assen wordt gedrukt, wier redactie bestaat uit vier *Friezen*, wier secretaris is de *Fries:* Willem Hijmans, wier medewerkers op een sporadische uitzondering na, *Friezen* zijn. En waaruit bestaat deze nieuwe, baanbrekende, elfenborsten en boezemrozen vernietigende, poëzie? Ik citeer een vers van Willem Hijmans (Podium 2):

> Speel maar een kleine fughette -
> het wordt herfst, het licht bloeit uit.
> kastanjes en castagnetten,
> rode dahlia's en bleke sletten
> kunnen dit niet beletten:
> het licht wordt wit en sterft uit
> achter de spinnewebben,
> zonder het minste geluid.

Uw hart vraagt naar meer van deze stoere, friese poëzie? Ziehier:

Deze persiflage, hoe groots, hoe machtig, hoe verpletterend!

Klein geluk

> Mijn wachten voor het raam in nacht na nacht
> op een geluk, dat eens een droom mij bracht,
> werd eindelijk vervuld.
>
> Achter het zwart grimas van een berooide boom
> scheen groot en rood een ster. O, droom -
> laat loon voor droef geduld.
>
> Loom met de wind kwam oud geluk, dat zwaar
> woog van herinn'ring aan je mond, je haar
> en een ijle berkentak.
>
> een droom, ach de waan van een lichte nacht,
> paradijselijke vogel, in dit klimaat verdwaald en omgebracht.
> 'k Stond op en hoger rees de ster boven een dak -
> gloeiend er onder stond: tabak.

FRANK WILDERS

> Techniek voor Columbus
> Sentiment voor haar
> Afrekening voor mijzelf.

U ziet, de friezen verkopen zwarte shag (kennelijk 'eigen teelt'), maar gelukkig rekenen ze met zichzelf af.

Ik zwijg tenslotte van verzen over Maria's borsten, die 'hulpeloos en vleugellam' zijn.

Nog een ogenblik aandacht voor het heldendicht waarmee Max Nord als een middeleeuws strijder draken te lijf gaat om de jonkvrouw te verlossen: 'Litteraire

Balans’. Staan de papieren van de jonkvrouw zo zwak dat de balans zo sterk moet doorslaan naar eén zijde, of is er alleen maar een partijtje lood in

het spel? Op de bekende nonchalante wijze, waarop hij dit al eerder deed, zwaait Heer Nord zijn geroeste degen door het kaf der nederlandse literatuur: de tijdschriften. Vond hij eertijds alleen voor ‘Criterium’ een goed woord, nu gaat ook dit bij in de grote tobbe en ‘zinloos komen al deze Prologen, Woorden, Criteria, Ad Interims, Apollo's en Columbussen mij voor’. Het bestaan dezer periodieken heeft een drieledige zin: 1. Het helpt de uitgever aan ‘standing’(!). 2. De redacteuren aan geld(!), bezigheid en naam. 3. Het verschaft de vijf jaar lang veelal opgepotte letterkundige producten een uitweg. Aldus Max Nord. En ik meen, dat alle tijdschriften, en zeker Columbus, vrijwel uitsluitend werk plaatsten, dat na de bevrijding is geschreven. Wel herinner ik me een nietszeggend artikel over Slauerhoff's proza in ‘Podium’ (Jan. '46), geschreven in Maart 1942, door een zekere heer Max Nord.

Er is echter een andere zijde aan de balans. Laat ons stijgen! ‘Eén gunstige uitzondering moet ik - goddank - maken. Het is voor een klein tijdschriftje, door Friezen geredigeerd en Podium geheten. Het komt voort uit de illegaliteit *en is voornamelijk om deze reden interessant en leesbaar:* het heeft een gezicht. Wat dat wil zeggen? Het heeft een eigen sfeer, een herkenbare toon, een doel; het heeft iets te zeggen. Het weet wat het wil en het vecht daarvoor..... Het dicht omdat het... wel, omdat de dichters het niet laten kunnen, maar niet omdat het zo belangrijk is.’ (Curs. van mij. Pr.) Werkelijk, men moet K.P.-er zijn geweest om nu ‘interessant en leesbaar’ te zijn. Slechter dienst had de heer Nord aan Podium niet kunnen bewijzen. Inderdaad, het heeft een gezicht, en eén dat ons welkom is, hetgeen wij, meen ik, in het Januari-no. van Columbus niet onder stoelen of banken staken. Maar is het Nord nog niet duidelijk geworden dat hier slechts sprake is van één gezicht in plaats van een gezicht? Ruim 40 van de 96 pagina's in de drie verschenen afleveringen van Podium bevatten werk van Fokke Sierksma (alias de rijmenschrijver Frank Wilders), de alleendrijvende kracht van Podium. En alle andere snuitjes, zo van het kraaiende mannetje Peter van den Burch, zijn niet anders dan met de plak in het model van Sierksma geslagen leem-kopjes. De eigen sfeer is Sierksma, de herkenbare toon is Sierksma. En de rest danst er omheen, en is even heterogeen en onbetekenend als de rest van literair Nederland. Wat de nederlandse versjes in Podium betreft, het is nog steeds: Frisia non cantat.

Comte du Nord, U geef ik eén raad: Ga in Frankrijk wonen bij Uw vrienden, de Franse schrijvers, waar ge zo intiem mee zijt, intiemer blijkbaar dan met de nederlandse, ga desnoods als voorlichter, ge zijt daar ongetwijfeld ‘autoriteit’, en waarlijk, er kon *daar* wel eens een redactiezetel voor U vrijkomen bij een *literair* blad.

JAN PRAAS

Slauerhoff's proza

Slauerhoff's romans en novellen staan wel niet op dezelfde hoogte als zijn poëzie, maar het is nog altijd Slauerhoff die ze geschreven heeft, en dus zou men ze niet graag willen missen - zo ongeveer luidt de conclusie waartoe Max Nord komt in een overigens wel heel mager artikel ‘Slauerhoff's proza’ (Podium 3). Dit stuk is voor mij aanleiding op enkele misverstanden te wijzen die zich sinds jaar en dag bij het lezend publiek hebben vastgezet en waaraan ook de heer Nord blijkbaar niet is

ontkomen. Want hoewel de strijd over Slauerhoff's poëzie wel ongeveer is beslist (ook de heer Nord geeft toe dat de vitterijen op Sl.'s zogenaamde slordigheden niet meer opgaan), is men zijn proza toch altijd min of meer als een *lame duck* blijven beschouwen, als een weliswaar interessante, maar toch eigenlijk volmaakt overbodige aanvulling van Slauerhoff's auteurschap. Dat deze zienswijze een volledige misvatting betekent en blijk geeft van weinig inzicht

in de persoonlijkheid van den Rimbaud van Leeuwarden, moge hier verduidelijkt worden.

De dichters der moderne literatuur kan men terugbrengen tot twee grondtypen, t.w. het type dat in eerste instantie geobsedeerd wordt door de taal (schoolvoorbeeld: Mallarmé) en het type dat in eerste instantie geobsedeerd wordt door zichzelf (schoolvoorbeeld: Baudelaire)[1]. Het eerste, het orpheïsche type, ten onzent wellicht het zuiverst vertegenwoordigd door Engelman, maar ook door Marsman, kenmerkt zich door een sterke gepreoccupeerdheid met de vorm en een daarmee samenhangende voorkeur voor de poëzie; het tweede, het narcissische type, het type dat *zich uitschrijft*, bedient zich van de prozavorm even - gemakkelijk, schreef ik haast - dwingend als van het gedicht. Slauerhoff is onmiskenbaar een voorbeeld van het tweede type. De kwestie 'proza of poëzie' bestaat niet voor hem (blijkbaar wel voor den heer Nord, maar hij is toch niet meer zó jong dat hij 'de poëzie' boven 'hetproza' stelt?) en beiden vormen dan ook twee niet gescheiden te denken helften van zijn schrijverschap. Zijn proza is 'poëzie met andere (maar geenszins inferieure!) middelen', evengoed als zijn poëzie 'proza met andere middelen' is. In zijn proza heeft Slauerhoff precies die dingen uitgeschreven die hij alleen in prozavorm móest en kón zeggen. Ik zie niet in waarom de opiumschuivende officieren uit *Het Leven op Aarde* de minderen zouden zijn van de outcasts uit *El Dorado*. Dutrou Bornier de mindere van Captain Miguel, en de proza-Camoes uit *Het Verboden Rijk* de mindere van zijn poëtische collega. Integendeel, als boek stel ik *Het Verboden Rijk* en *Het Leven op Aarde* op één lijn met *Archipel, El Dorado* en *Saturnus*, en zeker boven *Serenade, Soleares* en *Een eerlijk Zeemansgraf* (de novellen beschouw ik min of meer als voorstudies voor de romans).

Waar in zijn poëzie heeft men Slauerhoff zo compleet als zoeker naar geluk en vergetelheid, als juist in *Het Leven op Aarde?* En geeft *Het Verboden Rijk*, de roman van een reïncarnatie, ons niet het inzicht in enkele afgronden van Slauerhoff's persoonlijkheid, die de poëzie ons nooit had kunnen onthullen?

De Chinese romans van Slauerhoff behoren tot de grote dingen in de wereldliteratuur en verdienen volkomen hun plaats in het rijtje van Poe, Julien Green, Kafka en Gustav Meyrink. In Slauerhoff's oeuvre nemen zij een integrerende, niet weg te denken plaats in, zeker gelijkwaardig aan zijn poëzie, en zeker *niet* 'secundair'.

HANS VAN STRATEN

Mededeling van de redactie.

Met ingang van April is aan Jan Vermeulen op zijn verzoek ontheffing verleend van zijn functie als redacteur-secretaris van Columbus. Zijn taak zal worden overgenomen door Ad den Besten. Gelieve voortaan alle bijdragen, brieven, boeken ter bespreking enz. te zenden aan de Redactie van Columbus, p/a Amsterdamsche Boek- en Courantmaatschappij, Singel 262, Amsterdam-C.

1) Vgl. Vestdijks onderscheiding in lyriek en schijnlyriek; ook Du Perron onderscheidde een 'poésie pure' en een 'poésie impure', 'die er toch ook mocht zijn'.

[Nummer 8]

[Frank Lulofs: Gedichten]

Voorjaar

Verbitterd op het lied, toch blijf ik hopen,
en zie hoe zij de jonge knoppen streelt.
Als liedren springen straks de knoppen open,
maar dort de bloem, is ook het lied vergeeld.

Men kan zijn vaste lot toch nooit ontlopen:
Eens raken alle kinderen moe gespeeld.
Wat men het liefste wenst, blijft zinloos hopen:
'Wie, die van mijn lied nu de knoppen streel?'

Zo tergend is dit voorjaar, zo beslist
dit bloeien, door geen dorren ooit betwist....

Verbitterd op het lied word ik steeds banger,
als zij de vinger op de wonde legt
en starend door het raam verrukt mij zegt:
'Het is Lente, de dagen worden langer'.

Zomeravond

Zo kunnen mensen soms de nacht verstaan:
De stilte laten zij maar zacht bewegen
tot het terras, omdat nu wordt gezwegen,
en zien de nacht en zien de sterren aan.

Hoe alles zich voltrekt langs vaste baan,
het heeft zijn zin en melodie gekregen.
Men is elkaar te warmer toegenegen,
om vast te houden, wat niet mag vergaan.

In alle dingen is een rust gekomen,
want ieder weet, hoe in de duisternis
alle gebaar lokroep of antwoord is,

dat alles naar een zeker eind zal stromen,
waarheen wij leven, tot de nacht ons mist....
Men doet niet goed te lang te blijven dromen.

Lied

De dag lag ik tussen de halmen,
daar heb ik de wind gehoord.
Vannacht toen mijn liefste ging spreken,
toen fluisterde zij het accoord.

En achter de gevels en tinnen,
en achter de muren van steen,
daar hebben wij samen geslapen
tot de zon door het venster scheen.

Mijn liefste heeft blauwe ogen,
en haar haren zijn donker en zacht.
Vannacht heb ik bij haar geslapen
en ik slaap bij haar morgen nacht.

Dan zullen wij elkaar strelen,
of ik sluimer weer in aan haar zij,
en van alle mensen die slapen,
slaapt er geen zo gelukkig als wij.

En 's morgens zal ik haar wekken
met de liefste naam die ik vond
en die naam zal lieflijker klinken,
omdat ik die zeg aan haar mond.

Zo worden de dagen tot maanden,
de volle seizoenen een jaar;
maar een jaar is een deel van het leven,
wanneer men dat deelt met elkaar.

De tijd dwaalt als sneeuw naar beneden,
en het sneeuwt en vriest in de gracht,
en haar naam dooit mee in de regen
en verdwijnt met de winternacht.

En ik zal haar de zomer vergeten
en de herfst komt weer aan het raam.
De lente heb ik vergeten,
want ik noemde een nieuwe naam.

Maar eens zal ik moeten beseffen
als 'k de wind door de halmen hoor gaan:
Van de wegen die ik kan kiezen,
komt iedere weg bij haar aan.

In dit leven: we zwerven en trekken
steeds aan het geluk voorbij,
maar ik keer op een winteravond
en dan sluimer ik weer aan haar zij.

Dan zal ik dit lied bij haar vinden,
en lees weer zin na zin.
Dan vind de morgen ons samen,
en de zon schijnt het venster in.

FRANK LULOFS

Ballast van de dood
Slot

Een uitgebloeide, bruine heide, oneindig in zijn verlatenheid, met daarachter de beregende lijn van de rijweg en nog weer verder een sombere opeenhoping van bomen: het uitzicht waarin hij gevangen was, en dat steeds meer versomberde in de spiegels van zijn afgematte denken. Wat wekenlang levend voor hem was geweest, werd nu doods en verlaten, en evenals vroeger waren zijn gedachten afgedreven naar het verleden, dat hij niet meer als werkelijkheid kon ondergaan. Steeds vaker waren er nevels voor zijn ogen gekomen, die aan kwamen drijven uit een absoluut luchtledig, een wit vacuum, waarin zijn gedachten als gewonde vogels neervielen. Een sidderende hand was soms te voorschijn gekomen uit de muur en had zijn mond bedekt als hij 't uit had willen schreeuwen van een godverlaten eenzaamheid. Vreemde geuren waren er, die hij aan kon raken en ontvluchten, een kleurig en duizelingwekkend bouquet, dat ontbloeid was aan het schreiende hout, warme harsmonden, die hij de lippen kuste. En verder had hij zich het uitzicht gedacht, met kerkhoven aan een stilstaand meer, en een nieuw leven, dat pas begonnen weer tot de slaap wordt teruggewiegd, de zingende stem van een moeder door de avond. Het waren herinneringen uit zijn jeugd, die losgedreven waren van het verleden, want dit alles herinnerde hij zich nog maar vaag, als een legende, die hem eens op een lome zomeravond was verteld door de melodieuze stem van zijn moeder. Hij wist het nog van de duiven, die hem hadden aangestaard door het groen, en de panter die dagenlang om zijn wieg was komen sluipen. En weer was dat schrikbeeld bij hem opgekomen, toen later de klokken voor zijn moeder waren gaan luiden en hij haar nooit had weergezien. Dit was het vage van lang geleden, maar sterker had het andere zich opgedrongen, waarom hij hier gevangen zat binnen de wanden van deze cel, een stenen bekisting, waarin zijn leven langzaam afstierf, als alles in deze vergiftige omgeving. Het enige levende wezen dat hem trouw bleef in zijn dagelijks bezoek, was de cipier; een man met een vuilgeworden nummer op zijn rug, misschien een andere gevangene, die goed oppaste en hier zijn levensbestemming had gevonden. Zijn ene hand droeg hij steeds in verband, en eens op een morgen was het rood geweest van bloed. Diezelfde dag had deze man gevoeld of de tralies nog stevig voor het venster waren en in 't water spoelde hij zijn roesthand af.

Na het vertrek van de cipier dronk hij gulzig enkele teugen, maar vlak daarop bemerkte hij dat het water bruin geworden was, en walgde. Later bracht dezelfde man hem een voorstelling van den Heiligen Petrus, doch tegen de achtergrond herkende hij aan zijn handen dezelfde roestbruine kleur en onbevredigd vertrapte hij de kaart met zijn voeten.

De moeder van zijn gestorven vrouw had na zijn herhaaldelijke uit-

vluchten argwaan gekregen, en eens, toen hij vergeten had de deur te sluiten, was ze naar binnen gegaan en had in de kamer op hem zitten wachten. Doch haar lippen waren vastberaden gesloten gebleven; haar ogen peilden wreed zijn lichtschuwe gang. Ten einde raad wist hij haar te verwijderen en met bevende mond zoop hij haar even gedronken en koudgeworden thee. Het schonk hem een heerlijke bevrediging uit te drinken wat eigenlijk van haar was en zijn mond te zetten op de plaatsen waar haar bloedeloze lippen gerust hadden. Hoe zou zijn hand door de grijze haren strelen; hoe zouden zijn lusten stranden op de uiterste kusten van dit lichaam, hand in warme hand bedolven?

De volgende dag kwam de politie en arresteerde hem in een argeloze slaap. Zo was hij hier terechtgekomen, aangevallen en verdachtgemaakt door de listige redeneerkunst der rechters, vogelvrij verklaard door zijn vrienden. De cipier alleen bleef hem trouw uit plicht en behoedde hem voor een plotselinge dood. De oudgeworden notaris, dien hij jarenlang terzijde had gestaan, pleitte vergeefs voor hem; men bracht hem in de gevangenis.

Als hij zich dit herinnerde staarde hij bitter uit over de heide, met hier en daar nog enkele kale gewrichten van bomen. Het zou kunnen zijn dat vandaag de sneeuw viel over de pijnsporen van de aarde of deze nacht donzen rijm zou vriezen aan de takken. Maar dan toch niet aan zijn warme wimpers, die door vuil glas waren afgesloten van de buitenwereld. Misschien zou zijn vrouw weerkeren in de sneeuw, en met witte, doorschijnende gestalte leunen aan het venster, een dodelijke vracht, die zijn lippen koelen zou, bedwelmend streelgewaad van de rijm. Hij zou met haar dansen tussen de sterren en haar begeleiden langs de melkweg, hij zou haar ogenlicht zijn en haar hartslag, haar flonkerend armjuweel.

In zulke momenten vergat hij zijn verlatenheid en verloor zich in dromen. Maar in andere, helaas veelvuldiger tijden, was hij alleen met z'n doodstille schaduw en kon hij zijn eenzaamheid niet verbijten. Bloed brak zich baan uit zijn wondeloze lichaam en vergeefs zocht hij naar de warme oorsprong. Weke schimmelplantjes verwelkten in zijn adem en de avond viel als een blauw neerslag over de velden. Dan herinnerde hij zich dat de mensen hem dit alles hadden aangedaan en hij vergat de ogenblikken van mystieke vervoering. Hij ging zelfs veel verder en nauwkeurig omlijnd stelde hij vast: ik haat de levenden. Zo keerde hij zich in zijn eenzaamheid naar de doden en hij verlangde naar hun ijle aanwezigheid, hun koele streling. En in het meedogenloze denkvermogen nam dit verlangen bijna ondraagbare afmetingen aan. Hij zou de cipier willen wurgen en als hij een ogenblik de vrijheid herkreeg, zou hij dit benutten om het leven uit een vogel weg te branden, om het lijf te voelen verkillen in zijn handen, de hoornen snavel te verbrijzelen tussen zijn tanden. Hij wilde de bast van een boom rondom wegsnijden, om overal

door dood omringd te zijn. Vroeger, toen hij nog op school was, had hij met enkele vrienden een altaar van stenen gebouwd, diep in het bos, tussen struikgewas. En elke dag hadden ze een offer gebracht aan een vreemden God, elke dag een ander en een wreder. Het was hun na schooltijd een ritueel geworden, een spel van den duivel. Ze hadden hand in hand gedanst op de paukenslag van de dood, en knielden neer tot een verhit gebed, als regen op de vlammen ruiste. In deze cel herinnerde hij zich het eerste offer dat hij had gebracht; een kleine slang, glijdend gevonden tussen enkele natte stenen aan de oeverrand, waar hij met blote voeten ging. Nog voelde hij hoe het lichaam zich in pijnsiddering om zijn arm had gekromd en hoe het bloedgif sissend tussen de voegen van het altaar was weggedropen. Met een verbrande hand was hij thuisgekomen, uitgeput van de dans om het vuur, waarbij het bloed zelden binnen de aderen besloten bleef. De nachten van het offer kon hij niet slapen en lag zijn lichaam gemeerd aan de eeuwigheid. Dan verwachtte hij dat zijn vader midden in de nacht naar boven zou komen en geluidloos een deur zou openen, om hem te strelen over zijn gloeiende wangen. ‘Je begint langzamerhand man te worden, jongen’, zou hij zeggen, ‘wees voorzichtig’. Of aan de andere kant van de kamer, daar waar door een opening de donkere faunenspeelzaal van de zolder te zien was, zou zijn zusje het zo witte gordijn oplichten en zeggen: ‘Ik ben bang vannacht, wil je heel dicht bij me komen liggen in bed?’ En eens, toen hij uit bed was gestapt, en het zeil vreemd warm aanvoelde tegen zijn voeten, had hij haar zachtjes horen schreien in de gordijnen en was hij bang teruggevlucht. De volgende morgen had ze bij het ontbijt een rood beschreid gezicht gehad, en moeder had haar hoofd in de handen genomen, om haar lang en diep in de ogen te staren. Sedert dien was zijn zuster ergens anders gaan slapen. Het witte gordijn werd vervangen door een rood voorhang, waarachter hij nooit durfde kijken en waar het altijd stil was en broeiend als voor een onweer. Vlak nadien hielden ook de offerfeesten op, omdat de zoon van den dokter, die een blauwzwart anker op de borst getatoueerd droeg, dat hij bij elke plechtigheid ontblootte, plotseling stierf.

Toen hij ouder geworden in zijn geboorteplaats nog eens naar het altaar ging zoeken, was er niets dat restte. Op een afstand van enkele meters glansde de aanvang van een prikkeldraadversperring. Misschien ligt er hier of daar nog wel een steen onder het mos, verweerd en tandeloos, wellicht is er ergens een vergeeld karkas onder de struiken verborgen, dat als men het peinzend in de handen neemt, tot poeder uiteenvalt en verwaait. Dit zal dan alles moeten zijn wat er overbleef, behalve een vreemd vervoerend licht, dat schijnt achter elk oog en onuitblusselijk steeds opnieuw opvlamt.

En zo groeide in zijn gevangenschap weer het verlangen naar de vervoering van een feest, een dodelijk en bezwerend spel met slangen, vogels en vlinders. Met de dood diep weggeborgen in zijn handen zou

hij strelen, en kussend zou hij het vergif in andere lippen overbrengen, want elke dag drong zich de haat verstikkender op. Het ging door hem heen als de kringen in het water; de steen is gevallen en steeds verder en uitbundiger vertonen ze zich van het reeds gestorven hart. Al groter en wanstaltiger houdingen nemen ze aan, tot de uitersten vervloeien en in de oneindigheid van de dood. Men had het lichaam van hem weggenomen, vreemde handen hadden hem van de kostbare ballast bevrijd. Tenslotte had de dood zijn buit toch nog terug kunnen voeren naar de aarde. Hoe zou het zijn met de koele manen van haar handen en met haar wangen, die wit waren en doorzichtig als de morgennevel? Zouden haar haren glanzend zijn als water in zijn handen? Vergeefs stelde hij zich al deze vragen en langzaam drong het tot hem door, dat alleen een opengesloten graf de oplossing zou kunnen brengen. Slechts korte tijd had hij de dood haar lichaam ontnomen en nu was ze toch weer aan de aarde overgeleverd; nu werd ze sneeuw in zijn dodelijke omhelzing, als water zou ze zijn verlangen drenken en hem als morgennevels weer ontstijgen, tot ze na zijn dood samen zouden zijn, vlinder en bloem.

Terwijl hij aan dit alles dacht, was het bijna donker geworden. De duisternis sloop door het dichte venster naar binnen, huiverde aan de tralies en knaagde aan zijn voeten, het stenigde zijn slapen. Dit was de marteling die elke avond weerkeerde; het besef te weten dat zijn cel ineenkromp tot een absoluut niets. Het weten dat elke seconde het uitzicht vernauwde; boomgedrochten, beregende rijweg en heide, alles werd opgenomen en vervaagde in het donker. Maar nog dichter en dreigender kwam het nader, zodat hij niet meer wist waar het lichaam te bergen. Hij voelde hoe de natte duisternis zich donker ophoopte aan zijn borstkas. Hij voelde de angst zich benauwend opzetten in zijn keel. Het donker groeide van achter uit de muren, het stolde in zijn lichaam en het deed hem bijna onhoorbaar een naam fluisteren, die toch weer verloren ging. Nog lang wankelde een venster van licht tussen deze twee werelden. En zoals hij daar lag, voelde hij de wondklaver met zijn vingertoppen. Hij hoefde nu nog niet met zijn tong langs de muren te gaan, dat kwam eerst later, als het overal nacht was en stil, en als de aarde zijn dorst overnam.

Roerloos lag zijn lichaam bij het venster, geradbraakt in de resten uitgemergeld licht, toen hij plotseling enkele flarden van een lied opving, luchte melodie in de avond. Een tedere, nog jonge vrouwestem zong bij de guitaar en het kon niet ver weg zijn. Zachte balsem druppelde de celwanden binnen, een streelregen op rillende lendenen; niet langer was hij offerdier, doch in vervoering zat hij te luisteren naar de vrouw die zong ergens tussen hemel en aarde, een vreemde sterrenlichte melodie, waarbij het lied zijn oorsprong verloor en voortdreef op de onbestemde branding van de nacht: een vlucht opgejaagde zangvogels die verzwierf. Zo was het lied, en het hield aan en het zong zich vrij van de aarde en het was licht en zwevend in de ziel, klanken die stoeiden in de avond.

En lang vergat hij dat het lied door een levende gezongen was. Maar morgen zou alles weer vergeten zijn; soldaten zouden komen exerceren op de heide, kanonnen worden opgesteld en bevelen uitgevoerd. Hij zou het alles aanzien en emaar verlangen ook bevolen te worden en dan zou hij misschien zijn hand in de schimmel aan de wanden voelen, of hij zou het nummer zien, op de rug van een verdwijnende cipier, die zijn voedsel had gebracht en nu de grendels knarsend naar voren schoof. Kort daarop zou de avond weerkomen, terwijl de daggeluiden nog wegzwierven in zijn oren en mee gingen ruisen met zijn bloed, tot alles om hem heen dodelijk stil zou zijn, een stilte waarin soms nog een stap weerklonk die nader scheen te komen, doch die zonder aarzelen zijn deur voorbijging, om nooit weer terug te keren. Dan stokte het bonzen weer in de keel en vervaagde het gelaat dat in zijn verwachting reeds geschapen was. Soms waren er ook wel andere geluiden geweest, maar die behoorden bij de nacht: de kreet van een avondlijk dier dat op roof uit was en zijn prooi triomphantelijk op de rug sprong; samen zwierven ze dan als één schim door de nacht, terwijl het vermorste bloed warme sporen achterliet in het zand, waar in de morgen niets meer van te zien mocht zijn. Ook op dat ogenblik, toen de laatste accoorden door hem waren uitgebuit en 't meisje misschien peinzend uitzag over de heide, waren andere geluiden opgeklonken, als het adembenemend geknars van een veer, die te ver wordt opgewonden en breekt. Het had vlakbij geklonken en toen hij zijn hoofd heel dicht aan de celwand te luisteren legde, was het mee gaan trillen in zijn oren, omdat het ergens heel diep in zijn hersenen plaats vond. Het was bijna geweest als het teruglopen van de tijd. Daarna was het weer stil geworden, zo stil dat hij gevreesd had te zullen sterven en in het donker de aanwezigheid van de dood niet bemerkte. Dan leek er later een zacht schuifelen te zijn aan de wanden, een bijna onmerkbaar op en neer gaan van vingertoppen in de zwijgende schimmel, als het langzame schrijden van voeten over gewijde aarde, een zacht gesprek van bladeren met de lentenacht. En hij had de handen om zijn warme adem gebogen, als een schelp, om het ruisen er in besloten te houden en zijn ogen gesloten. Strelende engelen waren neergedaald uit de hemel en hadden hem toegevouwen binnen hun vleugels, die zacht waren en warm van beloften. Maar toen zij zich zingende wilden verheffen, was plotseling het geluid weer teruggekomen en 't had geklonken als een aanhoudende ontploffing in het luchtledig van een glazen stolp. De ogen had hij moeten openen, om te zien dat alles donker was om hem heen. Er trilde een flauw geknars van kettingen aan de wanden, die schenen te lopen over een hemelhoge katrol; daar tussen door klonk het gekreun van een hese stem, die van een mens moest komen en gedempt werd in rode kussens. In een andere hoek lag een beest onzichtbaar weggehurkt te hijgen, zodat zijn warme adem in de koelte walmde. Roosogen ontbloeiden aan zijn slapen en in dezelfde hoek, iets meer naar boven, klonken de korte

tikken van staal tegen staal, en daarna het wegstervende sissen van verhit ijzer, dat langzaam in vlees afkoelt. Rauwe kreten weerklonken, met daartussen door hoongelach en een gedempt applaus van handen, doch ver boven alles uit de kreten. Voortdurend vreesde hij zijn eigen celdeur te horen opengaan, om in het licht van de stormlantaarn die ze bij zich droegen twee vermomde mannen te zien, rode maskers voor him gezichten, en het vuur in hun handen met het geplette ijzer; de brandlucht nog aan hun kleren. Toen voerde de slaap op zachte boten hem weg en hoger en deinender kwam de stem van de golfslag, totdat ze strandden op de exotische kusten van de droom, met onbekende vruchten en warme streelgewaden, die vreemde vrouwen droegen.

De slaap hield hem tot laat in de volgende morgen gevangen en toen hij ontwaakte was de cipier reeds lang verdwenen. Het water stond in de heldere lichtkring van het venster. Nog was het koeler dan zijn handen en in de aarden pot ontdekte hij de afdrukken van ontelbare vingers. In welke ronding hadden dagenlang zijn lippen gerust, en zou het de stem van zijn moeder zijn, die hem zacht aan het oor fluisterde? Buiten klonk een schot, en als antwoord begon een kleine vogelstem te zingen. De laatste banden die hem nog met de wereld verbonden hielden, verijlden in dit lied. De celwanden werden doorzichtig en bevreesd staarde hij z'n visioenen binnen. Maar waarom bleef de achterwand nu donker en ontwaarde hij vaag enkele lijnen van een lopend handschrift? Nooit eerder was dit er geweest en 't had vannacht ontstaan moeten zijn, misschien bevend door een gemartelde geschreven, of onhoorbaar door een sombere geestenhand. Het was een woordenspel dat hij niet begreep, en zodra hij de laatste letters gelezen had, waren de eerste reeds vergeten. Toen hij erover nadacht vonden zijn spelende vingers plotseling tussen bed en celwand een watje; het was bruindoortrokken en vaag omzweefd door een bijna sensuele geur van jodoform. Het kon niet anders, of het moest uit het oor van de cipier afkomstig zijn. Angstvallig verborg hij het in een geheime, halfdonkere plaats van de cel, waar hij het bijna niet terug zou kunnen vinden en voorzichtig streelden zijn handen het. Een halve dag later hoorde hij een verward gemompel bij de deur en een dichtschuiven van grendels. Men had waarschijnlijk vergeten te sluiten. Hij sprong op en door het kijkgat in de deur zag hij de gebogen gestalte van de cipier, en een ruw stuk hout, dat werd blootgelaten door het verband. De haat drong zich op in zijn keel.

Maar welke onvermoede drang deed hem eens op een koude namiddag het watje weer tussen zijn vingers nemen, om het lang en vrouwelijk teder aan zijn lippen te drukken?

Maandagavond heb ik hem weer ontmoet, in een smalle straat, waar hij door het licht waadde. Ik herinnerde mij dat het bijna altijd duister was in deze stegen, en dat mijn vader er gebukt moest gaan, om zich

niet te stoten aan de laaghangende uithangborden. Voor de rest was ik de omgeving vergeten, alleen wist ik nog dat in deze steeg de monding was van een straat, die verder liep naar een brug, waarover men de donkerder buurten in kon gaan. Aan de linkerhand moest men uitwijken voor een groot matglazen gebouw, dat enigszins naar voren sprong en er stond als verdwaald. Vroeger had men mij gezegd dat er concerten gegeven werden, maar avond aan avond had ik vergeefs staan wachten, hunkerend naar leven achter de doodstille glaswand. Langzaam liep hij voor me uit, hoekig en gekleed in een te donker pak; ik volgde aan de schaduwzijde van de huizen. Er brandde nooit licht in deze woningen. Soms zat er nog een oude vrouw ergens op een stoep zacht in zichzelf te praten, om de herinneringen niet te vergeten; of moest ik plotseling opzij springen voor een wankele stoel onder het venster, waar overdag misschien iemand uren achtereen roerloos had gezeten, maar die nu koud was en verlaten. Aan de overzijde was een blinde muur, ik vermoedde een pakhuisruimte; doch het liet zich niet raden, waar de ingang zich bevond.

Rechtsaf sloeg hij de weg in naar de brug en toen ik de straat overstak om hem te volgen, zag ik dat de uitdragerswinkel tegenover de monding was verdwenen; alleen de voorpui was nog blijven staan, erachter scheen alles ineengestort. Het grote etalageraam was wit geschilderd, achteloos met enkele brede verfstreken. Een blind gevoel van verlatenheid bekroop me, daarachter was alles leeg. In deze straat was het nog lichter en ik zag dat mijn handen van een verbijsterende witheid waren. De maan dreef in de drijfschaal van een venster, als een verwelkte bloem en achter de gordijnen, die slechts voor driekwart geopend hingen, verwachtte ik elk ogenblik een bruid te zien, die zich langzaam en voor mijn ogen zou ontkleden. De man voor me liep behoedzaam langs de randen van het licht en vaak leek het me toe alsof hij nog niet aan zijn eigen schaduw was gewend. Ik kon zijn ogen niet zien, maar ik vermoedde hoe ze op dat ogenblik moesten zijn, gekwetst en bijna brekelijk van tederte. De wind die over de daken viel en plotseling heviger op kwam zetten, bevrijdde me uit een spheer van doelloosheid. Ik was dankbaar voor de broze kou aan mijn slapen. Witte nevelgestalten hielden onhoorbaar gelijke pas met mijn voetstap, alsof ze niet durfden naderen. Ik huiverde voor hun koele aanraking en zag later hun aanwezigheid alleen nog in de ruiten, maar tallozer dan in werkelijkheid. Vaag vreesde ik dat de ander plotseling zou verdwijnen naar verten waar zijn sporen in konden sneeuwen en waar 't me onmogelijk werd hem te volgen; dat hij zou verijlen in de wind en strelend langs mijn handen komen, alsof hij geen oorsprong kende. Een nauw merkbare bocht in de straat maakte, dat de schaduwzijden aan de huizen verdwenen. In dit licht voelde ik mijn lichaam groeien. De stenen waarop ik ging, leken van geslepen glas en waren breekbaarder geworden. Ik herkende mezelf in een andere onwerkelijke wereld, die

bezit van mijn lichaam dreigde te nemen. Eindelijk kwamen we bij het glazen gebouw; het had de oogleden gesloten en glansde in een zware slaap. Boven viel nog wat rossig licht naar buiten, dat echter gauw weer oploste in het onverzadigbare zwart. In het huis, waar ik me tegen de muur aandrukte, begon iemand te schreien, zonder dat ik kon vaststellen of het een kind dan wel een vrouw was. Uitwijden durfde ik niet, want het licht speelde met mijn voeten en lokte me tot stil zijn met zachte namen. Met mijn lippen proefde ik de bedwelmende koelte en voordat mijn ogen in vervoering dichtvielen, zag ik hem even aarzelen, eer hij naar binnen ging door de uitgang, die in mijn dromen zilver werd. Een stilte had mij bevangen en toen ik ontwaakte stond de maan in het verlengde van mijn roerloos lichaam. Het venster aan mijn rechterhand was gedeeltelijk geopend en werd omhooggehouden door een maleis kinderkopje; het andere was geheel gesloten. Aarzelend stak ik mijn hand naar binnen; ik voelde hoe een doordringende warmte haar omsloot. Nu eerst zag ik dat de vensters tot matglas beslagen waren. Langzaam trok ik mijn armen terug naar het lichaam en bemerkte in 't voorbijgaan dat de gordijnen van leer waren en koud aanvoelden. Vlug trok ik enkele geheimzinnige tekens op het glas, zonder de betekenis te weten en vluchtte het licht in, doch het venster moet nog lang mijn verdwijnende gestalte hebben opgevangen en in zich bewaard. Zo tastte ik diep in het warme hart van de avond en vergleed in verten, die ik de mijne niet meer durfde noemen. In mijn slaapzware ogen hing nog een sluier van stervend licht te beven, en 't verwonderde me dat ik nog in mijn lichaam aanwezig was. Waren het mijn handen wel, die beefden in een vreemde kou? of mijn lippen die de rode mond verborgen hielden? Het glas huiverde van stilte en 't huis had ik achter gelaten, tot in zijn bloedvoegen eenzaam, met mijn vluchtende voetstap tot diep in 't dakgebint. Ik durfde mijn ogen niet opheffen in het geheim van een bijna donkere kamer, waar misschien een half vergaan beeld in een onbeslist spiegelgevecht gewikkeld was met zijn schaduw. Toen ik naar het huis tuurde, rees er nu en dan een heldere lichtschijn op achter het glas, die vervlamde en spoedig weer duister werd, als een doodstil lichtwonder in de zomernacht. De daad, waar ik bijna mijn gehele leven naar verlangd had, durfde ik ook nu weer niet ten uitvoer brengen. Hunkerend stond ik in de warme schaduw van het gebouw en de stemmen die me moed in moesten spreken, stierven reeds lang voor hun geboorte. Er was alleen dat aanhoudende bonsen in mijn keel, dat me nog angstiger maakte. Ik vreesde er reeds veel langer te staan dan ik dacht, toen ik plotseling zijn gebogen gestalte door een zijdeur naar buiten zag komen, om af te slaan naar de brug. De donkere boomschaduwen waarin hij liep, maakten hem volkomen onzichtbaar. Bliksemsnel volgde ik, en toen ik aarzelend even stilstond, bemerkte ik, dat zijn stappen zacht en sluipend waren, als voortgebracht door een onwereldlijke echo. Door de boomtoppen ontdekte ik dat er gedrochte-

lijke wolkengroepen aan de hemel kwamen, eilanden van licht, die ook weer verder dreven. Eindelijk, voorbij een lichtvenster zag ik hem gaan; hij was me ongeveer een steenworp voor gekomen en nog waagde ik het niet mijn stap te verhaasten. Had ik hem in het begin gevolgd om aan een onbepaald verlangen te voldoen, nu moest ik hem spreken, om na te gaan welk duister geheim er binnen de glaswand verborgen lag. Onbewust begon ik iets sneller te lopen en nadat we verschillende straten waren doorgegaan, waarin hij slechts eenmaal had omgekeken, liep ik onverwachts vlak naast hem. We spraken nog geen enkel woord, maar zijn adem was warm aan mijn slapen. Plotseling geurde het sterk naar bloemen, een vreemde geur die eigenlijk niet thuis hoorde in de nacht en die eenzaam aandeed. De wind boog zich om de hoek en ofschoon we hem volgden, heb ik nooit die geuren weer ontmoet. Zelfs aan de meest exotische vrouwen kon ik haar niet herkennen. Op lome zomeravondwinden dreef ze nooit als bloesems mijn open venster binnen. Toen ik opzij keek herkende ik duidelijk de trekken van zijn gezicht, zoals ze mij 's nachts in droom dikwijls verschenen waren. Boven zijn ogen was hij iets ingevallen en de schaduw die erin lag, ontmenselijkte bijna zijn gehele gezicht. Zachtjes nam hij me bij de hand en dadelijk ontstond er een grote vertrouwelijkheid tussen ons, die echter nog lang woordenloos bleef. Met mijn vingers voelde ik dat hij een ring droeg; het was het enige dat koud aanvoelde en mijn vingertoppen schrokken ervan. Een stilte lag in zijn ogen, die niet door woorden te verbreken scheen. Lang bleef hij staan tegen de leuning van de brug en tuurde naar de bovenverdieping van een huis aan één der grachten. Doch er was geen bewegen van schimmen en de gordijnen bleven gesloten. Daarna trok hij me de donkere steegdiepten in, waar zijn ogen onzichtbaar voor me werden. Alleen door de warmte van ons lichaam stonden we nog met elkaar in verbinding. De geluiden van onze voetstap dreven gezamenlijk weg, de verten in, of stolden tegen de huizen. Achter ons groeide de duisternis onheilspellend. Ik begon moe te worden en met een bevende stem vertelde ik het hem. Het was het eerste woord dat tussen ons viel, en waarop het enige antwoord was, dat de greep om mijn hand vaster en bijna nog warmer werd. Plotseling vroeg ik hem, alsof hij me verantwoording schuldig was, wat hij gedaan had in het glazen gebouw. Even zweeg hij voor hij antwoord gaf:

‘Ik ben blij je terug te zien’, zei hij en raapte een afgevallen blad van de grond, om er zachtjes mee in de met schaduw geladen holte boven het rechteroog te wrijven. Ik durfde niets meer te zeggen, en mijn bleke lippen bleven pijnlijk gesloten. Een kleine wind begon op te zetten en dadelijk lagen de bomen in hun eerste ritselsiddering. De maannacht bleef tot hoog boven ons zijn eindeloze licht uitstralen en tegelijkertijd staarden we de hemel en de morgen in, die misschien beiden nog even ver van ons verwijderd waren als het bloeiende hart van een bloem. Plotseling liet hij me los en begon zacht te spreken, zodat

ik dichterbij moest komen om hem geheel te kunnen verstaan. Onze schouders raakten elkaar en onder het lopen ontstond een rhythme, dat onze lichamen in elkander over deed gaan. Vol spanning luisterde ik naar zijn bijna half ingehouden woorden, want hij vertelde van het gebouw, dat hij zoëven had verlaten. Het was een panopticum vol beelden, die enkel leefden door middel van hun roerloosheid; want een hartslag hadden ze nooit bezeten, of deze was al eeuwenlang verstild. Men vond er de verstarde uitbeelding van het leven of dodenmaskers, die verwrongen waren in hun uiterst vaarwel. Hij zei een vreemde verwantschap met al deze beelden te bezitten en dat het enige verschil misschien de ban van het bloed was, die onvermurwbaar elke seconde zijn banen brak. Ik bezag hem eens goed en bemerkte te doen te hebben met iemand, die al tijden rondzwierf aan de oevers van dit leven. Een vreemde ondefiniëerbare warmte vlak onder de huid scheen elk ogenblik naar buiten te zullen treden. Ook vertelde hij me, dat hij uit angst voor de levenden reeds eenmaal naar het kerkhof was gegaan om doden op te graven. Hij wilde dagenlang met hen alleen zijn om met hun knekelarmen een mystieke eenheid te bereiken. De dodelijke kou wilde hij met zijn lippen indrinken. Het haar had nog glanzend en in een scheiding op het hoofd gelegen, doch bij de eerste bedwelmende omarming was alles verwaaid en had het stof een bittere assmaak achtergelaten in zijn mond, die langzamerhand als dood in zijn bloed was opgelost. Verwonderd staarde ik hem aan en voelde een bijna heilige verering voor zijn moed. Graag zou ik op dezelfde manier met de doden omgaan, maar dan zou alles nog zachter moeten zijn en stiller. Het was onmogelijk me in te houden en verlangend smeekte ik hem of hij nog eens met mij naar het kerkhof zou willen gaan, om een blijvende beminde te zoeken, een gezellin tot zelfs lang na de dood. Mijn hand moet gehuiverd hebben toen ik deze woorden sprak, want het bloed stroomde verhittend door mijn lichaam. Enige zwijgende seconden van aarzeling verliepen, voordat hij toestemmend met het hoofd knikte en voorstelde meteen op weg te gaan. De eerstvolgende zijstraat sloegen we in en lieten de maan in halfverdronken toestand achter op het water. De golven speelden er zachtjes een medusahoofd van. Gelukkig was de verleiding opgeheven hem in de ogen te zien, want ik zou verstenen en dezelfde nacht nog buit en beminde worden. We liepen bijna de halve stad door, tot we aan een spoorlijn kwamen. Rode seinlichten gloeiden uit en aan boven de glinsterende rails. Midden boven de stad verhief zich een lichtend kruis, waarnaar mijn ogen staren bleven.

Een landweg leidde ons dieper de verlatenheid in. Ook in mijn lichaam voelde ik de stilte groeien en het beangstigde me. Voor mijn verlangen vond ik geen woorden meer, want niets was teder en bijna klankloos genoeg. Onverwachts greep hij me weer vast en met de andere hand wees hij in de verte.

‘Daar moeten we zijn’, sprak hij, doch mijn kleurloze ogen onder-

scheidden niets dan enkele teruggedrongen boomgroepen. In een duistere heesterrij, die zich rechts van ons uitstrekte, bleef een twijgensiddering gevangen. Af en toe haakten mijn handen spinrag, of trilden in ijskoude vochtplekken op het gebladerte. De dauw zette zich vast aan mijn wimpers, die parelgrijs geschitterd moeten hebben, toen hij mij voorzichtig de ogen droogde.

'Een man behoort niet te schreien', zei hij, 'doden wenen ook niet meer.'

Ik durfde niet meer ademen, uit vrees dat hij me alleen zou laten en plotseling onzichtbaar worden. Met mijn voeten liep ik in het natte gras, toen zijn ogen wezen naar streken waar ik het oosten vermoedde. Een doorzichtige sluier scheen over het water te hangen, als licht dat nog draalt in kleine meisjesogen.

'Daar is de dag', sprak hij, maar wat hij verder wilde zeggen, bleef onuitgesproken. Van zijn handen liep een bloeddorstige warmte naar me over. De gehele verdere weg werd gezwegen en langzaam werd ik me een loomte bewust, alsof ik over mijn gehele lichaam bloed zweette.

Nog onverwacht stonden we voor de roodkoperen kerkhofpoort. Nu eerst viel het me op hoe licht de nacht was, toen ik de graven verspreid onder de bomen zag liggen. De doden lagen hunkerend op onze komst te wachten. Maar wie zou uit dit land van leven de gesloten cirkel van het dodenrijk durven binnengaan? Voorzichtig klommen we over de poort en toen ik naar beneden sprong, voelde ik het marmer door mijn schoenzolen. Vlak voor mijn voeten stond een vaas met bloemen, halfverwelkt, al te wachten op de dood. Een niet te beredeneren angst maakte zich van mij meester en als ik zijn zachte hand niet gevoeld had, zou ik teruggevlucht zijn over het hek, de natte velden in. Gevoelloos glansden de witte bakstenen in het maanlicht. Een vogel vloog op voor mijn voeten en bleef krijsend enige tijd in wijde cirkels om mijn hoofd fladderen. Er stond nog een half verzakte zuil, overwoekerd door geel maanlicht en klimop. In de holte van mijn rug nestelde z'n warme hand en voor me lagen de doden, rij aan rij onder bedauwde kruisen, tot aan de lichtende horizon. Mijn voeten weigerden voort te gaan, en omdat ik geen andere uitvlucht kon bedenken, fluisterde ik hem onverstaanbaar iets in het oor en zei hem, alvast maar een begin met het graven te maken. Ademloos snelde ik de bouwval binnen, die me dadelijk in zijn uitgestorvenheid scheen op te nemen. Alles om me heen was zwart geblakerd en de maan verspiegelde er tot een koud levenloos gezicht, dat ik zou willen strelen. Bewegende schaduwen joegen me op de vlucht, doch ik struikelde over enkele opgestapelde en bijna verbrokkelde grafzerken. Koud vielen mijn wangen tegen een achteloos neergeworpen schedel, die ik huiverend in mijn handen nam, om met mijn mond de koele tanden te vinden. Achter de oogholten zag ik hoe donker het was en in de stenen vonden mijn vingertoppen bevend een gebar-

sten naam.

Doordringender klonk nu het geluid van vallende druppels water, die opgevangen schenen te worden in een glazen schelp. Het bracht me geheel tot rust en met een zakdoek veegde ik mijn natgeworden voorhoofd af. Aan de vermoeide wand waartegen mijn schouders leunden, werd ik een geur van vleermuizen gewaar. Langzaam dreven toen mijn ogen af, en ontwaarden in een nis een zwak en bijna verstorven lichtschijnsel. Ik richtte me op om de oorsprong te vinden, die tot diep in het mysterie van de bouwval moest voeren. Langs bijna losliggende en wankele stenen kon ik me oprichten aan de muur, waar de nis zijn wonden openlegde. Mijn lippen schuurden langs de wand; handen begrepen de hoogten niet, die ze bereiken konden. Ik scheen als door een plotselinge dood beroerd te zijn.

'Mijn God', fluisterde ik. Ik gebruikte geen woorden, doch was er me enkel van bewust dat ik dit op dat ogenblik gezegd moest hebben.

Het scheen me aardedonker toe. Ik zag niets meer; mijn ogen waren door de duisternis verstijfd. Doch blindelings werkte ik mij hogerop. Mijn ledematen die nergns meer houvast vonden, zogen zich vast aan de zoute muur. Langs mijn verticaal gerichte arm schoof ik opwaarts, tot ik plotseling het eerste begin van mijn voorhoofd gewaar werd, met daarboven het verwilderde, bezwete haar, een gelaat in doodsnood. Ik keek in de fictieve spiegel die elke stervende zich de laatste momenten voorhoudt, en waarin men zijn gehele verleden langzaam ziet vervluchtigen. Ik voelde de kou zich in mij opstapelen. De greep van mijn vingers verflauwde; één voor één lieten ze los, en met een korte slag viel ik achterover op de stenen.

Toen ik ontwaakte hing ik nog in dezelfde houding; er was niets gebeurd. Mijn hoofd bevond zich vlak voor de nis waarin wat flauw schijnsel scheen opgehoopt te liggen. Mijn adem werd zichtbaar in dit licht. Ik boog mijn lichaam gevaarlijk ver achterover, en zonder het te willen bevond ik mij plotseling tegenover een primitief en in steen gehouwen beeld van Maria. Tussen de beroete muren was deze verblindend schone figuur als door een wonder gespaard gebleven. En toen ik haar aanschouwde zag ik in hare devote ogen veel meer dan een mens eigenlijk zou mogen zien op deze aarde, en door al mijn leden voelde ik de beklemming van het schuldgevoel ontwaken.

Mijn wimpers werden hard en stijf; doch toen ik eindelijk, waanzinnig van eigen innerlijke kou, beschroomd mijn ogen afwendde, zag ik, schaduwachtig en onwerkelijk, een gebogen gestalte ver beneden me bij de graven, die verbeten wrikkend zijn spade tot diep in de weerloze aarde wrong.

Vol tegenzin liet ik me zakken, en toen ik eindelijk de koude veilige stenen weer onder mijn voeten gewaar werd, voelde ik plotseling op de bodem van mijn wezen een vreemde en onbedwingbare beweging ontstaan. Ik maakte mijn hals lang, boog mijn hoofd voorover en braakte

zo vol overgave, dat het wel leek alsof ik al mijn bloed, mijn longen en mijn nieren tegelijkertijd uit mijn lichaam stuwde.

Toen werd alles indrukwekkend stil om mij heen.

En sindsdien weet ik niets meer. Wij vallen eindeloos door een afgrond waar niets is dan de onheilspellende leegte. De hele wereld is waanzinnig, het hestaan is een leugen, alles is ledig en wijzelf drijven als een kleine, achterdochtige nevel door de mist van dit bestaan.

W.J. VAN DER MOLEN

Montmartre

voor Joh. van Deventer

En nog zie ik uw schilderij
en weet Parijs zoals het is:
een scheefgezakte huizenrij,
het asfalt triest van droefenis.

En op 't terras van een café,
de dichter met z'n slappe hoed,
die eeuwig peinst - un peu blasé -,
omdat hij eeuwig peinzen móet.

't Is of die straat de wereld sluit,
en even blijf ik weerloos staan
en zie dan plotsling ver vooruit:

Ik zie mezelf daar schichtig gaan
en hoor het natte knarsgeluid
van schoenen op de asfaltbaan.

JAN VREEKEN

Wisselspel der liefde

Dichterschap

Wat vrouwen preevlend en glimlachend lezen
ontvouwt een drogbeeld, dat verpulvren moet,
wanneer bezwerend, in onaardse gloed,
over mijn hart de droom komt opgerezen.

Maar dit gemis is mij een last voorgoed:
een dromer moet het minnespelen vrezen.
Het ligt in verzen nauweliks bewezen,
hoezeer het hunkerende hart verbloedt.

Mijn dichten is een kreet zonder verlangen,
een bange worsteling met tijd en God.
En mochten vrouwen aan mijn lippen hangen,
hoe zou ik breken met dit zinloos lot:
een hart, dat fluistert - in de dood gevangen -
woorden, als droppels in een zandsteengrot.

Anderszins

De najaarsmorgen is bedrukt en weegt
over de ommelanden van het hart.
En 't is de nevel, waaraan gìj ontsteegt,
die anderszins mìj in haar net verwart.

In 't ijle trillen van de sedertdien
vergeten struiken, het verlepte woud,
beweegt nog de adem van een broos stramien.
Maar het verstilt en legt zich, moe en oud.

Oud als dit hart, dat langzaam is gedoofd
en zo vergeefs na zijn verspeeld gerief -
maar nog verlangend, want het hart gelooft
blind in het wonder van uw weerkeer, lief....

Rondeel

Ik heb in liefde niet genoeg vertrouwen
om elke lente weer partij te zijn.
Want al te gauw moet men geluk berouwen
en blijft er enkel droesem van de wijn.

Wanneer het waar is, dat de liefde schijn
en schijn het wezen is van alle vrouwen,
kan ik de liefde niet genoeg wantrouwen,
al zou geen vrouw weig'ren van mij te zijn.

Doch binnen 't rasterwerk van plicht en trouw en
àl het andere dat ik ondermijn,
wil ik geen huizen meer op drijfzand bouwen.
In liefde heb ik niet genoeg vertrouwen
om elke lente weer partij te zijn.

Liefde is zand

Ik wil nu stil zijn, om het lied te horen
dat mijn geboorte met de dood verbindt
Zie, ik ben duizend jaar te laat geboren,
ik leef zo ernstig als een spelend kind.

Wacht niet Zephanja, als je mij bemint,
wanneer ik zing, kun jij mij niet bekoren;
ik heb de glimworm uit mijn hart verloren,
neem en vergeet waar je de liefde vindt.

Beminnen is: gelijk de zee bewegen,
want onze harten zijn het eeuwig strand.
Nabij de kustlijn voer mij Zephyr tegen
en mijn verlangen werd tot gloeiend zand.
Nu heb ik jou in allen liefgekregen,
de korrels glijden door mijn open hand.

Balans

Mijzelf een vreemde, ga ik langs de straten,
eenzelvig, met mijn eigen moe gebaar.
Een mist van twijfel hult mij in gevaar
en aldoor meet ik mij met nieuwe maten.

Want niet te weten, is aan kennis zwaar:
maakt het verschil, te minnen of te haten?
Ik blijf van God en duivelen verlaten
en word begraven als een bedelaar.

Wat jij verlangt, schijnt verder weggedreven
dan zomerwolken uit een stormgebied.
Ik kan je niets meer ten geschenke geven
dan een verregend en gerafeld lied.

Over de liefde is zoveel geschreven,
men leest de woorden en gelooft ze niet.

IWAN ALJAGOV

Poëet en dichter

Voortgaande mechanisatie van het menselijk leven pleegt hand in hand te gaan met ontluistering van zijn media, bijvoorbeeld van zijn ‘middel tot onderlinge verstandhouding’: de taal.

Ontluistering behoeft echter geenszins verarming te betekenen, men kan tenslotte van een park een sportterrein maken en daarbij het menselijk leven niet tekort doen: op een sportterrein kan men óók wandelen en zelfs 's avonds de maan bewonderen. Zo is er op de keper beschouwt tussen den sportsman, die zich gehaast en regelmatig om zijn veld heen beweegt, en den flaneur, die datzelfde, maar langzaam en onregelmatig, doet, weinig verschil. De hardloper mag den wandelaar voorraken, beiden komen van tijd tot tijd op dezelfde plaatsen, beiden lopen óm het lopen, of, ‘economisch’ gezegd: het doel van beider handeling is in de handeling zelf gelegen - zij zijn beiden doelloos, althans voor zover hun leven zich in parken of op sportterreinen afspeelt.

Maar al is hun levenshouding au fond dus blijkbaar dezelfde, er is een belangrijk verschil in tempo, en dit verschil is het dat het duidelijkst in hun taal tot uitdrukking komt. Ook buiten sportterrein en park zijn de taalverschillen merkbaar, doch kenmerkend worden zij eerst als zij elkaar op gemeenschappelijke, neutrale grond ontmoeten, bijvoorbeeld.... als zij verzen schrijven.

De kunstenaar is de bij uitstek ‘doelloze’ mens, hij streeft geen doelen na die, strikt genomen, buiten hemzelf gelegen zijn, zulks in flagrante tegenstelling tot den ‘normalen’ mens, die vrijwel altijd en over al een bedoeling (mee) heeft: rijk worden, of gelukkig enzovoort. Al zou men geneigd zijn, den kunstenaar steeds als het flaneurtype onder het mensdom te beschouwen, het is reeds gebleken, dat hij ook op andere wijze zijn doelloosheid kan botvieren.

En omdat de ‘Olympiade’ de bekroning is van het doelloze ogenblik van de ‘normale’ mens (was Berlijn niet de laatste plaats waar deze vriendschappelijke strijd is uitgevochten?), wil ik de zwevende basis der allegorie verlaten en mij stevig op de hellingen der Olympus zetten, door den verzenschrijvenden flaneur ‘poëet’, en den verzenschrijvenden sportman ‘dichter’ te noemen.

Wat is nu het kenmerkende verschil tussen de ‘poëtische’ en de ‘dichterlijke’ taal? Een tweetal verbeelden als vergelijkingsmateriaal zullen dit duidelijk maken.

Allereerst: ‘poëtisch’ - en iemand, die zich onomwonden als ‘Uw poëet’ aandient (op de wijze der huispoëten uit vroeger dagen) zal zich waarschijnlijk zonder bezwaar ook in de loop van dit opstel als zodanig laten qualificeren. Hier volgen dan de beginregels uit Bertus Aafjes' ‘In het Atrium der Vestalinnen’ (met andere fragmenten in 1945 door A.A. Balkema uitgegeven):

‘De dagen gaan als groote gouden rozen
Open en dicht, naar de luim van 't seizoen,
En in de stad, waar de minnaars verpozen,
Puilt uit de parken, als blauw vuur, het groen.
Zie, op de tafels van de minaressen
Glanst het geschenk van hun purperen wijn,
Om tevergeefs den hellen dorst te lessen
Van wie op aarde onverzadigbaar zijn.’

En hiernaast de eerste strofe van het ‘In memoriam Menno ter Braak en E. du Perron’ (Criterium October '45) van H.A. Gomperts:

‘Soms brengt de avondwind mij iets slechts.
Vannacht, voor ik mijn venster sloot,
stond plots de Vogel Verlies op mijn tafel, rechts.
en links stond de Vogel Dood.’

Ik heb deze fragmenten gekozen, omdat zij meesterlijke staaltjes van sfeertekening zijn - hoe tegengesteld hun inhoud ook moge zijn, elk fragment beoogt hetzelfde: met enkele woorden de sfeer van het gehele vers aan te duiden.

De ‘poëet’ Aafjes vergelijkt daartoe de werkelijkheid met andere beelden uit dezelfde werkelijkheid (dagen en rozen). De werkelijkheid van den ‘dichter’ Gomperts is de gerealiseerde onwerkelijkheid. Hij bedoelt niet: de dood is als een vogel en het verlies is als een vogel, want in dat geval had hij ter verduidelijking moeten spreken van b.v. ‘de grauwe vogel verliest’ en ‘de zwarte vogel dood’ of iets dergelijks. Neen, dit zìjn de Vogel Verlies en de Vogel Dood, de onwerkelijkheid is gerealiseerd. Maar zijn er dan ook niet vele ‘poëten’ die de Dood en het Verlies als mensen of dieren voorstellen? Inderdaad, Magere Hein, Kraaien, Pierlala en consorten verheugen zich in een grote belangstelling. Kenmerkend is voor hen echter niet hun v e r s c h i j n i n g , maar hun u i t e r l i j k : lang en mager, zwart, somber, vraatzuchtig, gluiperig enz.

Algebraïsch vindt men een onbekende door substitutie. Welnu, ik heb deze berekening in de vorige regels voor u gemaakt: Aafjes' taal is de taal der b i j v o e g e l i j k e n a a m w o o r d e n . In Gomperts taal ontbreekt deze woordsoort zo niet geheel dan toch vrijwel; blijkbaar heeft het bijwoord de omschrijvende functie op zich genomen.

In de taal worden een gedachte, een beeld, een gevoel, een sfeer of een situatie opgevoerd door zelfstandige naamwoorden en zelfstandige werkwoorden, maar hun juiste uitdrukking vinden deze onderwerpen toch eerst in de omschrijving door die woorden, die men met een nieuwe grammaticale term ‘omschrijvingswoorden’ zou willen samenvatten: bijvoeglijke naamwoorden en bijwoorden.

De werkelijkheid van den ‘poëet’ nu, is de werkelijkheid der zelfstandi-

ge naamwoorden en vanzelfsprekend zijn zijn dagen (soms) als ‘groote gouden rozen’, of (andermaal) als grijze asters. De ‘poëet’ spreekt klare taal; per slot van rekening is zijn werkelijkheid die van iedereen en men behoeft slechts een dichterlijke geest om te kuimen geloven dat rozen en dagen identiek zijn, nademaal zij beide ‘groot’ en ‘goud’ kunnen lijken. De waarde der vergelijking, en dat is een der voornaamste factoren van het gehele vers, is dus gelegen in de bijvoeglijke naamwoorden. Als zij goed gekozen zijn, is het vers geslaagd.

Maar Gomperts' werkelijkheid is alleen van hem, is alleen werkelijkheid zolang de lijst van het gedicht haar van de ‘alledaagse’ werkelijkheid kan scheiden. Iedere infiltratie daarvan is immers dodelijk voor deze realiteit van het zelfstandige werkwoord en zijn satellieten: de bijwoorden.

De intelligentie speelt bij den ‘dichter’ een veel grotere rol dan bij den ‘poëet’, die slechts passief behoeft af te wachten hoe op een gegeven ogenblik twee ‘normale’ realiteiten door de brug van het bijvoeglijke naamwoord verbonden worden. En deze brug wordt hem dan nog door zijn Muze - wier voortdurende aanwezigheid hij niet onder stoelen of banken steekt - ingefluisterd!

‘Er is geen brug’ - een der meest suggestieve gedichten van Hoornik (‘Angst’ uit de bundel ‘Steenen’) bevat deze regel en zij is kenmerkend voor den ‘dichter’. Geen brug, geen houvast, geen mogelijkheid om de algemene realiteit individualistisch te beleven. Onweerstaanbaar wordt de ‘dichter’ in zijn eigen werkelijkheid gedreven, ‘er is geen brug’ uit en naar deze gerealiseerde onwerkelijkheid, die alleen door de dichterlijke intelligentie bestaat. Het actieve element is dus voortdurend aanwezig, ook al is de actie negatief: spanning, als in de droom, waarin de dingen ‘tergend maar één meter gaan’. (Achterberg)

De actie is hoofdzaak, typerend is hóe de actie verloopt: het bijwoord dient ter nadere aanduiding. (Gomperts: de Vogel Verlies *stond plotseling rechts*. Achterberg: de schuit ging tergend maar één meter).

Het is duidelijk, dat bij het afmeten der twee ‘werkwijzen’ geen qualitatieve onderscheiding gemaakt is of kan worden. Ik heb getracht den lyricus Aafjes op cerebrale wijze te benaderen en dit is slechts mogelijk aan de hand van den ‘cerebralen’ dichter, in dit geval Gomperts. Er blijft, goddank, altijd een ruimte over waarin zich de wonderen afspelen, een ruimte, die niet cerebraal, maar hoogstens... ‘poëtisch’ beleefd kan worden.

Vanzelfsprekend zijn bij de hierboven geschetste verschijnselen oorzaak en gevolg zo nauw verbonden, dat van een onderscheiding nauwelijks sprake kan zijn. Zijn de lange haren en de vlinderdas tegenover het colbertcostume (iedere overeenkomst met de ‘werkelijkheid’ is purely coïncidental!) oorzaak of gevolg? Logisch lijkt: het laatste, maar het zou mij niet verwonderen als een zekere opgedrongen hardnekkigheid in het regelmatig verschonen van zijn zakdoeken, voor den ‘poëet’ fatale

gevolgen zou hebben.

Wij zullen ons moeten blijven vergenoegen met constateringen en hoogstens kunnen beklagen of toejuichen, dat zélfs Den Haag allengs meer sportvelden dan parken gaat tellen. Om van de woestijnen dan nog maar te zwijgen.

PAUL VAN 'T VEER

Het bramenpad

Ziet voor u een roodzandig pad
dat kronkelt door bramen en dat
in de bramen zijn einde vindt.
Boven de bramen de wind
en boven de wind knikt de wolk,
die vroeger, voor eeuwen, een volk
de wegen wees door de woestijn.
Hoog boven de wolk als een pijn
schreeuwt het heldere blauw van de lucht
en boven die lucht stroomt een zucht
die uit zuchten zich samenvouwt.
Geens mens raakt hier ooit mee vertrouwd
en ze vallen dus neer op het duin
met helmgras als haar op zijn kruin,
met het klein en roodzandig pad
het pad in de braamblaren, dat,
in weerwil van al wat men zegt,
een band vormt die goed is en hecht.

HUB. HUPPERTS

Uit ‘Lof van Utrecht’

Utrechtenaar

Voor A.B.

Ik kan niet anders dan van Utrecht spreken
bijna zo ernstig als een priester doet,
wanneer hij over het geheven Bloed
verlossing aanzegt: Zie, dìt is het teken.

Hoe heb ik dat vandaag pas zo vermoed,
nu voor wat spot mijn eerbied is bezweken;
en 't moest door jou zijn, bij mij neergestreken,
vogelvrij en verlamd van tegenspoed....

Weet je nog, dat ik straks aan 't venster even
de verre torenspits jou heb beschreven:
het beeld van Maarten met den bedelknaap?
Zie, 't kleed was Utrecht en dàt is gebleven.
Nu weet ik niets, schoner om voor te leven
dan dit reliek en jouw veilige slaap....

Lange nieuwstraat

Toen ik er woonde was ik nog een kind,
dat niemand beter kende dan de toren.
Die kon ik altijd zo mooi zingen horen;
en bij mijn spel was hij de trouwe vrind.

Dat kreeg dan soms een griezelig bekoren.
Hij speelde God of was de grijze Sint
of de Heer Jezus die 't stout schaapje vindt;
en Ik kroop weg tussen de riddersporen.

Na jaren - ik vergat het spel sindsdien
en woon allang, waar geen alomme blikken
meer hoog over de tuinmuur binnenzien -

kan ik soms schielijk van mijn werk opschrikken....
Dan wacht ik, wie weet, weèr den Heer misschien,
nu verzen mij, ach, al te zeer verstrikken.

‘Achter de klaas’[1)]

Wie hier den Dood wacht, hoort hem somtijds geeuwen
hoog door een galmgat; maar het deert hem niet.
Hij is een god, wien 't leeddoen haast verdriet,
de Dood, en slaapt de moede droom der eeuwen.

Vaak, achter 't hek van zijn omtuind gebied,
soezen de grijsaards en gebogen weeuwen
strooien het brood uit voor de donkre spreeuwen
die hij in de gewassen woning biedt.

En in de torens moet hij zelve toeven;
wie weet, onder de volle klokkentros,
die de' uren als gerijpte vrucht doet proeven.

Wie hier den Dood wacht, draagt soms weer een blos
en raakt van 't leven zonder veel bedroeven
als een zacht lied van stugge klepels los.

‘De koninck van Portugal’[2)]

Meer heeft geen mens met enig recht vernomen
dan dit wellicht historisch niemendal,
dat hier destijds een vorst van Portugal
spijs vond en drank en 's nachts een onderkomen.

Want niemand kent de sombere fantomen
van één die dicht - een zorgelijk geval -
die langs de geveltrappen rank en smal
desnoods de hemel in zou kunnen dromen.

Hij heeft de zaak van jongs af overwogen:
de duistre datum, 't minziek spel der ogen,
zoals dat en relief werd vastgelegd....

En naakt over een tere vrouw gebogen,
eénmaal, heeft hij ontsteld zijn naam gelogen:
‘Koning van Portugal’, heeft hij gezegd.

1) Achter de Nicolaïkerk bevindt zich het Bestedelingenhuis voor ouden van dagen.
2) Oude gevel aan de Voorstraat.

Oude gracht

De lange straten weerszij van het water:
armen, waar Utrechts kracht ligt opgekropt,
waar ergens warm zijn donkre polsslag klopt.
Hier bouwt het heden doelbewust zijn later.

En of des daags zich 't leven zò ontpopt
- er lokken winkels en het raadhuis staat er -,
dan dat bij nacht een zat student zijn kater
uitviert en luidkeels om zijn liefste tobt:

dìt is mijn stad -, zo wis als 'k nu mijzelven
herken in 't spiegelbeeld onder de werf.
Zie, men draagt naarstig graan in de gewelven.

O stad, soms droom ik: als ik in u sterf,
dat gij dan zò zult diep-uit krachten delven
uit vers na vers dat ik aan ù vererf.

Nieuwe gracht

De gracht is lomer dan haar eigen trachten.
Bomen buigen diepzinnig over haar.
Er schuiven algen wezenloos en zwaar
voorbij, als hun verzichtbaarde gedachten.

Soms slaakt des nachts de zwaan, die er 't gebaar
van Lohengrin nog wacht, zijn rauwe klachten;
maar meestal is 't het eigen doodsverwachten,
dat tot hen òpgrijnst als een grauw gevaar.

Doch sedert zò onheuglijke geslachten
staan er die bomen spieglend in de grachten,
dat 'k dacht aan mysten, schuilgaand in hun haar,

die zijn vertrouwd met engelen en machten
en wetten aan een stage dood hun krachten
en huivren niet, is hij eindelijk daar....

AD DEN BESTEN

Caryatide

Jerry liet den dokter uit, en waagde een vraag. ‘Is er nog hoop, dokter?’ - De dokter keerde zich naar hem om, nam bedachtzaam de lorgnet van zijn neus en keek hem peinzend aan. Misschien had hij die vraag niet reeds nu verwacht. ‘Nu je het zelf vraagt, Jerry’ - zei hij - ‘neen, ik geloof het niet. Ik geef hem nog hoogstens twee weken.’ En hij sloeg de hoge deur achter zich dicht.

De famulus streek zijn gestreepte jasje glad en zuohtte - bijna opgelucht. Hij was een beetje een zonderling, deze Jerry, wat geen wonder was in het huis van Lord Trowbridge. Hij was haast blij - niet omdat zijn meester nu zou sterven, want daarvoor was hij te lang bij hem in dienst, en je went aan elkaar, wanneer je lange tijd samen geweest bent. Hij was alleen maar opgelucht, omdat de dokter nu ook gezegd had, wat hij zelf al dagen lang meende te zien aankomen: dat Lord Trowbridge nu dood moest gaan. Hij zou dus nog één gast binnen moeten laten, dacht hij. - Ik heb al gezegd, dat hij een zonderling was. - En omdat die gast hoogstens twee weken op zich zou laten wachten, liep hij naar boven, ging op zijn tenen langs Lord Trowbridge's kamer en verdween om een hoek, tot hij in zijn kamer kwam. Misschien is ‘kamer’ wat te weinig gezegd, ik zou beter kunnen zeggen: zaal. Lord Trowbridge had zijn tweede rooksalon, die boven lag en te ver afgelegen, aan zijn butler gegeven. En zij hadden dat heel gewoon gevonden. Per slot waren hij en de Lord de mènsen op het kasteel, en hadden dus recht op kamers. De dienstboden en knechts woonden in de orangerie, die dertien kamers had en een keuken, groot genoeg dus voor zes man personeel.

Op zijn kamer dan, kleedde hij zich voor zijn laatste gast: de Dood. In rood en goud, de hoogste livrei. Eénmaal had hij zich slechts in rood en goud moeten kleden: toen Lord Trowbridge een partij gaf voor een Deense vrouw, die niet was gekomen. Maar omdat Jerry zich den Dood nu eenmaal voorstelde als een nog hoger Lord dan zijn meester, nòg hoger zelfs dan den Hertog van Kent, die hij op die partij òòk had aangekondigd, kleedde hij zich ook nu in rood en goud. Want toen hij nog een kleine jongen was, Jerry, had zijn moeder hem de sprookjes van Andersen verteld - en zo stelde hij zich de Dood nog altijd voor als een eerbiedwaardig oud man, met een lange baard, hoewel hij nu toch al ruim vijftig jaar was.

Hij bekeek zich lang en zorgvuldig in de hoge spiegel, streek denkbeeldige stofjes van zijn livrei, zette een nieuwe, gepoederde pruik op en nam zijn staf. Dan schreed hij naar de kamer van Lord Trowbridge.

Lord Trowbridge lag in zijn bed en glimlachte toen Jerry binnenkwam. ‘Zo, weet je het ook’, zei hij. ‘Mylord’ - zei Jerry - ‘de Gast kan vandaag komen, maar hij kan ook over twee weken komen’. ‘Juist’ - zei de Lord - ‘vandaag of over twee weken.... Jerry!’ ‘Jawel Mylord.’

‘Jerry, hoe oud ben ik nu?’ ‘Drie weken geleden bent u dertig geworden, Mylord.’ ‘Juist’ - zei Lord Trowbridge - ‘het is dus negen jaar geleden, dat ik naar Griekenland geweest ben - voor het eerst, Jerry?’ ‘Jawel, Mylord.’

‘Jerry, vóór de Gast komt, moet ik je nog een verhaal vertellen. Luister je?’ ‘Ik luister, Mylord.’

‘Jerry, toen ik nog een kleine jongen was, was mijn vader al een oud man. Jij hebt hem nooit gekend, want dat was vòòr jouw tijd. Hij is gestorven toen ik negen jaar was. Hij was een groot geleerde, Jerry. Hij kende zó goed Grieks, dat hij soms zelfs Grieks sprak. Tenminste, dat dacht ik toen. Hij zal wel hardop Homerus gelezen hebben. Ik heb ook Grieks geleerd, Jerry, maar ik weet nog maar twee woorden: “*μὴδεν ἀγᾶν*”, en ik ben vergeten wat ze betekenen. Toen ik in Griekenland was, heb ik er wel eens aan moeten denken, maar ik kon me nooit herinneren wat ze beduidden. Maar weet je, het is een soort spreuk van me geworden. Ze klinken wel mooi, die woorden.’

Jerry stond kaarsrecht aan het voeteneinde van het bed. Hij wist ook niet wat die woorden betekenden, maar ze klonken wel mooi, inderdaad. En hij dacht er aan, hoe lang dit verhaal zou duren. Hij werd al oud. Overigens, dacht hij, zou het wel weer dezelfde geschiedenis worden van die Griekse reis, hoe die auto het begeven had. Maar het werd een ander verhaal.

- ‘Voor mijn vader stierf, Jerry, vertelde hij mij wonderlijke verhalen van goden en godinnen, die in de bossen leefden. Eens nam hij me mee naar het bos, en ik zag Artemis, die op de herten joeg. Die nacht droomde ik van Artemis een snelle, lichte droom - en de volgende dag ging ik haar zoeken. Toen ik thuiskwam had ik haar niet gezien, maar in de bossen had ik jonge meisjes zien vluchten voor een lelijken ouden man met bokspoten. Hij speelde op een fluit - en dat was het wonderlijke, Jerry, hij blies een oud Engels wijsje, dat mijn vader altijd zo graag speelde. Toen ik thuiskwam, vroeg ik mijn vader, waarom ik Artemis nu niet had gezien. Ik zag dat hij schrok - het leek wel of hij bang was voor Artemis. En ik begreep niet, dat iemand bang kon zijn voor een vrouw. “Jongen”, - zei hij, want hij noemde me altijd “jongen”, en nooit “Chester”, zoals mijn moeder - “jongen, weet je dan niet, dat het een groot geluk is voor een mens, wanneer hij éénmaal Artemis heeft mogen zien, zonder dat zij het merkte? Als zij gemerkt had, dat jij haar toen hebt gezien, zou ze je meegenomen hebben, of ze zou je hebben gedood. Ga Artemis nooit zoeken, jongen. Zij is zeer schoon, maar zij is ook zeer wreed. Maar wat je nu hebt gezien is heel aardig: dat was Pan, die op de nymphen joeg. Want dit moet je onthouden, jongen: Artemis jaagt de hinden, maar Pan jaagt de nymphen.” Daarom zocht ik niet meer naar Artemis, maar Pan, die op mijn vader leek en Engelse melodieën floot, was me een vriend geworden - al had ik hem nooit gesproken.

Maar nadat mijn vader gestorven was, ging ik naar een kostschool, en in de bossen rond de school heb ik Pan nimmer zien jagen, wat ook geen wonder was, want hij leefde in de bossen rond Trowbridge.

Toen ik een en twintig geworden was, erfde ik de titel, het kasteel en het geld, en ging op reis naar Griekenland. Ik wilde het land zien waar Artemis en Pan geboren waren, waar de mensen halfgoden zijn en waar in de bergstromen de nymphen baden, die blanker en lokkender zijn dan de prachtigste vrouw.

Ik had juist myn verloving verbroken - ik was een vrij man, en dat was goed, want op de boot ontmoette ik een meisje - zo maar een meisje om me door de verveling van het niets-doen en de avondfeesten heen te helpen. Ik herinner mij niet hoe zij eruit zag. Maar 's nachts is het dek van een schip verlaten als een uitgestorven stad, en de zee onder de reling licht groen onder een bleke maan tot het einde der aarde. Voor wie dan geen vrouw naast zich weet zou het leven opgehouden hebben te bestaan - omdat de vrouw het leven maakt en breekt. Op de stoffige, Oosterse kaden van Athene heeft zij mij vaarwel gekust en ik heb haar nooit teruggezien - eerlijk gezegd heb ik ook geen moeite gedaan, haar weer te ontmoeten.

Er is geen land, Jerry, dat me zó is tegengevallen als Griekenland - tenminste: in de eerste tijd. Ik reisde naar alle bekende plaatsen - maar op Delos was een goed hotel en ik zag de godin van het eiland niet; en op de Olympus, waar vroeger de goden woonden, was het wolkenpaleis omgebouwd in een wintersportchalet, waar de champagne de nektar had vervangen. Nee - het is me bitter tegengevallen. En daarom ging ik maar weer naar Athene: het grote Victoria-hotel was Europees, luxueus en duur - 's avonds dansten er Spaanse en Russische vrouwen, gedecolleteerd als in Parijs, met Franse en Amerikaanse mannen, omdat zelfs dóór de stinkende achterbuurten van de Pyraeus heen Coty en de beschaving in Griekenland waren doorgedrongen. Per slot was ik jong en rijk, en het was crisis - waarom zou ik me niet verschaffen wat ik toch nemen kon? Ik had het recht, want ik had het geld. Maar het baatte me niet - ook een Victoriahotel gaat vervelen, en whiskey kan je in Engeland beter drinken.... En bovendien is Griekenland een belachelijk goedkoop land, en dat is geen wonder, want er valt niets te beleven.

Dat ik er toch wat beleefde, was eigenlijk louter toeval.

Ik had een vervelende week gehad in Athene. Eigenlijk had ik meestal de hele dag op mijn kamer gezeten - of gelegen, hoe je het wilt noemen - en was er alleen 's avonds afgekomen, wanneer het dansen begon in een van de grote zalen. Maar ook daarvan kreeg ik genoeg - en toen er een kleine week verlopen was, kwam er een avond dat ik geen zin had in dansen. En ik bleef op mijn kamer. Ik had eigenlijk nergens zin in - ik wilde alleen, dat ik terug was in Engeland, ik wilde zelfs wel,

dat mijn verloving niet verbroken was, hoewel ik haar niet meer uit kon staan. Daaraan, ik weet dat nog zo goed, daaraan lag ik te denken, toen het al avond begon te worden.

Ik moet toen in slaap gevallen zijn, want toen ik weer opkeek scheen de maan bleek in mijn kamer. Je hebt het misschien nooit geweten, Jerry, maar ik ben een zeer romantisch mens. En omdat de maan scheen, en het niet meer zo moordend heet was, stond ik op, sloeg de deuren open, en ging op het balcon staan. Ik zag telkens donkere vrouwen in lichte avondkleding het hotel in en uit gaan - maar iedere vrouw had een partner, en dus voelde ik me eenzaam, ik voelde me zo eenzaam..... Eenzaam-zijn is niet prettig, dat weet je, Jerry. Ik ging mijn kamer weer in en trok mijn rok aan. Ik wilde gaan dansen. Maar - zie je nu, dat ik een romantisch mens ben? - ik liep nog ééns het balcon op - en, je zult het niet geloven, het is haast een sprookje: toen ik me over de balustrade boog, zag ik een prachtige, jonge vrouw de deur van het hotel uitkomen. Zij liep alleen, en ze liep snel, en.... ze schreide. Tenminste, ze hield haar zakdoek voor haar ogen. Ze zag er zo lief uit, want haar avondjurk was mooi en wijd, en donker geel, en haar haar was zwart.

Wat zou jij gedaan hebben, Jerry? - Och, je had natuurlijk niets gedaan, je bent veel te nuchter, en bovendien is het de vraag, of je een goed gentleman geweest zou zijn. Ik deed wat iedere gentleman zou doen: ik rende naar beneden en liep haar na - om haar te troosten, natuurlijk, Jerry! Ik volgde haar een eind door de stad, maar zij liep zo snel, dat ik haar in een buitenwijk uit het oog verloor, plotseling. Ik was radeloos en ging haar zoeken. Maar ik verdwaalde, en kwam aan de rand van Athene.

Het was daar stil en donker. Toen ontdekte ik plotseling, dat de maan nog scheen. Maar die scheen heel anders dan toen ik wakker werd in het hotel - want zij scheen over witte gebouwen, die op een heuvel stonden. Als harde, witte vlekken stonden ze daar op de troosteloos kale aarde - er was verder niets, dan die witte vlekken tegen de zwarte, golvende achtergrond, en de doodstille, grijze maan daarboven. Ik wist, dat dat de tempels moesten zijn. Ik had de tempels bij Athene nog niet bekeken, want ik had in de rest van Griekenland al te veel aan sight-seeing gedaan. Zij zagen er zo koel uit, die marmeren tempels - en ik had het warm gekregen. Bovendien, dacht ik, er zal daar wel een kroegje in de buurt zijn, want wat is geschikter om een dancing van te maken dan een, door den een of anderen ouden God verlaten tempel? Ze hadden immers van de Olympus òòk een wintersportcentrum gemaakt? En daarom wandelde ik er heen.

Alles was er volkomen uitgestorven. Er waren geen café's, wat me tegen viel. Of eigenlijk: misschien viel het me wel mee.

Ik liep kalm langs de tempel. Ik was zelf ook stil geworden. En toen ik daar zo rustig liep, kwam ik bij een kleine tempel, met zuilen, die

geen gewone zuilen waren - het waren vrouwen, Jerry. Ze deden me denken aan de echte vrouwen van Griekenland, die wel met manden op hun hoofd lopen, manden, waarin zij hun etenswaren halen. Hoeveel van die vrouwen-zuilen er precies stonden, weet ik niet meer - ik weet alleen nog die ene.... o, die ene was zó schoon en zó statig als ik nog nimmer een vrouw gezien had. Zij was mooier dan de nymphen waarop ik Pan had zien jagen, ja, ze was zelfs nog mooier dan Artemis, die bij de beek rustte naast haar dode hert. Zij was heel bleek in het maanlicht, maar zij leefde. Ja, Jerry, zij leefde.

De maan stond aan de andere kant van de tempel, toen ik terugging. Athene was een dode, lege stad in nacht, en in het hotel was het dansen opgehouden. Ik heb die nacht niet veel geslapen - de caryatide bleef mij bij, want, eindelijk ingeslapen, droomde ik van haar, zoals ik nog nooit van een vrouw gedroomd had.

De volgende morgen wist ik, dat ik verliefd was op de vrouw die een caryatide is. Ik hoefde haar niet weer te zien - ik had genoeg aan het beeld dat ik van haar had gehouden: koninklijk en sterk. Drie dagen bleef ik op mijn kamer - ik was ziek, ik sliep en las, en dacht veel aan de caryatide. Maar de vierde avond ging ik naar beneden, naar de danszaal - en, Jerry, toen gebeurde het tweede wonder: ik zag de levende caryatide.

Er danste een vrouw, lang en statig, tussen de andere, die snel en beweeglijk waren. Zij was niet zoals de Griekse vrouwen: donker - zij was blond, en de vervolmaking van een Engelse.

Ik ging naar haar toe en vroeg haar ten dans. En ik vroeg haar méér dansen - ik geloof, dat wij eigenlijk de hele avond samen gedanst hebben. Zij vertelde mij, dat zij een Deense was - ik wist immers al dadelijk dat ze geen Griekse was, Jerry! Tegen het einde van de avond spraken wij af, dat we elkaar de volgende avond weer zouden ontmoeten.

Zij kwam, die volgende avond - en daarna kwam zij nog een paar avonden, tot zij een nacht bij mij bleef. Want wij waren van elkaar gaan houden, althans, dat dachten we. Ik houd nòg van haar.

Zij bleef die nacht. Maar toen ik de volgende ochtend wakker werd, was zij weg. Ik had het niet gemerkt in mijn slaap.

Het verhaal is kort, verder, Jerry. Ik kreeg haar adres, toevallig, en gaf een partij waarop ik haar genodigd had. Mar zij kwam niet. Zij is nooit meer gekomen. En ik merkte, dat er nog andere vrouwen zijn, die zijn als een caryatide. Maar zelfs een caryatide is een vrouw, en het koninklijke is alleen een fraai vernis. Allen zijn zij trouweloos, er is er geen die geeft. De man moet geven, maar de vrouw eist, meer dan de man geven kan, meer zelfs dan ik geven kan, al ben ik Lord Trowbridge. En als de Gast nu eens níet kwam, Jerry, dan zou ik wéér de caryatide gaan zoeken, tot ik de werkelijke gevonden had....!' -

Jerry stond kaarsrecht aan het voeteneinde van het bed. Hij had het verhaal niet goed begrepen. Hij had alleen begrepen, dat de Lord ver-

liefd geworden was op een vrouw van steen, en dat een vrouw van steen was gaan leven en met hem geslapen had.

En Jerry daalde de trap af, om de bedienden te gaan zeggen dat de Lord niet lang meer te leven had. Maar door het halfdonker van de trappenhall zag hij even de schim van een lichte vrouw naar boven snellen. Hij meende haar terug te roepen, maar toen hij omkeek, was zij verdwenen. Ik heb gedroomd, dacht de butler. Maar hij had niet gedroomd. 's Avonds ging hij den dokter voor naar Lord Trowbridges kamer. ‘Lord Trowbridge is in zijn slaap gestorven’, zei de dokter plechtig. En Jerry liet den dokter weer uit.

Maar bij de deur waagde hij een opmerking. ‘Dokter’ - zei hij - ‘ik heb altijd gedacht dat de Dood een eerbiedwaardig oud man was. Maar de Dood is een vrouw, dokter, ik weet het.’ De dokter, bij de deur, keerde zich naar hem om, nam de lorgnet van zijn neus en keek hem even strak aan. ‘De Dood was geen vrouw, Jerry - het waren vrouwen.’

Dan sloeg de hoge deur achter hem dicht.

WILLEM HIJMANS

[Nummer 9]

Wij dwalen, wij dwalen, langs bergen en langs dalen

In d'huydendaaghschen oegst van boeken ijl of ghail,
Zoekt myn, aal-duytsche pen, kort en goed waarheids heil.
T'maat-voeghlik vaers-gedicht (na taal-geleerdheids wenschen
Van ons verworden eews misdragen storting-menschen)
Meest liefkoost, boert of byt: van uylen valken maakt:
Haar cier-spraak zulk na kunst looft, dien haar herte laakt.

HERTSPIEGEL.

Er is, Broeders in Apollo, iets mis. En ik ben niet de eerste die dit constateert. Goddank. Het algemene gevoel van onzekerheid, de aarzeling en de twijfel zijn evenzoveel symptomen tot verandering, tot ruiterlijke erkenning.

Nog altijd ligt de weg voor ons open, maar nog altijd ook ligt zij verlaten en eenzaam onder de wisselende bewolking van Hollands wijdse hemel. Over de oorzaken die geleid hebben tot de door wilde rozen overwoekerde bouwval van het culturele leven, zijn wij het wel eens. En zij die pogen deze resten van een vermolmde cultuur tegen de totale ondergang te verdedigen, zijn als roependen in de woestijn. Waarschijnlijk terecht.

Zij vormen de achterhoede van een leger, dat zijn voorhoede mist. Maar zij zijn de enigen die nog iets te verdedigen hèbben! Het gevecht tegen windmolens is alleen maar belachelijk voor buitenstaanders, en niemand vergete, dat ieder op zijn beurt en op zijn tijd Don Quichotte of toeschouwer is.

De strijd ontleent zijn belangrijkheid niet altijd aan het resultaat, maar wel aan de idealen.

En daarom, broeders, is er iets mis. Wij vechten zèlfs niet meer tegen windmolens; de wapenrusting roest op zolder, en de weerstandsloze mijmering schijnt onze enige toekomst: Aensiet u swackheyt om u selven te verschoonen.

Wij hebben, om het symbolisch uit te drukken, met onze hoon over de verzetspoëzie, ons zelf gehoond. Wat er nog aan waarachtig levensgevoel in ons school, hebben wij terwille van de aesthetische dichter in ons, gesmoord.

Er is in dit eerste jaar na de bevrijding veel veranderd. Wie kennis nam van de literatuur tijdens de oorlogsjaren, moet zich over de, men zou haast zeggen: doelbewuste, ontwikkeingl in de nederlandse literatuur hebben verwonderd. Zonder weifeling zijn wij de weg van de minste weerstand gegaan, en in luttel tijds hebben onze dichters een poëzie geschapen, die van een bewonderenswaardige eenheid en eenvormigheid getuigt. Een eenheid van futloosheid, van epigonisme, van rederijkersen parnassientaal (las ik niet eén dezer dagen ergens over een maan die ‘horens’ krijgt!).

Wij zweven, broeders, wij zweven ergens buiten deze wereld, en wij willen blijkbaar niet beseffen dat er voor ons *nu* maar eén verblijf-

plaats is. Niet bij de goden, maar bij het gemartelde mensdom.

Wij hebben maar eén taak: die van het *gevecht*. Niet die van een verdediging van ruïnes, maar die van een voorhoede-gevecht om nieuwe waarden, *om een nieuw bewustzijn*.

Wat Marsman vòor twintig jaar tot de jonge dichters zei, geldt nu weer, met angstwekkende actualiteit: ‘De dichtkunst bloeit; mààr: de dichtkunst, die voor tien jaar óók bloeide. Maar dàt is òns werk niet; en er is geen enkel excuus voor de vaagheid en slapheid der jeugd; er is geen enkel excuus voor een crocus, die weigert te bloeien, omdat een zonnebloem anders en hooger bloeit. Ge wilt het voor-geslacht eeren: goed, maar ge eert hen slecht door hen na te volgen.’

Ook nu is de verschijning van een kleine bundel van Bloem belangrijker dan die van tien bundels van jonge dichters tezamen. Het is de *critiek* die deze poëzie tolereert, apprecieert zelfs, en die zo de continuatie mogelijk maakt. Er dient fel te worden opgetreden. Tegen het would-be-isme, tegen de pose, tegen de onwaarachtigheid, tegen de kernloosheid.

Hier ligt een taak voor de critiek. Op versgeploegde grond, waar alle onkruid gewied is, zàl een nieuwe poëzie bloeien. Van klaprozen en korenbloemen maalt men nu eenmaal geen meel. De oogst zal wellicht schraal zijn, maar er zal *graan* over de velden golven, goudgeel graan. Noeste arbeid, broeders in Apollo, een beleven van de problemen van de eigen tijd, studie van de buitenlandse en de eigenlandse oudere literatuur tot Hooft en Huygens, tot Anna Bijns en Jacob van Maerlant toe, dat tesamen met de ‘worsteling in eigen ziel’ zal ons van ons doelloos dwalen leiden naar de weg die voor ons ligt.

JAN PRAAS

Een Franse comedie

Het begint te schemeren. De gezichten worden vaag en de korte zinnen, die nu de een dan de ander spreekt, lijken vreemd en nutteloos en zonder betekenis. Vreemd en nutteloos en ik geloof niet aan het noodlot. Hij zegt een gravin. Men moet niet vragen. Een vleermuis vliegt laag over het terras. Mijn eerste succes. Het is wat koel. Vergeten. Iemand strijkt een lucifer af. Men wordt oud. Vrouwen. Daar is de avondster. De stilten worden langer en dieper en moeilijker te doorbreken. De marsch, die een der gasten met zijn nagels op de stoelleuning tikt, houdt plotseling op. Men wordt oud. Ergens in de verte dendert een trein voorbij.

Dan spreekt Niels Hartman en zo onverwacht dat allen er van schrikken. Een merkwaardige situatie. Het wordt een verhaal een van zijn verhalen ja een van zijn vele verhalen. Fijne kerel Hartman ja een tikje verwaand ja maar dat zijn wij allemaal. Een tikje slaperig en de punt van mijn sigaar is een raam waar laat nog licht brandt, vrouwen en warmte. Zijn stem is laag en eentonig, wat lusteloos ook. Zelfs hij. Men kan geen toneeleffecten maken. Een fijne kerel. Een merkwaardige situatie. Iemand kucht. Een stoel verschuift.

Het is niet zo lang geleden, misschien tien jaar zodat ik het mij nog goed kan herinneren. Alleen een paar details zijn mij ontglipt. Hun namen bijvoorbeeld, die weet ik niet meer. Maar ik weet nog wel de namen die zij in het stuk hadden en wat doen hun echte namen er toe. Zij heette Bella en hij Albert. Twee jonge mensen pas getrouwd en wanneer zij elkaar aankeken, glimlachten zij tegelijkertijd alsof iemand iets heel grappigs had gezegd. Nee dat is het niet het is iets anders, maar het is ontzettend moeilijk. Ik heb die glimlach vaak gezien in de tram en op straat en overal heb ik hem gezien en ik ben altijd bang geweest. Het is zo moeilijk te begrijpen. Tegen mij heeft ook eens iemand geglimlacht op diezelfde manier. Ik was toen nog jong en ik ging voor de spiegel staan, maar mijn das zat goed en er was niets bijzonders te zien. Ik geloof dat het een fout is in mijn constitutie, maar daar wilde ik het niet over hebben. Bob vertelde aan tafel hoe hij op de première plotseling een stuk van zijn rol vergeten was en er was iets met de souffleur en hoe hij zich er uit redde en Lily vertelde ook iets om te lachen. Ik zal jullie vertellen hoe ik een rol gespeeld heb in een stuk dat mij volmaakt onbekend was en dat ik nog nooit onder de oogen had gehad.

Het wordt steeds donkerder en een zware geur van bloemen uit de tuin. Vrouwen en warmte. Maar het wordt koeler en de lucht is zo klaar en mooi. Altijd wat anders en heel schel en lang komt het fluiten van de trein in de verte. Schel en lang en zo moe en zo mooi. Ik was op weg naar Brussel. Ik ging per auto, maar het sneeuwde en het sneeuwde steeds meer en ik kon tenslotte niet verder en ik was gedwongen een paar dagen in een klein provinciestadje door te brengen. Het was er

vervelend en koud en ongezellig. Niemand om mee te praten en alleen de sneeuw. Alsof er niet anders bestond. Ik dronk een kruik jenever en ik ging naar bed en de volgende dag weer de sneeuw en ik hoorde dat er een toneelvereniging was. Ze hadden ontdekt wie ik was en wilde ik niet iets voordragen. Ik zei nee want ik had hoofdpijn en ik zou het anders ook niet gedaan hebben. Maar zij waren erg verlegen en hun naïeve bewondering fleurde mij wat op. Zij zeiden dat er vanavond een stuk werd opgevoerd. Ik kende het niet en ik weet de titel niet meer. Zij zeiden dat het erg mooi was en het was erg leuk en ik beloofde te zullen komen. Ik deelde autogrammen uit. Ze draalden nog wat. Ik vertelde een paar oude anecdoten waar ze heel hard om lachten. Toen gingen zij weg.

De opvoering vond plaats in een kleine rechthoekige zaal, kaal en somber als een gevangenis. Het was een gymnastieklokaal dat zij voor de gelegenheid gehuurd hadden. Het licht was hard. Achterin stonden paarden en bruggen. Er was veel geschuif van stoelen en gefluister en er keken voortdurend mensen naar mij om. Ik stond op en ging achter het toneel kijken hoe het daar vlotte. Er heerste een nerveuse stemming. Het was benauwd en er liepen mensen op en neer en men riep naar elkaar en naar de kapper of de souffleur. Iemand viel over een kist. Iemand herhaalde een paar maal een woord dat ik niet verstond. Het was gelukkig een modern stuk. Ik houd niet van klassieke stukken, hoewel ik daarin juist mijn grootste successen heb behaald. Een meisje lachte schel. Ik raakte in gesprek met een man die zei dat hij eens met mij had samengewerkt, maar ik kon het mij niet herinneren. Men vergeet veel. Misschien wilde hij zich ook alleen maar opdringen, maar ik zei ja en juist en ja en plotseling merkte ik dat het stuk al aan de gang was. Ik ging in de coulissen staan om beter te kunnen zien, want ik had geen zin om de zaal in te gaan.

Het was een nette maar enigszins burgerlijke kamer. Geel en groen behang en een spiegel boven de schoorsteen en een paar goedkope fauteuils en de onvermijdelijke canapé. Koeien aan een sloot met een molen en foto's op de schoorsteenmantel en kussens en een vrouw met één borst bloot en heel onverwacht een landschap van Van Gogh. Bij de canapé een boekenrek met franse en engelse boeken en penguins en veel bloemen. Een jonge vrouw en een jonge man noemden elkaar Albert en Bella, zoals ik al zei, en ze praatten samen ergens over. Het was niet bijster interessant maar zij had een lieve stem en hij was een jong advokaat. Chéri en liefste of vrouwtje. Het was een franse comedie. Ze kusten elkaar. Je ogen. Wat zullen wij eten vandaag. Zij glimlachten. Bella. En vanavond zullen wij uitgaan. Muziek en jij trekt die japon aan die ik je met kerstmis gegeven heb. Ja. Het is zo heerlijk. Vrouwtje. Als wij rijk zijn. Ja. Hij heeft het met een gordijnkoord gedaan. Chéri. Als wij rijk zijn. Ik moet steeds naar je kijken. Liefste. Ja. Je wordt een beroemdheid. Je japon. Een gordijnkoord. Als wij rijk zijn. Albert

en mijn lieve suikerbeestje en ja poes en plotseling zei iemand vlak achter mij kom jij moet op.

Ja jij. Gauw nu en ik wendde mij om, maar iemand gaf mij een duw en voor ik het wist stond ik midden op het toneel. Midden op het toneel ja vlak tegenover Bella en Albert. Ik keek naar die plaats waar ik zojuist nog gestaan had en ik zag een verschrikt gezicht en nog een verschrikt gezicht er achter. Een belachelijke vergissing natuurlijk. Maar wat moest ik doen ik kon niet zomaar weglopen nee ik kon niet weglopen, ik moest iets doen. Achter de coulissen werd hevig gefluisterd. Ik hoorde iemand giechelen. Ik keek naar de souffleur maar die keek met grote ogen terug. Ik moest iets doen spelen, een paar woorden zeggen en weer af. Hier is de krant mevrouw ik ben de bediende nee ik heb geen krant de post nee mijnheer dinges heeft juist opgebeld en de bridge gaat niet door nee ik zie er veel te netjes uit nee een heer een heer en zij keken mij voortdurend aan. En de zaal, de zaal en ik moest nu wat zeggen. Heb ik de eer en natuurlijk ik ben een advokaat, ik ben een beroemd advokaat die op doorreis is ja en ze begrepen het en ik kuste haar de hand, want het was een frans stuk. Ik kuste haar de hand een man van de wereld en ik heb gehoord van die zaak ja met een gordijnkoord heeft hij haar geworgd. Afschuwelijk ja en u neemt de verdediging dus op zich. Zo zo en ja ja een geruchtmakende affaire. Er wordt veel over gesproken ja de crime passionel wordt steeds zeldzamer. Wel, het is een grote kans voor u. Ik ben, zoals gezegd, op doorreis. Ik wilde u alleen even succes wensen en een crime passionel is het begin van elke grote carrière ja als u het maar handig aanpakt. Ik heb u toevallig eens horen pleiten, een onbelangrijke zaak maar ik geloof dat u talent hebt en nu kan ik opstaan en nogmaals succes wensen en haar de hand kussen hoe heet dat parfum toch weer en dan kan ik verdwijnen. Dat had ik er knap afgebracht en ik zag de souffleur glimlachen en ik dacht de idioot die mij het toneel heeft opgeduwd en was het een vergissing of wat was het, maar ik had mij er handig uitgered en ik keek naar Bella. Zij had wel een knap gezichtje vond ik, maar popperig en onbeduidend en zij had een lelijke trek om haar mond en toch ergerde ik mij een beetje dat ik dat parfum niet thuis kon brengen, maar plotseling merkte ik dat ik iets te lang naar haar had gekeken toen Albert vroeg of ik een cognacje met hem wilde drinken. Ik had dadelijk weg moeten gaan bij succes, dan was alles goed geweest, maar er was een kleine pauze en iemand moest iets zeggen. Maar wat deed het er eigenlijk toe ik was op doorreis had ik gezegd en een cognacje natuurlijk ja een cognacje en ik kon elk ogenblik opstaan en zeggen dat ik weg moest mijn trein gaat om zo en zo laat. Natuurlijk moest ik op mijn qui-vive zijn, want het was een kleine bijrol die ik geschapen had een episode en ik moest mij binnen een zekere tijdslimiet houden wilde ik mijn vondst niet weer bederven en dat zou jammer zijn en misschien was het toch beter geweest als ik het cognacje geweigerd had ik heb haast.

Dat was waarschijnlijk ook het antwoord dat Albert verwacht had en zijn vraag was alleen maar een hint, maar misschien was het juist daarom dat ik ja zei. Ik heb geen hints nodig van jongelieden die pas komen kijken en ik weet zelf het beste wat mij te doen staat en misschien was het ook alleen maar het plezier in mijn eigen vindingrijkheid en in mijn creatie, een plezier waarvan ik nog even wilde genieten. Ja dat was het geloof ik, want ik beheerste de situatie nietwaar ik kon doen wat ik wilde en ik was op doorreis, ik kon een minuut meer of een minuut minder blijven als ik de grens maar in acht hield en ik mocht natuurlijk niets belangrijks zeggen. Maar hoe zou ik iets belangrijks kunnen zeggen wanneer ik de inhoud van het stuk niet kende ja hoe zou ik en ik voelde dat ik vrolijk werd, een lichte vrolijkheid die mijn gehele lichaam doortintelde tot in de vingertoppen toe. Ik liet mij in een van de goedkope fauteuils vallen. Ik zei iets leuks uit een ander toneelstuk en ik hoorde de zaal lachen. Ik babbelde wat en ik stak op mijn gemak een sigaar op en het speet mij alleen dat de cognac geen echte cognac was maar koude thee.

Ik zag een man tussen de coulissen staan die tekens gaf en zijn hoofd heen en weer bewoog en ik hoorde de souffleur iets zeggen, maar ik verstond niet wat. Het interesseerde mij trouwens niet. Ik had in geen twee maanden gespeeld en ik luisterde geboeid naar mijn eigen stem, zoals altijd wanneer ik toneelspeel en hoewel ik niets van belang zei. Het weer en een paar advokatengrappen die ik eens had opgedaan en complimenten en nog een paar banaliteiten. Soms lachte ik om wat ik zelf zei, maar dat hoorde zo bij mijn rol. De anderen lachten niet, maar dat was te begrijpen en ik nam het ze niet kwalijk dat ze niet lachten. Zij hadden nog niet veel toneelervaring jonge mensen en de machinerie van hun verhaal was gestoord en zij konden zich niet zo snel aanpassen en, hoe onwaarschijnlijk het ook klinken moge, misschien was dat ook een van de redenen waarom ik mij nog niet terugtrok. Ja dat was ook een van de redenen. Niet uit kwaadaardigheid nee ik geloof niet dat het uit kwaadaardigheid was, maar ik begon een welhaast wetenschappelijk belang in de situatie te stellen, ofschoon het moeilijk te zeggen is of mijn belangstelling de rollen van Albert en Bella zelf gold dan wel de wijze waarop zij die rollen vervulden, vooral ook met betrekking tot mij. En het stuk zelf hoe het bedoeld was, wiens plaats ik eigenlijk had ingenomen en wat had hij moeten zeggen, wat waren zijn mogelijkheden. Albert een advokaat ja jong ja en een proces of had ik zelf het belang daarvan teveel opgeblazen, misschien speelde het geen rol verder. Dat zou jammer zijn, want het gordijnkoord hield mij om de een of andere reden zeer bezig. Als wij rijk zijn. Muziek en ja japon en kerstmis. Het is zo heerlijk, maar het gordijnkoord. Ja het gordijnkoord. Ik wist het niet maar ik vond het jammer dat Bella niet interessanter was zeker zij was knap, oppervlakkig gezien ten minste, maar er ging weinig van haar uit een schaakstuk nee geen spirit. Zij

had nog zo goed als niets gezegd, alleeen knikte zij af en toe en keek mij ernstig aan met haar grote poppenogen. Zoals kinderen soms kunnen kijken ernstig en toch onnozel. Albert leek mij wat nerveus. Ik volgde met aandacht zijn gebaren en ik zag hoe hij herhaaldelijk met zijn hand over zijn revers streek steeds dezelfde beweging. Eenmaal stootte hij zich tegen de tafel. Mag ik u nog een cognacje presenteren toen ik even zweeg. Zijn stem klonk aarzelend en tegelijk een beetje geïrriteerd. Niet erg vindingrijk. Bovendien had ik mijn glas nog niet leeg. Ik dronk het leeg. Een cognacje maar natuurlijk man een cognacje nog wel drie. Heel joviaal en zelfverzekerd en een beetje neerbuigend, de oudere advokaat die op het toppunt van zijn carrière staat tegenover een jonge collega. Hij bleef een ogenblik stokstijf staan alsof hij mij niet begrepen had stokstijf. Nog wel drie herhaalde ik en toen ging hij langzaam naar het buffet. Ik keek Bella aan. Zij sloeg haar ogen neer. Ik tipte de as van mijn sigaar. Plotseling merkte ik dat het opvallend stil geworden was achter het toneel en ik zag niemand achter de coulissen. Ook de souffleur was verdwenen het hokje leeg. Opvallend stil. Albert bracht mij het glas en zei zacht en smekend bijna waarom bent u niet gegaan waarom. Ik schrok. Dat was ik vergeten ja ik was het vergeten nog wel drie. Ja maar tenslotte kon ik altijd nog weg, wat doet het er toe, straks kunnen zij weer doorgaan het stuk zal toch wel niet de moeite waard zijn en wat doet het er toe dat het vijf minuten langer duurt. Ik dacht scherp na. Misschien kon ik mijn rol nog wat uitbreiden dat zou interessant zijn ja dat zou de kroon op het werk zetten o natuurlijk ja het moest een bijrolletje blijven, maar als ik de mogelijkheden maar begreep en waar het stuk heen wilde. Aardig vrouwtje heb je zei ik luid en om iets te zeggen. Ja. Wat had de man moeten zeggen wiens plaatsvervanger ik ben. Hij moet op mij geleken hebben, anders had men mij niet voor hem aangezien of was het boos opzet. Charmant werkelijk charmant. Ja. Als ik jou was zou ik wel enthousiater zijn over zo'n vrouw dan ja en ja en zo'n mooie naam Bella en ja en ja. Vrouwen horen graag complimentjes ook van haar eigen man. Ik mag toch wel je zeggen nietwaar. Ik ben zoveel ouder en ik heb mijn carrière al achter de rug nu ja nog niet helemaal achter de rug misschien, maar jij begint de jouwe pas. Bovendien heb ik veel belangstelling voor je. Dat heb ik al gezegd. Ik voel me alsof ik je vader ben. Jullie vader. Vader herhaalde ik nog eens met nadruk en ik lachte. Ik zag dat Bella snel opkeek. Bella, Albert en het is zo heerlijk. Gezondheid en succes. Succes. Wij klonken. Albert morste een beetje. Het smaakte afschuwelijk.

Ik dacht zou ik nu maar gaan, maar plotseling schoot mij weer het parfum te binnen en ik voelde dat er iets ontbrak. Ik zag weer hun glimlach tegelijkertijd toen zij elkaar aankeken en nee ik kon nog niet gaan. Medeplichtig dacht ik, maar ik wist zelf niet wat ik met dat woord bedoelde. Ik drukte mijn sigaar uit en stak een sigaret op. Medeplich-

tig. Ik bood Albert ook een sigaret aan, maar hij weigerde. Ik glimlachte. Ik bleef intussen praten omdat ik bang was dat hij mij een derde cognacje zou aanbieden. Ik merkte dat zijn bewegingen steeds schichtiger werden en ik had er een vreemd plezier in om hem te observeren, maar Bella bleef ogenschijnlijk rustig zitten, stil en enigszins ineengedoken. Ja poes. Zij had tot dusver nog niet veel gezegd en ik wendde mij nu tot haar en ik begon een gesprek met haar. Zij antwoordde eerst heel kort ja en nee, maar langzamerhand werden haar antwoorden langer en zekerder en zij had, zoals ik al zei, een aardige stem. Zij keek mij voortdurend strak aan alsof zij bang was dat er iets mis zou gaan wanneer zij haar ogen van mij afliet. Alleen af en toe wierp zij een snelle blik naar Albert, die ik achter mij op het toneel heen en weer hoorde lopen met kleine onrustige stappen. Ik voelde mijn rol groeien in de situatie langzaam langzaam zich ontplooien en het was trouwens te laat begreep ik nu, ik kon er niet aan ontkomen en ik merkte plotseling dat ik er ook eigenlijk niet aan had willen ontkomen, misschien om het parfum en misschien ook om andere redenen. Ik zag alles nog niet scherp voor mij, maar ik wist dat het zich nu vanzelf verder zou ontwikkelen, het kon ook niet anders. Misschien was het de zaal, ik weet het niet. Het was doodstil in de zaal en onze woorden klonken scherp en helder en Bella die mij aankeek en het geluid van Alberts stappen, heen en weer. Ik nam een ongewone gespannenheid in mij waar en ik zei niets en zij antwoordde iets en ik dacht een pop wat jammer dat zij niet interessanter is en het was doodstil in de zaal en ook achter het toneel en er was niemand en Alberts stappen heen en weer.

Ik draaide mij om en Albert bleef staan, een beetje voorovergebogen alsof hij ieder ogenblik zou vallen. Wij keken hem aan en hij stond daar maar, een beetje voorovergebogen en hij streek met de hand over zijn revers. Ik kuchte en hij ging naar de tafel en verschoof een asbakje. Het was van porcelein met een hert er op. Zijn vingers waren lang en smal en erg wit. Bella begon iets te zeggen maar hield plotseling op. Ik vroeg waarom hij niet ging zitten. Hij liep naar de stoel tegenover mij. Ik begon iets te vertellen, iets grappigs, maar hij scheen het niet te begrijpen en keek recht voor zich uit en misschien was het trouwens niet zo grappig. Bella stond op en ging voor de spiegel haar haar doen. Ik zag nu dat zij ook een aardig figuur had, een beetje stijf alleen, maar plotseling zag ik in de spiegel weer haar ogen op mij gevestigd. Het was alsof ik mij iets herinnerde. Ik zei het gordijnkoord. Ja hij heeft het met een gordijnkoord gedaan. Hij schrok. Ik voelde dat hij schrok, maar ik keek voortdurend naar de spiegel en zij sloeg haar ogen niet neer. Ik wist dat hij ook naar de spiegel keek, maar zijn positie was zo dat hij alleen haar hoofd kon zien en niet haar ogen in de spiegel.

Dat gordijnkoord zei ik en ik onderging een vreemde voldoening toen

ik het zei. Ik ben tenslotte hier om de zaak met je te bespreken, nietwaar, en wij moeten de zaak van alle kanten bekijken. Je kunt er je carrière mee maken of niet, dat hangt er maar van af in hoeverre je je met hem kunt vereenzelvigen. Dat is de enige manier om een goed pleidooi te houden om je met hem te vereenzelvigen. Ik weet niet meer hoe hij heet, maar dat doet er niet toe. Natuurlijk is het moeilijk erg moeilijk, ik bedoel de psychologie. Jij zoudt niet in staat zijn om je eigen vrouw met een gordijnkoord te worgen nee daar zou je niet toe in staat zijn. Nee zei hij nee. Maar tenslotte is hij toch een man net als jij en ik. Maar de reden zei hij, er is geen reden. Nee inderdaad zei ik, daar had ik niet aan gedacht, maar men kan tenslotte nooit weten. Hij bewoog onrustig in zijn stoel. Ik zocht Bella's ogen. Zo op het eerste gezicht, zei ik, is er geen reden maar het leven is zeer gecompliceerd weet je, het is moeilijk een oordeel te vellen. Nee Bella is je nooit ontrouw geweest. Nee. Natuurlijk niet, waarom zou ze. Je bent jong en je glimlacht en de toekomst is vol geheimen. Je houdt toch van je man nietwaar Bella vroeg ik. Zij antwoordde kort ja en keek mij ernstig aan. Zie je het is zoals ik zei. Hij noemt je zijn suikerbeestje en misschien geeft hij je nog andere naampjes en dat klinkt lief en je houdt van hem. Het kan zijn dat het na de tiende keer minder lief klinkt maar in de liefde, zo heeft men mij gezegd, is elke keer de eerste keer ook de tiende. Het doet er dus niet toe dat hij tien keer suikerbeestje zegt en hij kan het nog tien keer zeggen suikerbeestje suikerbeestje suikerbeestje en hoewel je voelt dat het langzamerhand wat goedkoop wordt en om zo te zeggen meer wil zijn dan het is, lijkt het toch nog steeds lief omdat hij het zegt. Zo is het toch nietwaar ik begrijp het toch goed. Wanneer ik het woord gebruik klinkt het natuurlijk idioot, dat besef ik heel goed en wellicht had ik het beter niet kunnen noemen, maar ik moet de kwestie toch op de een of andere manier duidelijk maken. Intussen zou het misschien aardig zijn aardig ja om eens wat anders te horen al was het alleen maar om de verandering zelf. Strikt noodzakelijk is het natuurlijk niet, zoals niets in het leven strikt noodzakelijk is, maar als iemand eens zei ja als iemand je eens vergeleek met de Gioconda of met de Venus van Giorgione. Ik weet niet of je de Venus van Giorgione kent, maar het is een zeer mooie vrouw. En weet je Bella je bent werkelijk mooi. Vooral je ogen ja je ogen zij doen mij denken aan een dag op het Como-meer. Het stille water waar de zon in schijnt en de weerspiegeling van de witte villa's en het wiegen van de boot en de zon die in het water schijnt. Ben je wel eens in Italië geweest nee als wij rijk zijn ja natuurlijk als wij rijk zijn. O het is mooi in Italië en op het Como-meer bijzonder mooi. Maar soms kan het er ook stormen ja dat gebeurt er schuilen ongekende diepten onder de oppervlakte ja ik zie een vreemde hartstocht branden onder de stilte van je ogen en heb je dat wel eens gemerkt Albert. Ja ja natuurlijk hoe kan het anders het kan niet anders. Ik zweeg een ogenblik om adem te halen

want ik had tamelijk vlug gesproken. Albert zag erg bleek en zijn mond stond vreemd. Plotseling viel het mij weer op hoe stil het overal was doodstil en wij drieën alleen in de kamer met het geel en groen behang de stoelen de canapé, alleen en doodstil. En je mond zei ik. Ook over je mond zouden veel mooie en gepassioneerde dingen te zeggen zijn ja en ik ergerde mij een beetje omdat zij zulke lelijke lijnen om haar mond had. En toch was het ook wel prettig want het maakte mijn woorden in zekere zin gemakkelijker, hoewel het moeilijk te begrijpen is waarom. En ik luisterde ik luisterde scherp naar mijn eigen stem klaar en afgerond in de doodse stilte. Een koraal of een bloem of ook een vlam een verterende vlam ja een gevaarlijke mond, maar ongetwijfeld heeft Albert dit alles reeds gezegd. Misschien zijn er niet veel mannen die van gevaar houden, maar wanneer zo iemand toevallig op doorreis was en hij zei dat je een gevaarlijke mond had en hij zei nee nee ik wil liever over je oren spreken Bella want alles aan je is even bewonderenswaardig, vooral voor iemand die op doorreis is en straks weer weggaat. Ik zag dat Albert half uit zijn fauteuil overeind kwam en ik lachte hard. Ja je oren Bella je oren weet je zijn gemaakt om nooit gehoorde dingen in te fluisteren en wij moeten de zaak toch van alle kanten bekijken nietwaar Albert. Ik kan die dingen niet hardop noemen, want zij kunnen alleen gefluisterd worden ja alleen gefluisterd, maar het zijn zware en donkere dingen dieren geheimzinnige dieren uit de donkerte diep en zwaar uit het oerwoud dieren die kruipen en klimmen en loeren. Kun je je dat voorstellen Bella al die dieren in je oren en in je bloed die loeren en hijgend hijgend in je bloed kun je je dat voorstellen Bella en de korte klagende antwoorden die je zult geven woorden die je zelf niet verstaat en toch zo heerlijk zo heerlijk en zo warm en donker en je lippen Bella je lippen die opengaan en je ogen en het meer diep diep het wiegen van de wieren en de zwaarte en schaduwen van glijdende vissen heen en weer en warm en donker in de nacht in de diepte van je bloed Bella. Ja je kunt het je voorstellen want ik ken je dromen Bella de lianen van je armen in je dromen en het bonzen in de verte als op een gong en de zware gestalten en de nevels ja ik ken ze en het breken van de buffels door het struikgewas bonzen bonzen en het golven van de grond en de purperen nevels en heel hoog en eenzaam het zingen van een vogel. Ja je bent mooi Bella en gevaarlijk ja vooral voor een man die houdt van gevaar en het bonzen van de gong kent en die de woorden kan spreken die gonzend als horzels in het bloed kruipen. Ja Bella die mannen zijn er, maar je ontmoet ze niet iedere dag. Die mannen zijn er en soms ontmoet je ze wanneer zij toevallig op doorreis zijn ja het zijn meest oudere mannen die het leven kennen en veel gezien hebben en veel weten, jonge mannen hebben geen verstand van die dingen nee daar zijn zij te oppervlakkig voor. Zij denken dat de liefde een tennissen is met lieve woordjes en vrouwtjes en suikerbeestjes maar nee Bella je mond is

warm en vochtig en ik zie de scherpe glinstering van je tanden en je borst die op en neer gaat Bella zeg heeft iemand je wel eens gekust geen suikerkus maar werkelijk Bella ja zodat je alles vergeet zelfs hem die je kust Bella ja en alleen het wiegen van de wieren en de donkerte en de vreemde vissen en je armen als lianen in de nacht zeg Bella ja Bella ja.

Ik stond op en ging langzaam naar haar toe en zij steunde met een hand tegen de schoorsteenmantel en haar andere hand hield zij stijf tegen haar borst geklemd. Haar ogen waren licht en zonder uitdrukking poppenogen en ik zag dat haar handen gesprongen waren, hard en rood. Albert was plotseling naast mij. Ik bleef staan en wendde mij naar hem om. Er ging een rilling door zijn lichaam en zijn ogen puilden op een wonderlijke manier uit. Hij probeerde iets te zeggen, maar alleen zijn adamsappel bewoog en er kwam geen geluid. Ik sloeg hem aandachtig gade. Ik stak een sigaret op en ik hoorde Bella achter mij hijgen. Natuurlijk zei ik heb ik pas één kant van de kwestie belicht. Het leven is, zoals ik zei, zeer gecompliceerd. Dat heb ik toch gezegd nietwaar. Er zijn zeer veel verschillende facetten en je hoeft niet zo te beven, want je bent het toch met mij eens dat wij de zaak tot een volledige oplossing moeten brengen, met halve oplossingen bereikt men niets. Wij moeten de zaak trachten te begrijpen ja tot in de kern dat is de enige methode tot in de kem. Kijk eens jij bent jong ja chéri en je zult misschien carrière maken, ik wil zelfs als vaststaand aannemen dat je carrière zult maken als wij rijk zijn ja. Jij gaat bergopwaarts en ik ga bergafwaarts, maar nee dat heeft er niets mee te maken dat zeg ik maar zo. Je bent bekwaam ja en misschien een beetje onnozel af en toe de onnozelheid van de jeugd, maar dat doet er niet toe en je zult dure honden kopen voor Bella en juwelen fonkelend rood en groen en zeldzame kleuren en restaurants lichten en luxe zeker mevrouw en hoge deuren auto's die voorrijden en reizen steden Italië en de cocktails aan het strand. Zeker zeker. Maar dat zal allemaal pas later zijn na tien na twintig jaar, maar nu nu Bella jong is mooi is Bella wat kun je haar nu geven ja éénmaal in de week uit en een japon met kerstmis ja en als wij rijk zijn maar zuinig zuinig. Maar dan is Bella reeds ouder en het leven is killer geworden nietwaar Bella en veel komt te laat ja veel komt te laat want het is de jeugd die mooie dingen wil en zeldzame kleuren en bewondering vooral bewondering. Heb je wel eens bedacht hoe de stille glans van een turkoois haar ogen dieper zou maken en mysterieuser of aan de snelle schittering van een briljant die elke schrede verrassend doet lijken als een danspas ja en het goud en de luxe waarin zij als een orchidee zou opengaan heb je dat wel bedacht. Maar later ja later is alles anders. Zie je niet hoe zij er om vraagt nu om die dingen nu in haar beste jaren hoe de lijn van haar hals en hoe de blankheid van haar voorhoofd maar ja je bent jong natuurlijk dat is ook een charme je bent niet rijk maar jong. Ik begrijp het en ik

realiseer mij alles zeer goed het glimlachen en vrouwtje en kerstmis ja en je bent ook knap zeer zeker. Misschien ben je knapper dan ik bijvoorbeeld. Ik bedoel ook afgezien van je jeugdige frisheid en je glimlach ja. Ik weet het niet maar je ziet dat ik objectief ben, er is trouwens geen reden om niet objectief te zijn. Je bezit veel eigenschappen die aangenaam zijn te bezitten en misschien zullen sommige mannen van mijn leeftijd je om die eigenschappen benijden. Maar daar staat tegenover dat ik rijk ben en de mensen kennen mij ik ben beroemd en de mensen buigen en dat is een prettig gevoel weet je, vooral vrouwen vinden dat prettig ja vooral vrouwen. Dat moet je goed begrijpen. Overigens zeg ik dit alleen maar om de zaak duidelijk te maken want, zoals gezegd, er zijn veel verschillende facetten en het is niet onmogelijk dat ik Bella zou kunnen winnen door mijn rijkdom of mijn carrière, indien ik er niet door andere qualiteiten in zou slagen.

Maar waarom waarom zei Albert. Zijn stem klonk hoog en schel en er stonden zweetdruppels op zijn voorhoofd. Ja waarom dat is een andere kwestie en doet niet ter zake. Maar het zou kunnen zijn dat ik liefde had opgevat voor Bella dat kan toch op een mooie en interessante vrouw en van zo'n adembenemende schoonheid. Dat is toch heel goed mogelijk nietwaar zoiets gebeurt toch en je moet wel bedenken dat ik zeer gevoelig ben voor de bekoring van een vrouw. Ik wil het eerlijk zeggen ik ben vijftig, maar dat is nog niet oud nee misschien is het zelfs de beste leeftijd voor de liefde. Men heeft veel geleerd. Men kent de vrouwen en wat zij verlangen en de donkere plekken diep in haar ogen en men heeft leren spreken men heeft de woorden geleerd die een vrouwenhart veroveren. Misschien lijkt je dat niet belangrijk en je denkt de woorden doen er niet toe ja dat denk je ik ben ook geweest als jij ja dat is lang geleden, maar daar wilde ik het niet over hebben en ik bedoel alleen maar dat je je vergist. Jouw liefde tast in 't rond met onhandige vingers als een blindeman en je woorden zijn ijl en onzeker, maar de mijne weten wat zij willen en zij strijken neer als vlinders in haar hart en elk moment wordt tot een bloem die geurend opengaat en steeds weer nieuwe bloemen steeds bedwelmender tot aan de laatste mogelijkheden ja tot aan de laatst mogelijkheden Bella hoor je want ik ken je Bella en de bloemen van je hart die geuren en glanzen. Wanneer je dichterbij komt Bella ja dichtbij dichtbij en warm dan zal ik de woorden spreken Bella die je nooit gehoord hebt die als vlinders zijn die zuigen lang en innig naar de honing van je hart ja en de vreemde huivering van mijn handen over je huid Bella zo heerlijk zo heerlijk als je dichterbij komt heel dichtbij. Want ik houd van je Bella dat heb ik toch gezegd, omdat ik je ken Bella en de diepte van je ogen en je vochtige adem als de wind die hijgend door het oerwoud gaat dichtbij dichtbij. Albert. Hoor je hij zegt iets Albert ja hij zegt iets maar wij hebben het niet verstaan. Maar het heeft geen zin geen zin waarom het heeft geen zin. Hoor je dat het heeft geen zin, maar wat noem jij

een zin Albert niets heeft een zin en het gaat er maar om of je het begrijpt. Waarom waarom. Dus je gelooft het niet Albert je gelooft niet aan de liefde je denkt het is niet waar nee je vertrouwt te veel op je eigen charmes Albert en daarom geloof je het niet. Chéri denk je ja maar men zegt zoveel en men moet zijn woorden steeds herzien in het leven. Zo is het nu eenmaal ja. Ik lachte. Je gelooft het dus niet en je wilt een keuze zei ik, een beslissing nietwaar. Nee. Jij of ik nietwaar. Nee. Nee nee. Ja ik zie dat wil je daar stuur je op aan en je denkt een oude man en zijn carrière gaat nu toch ten einde en het wordt kil in zijn hart en jij jong ja een advokaat ja en een proces waar je carrière mee kunt maken ja als je het maar begreep. Je bent te ijdel en te zeker van jezelf en je denkt dat je met een glimlach de wereld kunt veroveren, maar goed ja wij zullen haar voor de keuze stellen omdat jij het zo wilt ja je hoort het Bella hoor je omdat hij het zo wil en hij gelooft niet aan de vlinders en de honing en het wiegen van de wieren Bella hij gelooft niet aan juwelen en steden en liefde en kussen. Bella. Bella zei hij hees. Bella zei ik. Bella maar zij kwam langzaam naar mij toe en ik nam haar hand Bella ja haar hand en dit is het ogenblik weet je ja het ogenblik waarop je steeds gewacht hebt in je dromen ja het kan geen ander ogenblik zijn en je hand is blank en zacht als room Bella en wanneer ik je hand tegen mijn oor leg is het een schelp en ik hoor het ruisen van de zee ver en vol geheimen. Nee Albert nee ik ben nog niet klaar en je hebt het zelf gewild nee het is te laat nu het is te laat. Wanneer ik zeg kus mij Bella dan zal zij mij kussen Bella, mij en niet jou. Nee. Kus mij Bella. Nee. Zij kwam dichter tegen mij aanstaan. Ik voelde haar borst en haar dijen en zij hief haar lippen naar mij op en haar ogen poppenogen en hoe heet dat parfum toch hoe heet het. Albert bleef onbeweeglijk staan en wit als een doek en onbeweeglijk. Luister Bella zeg dat je niet van hem houdt dat is toch zo je houdt niet van hem. Zeg de waarheid. Ik houd niet van Albert. Klaar en helder en zonder aarzeling en zij keek mij strak aan helder en zonder uitdrukking en haar mond half open en ik zag dat zij een gouden kies had. Hoor je Albert en verder verder Bella is het niet idioot om suikerbeestje te zeggen. Het is idioot om suikerbeestje te zeggen het klinkt idioot. Hoor je Albert het klinkt idioot om suikerbeestje te zeggen en je hebt er niets aan en verder verder Bella zeg ik aanbid je. Ik aanbid je. Hoor je Albert zij aanbidt mij ja zij aanbidt mij en zij geeft niet om je onnozele glimlach alsof iemand iets grappigs beweerde of iets anders, maar het kan mij niet schelen wat nee het kan mij niet schelen en zij geeft er niet om. Zij aanbidt mij hoor je Albert en ik kuste haar ik kuste haar mond en haar oor en diep in haar nek en zij zuchtte en vaag door het gordijn van haar haren zag ik hoe Albert een paar passen deed en schuin voorover op de canapé viel op de onvermijdelijke canapé en de boeken en de penguins en Van Gogh en hij leek erg mager ja erg mager en ik zag het schokken van zijn schouders en ik kuste haar ja en haar zure adem

en lieveling lieveling en ineens wist ik het parfum weer ja een heel gewoon parfum en goedkoop lieveling ja hoe is het mogelijk dat ik het niet eerder herkende ja heel gewoon en goedkoop.

Heel stil is het wanneer Niels Hartman zwijgt en het is volslagen donker geworden nu. Heel stil en alleen de rode puntjes van sigaretten. Het is koud. Men hoort een auto rijden over de weg. En het gordijnkoord vraagt een der gasten. Ja het gordijnkoord. Ik zei in het begin al dat ik de rol er van waarschijnlijk overdreven had. Het speelde niet zo'n grote rol als ik dacht. Er was trouwens in die kamer geen gordijnkoord ja dat was nu eenmaal zo. Maar hoe liep het af wat was het einde. Niels Hartman bleef een ogenblik zwijgen en de gasten huiverden in de nacht. Het einde ja ik weet het niet. Ik zei al dat enkele details mij ontglipt waren en het einde doet er trouwens niet toe, het zal wel onbelangrijk geweest zijn. Het kan trouwens ook zeer belangrijk geweest zijn, maar juist de belangrijkste dingen vergeet men vaak in het leven ja juist het belangrijkste. Jullie vragen zoveel en het kan best zijn dat het helemaal geen toneelstuk was en dat de kamer werkelijk bestaan heeft met het gele en groene behang en de bloemen. Ja dat kan best zijn. Ik weet het niet. Misschien heb ik twee herinneringen door elkaar gehaald ja dat kan best zijn, want ik wilde jullie toch iets grappigs vertellen nietwaar. Maar men wordt oud. Het geheugen bedriegt mij tegenwoordig vaak en laten wij liever naar binnen gaan en de lichten opsteken, want het wordt kil buiten ja het wordt kil.

PAUL RODENKO

Dichterschap

Lart des vers est l'alchimie qui transforme
en beautés les faiblesses.

ARAGON.

De naïeve overtuiging dat dichterschap slechts berust op de gave van het zich uitdrukken wordt door middelmatige talenten al te graag aanvaard. Deze gave is onmisbaar; zonder haar kan geen expressie tot stand komen; doch steeds is er feitelijk van een vorm-kiezen sprake en nimmer van een vorm-vinden alleen. Het is bezwaarlijk aan te tonen, ook al hebben wij het kunstwerk in handen, wat nu zijn wezenlijke inhoud is; een inhoud die in ongeveer gelijke toestand in de ziel van den dichter aanwezig moet zijn geweest en waaraan hij dan expressie heeft verleend.

Dit noopt ons, slechts te bezien wat er met deze zielsinhoud gebeurd is, volgens welk proces zij door den dichter in vorm is gebracht. De eigenaardigheden van de expressie op zichzelf vereisen allereerst onze aandacht, en alleen op hen kunnen wij ons oriënteren bij de bestudering van kunst. Nu is het doel der kunst zeker niet, dat zij bestudeerd worde. Toch *moet* men verlangen, dat de kunstenaar zich van alle eigenschappen van zijn werk bewust is: grote verantwoordelijkheid is verbonden aan het publiceren ervan.

De critiek is er om den kunstenaar zo veel mogelijk tot verantwoordelijkheid te brengen. Hier is het dus tevens de taak van den criticus, de kunst wel degelijk te bestuderen.

Het begint duidelijk te worden, dat de hedendaagse critiek over het algemeen genomen niet doordrongen is van het zo simpele feit, dat het bij kunst kan gaan om het *vinden* van een passende vorm, maar dat het beslist *moet* gaan om het *kiezen* van die vorm. Dit moeten is geen bittere noodzaak noch morele plicht, het is de eenvoudige consequentie van werkelijk dichterschap.

Wie dit met ons constateert, zal met ons sceptisch staan tegenover iedere verdere ontwikkeling van deze gedachte: wie zegt wat dit, met een enkel woord genoemde, werkelijke dichterschap inhoudt?

Wanneer men bovendien inziet, dat bij een goed begrip het epitheton ‘werkelijk’ gemist kan worden, dat dientengevolge ieder dichterschap staat of valt met een (uiteraard *bewust*) kiezen van zijn vorm, expressie, - dan blijft er geen andere mogelijkheid, de dichterpsyche te begrijpen dan door psychologisch onderzoek van het dichterschap.

Nu bestaat er een genoegzaam aantal publicaties van aldus te werk gaande auteurs, om vergelijkingsmateriaal te krijgen voor een studie. Maar heden ten dage gaat het er zeer blijkbaar niet om, dat het letterkundig georiënteerd publiek studies krijgt voorgezet.

Het is noodzaak, in zo verstaanbaar mogelijke bewoordingen te wijzen op de practische zijden van dit probleem. En te meer voelen wij die

noodzaak, nu talrijke jongeren zichzelf door simpele publicatie op het peil gekomen achten van een aan de minimale eisen voldoend dichterschap. Welke zich noemende dichter onder de jongeren en jongsten heeft de moed niet eerst te zingen uit de eigen existentie doch eerst zijn existentie te laten groeien tot *leven*? Zulk een dichter kan alleen ook min of meer wijsgeer zijn.

Het verlangen, het dichterschap bekroond en veredeld te zien door een dergelijke vorm van wijsbegeerte, gaat niet gepaard met een verlangen, de kunst bloot te stellen aan verstandelijke kilte of aan een allernieuwste zakelijkheid. Zeker - het zij met ironie opgemerkt: het zal de jonge dichtkunst van heden in brede kringen van aanzien doen veranderen, wanneer het denken een fundamenteel bestanddeel van de dichterlijke werkzaamheid gaat uitmaken! Hier zij slechts vastgesteld, dat, ondanks vrijwel steeds aanwezige dichterlijke eigenschappen, de meeste moderne poëzie niet *alle* kenmerken van dichterschap bezit.

Dat met name een *beheersing* van de dichterlijke idee slechts zelden uit het werk blijkt. Wij lezen vers op vers, wij lezen dichterlijk proza, dat telkens ervan getuigt, hoe de auteur zich laat meeglijden op zijn woordenstroom, tot in verraderlijke stroomversnellingen en -vallen. Welke jonge dichter *leidt* bewust deze stroom naar haar doel: de voleinding van een evenwichtig kunstwerk?

Deze doelbewustheid lijkt ons helaas slechts herkenbaar als een zuiver technische. De eerste zorg van den jongen dichter is klaarblijkelijk deze, dat hij geen inbreuk make op de spelregels van het sonnet. De compositie van het vers blijkt meestal nagenoeg alleen afhankelijk van zijn technische voorwaarden.

Doch behalve een voor deze tijd van tempo kenmerkend gemis aan techniek bij de jongeren (terwijl er toch immers ogenschijnlijk van een versvastheid en een rijmvlotheid sprake is) blijkt den criticus het bestaan van een verderfelijk dichterlijk vooroordeel: de waan van een vormkeuze. De waan van den dichter dat hij zijn expressie *kiest*.

Wanneer hij zich laat gaan naar de ‘wil’ der techniek, wanneer de techniek - dus de ‘vormwording’ - *hem* de baas is, - dan is de dichter *niet* de baas der ‘vormwording’. En dan kan er nimmer, nimmer gesproken worden van een bewuste vorm*geving*. Dan *kiest* de dichter niet de juiste gestalte voor wat hij immers in een of andere vorm *moet* uitdrukken. Voor deze keuze is nodig, dat de dichter tijdens het proces der vormgeving dusdanig boven zijn werkzaamheid blijft staan, dat hij van richting veranderen kan, dat hij wijzigen kan, dat hij - en dit is het voornaamste: - *leiden* kan, *beheersen* kan.

Aan de hand der voorgaande gedachtengang kan men (bijvoorbeeld) het verschil duidelijk maken tussen manier en stijl. Het publiek denkt niet in deze richting; het constateert de aanwezigheid van een ‘kunstproduct’, doch de productiewijze gaat het publiek niet aan. De publieke voorstelling nu van wat een dichter is, berust niet op studie; doch ze

mag dan sterk afwijken van de voor den dichter blijkbare werkelijkheid, ze mag met humoristische tendenzen geladen, een caricaturaal karakter krijgen, - niettemin wijst zij met de eenvoud der nuchterheid op die opvallende dichterlijke eigenschappen: ‘verbeelding’ en zelfbewuste (zo niet verwaande) ‘gemaniereerdheid’. Verbeelding gaat immers spoedig lijken op waan, ook wanneer zij opgevat wordt als de eigenschap der eigenlijke phantasie op zichzelf. En wie van *stijl* weinig begrip heeft, onderscheidt slechts *manier*. Stijl is vormgeving. Stijl wil zeggen: een gedachte bewust en treffend uitdrukken door de juiste woorden op juiste plaatsen. In haar, uit de aard der zaak uiterlijke, vorm worden innerlijkheden zichtbaar.

Deze laatste gang van zaken bepaalt ook onze handelingen: levensstijl immers geeft vorm aan het ‘leven’. Maar daarvoor is dan ook meer nodig dan datgene wat vorm aanneemt: voor het gieten van een bronzen beeld is behalve de vloeiende bronsmassa ook de technisch en artistiek zorgvuldig ontworpen en kunstig bewerkte gietvorm nodig.

Het leven verlangt, dat wij er vorm aan geven, en wanneer wij zien dat er een gietvorm nodig is voor het vormgeven aan materie, wat kan er dan nodig zijn voor het vormgeven aan de geest? *Slechts een technisch* (*en artistiek*) *zorgvuldig ontworpen en bewerkte vorm*. Hier ontstaan begrippen als ‘techniek van de geest’, het bewust ontwerpen en bewerken van de levensstijl. Deze vormgeving, dit doen ontstaan van stijl is totaal afhankelijk van de bewustheid van de mens, zowel in levensstijl als in artistieke stijl. *Stijl is zonder overweging, zonder denken, zonder beheersing niet denkbaar. Beheersing namelijk van de vorm en beheersing van de inhoud dier vorm*. Het is reeds bij het kind zichtbaar, hoe het zich phantaserend dan weliswaar geheel aan zijn spel geeft, doch hoe het dit spel beheerst en naar zijn, beslist *intelligibele*, bedoelingen inricht. Ook de phantasie van den dichter zal zo beheerst, ja bepaald worden door bewustheids- en bewustzijnsfactoren: immers ontbreken deze, dan is er *sprake* van neur*o*se, van een ziekteverschijnsel tout court.

Het blijkt moeilijk, deze bewustheids- en bewustzijnsfactoren tot op hun eenvoudigste vormen te ‘ontbinden’, en moeilijker, ze te verklaren. Dit is, zoals wij in de aanvang schreven, het werk der zielkunde.

De dichter is psychologisch vergeleken met den ziekelijken leugenaar en zwendelaar. Bij dezen laatste is er *slechts* van ziekte-verschijnselen sprake, bij den eerste treden de genoemde aangeboren bewustzijnsverschijnselen op, die de voorwaarde zijn van een ‘beheersing’ der verbeelding. De kenmerkende eigenschap, die de dichter en de pathologische zwendelaar gemeen hebben, wordt aangeduid met de naam ‘pseudologia phantastica’.

De phantasie *leidt* een schijnbaar logisch denken. Zij schept een gedachtengang, die van de werkelijkheid afleidt, die, objectief bezien,

leugen is.

Deze gedachtengang vermag niet alleen, de feiten anders voor te stellen dan ze werkelijk zijn, - doch door haar komen deze feiten den phantast tevens als de eenvoudige *waarheid* voor. *Hier onderscheidt zich nu de dichter van den leugenaar: hij denkt pseudologisch, phantastisch als deze, - maar staat bij het denken en phantaseren a priori met een hoger 'ik' boven zichzelf*.

Hij herkent en erkent zijn 'leugen'. Hij beheerst het denk- en verbeeldingsproces.

Leigh Hunt noemde de poëzie: imaginative passion, verbeelde emotie. Dit houdt in, dat deze emotie als iedere andere tot daden de drijfkracht kan zijn, doch dat het weten dat zij *verbeeld* is, tevens deze daden 'beheerst', en hun een vorm geeft; met andere woorden: dat deze bewustheid de emotie beteugelt. Zo is de poëzie = verbeelde emotie = beteugelde emotie.

Criterium voor iedere poëzie moet dus kunnen zijn, dat zij 'beteugeld' wordt door haar maker, - die zich van den pathologischen leugenaar en zwendelaars immers door deze beteugeling onderscheidt.

Dit kan niet afleiden van het besef, dat kunstenaarschap met het denken nog niet gegeven is. De kunstenaar is in aanleg kunstenaar, lang voordat hij redeneert.

Vandaar ook, dat de pseudologica phantastica er in de kunst niet veel aan af doet, zij *doet* geen afbreuk aan het artistiek gehalte van een kunstschepping, integendeel.

Niet zonder recht hebben de Tachtigers, - heeft vooral Willem Kloos, vorm en inhoud steeds in een adem genoemd. Al scheen het dat zij meer de nadruk legden op de vorm dan op de inhoud - zij noemden de inhoud alleen wanneer zij ook over de vorm spraken, dus om het beeldend proces te belichten, - de quintessens van hun redenering was toch, dat het expressief vermogen en *daarmee* het *scheppend vermogen* maatstaf is voor het kunstenaarschap. De vaagheid van deze bewoordingen voor wie met deze soort van overdenkingen niet vertrouwd is, werd door Couperus vermeden: 'achter het simpele schrijvertje, dat zit te pennen..... staat dat Andere, die Andere - en die is het eigenlijk, die het hem doet!'

Tal van dichters hebben deze 'pseudologia phantastica' reeds vroeg en bewust bij zichzelf waargenomen. Goethe karakterizeert haar producten als: 'Luftgestalten und Windbeuteleien', die hij tot 'künstmäszige Darstellungen' *leerde verwerken*, - wat de pathologische leugenaar niet doet daar hem het vermogen tot vormgeven ontbreekt.

Friedrich Hebbel spreekt van 'das wahre Form-Talent', dat een dichter eerst tot waarachtig dichter maakt, en ook hij beschouwt dit talent als méér dan een technische bekwaamheid: 'Das Schöne entsteht, wenn

die Phantasie Verstand bekommt'.

Wanneer Hebbel niet hiervan doordrongen was geweest, had hij zijn drama's niet kunnen schrijven. En het lijkt ons simpelweg veelbetekenend, dat de Nederlandse letterkunde der laatste jaren veelal de hier genoemde 'beheersing' mist, en, onder meer daardoor, geen drama voortbrengt.

De pseudologische phantasie wordt dus in het dichterlijk scheppingsprocédé blijkbaar wel gebruikt, doch zij beheerst het niet. De dichter staat met zijn 'tweede ik' *boven* dit scheppen. Deze beheersing van het scheppingsprocédé is dus de laatste maar onmisbare voorwaarde voor het tot stand komen van kunst.

Meer dan alleen de hier genoemde uitspraken van dichters wijzen op een gelijk inzicht. Uitspraken van dichters, die toch ook steeds bewuste 'critici' van het eigen werk zijn.

De critiek op eigen werk vereist een verstandelijke *distantie*, die niet acuut behoeft te ontstaan, doch die - zoals wij het hiervoor neerschreven - in elk geval een bewustheid van den dichter veronderstelt. *Een bewustheid van het dichterschap, zoals alleen het deel kan zijn van dichters die over het dichterschap nadenken. En men mag eisen, dat de dichter over zijn werkzaamheid nadenkt, evenals ieder, die zelfverantwoordelijk werk verricht*.

Want hier is van verantwoordelijkheid sprake, zo niet in positieve dan toch in negatieve zin. Wanneer onze generatie dan al geen grote dichters voortbrengt, de critiek dient toch de kleine dichters, waaronder nagenoeg alle jongeren, te stimuleren.

Niet tot het 'maar raak' publiceren, doch tot grotere zelfcritiek, verdiept zelfbewustzijn.

Veel kan, uit verschillende gezichtshoeken, over de huidige jongerenliteratuur gezegd worden. 'Veel', eerder in qualitatieve dan in quantitatieve zin. Voor wie zo objectief mogelijk staat tegenover de jongste publicaties, behoeft het geen twijfel, dat zij voor 90% achterwege hadden kunnen blijven.

De jongeren-tijdschriften zoals ze thans verschijnen bewijzen op den duur, dat zij er voornamelijk zijn pour le plaisir de se voir imprimé. Poëzie die een minimum aan *innerlijke* rijpheid toont, verschijnt er nagenoeg niet. Althans te weinig om er ook maar een enkel periodiek maandelijks mee te vullen.

Evenwel: zichzelf bevrijden van de pose, zichzelf terugbrengen tot die laatste kern van wat in dit 'zelf' waarachtig is, - het vereist moeite. En: wie dit eenvoudigste 'zelf' wil ontwikkelen tot een waardige grootte, wie beseft dat gaven er zijn om gebruikt te worden, ook wanneer er geen politieagent achter de deur staat, - die moet zich méér, ja blijvende moeite getroosten!

En het moderne, jonge dichterschap hier te lande, - het is niet strijdbaar,

het is indolent.....

Het is slechts in één opzicht ijverig: zo snel mogelijk zijn versjes aan een tijdschrift in te zenden ten einde voor de openbaarheid dichter te kunnen heten.

Men gedenke Horatius, die aanried het geschrevene 9 jaren te onderdrukken: wanneer het dan nog leesbaar was - ook, en wellicht *vooral* voor den schrijver zelf - dan was het wel voor de eeuwigheid bestemd!

THOMAS VODIJN

Einder

Ver boven loos gerucht
schakeringen eindeloos
van een beperkte lucht.
Gebed tussen de slapers
soest neurend de rivier.
Vogels, sonaten van lichtheid
vluchten; onontkoombare zwier.
Landen, aangestampt door de
tred van de tijd
liggen als van ouderdom groen
de eeuwigheid te beiden.
Versmalde horizon
van een verdwaasd gezicht
bloeit aan de morgen open,
schuift 's avonds, bij de maan
schemerend, dicht.

HENK BARTELSON

Vervoering blijft een wens....

Een lans te breken voor een dichter, die niet onverdeeld de waardering geniet, waarop hij krachtens zijn werk recht heeft, is steeds een dankbare onderneming, wanneer de ‘relatieve miskenning’ haar verklaring vindt in de geringe hoeveelheid zijner publicaties. Enigszins hachelijk lijkt deze onderneming echter, als het een dichter betreft die opgroeide met en op grond van zijn verzen behoort tot de in brede kring bestreden Forumgeneratie. Wie evenwel, als schrijver dezes, Forum niet bepaald beschouwt als een overwonnen standpunt, doch menigmaal het verlangen in zich voelde opkomen in de Werk- en Criteriumjaren iets meer Forum-geest aan te treffen, zal stellig met voldoening aandacht schenken aan een bescheiden verzameling gedichten uit de zo dikwijls gewraakte periode. Na de gulle ontvangst toch, die naderhand de ten top gevoerde nymphen-, faunen- en rozenpoëzie ten deel viel, is het een zaak van eenvoudige rechtvaardigheid en van litterair evenwicht, terug te tasten op een poëzie, die als typische pendante onverdiend in het gedrang kwam.

Bladerende in oude jaargangen van Forum, Het Venster, De Litteraire Revue en andere tijdschriften uit het achter ons liggende tijdvak treft men af en toe een kort vers aan van den in 1914 te Groningen geboren dichter Reinold Kuipers. Globaal genomen zou deze poëzie nooit doeltreffender kunnen worden gekarakteriseerd dan door deze, in een gedicht van Kuipers zelf voorkomende zinsnede: ‘vervoering blijft een wens’.... of het moest al zijn door de titel van zijn eerste bundel oorspronkelijk werk: ‘Koud Vuur’. Een waarheid is echter zelden een hele waarheid en zo zal de aandachtige lezer (en her-lezer) dan ook stellig in deze schijnbaar hartstochtloze verzen op eenmaal (en weer citeer ik Kuipers) de ‘lelie’ vinden, ‘bloeiend uit het woordenslijk’. De poëzie van Kuipers zal, à prima vista, weinig lezers voor zich winnen. Vooral zij, die een romantisch, elegisch of idyllisch vers prefereren, zullen zich door de soms prozaïsch aandoende prosodie en de dikwerf cynisch geaarde inslag van zijn gedichten onmiddellijk bekocht gevoelen. Het sentiment, ondanks alles tòch in Kuipers' verzen waarneembaar, heeft zich zodanig met de ratio geassocieerd, dat de laatste vormtechnisch de eerste viool is gaan spelen, terwijl het eerste zich nog slechts op het uiterste nippertje aandient om het vers van een te ver doorgevoerde ver-intellectualisering te redden:

Zij

Zij heeft mij vaak bespogen,
belasterd en beklad,
vernederd en bedrogen.
Ik heb haar liefgehad.

Zij heeft mij veel verweten.
Wij waren steeds tezaam.
Ik heb haar nooit bezeten.
Nog zegen ik haar naam.

In het hier aangehaalde gedicht is het wezenskenmerk van Kuipers' poëzie onmiskenbaar voorhanden: een zeer directe zegging, wars van alle ‘mooi-schrijverij’; een uiterst schuchter naar voren treden van het gevoelselement en het vinden van een onderwerp in een concreet levensgeval. Wie aan de hand van dit laatste de poëzie van Kuipers anecdotisch wenst te noemen heeft dan ook ten volle gelijk. Deze verzen liggen inderdaad (sommige latere gedichten, waarop ik nader terug kom, buiten beschouwing gelaten) door en door verankerd in het anecdotisme. De vraag is evenwel: betekent dit een disqualificatie? Ik antwoord hierop met een volmondig neen. Hoewel het een voldongen feit is dat een eenzijdig anecdotisch dichterschap het gevaar in zich draagt van een gemakkelijke veelschrijverij (immers, hoe gauw heeft men niet uit een inval plus wat technische vaardigheid een vers gedistilleerd), in het onderhavige geval kan men niet zeggen dat het dichterschap door het anecdotisme geweld is aangedaan. De gemakkelijke versificatie heeft Kuipers zich eervol van het lijf weten te houden. Wel begint hij het laatste sonnet uit den bundel ‘Koud Vuur’ met de verzuchting ‘Veelschrijver ben ik nu, een woordendrijver / door kalme oorden van mijn dor gemoed’, doch dit is tezeer een uiting van het enfant terrible, dan dat men haar au sérieux zou nemen! Een dichter, die na ruim tien jaren spaarzame tijdschriftenpublicatie een keuze uit zijn werk verenigt in een dun bundeltje, uitgegeven in een oplage van zegge en schrijve tachtig exemplaren (en dat vóór de tijd van papierschaarste!) kan men moeilijk een veelschrijver noemen.... Ook is zijn gemoed minder dor dan de uitspraak suggereert en is het met de kalmte der aangeduide oorden eveneens zeer betrekkelijk gesteld. In zoverre heeft de dichter gelijk, dat men van hem geen heftige uitingen, rakende aan de hitte van het vagevuur en de koude van het poolgebied dient te verwachten. Moge evenwel de uitwerking der inspiratie zo al niet door het verstand geremd, dan toch gecontroleerd zijn, de aandoeningen, die tot het schrijven van het vers aanleiding vormden, zijn terdege in een gevoelige levensreactie geworteld. Het werk van Kuipers toch is één doorlopende aanklacht tegen de nuchtere en poenige wereld, waarin hij zich ziet gesteld. Zoals de romanticus in vele gevallen, ten einde zich te handhaven, deze aarde ontvlucht in een ideële ‘betere’ wereld, zo emigreert de ironicus niet, doch tracht in een strijd met open vizier, humor en satyre als wapenen hanterend, zich staande te houden in de worsteling om en voor de menselijke waardigheid:

Aan de mensch dezer wereld

Wat raken mij uw dwaze raden,
al die diploma's, om te geuren
met wat ik eigenlijk moest smaden,
het dazen van de directeuren?

Wat raken mij de open poorten
der welgezinde maatschappij?
Gij kent de gekken nog in soorten
Ik ken slechts één en die zijt gij.

Ik ben niet thuis in uw rumoeren
en hoop mijn eigen weg te gaan.
Ik vind geen vreugde bij uw hoeren.
Wat gaan mij uw kwitanties aan?

Van de diverse Forum-meesters blijkt Kuipers wel het meest in de leer te zijn geweest bij Jan Greshoff. Toch zou het onbillijk en onjuist zijn hem kortweg een Greshoff-epigoon te noemen. Daarvoor toch bevat zijn poëzie niet alleen tè veel oorspronkelijke aspecten, doch is tevens opmerkelijk anders geaard. Waar Greshoff dikwijls met een eenvoudige sneer het verlossende woord vindt, daar is Kuipers tot deze laatste zelfbevrijding veelal niet bij machte, daar hij er in laatste instantie een veel zwaarmoediger levensvisie op na blijkt te houden dan den meer met Franse esprit gezegenden Greshoff! Zeer treffend komt dit wel tot uiting in het vers ‘Een dichter’, dat, met een van humor blakende ironie opgezet, in de slotregel de ware (weemoedige) natuur verraadt:

Soms komt er wel een jongeman voorbij,
een onderwijzer, een kantoorbediende....
Die zegt dan tot het meisje aan zijn zij:
‘Dat is een dichter.’ Of: ‘Die vent, die griende.’

Wanneer ik nu verklaar dat Kuipers in de bundel ‘Koud Vuur’ zich in dit vers nog wel het meest ‘bloot geeft’, dan heeft men allicht een idee van de grote weerstand, dien hij bij elk gedicht klaarblijkelijk heeft te overwinnen, alvorens het als schepping te accepteren. Enkel gelet op deze zijde van zijn dichterschap, worden onwillekeurig herinneringen opgewekt aan figuren als J.C. Bloem en Victor E. van Vriesland. En wie tussen de polen van sentiment en intellect wordt heen en weer geslingerd, leeft stellig niet in een paradijs op aarde:

Zo erger 'k mij en blijf ik steeds grammietig,
een zure, ongenietbare natuur,

in diepste grond verwekelijkt en nietig,
een hekelaar, doch waarlijk zonder vuur.

De latere publicaties van Kuipers (waaronder de clandestien uitgegeven plaquette ‘Residu’) ademen onmiskenbaar een anderen geest. Deze verzen namelijk zijn van een aanmerkelijk zwaarderen weemoed vervuld; de satyre werd meer en meer naar de achtergrond verdrongen; de ‘vorm’, hoewel minder indringend van zegging, werd kennelijk poëtischer; het gevoel schijnt, zij het aarzelend, de vermeende rechten te hernemen. Dus toch ook bij Kuipers, een ‘Forum voorbij’?? De tekenen wijzen inderdaad in die richting. Zijn toekomstige publicaties, waarnaar ik met belangstelling uitzie, zullen alleen een doorslaggevend antwoord op deze vraag kunnen geven. Een gemakkelijke evolutie zal een mogelijke koerswijziging voor Kuipers evenwel niet zijn: dan immers zal hij de moeilijkheden ener oorspronkelijk-poëtische taalbeheersing eerst ten volle op zijn weg aantreffen! Deze te overwinnen is dan buiten twijfel zijn zwaarste taak.

Tot besluit citeer ik een vers uit ‘Residu’, dat, qua geest en vorm, als een typisch overgangsvers tussen den ‘ouden’ en den ‘nieuwen’ Kuipers kan worden beschouwd.

Al het oude liet ons onvervuld....

Al het oude liet ons onvervuld
en het nieuwe gaat ook weer voorbij.
In het heden drukt ons onze schuld
en de toekomst maakt ons ook niet vrij.

Wat wij hadden, lieten wij weer gaan.
Wat wij hebben, zullen wij niet houden.
Wat wij krijgen, hindert ons bestaan.
Toch blijft schijnbaar alles bij het oude.

JOHAN VAN DELDEN

Ironisch zelfportret

I

Ik weet, mijn blik wekt geen ontzag,
een onrust eerder, vreemd en ziek
en die zich opdringt tyranniek
achter mijn scheeve satanslach.

Zoo heb ik tòch over publiek
een ongemotiveerd gezag
en het betaalt steeds het gelag
van mijn satanische tactiek.

Doch soms vraagt zich mijn zelfcritiek:
ben ik met Satan identiek
of ben ik met mijn zelfbeklag
een clown, die weent bij de tragiek
van een praeludium van Bach
en van Tschaikowsky's Pathétique?

II

Heer, schenk mijn ziel nog wat respijt
alvorens aarde, vrouw en zon
voor hare vleeschlijke cocon
behoren tot verleden tijd.

Zie hoe ik long en nieren slijt
in loondienst van uw pantheon,
de treinen kennen geen pardon,
Heer, tot mijn broze schedel splijt.

Schenk dus mijn ziel nog wat respijt,
ik zou wel bidden zoo ik kon,
doch wil bedenken: wat ik won
heb ik in offervaardigheid
uw bloemzoet paradijs gewijd
dat eens bij Adams rib begon.

III

Ik weet niet wat mijn lot zal wezen,
de kaart verklaart mij hierin niets
(en hoogstens sans-atout in bridge),
in koffiedik ben 'k niet belezen.

Het gaat mij nu nog naar den vleeze,
dat is in mijn geval nog ìets,
wellicht neemt eens de tram mijn fiets,
dan zal 'k mijn eindrapport niet vreezen.

Ik weet, 't lijkt vreemd om, nog in staat
van dit verkwiklijk aardsch verkeeren,
te peinzen hoe de hooge raad
van ijle groenetafelheeren
straks aan het debatteeren slaat,
doch 'k zeg met Greshoff: 't kan verkeeren.

IV

Ik min geen dierbaar plekje aard
waar eens mijn roze wiegje stond
en voel geen weemoed voor de grond
waar men mijn rammelaar bewaart;

ik haat nog slechts en zeer bedaard,
met wreede trekken om mijn mond
dit land, met vrouwen bol en blond,
en regenval van Maart tot Maart.

Maar 'k weet, ik ben niet beter waard,
omdat ik mij vrijwillig bond
aan een klein huis, een zachte mond
waarin ik al mijn vrede vond,
slechts nu en dan spreid ik de kaart
en zoek het licht en koel halfrond.

V

Ik trek mijn brauwen voor de spiegel op,
het waschbord van mijn voorhoofd is reclame
‘voor het gebruik van Ella's Crême pour Dames’,
wéér spot mijn rechtermondhoek: wát een kop!

en 't baat ook niet of ik mij al verstop
in 't warrig haar dat ik verwoed verzamel
rondom mijn slapen, 't resultaat blijft schamel
en geeft slechts 't aanschijn van een modepop.

Toch ben ik met mijzelf wel ingenomen
al ben ik ook wat schoon betreft misdeeld;
zoolang een vrouw zich niet met mij verveelt
vind ik ook zonder dat een onderkomen
bij haar, die beter dan dit spiegelbeeld
de dingen weet waarvan mijn oogen droomen.

VI

Het leven is toch wel plezant:
likeur en vrouwenbeenen,
de bijbel in de eene
de trouwring aan de rechterhand;

zeker, de armen weenen
en de soldaat valt voor zijn land,
er heerscht chagrijn in elke stand
ook ik heb winterteenen.

Toch is het leven navenant
plezant juist voor diegenen
die het met God goed meenen
als ik: Gods kind en Satans klant,
wie dit goed kan vereenen
die leest het leven als de krant.

JOS. HANNE

Epische poëzie en subjectivisme.

Wanneer we de litteraire oogst der laatste jaren bezien, valt ons direct op, dat, in vergelijking met vroegere perioden, een verschuiving heeft plaats gevonden. Het overwicht van het proza is op de balans verdwenen ten voordele van de poëzie. En de weegschaal der poëzie is daarbij volstrekt uit het evenwicht. Immers, de zijde waar de epiek en dramatiek hangen is nagenoeg zonder zwaarte.

Het steeds groeiende individualisme, dat de overheersende levenshouding is geworden in schier alle beschaafde landen, en zéker onder de intellectuelen, veroorzaakte, dat aan de lyriek een steeds voornamere plaats werd ingeruimd, zodat wij, sprekend over verzen, altijd lyrische verzen in het gehoor hebben.

Een steeds sterker wordende subjectiviteit, welke de kiem in zich draagt van een ongebreidelde zucht naar alleroorspronkelijkste zegging, leidde er langzamerhand toe, dat iedere dichter zijn eigen innerlijk min of meer nauwkeurig observeerde en het resultaat van een dergelijk onderzoek ('t was veelal niet meer dan een slordige verkenning van één, minimaal klein hoekje) neerlegde op papier. Maar Goethe wist reeds hoe tot zelfkennis te komen: ‘durch Betrachten niemals, wohl aber durch Handeln’.

Alleroorspronkelijkste zegging nu behoeft volstrekt geen kwaad te zijn, integendeel, iedere ware dichter zullen, al of niet bewust, geregeld nieuwe wendingen, nieuwe uitdrukkingen voor de geest komen, maar - en hier noem ik een der opvallendste kenmerken der poëzie sedert 1914 - waarom overschrijden zo vele dichters de grens van het voor lezers verstaanbare? Uit hun publicaties mag men toch de conclusie trekken, dat zij mededeling willen doen. Maar zij vervreemden de lezers van zich.

Observatie van het eigen ik behoeft evenmin nadelige invloed te oefenen op de kunst. Het socratische ‘ken u zelf’ doet nog steeds, ja, misschien meer dan ooit te voren, agio. Maar wat te zeggen van die tientallen versfabrikanten, die bij toepassing van hun procedé's, week in week uit, jaar in paar uit, niets anders produceren dan de herinnering aan haar, die verwenen is: gestorven, getrouwd, bij de Marva of doodgewoon thuis. Of van hen, die zichzelf zo gewichtig vinden, dat alles wat hen overkomt, uitge‘zongen’ moet worden: van de wind in het klasselokaal tot de ontmoeting met het meisje, dat doorloopt en niet omkijkt, toe. En waren deze dichters dan nog maar zo rustig en zuiver als, welbeschouwd, Hélène Swarth, dan zou het op de Parnassus misschien nog wel uit te houden zijn, hoewel ook aartsvervelend. Maar nu....

Lyriek is verrukkelijk - van Villon tot Slauerhoff getuigen te over - maar zij is ongeschikt voor *kleine* geesten, die toch eigenlijk niets te geven hebben. Le moi haissable - ach, veelal is het ‘moi’ niet eens te vinden,

‘want hij was niemand’ - is voor hen het enig-belangrijke in deze wereld, oorlog of vrede, atoombom en stakingen ten spijt. Toegespitst tot het uiterste, zeer zelden dwingend van zeggingskracht (de dichter is immers geen vènt, om een oud woord te gebruiken), meestal alleronbelangrijkst en alleronnozelst, is de lyriek een der duidelijkste symptomen van het tot sterven gedoemde subjectivisme *à tort et à travers*. Niet de lyriek an sich geldt onze critiek, maar de alleenheerschappij ervan.

Het individualisme van de middeleeuwer vond het nodige tegenwicht in zijn gewest of dorp, waarvoor hij zich interesseerde en waarvan hij de steun ook zocht; dat van de 17de eeuwer lag stevig verankerd in de gemeenschap van die jaren en uitte zich bij de dichters o.m. in een sterk gevoel van verantwoordelijkheid en in een diepgaande belangstelling voor niet alleen het ongezonde, maar ook het gezonde leven om hen heen. Een Reinaart en een Costelick Mal zullen onmogelijk zijn, zolang de dichters van nu zichzelf slechts in zichzelf zoeken. Een gemeenschappelijke traditie, een gemeenschappelijk geloof en belang hield hen tezamen en verhinderde, dat zij zich losgeslagen zouden voelen van land en volk. Het smalle ik wist zich sterk in de gemeenschap met anderen. En navelkijkerij was nog geen mode, evenmin als de leus: ‘het verstand faalt’. Doch analyse verdrong synthese, behalve bij enkelingen als Holst of de latere Marsman, zodat nu ten slotte het Faustische denken zelfs de materie heeft stukgedacht en de venietiging der wereld als een angstwekkende dreiging de toekomst overschaduwt. Geen middeleeuws of 17de eeuws dichter zou verzuimd hebben op de Oympiade of Mussert, Rotterdam of de Grebbeberg, de Afsluitdijk of de Jaarbeurs een tijdvers of epos, een tragedie of ‘kroniek’ te schrijven.

Vondel schreef zijn Palamedes, zijn Gijsbrecht, zijn Lucifer, zijn Hekeldichten, Huygens zijn Zeestraat oneindig veel pittiger en heel wat minder vervelend dan al die jammerklachten van nu; Hooft verbeeldde de geschiedenis in zijn Hystoriën en daarvóór reeds in zijn drama's, en Spieghel weerkaatste in zijn werk de stralen, die zijn ‘Hert’ uitzondt en toetste die aan zijn critisch vernuft. En veel later vinden we een schrijver, vervuld van heimwee naar de gouden eeuw, die naast zijn zeer veel vervelend werk die prachtige werken Florence en Gedroomd Paardrijden schreef.

Le moi est haissable, maar enige bron van inspiratie; gecultiveerd tot met Freudrecepten toe, maar een vod! IJdelheid! Tientallen pellen een innerlijk zonder dat er een pit is en geven ons de schillen in plaats van de vrucht. En de Umwelt?

Welnu, de meesten van ons staan er nàast, hoewel ze er in staan, staan er benèden, hoewel ze menen er boven te staan, zwijmelen liever in de onnozelste gebeurtenis, die hèn overkomt, dan dat ze oog hebben voor wat voorvalt buiten de enge kring, waarin zij leven.

Le moi est haissable, le subjectivisme dégoutant. Vive le moi!

Doodgelopen of niet, eiland in de gemeenschap of cultuurdrager, per-

soonlijkheid of karakterloze.... lyricus, c'est tout.

En zo zien we dan, dat de ene ontwortelde zich blind staart op het werk van de andere, en dat met een hautain gebaar de monumentaalsten onzer dichters, worden terzijde geschoven en ongelezen blijven. Liever gaat men in de leer bij Aafjes of Lehmann....

In deze situatie verraste de brede en gave persoonlijkheid Van Schendel, de individualist ín de gemeenschap van ons volk, ons met het lange epische gedicht ‘De Nederlanden’. Wel teleurstellend is het, dat de *lyriek* van na de oorlog gedragen wordt door de negen verzen van Bloems Sintels. Wel teleurstellend is het, dat na Mok, geen der jonge dichters meer episch werk schreef en een veel oudere als Van Schendel tracht te vernieuwen, waar de jonge generatie dreigt dood te lopen.

Dat Van Schendel belangstelling had voor wat buiten zijn beperkte kring plaats vond, bleek o.m. duidelijk uit zijn boeken als ‘De Menschenhater’ en ‘Meneer Oberon en Mevrouw’, maar dat hij nog eens een episch gedicht zou schrijven, zal de meesten wel verwonderd hebben. Immers, is de ontwikkelingsgang van dichter tot romancier normaal, omgekeerd treffen wij het slechts zelden.

Ofschoon wij verheugd zijn dit epos te vinden in de rijstebrijberg van bundels en bundeltjes lyriek, spijt het ons te moeten zeggen, dat de lezing ervan teleurstelde. ‘De Nederlanden’ is geen mijlpaal in de geschiedenis der letterkunde. De lange adem was er, de belangstelling voor wat buiten de eigen onmiddellijk leven lag, eveneens, maar de adem is te rustig en de belangstelling te weinig ‘ontdekking’. Dezelfde matte toon, die ons soms treft in zijn romans, datzelfde egale grijs vinden wij hier te vaak terug. En zou dat in een werk als een nieuwe ‘Hertspiegel’ juist zijn en waarschijnlijk niemand opvallen, hier, in dit gedicht, dat een evocatie geeft van de Nederlanden van de vroegste tijden tot heden, een grote feestrede eigenlijk, is de juichtoon, die soms flauw hoorbaar wordt en op het punt staat door te breken, te veel beheerst en soms te dor. De vele archaïsmen in dit rijmloos gedicht verlenen de toch al gedragen toon, iets plechtigs en massiefs, evenals de sobere, soms pittig-gedrongen syntaxis. Maar waar de prozaïst Van Schendel - en dan bedoelen wij de prozaschrijver van de ‘kronieken’ - de dichter verdringt, verslapt de strakheid, waarin dit gedicht werd geconcipiëerd. Dit is b.v. het geval in II, tot waar de beschrijving aanvangt van ‘de stad aan 't breede IJ gelegen, gerezen uit een modderpoel en riet’.

Welke jongere zal, in het voetspoor van dezen meester tredend, in de toekomst zijn krachten wijden aan een poëzie, éven weids en monumentaal, éven wijs, humoristisch en zelfbewust, maar deze overtreffend in dichterlijkheid en emotionnele geladenheid?

Wij wachten.

C.A.G. PLANIJE

Het ei

De heer Praas legt een windei

Het is een bedroevend verschijnsel, dat de heer Praas blijk geeft, in het Aprilnummer van ‘Columbus’, van het feit, dat hij niet kan lezen. Ik weet, dat dit meer voorkomt in Nederland, maar iets dergelijks had ik, onder littoratoren zeker, niet verwacht.

De hevige, bijna rancuneuze aanval die Jan Praas op ‘een zekeren Max Nord’, ‘het kraaiende mannetje Peter van den Burch’ en ondergetekende (wonderlijk genoeg zònder epitheton) uitvoert naar aanleiding van mijn artikel ‘Litteratuur in het Noorden’ in ‘De Baanbreker’ van 16 Maart j.l., dwingt mij, hem van repliek te dienen. Daartoe is het allereerst nodig, dat ik enkele opmerkingen uit Praas' artikel recht zet, die van zakelijke aard zijn.

In de eerste plaats betreft dat de zo langzamerhand inderdaad wel wat al te veel beduimelde ‘elfenborsten en boezemrozen’. Het feit dat Thomas Vodijn hierover schreef in het Februari-nummer van Columbus, en, niet te vergeten, in ‘De Rode lantaarn’ (September 1945, een kostelijk satiriek stuk), bewijst nog niet, dat deze tedere zaken reeds uit de ars poetica van vele dichterlingen zijn verdwenen. Ten bewijze daarvan behoeft U slechts de circa vijf en twintig Nederlandse litteraire bladen na te slaan.

Erger is, dat de heer Praas kennelijk het onderscheid tussen Fries en Nederlands niet kent. Ik tart hem, het te praesteren, een Fries vers te lezen, zó, dat hij het begrijpt. Dit zal hem evenmin lukken, als iemand, die geen Engels kent en probeert Engels te lezen. Het is dus een grote blunder, dat hij mijn, in het 2de nummer van Podium gepubliceerde vers ‘kleine fughette’ (afgezien van zijn, door mij werkelijk gewaardeerde, ironische waarde-bepaling van dit poema) aanhaalt. Dit vers immers is, even goed als zijn eigen ‘symphonie van bed en nacht’ in zuiver Nederlands geschreven, en heeft met Fries, Friesland en de Firezen niets, maar dan ook volkomen niets te maken [1]). Mijn artikel in de Baanbreker behandelde de *in het Fries* geschreven litteratuur, en is geschreven zoals ik geschreven zou hebben over nieuwe Franse of Engelse uitgaven. Hetzelfde geldt van Frank Wilders' ‘Klein Geluk’, hetzelfde geldt van verzen over Maria's borsten, die ‘hulpeloos en vleugellam’ zijn' (naar aanleiding hiervan wil ik nog opmerken, dat de portée van dit gedicht den heer Praas zó ontgaan is, dat hij niet eens de elementaire vergelijking

tussen de willekeurige vrouw Maria, en de Maagd Maria door gehad schijnt te hebben). Met dit vast te stellen, valt Praas' hele betoog, en resten slechts enkele futiliteiten, die vooral kwajongensachtige scheldpartijtjes blijken te zijn, voor het meerendeel van zeer persoonlijke, grove, en derhalve onsympathieke aard.

Ik zou op deze futiliteiten niet ingegaan zijn, wanneer ze mijzelf betroffen. Waar het hier echter gaat om Peter van den Burch en Max Nord, meen ik, hierover nog een enkele opmerking te moeten maken. De ‘zekere’ (!) Max Nord, die evenmin als Van den Burch en ikzelf een Fries is, is een Forum-aanhanger, en dweept inderdaad als alle Forumianen, met de Franse litteratuur. Het feit, dat hij ‘Podium’ op een hogere plaats stelt dan andere tijdschriften, is daarom ook te danken aan het positieve program van dit blad - simpel, omdat het iets positiefs wil. Ik verzoek dus Jan Praas zijn hatelijkheden aan het adres van Nord terug te willen nemen.

Dat ‘Podium’ niet ‘een gezicht’ maar slechts ‘één gezicht’, n.l. dat van Fokke Sierksma zou hebben, kan niet alleen al met mijn door Praas aangehaalde vers ‘kleine fughette’ weerlegd worden, daar dit vers *niets* positiefs, en *niets* programmatisch inhoudt, maar ook met verzen van Van der Molen, Debrot en anderen.

Al met al kan ik de houding van Praas niet bewonderen, en verzoek hem dringend, in het vervolg zijn polemieken op een betere basis, en met een minder pueriel air te willen openen.

WILLEM HIJMANS

[Nummer 10]

Het zwerfziek hart
(Een landelijke liefde)

I. *Beknopte Reisgids*

Dit is de laatste dag om weg te reizen:
Morgen trekken de blauwe verten dicht
En ligt het vlakland weer onder het grijze,
Van perspectief ontdane winterlicht.

Ge moet dit beeld diep in Uw hart bewaren:
Het licht, waarin de wijndruif zich volmaakt,
Boeren die traag de laatste oogst vergaren,
De dood, die zo elk ding heeft aangeraakt

Dat het aan sterven niet meer kan ontkomen;
Het dampend vee, dat schuifelt in de stallen,
Het blauwe spinsel in de naakte bomen,
De bladeren die vallen, vallen, vallen....

Neem slechts wat ge niet kunt ontberen mee
En ga op weg, want waar de reigers blijven
Wacht, aan een baai van een zeer blauwe zee,
Een huis tussen cypressen en olijven.

En wees bereid ook daar vandaan te gaan,
Steeds weer, totdat gij eens zijt moegezworven;
Want de verborgen zin van dit bestaan
Is: te verlaten wat men heeft verworven.

Misschien staat hier, onder dit zelfde grijze,
Winterse licht aan 't eind der reis Uw huis....
Gij moet vandaag nog naar het Zuiden reizen,
Want wie nooit wegreist komt ook nimmer thuis.

II. *Legato, ma non Troppo*

Ik zing terwijl ik door dit bergland trek,
Van dal tot dal, van witte stad tot vlek,
Want als een druiventros gerijpt is deze dag,
Als een gedicht en als een schaterlach.

Rechts is het blauw der oude binnenzee,
Links de landouwen. Kindren lopen mee
En roepen om een vers, om een verhaal
In hun zoetklinkende en vreemde taal,

En wijzen lachend op mijn dubbelfluit,
Mijn fiedel en mijn dikgebuikte luit.
Ik zing een haastig lied, maar in mij brandt
Het hunkren naar Toscane's heuvelland

Waar langs de hellingen d'olijven rijpen
En smalle handen naar de wijntros grijpen,
's Avonds gedanst wordt waar de krans uithangt
En de viool naar een oud lied verlangt.

Maar ook dit gaat voorbij, want noch een feest
Noch de vervoering van 't accoord geneest
Het zwerfziek hart als weer de zwaluw keert
En overmoedig naar het Zuiden scheert.

En zingend ga ik 's morgens weer op pad
Van pas tot pas, van dorp tot witte stad,
Want als een lach, een bontgekleurde vlag
Wappert het zonlicht door de najaarsdag.

En ieder afscheid brengt een zoet verdriet
Dat zich als landwijn meedeelt aan mijn lied.

THEO JOEKES

Het dichterschap en het denken

Meer dan andere litteraire essays die sinds de bevrijding in de tijdschriften verschenen, dwingt Thomas Vodijns verhandeling over ‘Dichterschap’ (Columbus, Juni) tot principiële stellingname en.... tegenspraak. Het is ondoenlijk en in feite niet noodzakelijk, in te gaan op alle passages, waarbij ik een vraagteken schreef. Ook wens ik niet bepaalde zwaarwichtigheden als gewichtigdoenerij te ontmaskeren. Evenmin wil ik uitvoeriger stilstaan bij het feit, dat verschillende centrale definities in Vodijns betoog mij pertinent onjuist voorkomen, zoals de interpretatie van techniek als ‘vormwording’, of ‘vormgeving’, stijl als ‘vormgeving’ en pseudologia phantastica als ‘de phantasie die een schijnbaar logisch denken *leidt* (curs. van Vodijn)’. Hoe hachelijk deze dingen ook zijn (Denis de Rougemont toont in zijn belangrijk werk ‘Penser avec les mains’ aan, dat de babylonische spraakverwarring in het woordgebruik onzer begrippen mede tot de oorzaken behoort die leidden tot het verval van de westerse cultuur) - niet hèn zal mijn eigenlijke critiek gelden. Van meer belang is het, mij bezig te houden met de hoofdzaak van Vodijns betoog: zijn zeer aanvechtbare beschouwing van de kunst en den kunstenaar; *hem te betrappen en aan te vallen op zijn gepreoccupeerdheid met het denken*. Ik weet dat ik dit doe als woordvoerder van velen, maar niettemin - hoe zou ik anders kunnen? - uit en onder eigen naam.

Het zal dus in de volgende bladzijden gaan om de waardering van het denken - de ratio - het verstand in betrekking tot de kunst (i.c. de poëzie), en door en in mijn beschouwing over de verhouding denken - poëzie - zij het oppervlakkig - over de waardering van het denken überhaupt. Men zij er van overtuigd, dat ik oorspronkelijk niet voornemens was, ook dìt probleem aan te snijden. Wie echter de poëzie zozeer in groter verband wil zien, kan onmogelijk bij haar als bij een zelfstandige grootheid blijven staan.

Ondanks het op zichzelf soms zeer subtiele verschil tussen Vodijns opvattingen en de mijne, zal, naar ik hoop, voldoende duidelijk worden, waar de fundamentele kloof tussen ons beider standpunten gaapt. Want in weerwil van mijzelf valt het ook mij nu eenmaal gemakkelijker, te denken in de geordende en ordenende wetten van het categorisch verstand dan in de veelal onsystematische samenhangen van onze totale existentie.

Om te beginnen stel ik vast, dat Thomas Vodijn in ‘Dichterschap’ vele rake en belangwekkende dingen zegt. Wanneer ik zijn beschouwing trouwens ten enenmale zonder betekenis achtte, zou ik niet de moeite nemen, er zo uit de grond van mijn hart op in te gaan. Niettemin is er iets dat mij verhindert, in plaats van over ‘rake en belangwekkende dingen’, over ‘*behartigenswaardige*’ dingen te spreken. Zal men dat

woord gebruiken, dan moet er immers enerzijds een hart zijn, dat iemand in staat stelt ‘ter harte te nemen’, anderzijds een gerichtheid van iets dat *door het hart* be-grepen wil zijn. Van dit laatste nu is in het essay van Vodijn geen spoor te bekennen. Het tast slechts rond aan de peripherie van het dichterschap. Het hart, de levende kern ervan, wordt - hoe diepzinnig Vodijn zich ook met zijn object inlaat - niet benaderd. Daardoor blijft dus tevens *het hart van den dichter onontdekt en dientengevolge onaangesproken*. Ik bedoel dat woord ‘hart’ natuurlijk niet in de sentimentele zin van kinderkerken en dameskransjes, maar ik wil het hier verstaan weten als: kern en Inbegriff van onze totale persoonlijkheid. Ik ben waarschijnlijk de enige niet, die dit simpele woord als een kostbaar bezit uit de vergrieksing en germanisering van ons taalgebruik heeft gered. De mens wordt nu eenmaal niet gekarakteriseerd met abstracta als ‘ziel’ en/of ‘geest’ en al evenmin in het woord ‘lichaam’ besloten. Hier kan m.i. alleen ‘hart’ het ‘trefwoord’ van de menselijke persoonlijkheid betekenen, omdat het in zichzelf èn ‘begriffsmäszig’ even concreet is als abstract, even lichamelijk als geestelijk.

Vodijns artikel richt zich nu echter uitsluitend tot den dichter als denkend subject. Het is één aanhoudend appèl aan diens denkvermogen, aan zijn geest, d.i. aan de abstractie van den dichter. Hij handelt daarin niet anders dan die vele vroegeren, leiders van dichterscholen of enkel maar tijdschrift-redacteuren: Du Bellay, Kloos, George, Verwey, Marsman, Hoornik etc., in zoverre nu eenmaal het begrips-karakter der woorden die men bezigt door den ander allereerst verstandelijk dient te worden geconcipiëerd. Erger wordt het echter, wanneer vervolgens blijkt, dat de inhoud van het appèl geen andere is dan een rationele: een wijsgerige wijsheid die geen *levens*wijsheid is. Zeker, ook hierin staat Thomas Vodijn niet alleen. Maar het wordt nù langzamerhand tijd, eens met nadruk te wijzen op de hybridische zinloosheid van dergelijke ondernemingen. Ja, ik waag het zelfs, mij nog onvoorzichtiger uit te laten: *Het programmatisch litterair essay heeft slechts zin, wanneer het den dichter tout court op zichzelf terugwijst*, op diens naakte mens-zijn, ontdaan van alle decoratief.

Hierover spreekt ook Vodijn aan het slot van zijn beschouwing even, in de woorden: ‘....zichzelf bevrijden van de pose, zichzelf terugbrengen tot die laatste kern van wat in dit “zelf” waarachtig is’. *Maar het is zonder meer duidelijk, dat hij juist ons aller intellectuele habitus niet als een zeer listige vorm van decoratief heeft doorzien*.

Wat Thomas Vodijn dan wèl als een gevaarlijke verhulling van de dichterlijke persoonlijkheid herkent? De uiterlijke vorm, waarin het gedicht zich aan ons presenteert, m.a.w. de rijmvlotheid en maatvastheid, in 't bijzonder der jongeren. En men kan dat volledig met hem eens zijn. Ik hoef er niet meer op in te gaan. Velen deden het voor mij. Vodijn bepleit nu een andere dan een slechts door deze puur-technische voor-

waarden bepaalde vormkeuze. Want om deze vorm*keuze* (‘bewust’, ‘zorgvuldig’) moet het volgens hem gaan, wil er van waarachtig kunstenaarschap sprake zijn.

Daarmee is dan de hoofdzaak van de controverse tussen ons beiden eigenlijk reeds gegeven. Het blijkt, dat Vodijn derhalve het ontstaan van een kunstwerk als volgt ziet: de inhoud van het vers wordt door den kunstenaar in zijn uitzonderlijke praedispositie - hij duidt haar ergens aan als: ‘kunstenaarschap in aanleg’ - geconpiëerd; deze inhoud geraakt echter tot zijn uiteindelijke vorm door het vormkiezend = vormgevend denken. Ik kan niet aan de indruk ontkomen, dat Vodijn hier een merkwaardige denkfout begaat. *Is er immers werkelijk van vorm en inhoud als van een onverbreekbare eenheid sprake* - en ik erken dat met Kloos en Vodijn, zij het op enigszins andere gronden -, *dan moet het duidelijk zijn, dat het denken niet de vorm-alleen kan beheersen, doch in die vorm de inhoud raakt en bepaalt*. Is bij het eene lid der twee-eenheid het denken in het geding, dan òòk bij het andere. Of.... zou het bij beide misschien om iets anders gaan?.... *Om het dichterschap*?

Ja, dààrom. Zoals de dichter naar ziel en lichaam, naar zijn aard zowel als naar zijn werkzaamheid dezelfde is, is ook zijn houding ten opzichte van wat zich in en door hem als kunstwerk voltrekt die van één enkele gerichtheid, *de houding van den kunstenaar*. Kunstenaar dus òòk en tegelijkertijd ten aanzien van wat Vodijn de vormgeving, de vormkeuze noemt.

Trouwens, Vodijn stelt zijn eigen opvatting ten dezen wel in een vreemd daglicht, als hij een aantal alinea's verder met instemming Couperus citeert: ‘achter het simpele schrijvertje, dat zit te pennen.... staat dat Andere, die Andere - en die is het eigenlijk, die het hem doet!’ Dit citaat wordt gelanceerd in een verband, waarin het òòk gaat om die door Vodijn onderschreven eenheid van inhoud en vorm.

Wat mij betreft: ik houd het dus liever met Louis Couperus dan met Thomas Vodijn. Want al ben ik wat huiverig, om aan de poëzie het welhaast metaphysisch beginsel toe te kennen, dat Couperus - ofschoon misschien ironisch - suggereert, ik stel mij welbewust aan zijn zijde, waar het er om gaat, als het *typisch-dichterlijke* te accentueeren: *die wonderlijke mogelijkheid, zowel de ziel als de gestalte van het vers wars van onze specifiek intellectuele bezigheid te vinden en te verbeelden*. Is het immers niet zo dat men de bewoordingen (in ruime zin) tot het gedicht weliswaar ‘con-scientieus’ zoekt, maar deze vaak op totaal andere plaatsen vindt, dan men ze met en *onder* allerlei overwegingen vermoedde? Voor het eigen oordeel van den poëet staat of valt m.i. met het al dan niet constateren van deze onverklaarbare werkelijkheid het gehele dichterschap.

Of het dan niet vereist is, die gave - zo aanwezig - te cultiveren, met het geschonken talent te woekeren? Zeker. En of dat dan geen zaak van bezinning is? Ook dat, mits men er rekening mee houde, dat *in de bezin-*

ning van den dichter het denken geenszins autonoom is. Deze bezinning behoort immers vooral ook tot de categorieën van gevoel en intuïtie. En het denken dat er een rol in speelt, is slechts een functie, een façet van het dichterschap, m.a.w. *het bezit geen rechtvaardiging uit zichzelf, doch heeft alleen bestaansrecht, voor zover het met de existentie van dien dichter samenhangt en daarin is vervat*.

Dat Thomas Vodijn van deze dingen niet wil weten, komt onomwonden aan de dag in een passus als de volgende: 'Welke zich noemende dichter onder de jongeren en jongsten heeft de moed niet eerst te zingen uit de eigen existentie doch eerst zijn existentie te laten groeien tot leven? *Zulk een dichter kan alleen ook min of meer wijsgeer zijn*.' (curs. van mij, A.d.B.). Vodijn wil derhalve, dat de dichter, zijn existentie naar eigen rationeel inzicht interpreterend (en dus zijn levensbesef stylerend), komt tot - Graecisme! - 'leven'. Nu is het duidelijk, dat iedere kunstenaar in zekere zin styleert, niet alleen in wat Vodijn aanduidt als 'pseudologia fantastica', maar ook in het gebruik van dichterlijke attributen als rijm en metrum. Dit is echter niet het styleren, waarop ik Vodijn aanval. Ik kant mij hier tegen dàt styleren, dat hij preciseert als 'de beheersing van de dichterlijke idee'. Het levensbesef zou dientengevolge a priori opgenomen moeten zijn in de conceptie van een idee, alvorens de dichter er van zou mogen spreken. Moet men zich die idee dan niet eerst veroveren, al schrijvende desnoods, alvorens haar te kunnen beheersen?

Waarom deze afkeer van de existentie zonder meer? Is Vodijn er bang voor? Dan is hij bang voor zichzelf, voor zijn eigen levenswerkelijkheid. Doch bij wien zij niet aan het woord mag komen, van dien litterator staat het in de concrete situatie van 1946 vast, dat zijn werk onwaar en onwaarachtig, onaanvaardbaar zal zijn, een laffe vlucht voor de werkelijkheid, even laf als de vlucht in de droom van de huidige 'Woord-voerders.' *Iedere tijd heeft zijn bepaalde menselijke en daarmee culturele opgave. Het komt mij voor, dat die van onze tijd, met alle faculteiten levend als zij is, eenvoudig hierin bestaat: 'tot existentie te komen.'*

Zakelijk bezien nog dit: Alsof onze existentie door het denken zou worden geleid tot 'leven'! Wordt ons denken niet integendeel, zoals al onze menselijke mogelijkheden, bepaald door het bestaan waarin wij ons met huid en haar geworpen vinden? Neen, van de hegemonie van het denken-überhaupt kan reeds geen sprake zijn, laat staan dat ik van zijn uiteindelijke autoriteit in het dichterlijk scheppingsproces zou willlen weten. *Het denken heeft - ook daarin*! - *stellig zijn functie, maar alleen als typisch-menselijke bestaansuiting, niet als ethisch, philosophisch of psychologisch vooroordeel*.

Welbeschouwd wenst Thomas Vodijn Nederlands jonge dichters te verplichten, zich dergelijke vooroordelen eigen te maken. En het ligt dan ook volkomen in de lijn, dat Vodijns artikel zelf ervan doorspekt is. Waarom ik mij hiërtegen zo terdege verzet, is wel zonder meer duide-

lijk. Het vooroordeel immers stelt ons niet meer in staat een object, b.v. een kunstuiting, onbevangen te beoordelen om wat het an und für sich is, maar betrekt het egocentrisch op zichzelf, in plaats van omgekeerd. Daardoor ontstaan dan verwrongen voorstellingen, zoals wij er ook bij Vodijn enkele aantreffen; het meest sprekend misschien, waar allerlei grote mannen moeten dienen om het betoog te staven: Leigh Hunt, Kloos, Couperus, Goethe, Hebbel en tenslotte Horatius. Niet alleen dat ik zonder moeite een even groot aantal edelen in het krijt zou kunnen brengen, om op de betreffende plaatsen de tegengestelde mening te verdedigen. Maar meer nog is het bedenkelijk, dat Vodijn, door zijn vooroordeel verblind, Couperus en Kloos, doch vooral Leigh Hunt ten onrechte voor zijn wagen heeft gespannen. Wanneer hij immers tot de conclusie komt, dat Leigh Hunt zijn 'imaginative passion' als 'beteugelde emotie' bedoelt, heeft hij die wagen precies de berm in gereden, waarvoor Leigh Hunt hem zo zorgvuldig behoedde. Hunt heeft zich beijverd, om aan te tonen, dat de dichter zich to be or not to be aan zijn ontroering heeft uit te leveren. Moge deze emotie ook verbeeld zijn, de interpretatie, dat dit door den dichter tijdens het scheppingsproces erkend en geweten moet worden, waardoor dus langs een omweg 'verbeelde emotie = beteugelde emotie' wordt, is van Vodijn. Er zijn ogenblikken, dat, dwars tegen alle redelijke bedenkingen in, de verbeelding, d.i. *de waan*, vrij en onbevangen haar recht van bestaan opeist.

Is poëzie dan *waan-zin*, een ziekteverschijnsel? Het zij zo. Trouwens: *de poëzie die ik voorsta mòge in de ogen van Thomas Vodijn een ziekteverschijnsel zijn, een ziekteverschijnsel dan toch volgens de normen van de vooringenomen rede*. Zo geraakten wij ongemerkt tot het tweede aperte vooroordeel in Vodijns essay, nog minder te verdragen dan het andere. Want door Vodijn wordt deze soort van poëzie, voortkomend uit een ziekteverschijnsel of een ziekteverschijnsel uitmakend, met een kranige slagzin als afgedaan beschouwd. Maar Hölderlin dan? waag ik heel schuchter te vragen. Of, om dichter bij huis te blijven: Gorter en Leopold? En Achterberg? Zou men misschien niet eigenlijk de gehele dichtkunst als een ziekte van de geest moeten verwerpen? *Óf.... is het zo, dat de ernstigste ziekte van de geest bestaat uit de waanzin van ons hybridisch denken*?

Einstein moest Vodijn voorzichtig hebben gemaakt. Of anders Kierkegaard, Bergson, Sjestov, Heidegger, Ter Braak, Jaspers, Barth, Sartre en zovele andere groten van deze eeuw. Ik kan Vodijn trouwens ook naar Guillaume van der Graft verwijzen: 'de ratio is onbevoegd tot werkelijkheid, want abstract, *af*getrokken in stede van *aan*getrokken' (Columbus, Februari). Ik voeg daar mijnerzijds aan toe: zij is ook niet bevoegd tot de werkelijkheid van het vers.

Heus, Thomas Vodijn, er wordt in poëticis al genoeg, te veel gedacht en gezocht met de autoriteit van de autonome 'zuivere' rede. *Er is te weinig van dat echte, spontane kunstenaarschap, dat niet behoeft te be-*

staan in de kramp van enige 'kunstenaarsmoraal' (meer denken, meer ontroering, meer of minder techniek, etc.), doch dat blindelings één ding vertrouwt: het vers zal voor zichzelf denken; m.a.w. het mag mij beheersen en richting geven in plaats van het omgekeerde; want het vers - geheel! - weet beter hoe en wie ik ben dan mijn 'souverein' denken. En hierom gaat het tenslotte. Wie vorm en inhoud als een eenheid *kent*, bekommert zich op andere wijze om de vorm dan Vodijn. Inhoud en vorm behoren zozeer en onscheidbaar bijeen als ziel en lichaam, levensinhoud en levenspraktijk. *Zo is de vorm dan de uiterlijke gedaante van het kunstwerk en heeft slechts één doel: het innerlijk, de inhoud ervan (niet meer en niet minder!) tot zijn recht te laten komen*. Naarmate meer de adaequaatheid van de vorm aan de inhoud werd bereikt, is het gedicht geslaagder. Een criterium, gedistilleerd uit de meer of mindere grootsheid van het uit te drukkene, is daarom evenzeer uit den boze, als het afmeten der verswaarde aan de technische resultaten van het vakmanschap. Wie toonde ook weer aan, dat met de beste intenties de beroerdste verzen geschreven worden? Maatstaf voor de waarde van het vers is dus m.i. slechts de afgewogenheid van vorm en inhoud ten opzichte van elkaar.

Of ik dan niet het volmaakte gedicht met de 'grootse' inhoud boven het op zijn 'lager' niveau even volmaakte gedicht prefereer? Ik zou deze vraag niet zonder nieuwe problematiek kunnen beantwoorden. Mijn subjectieve voorkeur is hier trouwens niet in het geding. Wij handelden slechts - zij het dan maar enkele ogenblikken en noodzakelijkerwijs oppervlakkig - over dat eene criterium: Wat is een goed vers en wat niet?; over de 'normen in poëticis'. Hoe dan ook, niemand kan ons het recht ontzeggen, de volkomenheid van een paardebloem te genieten, waar ook rozen en goudenregens te bewonderen zijn. Ik zie in het vooroordeel, dat dit recht zou willen betwisten - en men hoort het tegenwoordig vaak - dan ook een bedenkelijke vorm van dat in feite materialistische snobisme, dat aan het kleine minachtend voorbijgaat.

Men versta mij wel. Het is niet mijn bedoeling, het denken te *denigreren*. Het is er mij slechts om begonnen, de waarde van ons verstandelijk vermogen in betrekking tot de poëzie te bepalen. Ik kan en mag daarbij echter niet nalaten, het denken 'terecht te wijzen', terug te brengen binnen de grenzen, die het naar mijn inzicht gesteld zijn. *Ik beoog met mijn aanval dus niets meer of minder dan: het denken tot zijn recht te laten komen*.

Wanneer dientengevolge Thomas Vodijn slechts zou hebben bedoeld, dat het voor den dichter (zooals voor iedereen) gewenst is, zich (onder andere) een uitgebreider wijsgerige eruditie te verwerven, zouden wij het in principe eens zijn geweest. Allicht opent dat perspectieven, zèlfs op nieuwe poëtische werelden. Dit staat echter geenszins vast. Wat men zich geestelijk eigen maakt blijft immers op zichzelf nog slechts aan de

buitenkant van ons wezen en blijkt later gemakkelijk zonder doorslaggevend belang te zijn geweest. *Willen intellectuele waarden werkelijk integrerend zijn voor onze poëzie, dan is het nodig, dat zij ons minstens ook tot gevoelswaarde, tot levenswerkelijkheid, tot besef worden*, m.a.w. doordringen tot in die verborgen gebieden, waar het leven (nièt zijn bloedarme abstractie) wordt tot poëzie. Het is immers nièt onze taak, in de dichtkunst, 'gedachten raak en treffend uit te drukken', zoals Vodijn wil; zelfs gaat het er niet om, met de juiste woorden onze gevoelens weer te geven. Neen, het is alleen van belang, dat wij *onszelf* zo adaequaat mogelijk tot expressie brengen. En dat vereist de inzet van onze gehele persoon en persoonlijkheid. Kunstenaarschap legt beslag op den totalen mens, lichaam en ziel. Daarom hebben wij ons niet uitsluitend geestelijk, maar in de eerste plaats en in alles *menselijk* te verdiepen.

Bij velen zal gaandeweg de vraag gerezen zijn, welke - nadat ik de practische betekenis van Vodijns artikel in twijfel getrokken heb - nu de practische betekenis van een uitvoerige critiek als deze is. Welke richtlijnen heb ik gegeven aan al onze jonge dichters en dichterlingen? Ik erken het ronduit: geen enkele. Zelfs zou men mij ervan kunnen betichten, in dezelfde fouten als Vodijn te zijn vervallen, en b.v. van een aantal pertinente vooroordelen te hebben gebruik gemaakt. Wanneer men het zo wil beschouwen, dat zij het zo: vooroordeel dus tegen vooroordeel, mening tegen mening. *Het standpunt van het 'hoger (denkend) ik van den kunstenaar, dat boven het vers staat en het beheerst, tegenover het standpunt van den kunstenaar die als zodanig en met al zijn menselijke faculteiten in en bij het vers betrokken is*.

Al met al dus een vrij steriele aangelegenheid, wanneer ik hoogstens de pretentie heb, bij sommigen een glimp van herkenning, bij anderen een storm van verontwaardiging te hebben gewekt? Doch daarmee zou ik reeds mijn doel hebben bereikt, omdat ik geloof dat over deze problemen het litterair gesprek in de komende tijd zal moeten gaan. Als een dier velen, die het met Thomas Vodijn principiëel of nog slechts incidenteel oneens waren, heb ik hopelijk de knuppel in het hoenderhok gejaagd.

Maar is dit dan voldoende? Moeten wij al die jonge talenten of vermeende talenten van den jare 1946 dus maar totaal zonder richtlijnen laten? Dienen wij niet liever, in plaats van de onpoëzie samen met het goede te laten voortwoekeren, allerlei misgewassen in de kiem te smoren? (Alsof ons dat ooit gelukken zou!) Wat dat laatste betreft: Ook hier is het misschien goed, het onkruid samen met het graan te laten opgroeien... tot de oogst, i.c. de vele schiftingen (op zijn best!) waaraan ieder vers blootstaat vanaf het moment dat het zich mededeelt, tot aan die dag, waarop in laatste objectieve instantie God over ons en onze werken oordelen zal. *Slechts stelt het de tijdschriftredacties voor zeer grote verantwoordelijkheden*. En wat het geven van richtlijnen aangaat: Welke cultuur-moralist zou het 'Gebot der Stunde' aan den dichter

anders kunnen samenvatten dan in deze woorden: ‘Mensch, werde wesentlich!’ Zeker, men mag bij tijd en wijle eens technische aanwijzingen geven. Doch dit is zinloos, indien men niet tegelijkertijd erkent, dat kunstenaarschap in wezen slechts wordt bepaald door die rationeel niet benaderbare praedispositie, waarover wij spraken.

Daarom geen rationalisatie van de poëzie. Zij zal veelal daàr bloeien, waar men haar niet verwacht, en zò, als men het niet wenst. Het moge ons tot waarschuwing strekken: Kloos en zijn geestverwanten zijn nauwelijks meer leesbaar. Wie wij overhielden uit de periode van ‘De Nieuwe Gids’? Gorter en Leopold....: de stillen. Anders niet.

De jonge dichters van dit ogenblik: zij worden iets of zij worden niets. Maar hun ontwikkeling is in feite niet afhankelijk van de poëtische reglementen, door Schuur, Van Heerikhuizen, Nord, Sierksma, Vodijn of - wie weet? - door mij opgesteld. Zij zullen dichter zijn of zij zullen het niet zijn krachtens hun eigen dichterschap, waarvan de waarde aan geen andere evidenties is af te meten, dan aan de overtuigingskracht van hun uitingen, m.a.w. inderdaad aan hun expressief vermogen. Maar het komt mij voor, dat Vodijn en ik het *in concreto* daarover minder met elkaar eens zouden zijn.....

AD DEN BESTEN

Ook een Narcissus

Direct na lezing van Vestdijk's 'Narcissus op vrijersvoeten'.

Louis zag zichzelf ondersteboven in het water gestoken, met blote, klevende voetzolen hangend aan het omgekeerde voordek van zijn boot. Goddelijke zomerdag.... Het vlakke meer grapte met zijn lichaam. Onder de boeg zag Louis een tweede, precies gelijk aan de echte met de vertrouwde, sierlijke schrijfletters in groen op geel: 'Komkommer', maar dan in spiegelschrift. Verder, stevig geklemd aan de boordrand om zo het evenwicht te bewaren zijn twee grote tenen, heel groot, mal groot, waaruit de onderbenen lomp naar beneden daalden, smaller wordend in de dijen en nog smaller in de rode vlek van zijn zwembroekje. En zijn borst was even tenger als zijn middel. Een rare Louis hing daar. Je zou zeggen, hij werd uit een vel papier geknipt, dubbelgevouwen daar waar de schaar begon met de contouren van de boeg zodat er twee Louis en twee Komkommers ontstonden. Toen heeft het water dat vel opengevouwen en één helft ingeslikt. Straks klap ik dicht, dacht Louis, zich een weinig voorover buigend. Het beeld ging er van golven, zacht klokkend even maar.

Verder was er geen geluid op heel dat vlakke water. Roerloos lag het meer gevat in een groene ring geboomte met hier en daar wat krachteloze zeilen. Enkele cano's dreven hun siesta. Louis voelde hoe de warmte zich opdrong tegen elk plekje van zijn blote huid. Salperig rekte hij zich zodat zijn borstkas zwol en zijn buik tot een ondiepe kuil inviel. En dat rekken werd een staan op de tenen, een vooroverneigen, een dubbelvouwen van het papieren knipsel, en voor Louis het wist dook hij in zichzelf, suizend door de koelte die hem verkwikkend beschuurde. Zijn ogen zelfs waren nog open. En zo klaar was het water, dat hij als door een maanlichte nacht gleed, tot zijn hoofd de blauwe nacht stuk kletterde en hij de ogen moest sluiten voor de zon.

Wat een spatten licht.... De rimpels vatten hem in een schietroos. En weer waren het de grote tenen die op de voorgrond traden. Drijvend op de rug en tussen die twee malle, witte paaltjes doorkijkend, zag hij de verre molen boven de horizon precies in het midden.

Heerlijke eenzaamheid hier.... Heel het meer lag daar glad voor hem te dromen. Hij was de enige die er klokgeluiden maakte en er rimpels trok. Met de handen peddelde Louis zich om en boog het hoofd ver naar achteren. Héla..... hij was niet alleen. Daar lag de 'Komkommer' weer. Langzaam wrikte hij zich terug.

Zijn hoofd gleed in het spiegelbeeld van het lome zeil. Louis kon Jane nu zien zitten op het achterdek, ondersteboven gelijk hij er zo even opstond. Zij had de benen gekruist en de waterrimpels misvormden haar tot een Boedha-beeldje. Zo was zij de mascotte van zijn 'Komkom-

mer', een beetje belachelijk met haar bekoorlijkheden, met haar Boedha-boezem, die als geborgen zat in de wollen zakjes van haar pak, met de witte huidplooien van het inelkaar zitten even boven het broekje, zodat het kuiltje in een daarvan wegviel. Gelukkig maar.... dat putje zou hem weer irriteren, haar nog belachelijker maken en hem daarbij. Het spiegelbeeld loslatend, bezag hij het meisje in haar normale stand, nauwkeurig, monsterend. En eensklaps vond hij het vreemd dat Jane daar zat. Wat deed zij eigenlijk op zijn dek? Had zij dit recht gekocht met de inhoud van haar badpakje, twee-ledig, broekje en bustenhouder? Wat heeft zij met hem, Louis, te maken.

Jane ving zijn blik op; het wit glinsterde als op commando tussen haar lippen. Dat deed hem keren. Hij dreef weg.

Het water was heel stil. Krachtig sloeg Louis de benen uit en voelde zich een mes in eenzame gaafheid. Schimmig-bleek tastten zijn handen onder water.

Er was een plons. Blazend naderde Jane's duikkap hem, lomp gegolf achter zich latend.

'Lekker water hè....'

Ja natuurlijk.... lekker.... kan hij nu nooit 'ns alleen zijn.... Lelijk kaal was ze in het blauwe gummie van de kap.... zijn meisjes in badpak trouwens allemaal als ze iets behoorlijks doen moeten.

Louis had al geen zin meer. Wat moet zij toch altijd aan zijn lijf? Hij zwom nog een rondje maar klom toen weer aan boord. Jane volgde. Hij hielp haar niet eens, ergerde zich slechts aan dat onbeholpen geklim.

Langzaam peddelde hij zijn 'Komkommer' naar de wal. Opnieuw maakte de zon zich meester van zijn lijf. Alles scheen te slapen: het slappe grootzeil, het slappe vaantje, het kleurige cano-gestreep hier en daar, Jane die op het voordek lag te bakken, de borsten hooggeheven door het strekken, en dan Louis zelf die gelukkig honger had; dan konden ze tenminste weer 'ns gaan eten.....

Het trekken van de peddel werd er krachtiger door. 'De Komkommer' schoof zich met de punt over de wal van een lapje weiland en lag toen vast. Louis trok hem nog even hoger op en strekte zich toen uit op het gras. Een zware vracht zonnewarmte duwde op hem neer. Jane zou wel brood snijden, zorgen voor het overige geklungel;;

Dik en zoet geurde 't om hem heen; er lagen enkele hopen hooi te broeien. De zeilpet dekte zijn ogen af; daaronder ging de lucht walmen, maar 't was er tenminste donker. Hij kreeg al hoofdpijn. Traag kauwde hij het brood dat Jane hem reikte. De gesmolten boter oliede zijn vingers. 'De gazeuse is lauw.... moet je nog?'

Hij knikte.

'Ik heb de fles toch in het water gehangen....'

'Hmmm.....' Louis kauwde in het donker.

Zo stil was het zelfs op het water niet. De warmte duwde alle geluid dood. Op dit lapje weiland, eigenlijk niet veel meer dan een tonsuur,

geschoren in het riet, beëindigden Louis en Jane hun Zondagen meestal. Niemand zou hen hier storen, want de ‘Komkommer’ lag daar als een portier die met omhooggeheven, door het zeil omzwachtelde vinger waarschuwde dat deze inham bezet was.

‘Sigaret?’, bromde Louis onder zijn pet.

Ze kroop al bij hem. Nu ondergingen ze beiden ook nog de hitte van de rook die zoet, bijna dik de longen aangreep. Jane gebruikte zijn gestrekte arm als hoofdkussen. Louis voelde het niet, wel hoe de hitte heet drukte op zijn buik. De rook was een genot en een kwelling tegelijkertijd. En Jane rolde zich verder naar hem om. Hij voelde haar wang op zijn borst, de weke, wat koelere druk van haar boezem op zijn buik, want Louis en Jane waren gewoon hun Zondagen hier te beeindigen nadat Jane een gehele week met hem mee mocht in de ‘Komkommer’. Dus sloeg Louis onwillekeurig zijn arm om haar heen. Onder de pet-donkerte vrat de rook hem in de ogen, zo gemeen dat hij even een schicht zonlicht binnenliet om die weer snel af te snijden. De pijn trok weg en de luiheid zakte weer in hem neer. Een vlieg gonsde vervelend. Louis was lui-tevreden met Jane's weekheid die hem lui liet zijn. Zachte vingers aaiden over zijn borst, trokken aan een paar haartjes. Dat gaf toch een prettige pijn, dat deed hem omrollen en strekken, en toen viel de pet weg en was er weer licht, brandend, een gezicht van Jane met brandende krullen, en donkere pupillen die zich vernauwden. Want immers, dacht Jane misschien, we zijn toch hier waar de Zondagen altijd....

En Louis bezwaarde haar lui, dromerig bedwelmd door zon, een weinig wakker door de pijn aan de haartjes; anders sliep hij vermoedelijk reeds. En ze schoof zich tot zijn bed. Louis werd moeizaam wakker, door de schaduw-sneden boven de busten-houder, door de nauwe pupillen, door de vingertoppen die zacht aan zijn lichaam waren. En hij vleide zich zwaar naar haar mond, en ze rolden zich om en om, langzaam, en de hitte lag als opgetast op het kleine lapje weiland totdat ze zacht stootten op een lage hoop hooi waar de geur zeer zoet en zeer dik was, en het riet brandde zonder vlam, en de hele wereld was moeizaam.

Het zeil van de ‘Komkommer’ stond blauw in het water, een weinig gebold; de avondwind kwam opzetten.

Louis hield het roer. Zij waren wakker geworden door het schuren van riet, door een koel schuren over hun rood-gebrande huid. Toen was het avond en voelden zij honger. Toch was het of de dag wilde kleven met een lichte streep aan de horizon. Er waren nu meer zeilen, statig voortdrijvend, hier en daar met helpende peddels langszy, soms ronkend van guitaar-muziek. Zingende stemmen, helder en ver doordringend, waren de laatste geluiden van de dag. Louis voelde Jane leunend tegen zijn benen. Ze hurkte beneden in de kuip, gehuld in een zeiljumper.

‘Neem jij het roer even, Jane....’

Hij ging op de punt van zijn boot staan. De avond was gaaf van diepte,

van vorm en geluid. En hij, slap slechts, waardeloos, een waardeloos vlees. Hij keek omlaag: een prisma-Louis, geplooid, blauw vervagend in de avond. En Louis walgde van het boot-gedeelte dat achter zijn rug meekwam. Daarin hurkte Jane die het roer hield en gelukkig alles borg in een zeiljumper. Zonder dat gedeelte zou hij zich voelen als een inwoner van deze gave stilte.

'Hellow Louwtje....'

Traag wenkte Louis naar de verre boot. Je kunt je boeltje wel pakken, Jane..... Zondag gaat hij alleen. Of weer met de jongens.

HENK BREUKER

Aan lokaste

Bij ontstentenis van vrouwen
waren alle mannen planten,
gaven zelfs misschien wel bloemen,
als er niet aan alle kanten
poolijs was, oost, west, noord, zuid,
en totaal geen hemelstreken.
Alleen wind die zinneloos
op de huizen zich liet breken.
Als geen vrouwen meer bestonden,
waren ook die huizen leeg,
was ons hart leeg, was ons lijf leeg,
alle levensteeken veeg;
zaten wij mistroostig samen
zonder arbeid of gesprek
en verhief een hond reikhalzend
naar de maan zijn trieste bek.
Gingen wij dan dood, dan vloekten
wij op ons onvruchtbaar leven,
want wij waren nooit geboren,
waren altijd weggebleven.

GUILLAUME VAN DER GRAFT

Uit een dezer dagen bij A.A.M. Stols verschijnende bundel 'Achterstand', De Vrije Bladen 1946.

[Drie kleine essays over poëzie]

‘Ça se perd!’[1)]

Een klacht. Driemaal zo'n explosie van Nederlands talent: de Vlaamse primitieven, de schilders van de gouden eeuw, en nu dit, deze verbijsterende dichterschool. En ditmaal is het vruchteloos verstookte energie, deze maal gaat de gewonnen schat verloren voor de wereld-literatuur, en zo voor ‘de’ cultuur. - Door de taalbegrenzing.

Neuchatel was het décor. In een villa, die van een betonnen balconterras uitzag over het staalblauw van het meer. Aan een diner met een gretig toehorend kriticus, die ik van de heerlijkheden van onze moderne lyriek zocht te overtuigen. Maar aangezien lyriek niet eigenlijk vertaalbaar is, en het ook nooit worden zal, moest ik mijn toevlucht nemen tot ongedocumenteerd opscheppen. Daar gebeurde het, dat zijn vrouw met een wuiven van haar hand het gesprek afbrak. En zich de heilloze formule liet ontvallen: ‘Ça se perd’.

Het zal me wel niet meer loslaten. Het ongeluk is gebeurd. De bluts onvergankelijke gedichten is geschreven, in een ontoegankelijke taal. Geschreven voor niemand - behalve voor ons, nou ja. Er zijn krachten, die maken dat de Hollander niet in roman, in essay excelleert. Maar zich wendt tot de poëzie. En in jaren, waarin ik te nerveus gedreven was, om een roman achter elkaar uit te lezen, heb ik de wereld-lyriek uitgekregen. Omdat gedichten ‘kort’ zijn, tussen de bedrijven door gelezen kunnen worden. Op dezelfde wijze pogen ‘jongeren’ gedichten te schrijven. En slágen. Maar die jongeren zou ik wel door bidden willen afdwingen: kap deze poëzie-cultus af. Anders wordt het hier steeds geweldiger. Zichzelf gedrukt te zien is misleidend, in werkelijkheid gaat het om figuren tekenen in het zand - Vermeer heeft ook niet geaquarelleerd! Een Hollands dichter is zoveel als een Fries dichter. Die roem is op alle andere wijzen ook te behalen, maar versmoor om godswil deze gewoonte van het dichten, want de energieën, als ze het slechts benauwd genoeg krijgen, vinden vanzelf andere wegen om zich effectief te maken. Laat daarom het privilege van versjes maken aan Engelsen, Duitsers en Fransen. Misschien zijn bovendien die andere wijzen van zijn aanleg productief te maken vruchtbaarder - maar daarmee als ik ernstiger tonen aan.

N a s c h r i f t : Er bestaat een boekje met vertalingen in het Duits van Nederlandse gedichten. Als het maar goede vertalingen van de goede verzen van de goede dichters waren! Maar het is minderwaardig werk: de auteur is aan onze lyriek nog niet toe en de vertalingen deugen niet. Eén volwaardig Insel-boekje verdiende een regeringssubsidie van tonnen gouds! Intussen schijnen in Engeland St. Spender en W.H. Auden iets op stapel gezet te hebben.

1) Deze drie essays werden gelicht uit een cyclus van vijftig korte essays, waarvan het de nummers 22, 23 en 24 zijn.

Apologie van de poëzie

De poëzie dient verdedigd te worden. Tegen een aantijging, die door prozaïscher naturen, werkzaam in een ander vak van cultuur, nauwelijks geformuleerd wordt, maar die er niettemin schuldig aan staat, dat zij in feite de poëzie links laten liggen. Het is de beschuldiging, dat zij zou zijn Spielerei, geen ernst, en wel omdat metrum en vooral rijm geen organische voorwaarden, maar louter incidentele hindernissen zijn, die door den dichter genomen moeten worden. Waardoor zijn bedrijf zichzelf zou disqualificeeren als in de grond wat kinderlijk.

Deze attaque valt in eerste instantie te weerleggen. Dit kan alleen maar gebeuren door iemand, die zelf de ervaring opgedaan heeft, hoe poëzie tot stand komt. Want zo een alleen kan weten, dat de dichter niet achter het rijm aanloopt en schrijft wat er komt, maar eerder, alvorens zich vast te leggen op een te streng bepaalde inhoud, als het ware een kader van rijmwoorden uitzet. Dit kader wordt vervolgens gevuld met een in dit geval bruikbare greep uit het ‘programma’. Dit kan door de abondantie ván het programma, de echte dichter schept uit een overvloed, een hem overrompelende veelheid van aandoeningen. En is dankbaar voor ieder principe, dat hem helpen kan uit de veelheid van mogelijkheden op het ene resultaat vastgezet te worden. Stel er zijn op een gegeven moment duizend ongevormde gedichten (‘prozagedichten’) potentieel aanwezig. Dan treden eerst de organische principes in werking, die maken dat déze dichter van elke tien mogelijkheden er negen verwerpt en er één behoudt. Resteren nog altijd honderd mogelijkheden. En de arme dichter, beklemd onder de volheid van zijn vindingskracht, is blij en gelukkig, dat er enige zuiver incidentele, organisch niet te verantwoorden, principia in zwang zijn, die hem kunnen helpen, van de andere negenennegentig denkbare gedichten er maar een over te houden. Omdat al die andere negenennegentig ‘niet rijmen willen’, grof gezegd. In werkelijkheid betreft het een verfijnd geheel van rhythmische en acoustische eisen, waarvan vooral het rijm, het mag dan honderd keer eigenlijk waanzin zijn, een feitelijk effect sorteert, dat men nog nooit weg heeft kunnen redeneren.

Vooral bij jongelieden, die nog weinig geléden hebben (waardoor de scherpte van hun geest enigszins afgegaan kon zijn), en met een teveel aan energie zitten, komt het voor dat ze eenvoudig met hun hersens geen raad weten. De opgave van het gedicht wordt dan, wat dit aspect van de zaak betreft, spelenderwijs opgelost als een betere kruiswoordpuzzle. Binnen deze klasse, waarbij ik ook bij voorbeeld diverse jonge schaakkampioenen zou willen indelen, vallen combinatorische vernuften als Rimbaud, Slauerhoff, Lehmann, die - een keer erachter ‘hoe je dat doet’ - in een ommezien een poëtisch oeuvre uit hun mouw schudden, waar bezadigder critici alleen maar de nietszeggende karakteristiek ‘geniaal’ aan mee weten te geven.

‘Niets in 't heelal haalt bij de hevigheid,
waarmee gedachte en rijm elkander vinden -’ (Slauerhoff).

Het overwinnen van opgeworpen weerstanden fungeert in deze opvatting als de voorwaarde, waardoor aan het kunstwerk pas gestalte gegeven kan worden. Te staven met een citaat van Théophile Gautier:

‘Qui, l'oeuvre sort plus belle,
D'une forme au travail
rebelle,
vers, (marbre, onyx, émail)!’

Omgekeerde apologie van de poëzie

De poëzie dient aangevallen te worden. In een onvergelijkelijk veel ernstiger en principiëler zin, dan de onder de leuze ‘Ça se perd’ tegen de Hollandse lyriek ontwikkelde bezwaren. En met inachtneming van alles, wat in het vorige hoofdstuk ten gunste van de poëzie tegen de te gemakkelijke aggressoren aangevoerd werd. Als ik op mijn persoonlijke ervaring afga, kan ik verklaren, dat vijf jaar benodigd zijn om te leren een behoorlijk gedicht te schrijven. En nog eens vijf jaar om het weer af te leren. Sindsdien ben ik de poëzie gaan zien als.... een gevaar voor ‘de jeugd’ Niemand die me kent, of de toon onderkent waarin mijn boek gesteld is, kan me nahouden, dat ik de grote lyrici niet onder het hart gedragen heb. Maar de conclusie, waartoe ik niet zonder innerlijke strijd genaderd ben, behelst een afwijzing. Het is een empirisch feit, dat de élite van het gevoel aan haar bijdrage tot de cultuur gestalte gegeven heeft in de vormen der poëzie. Die dertig Europeanen en vijftien Hollanders liggen er, en vormen misschien de kostelijkste buit van ónze, in de Renaissance opgezette cultuur (de grotere, na Hellas en een paar andere). Maar even zeker is, dat deze identificatie van het grote dromen en de gewoonte van het rijmen *klakkeloos* plaats gevonden heeft. Tot schade van de cultuur zelf is men er niet toe gekomen dit koppel van droom en rijm door een gewelddadige ingreep te scheiden. Want deze gewoonte van het rijmen is een boze gewoonte, schadelijk voor het denken als zodang, dat erdoor in zijn organische ontplooiing belemmerd wordt! [Ik ken ze persoonlijk bij tientallen, die twintigjarigen, en het zijn de besten, die op hun ononderbroken jacht op het gelukte gedicht, er eenvoudig niet meer aan toe komen eeuwen los van meeuwen te denken, en in deze kramp bevangen blijven, ten koste van de realisatie van hun persoonlijkheid. Meest krasse voorbeeld Lehmann. Dit betoog wordt door de verfijning, die het voorafgaande hoofdstuk er in aanbrengt, niet opgeheven.] De waarheid (en dus ook het geluk) is evenwel in gewoon proza al moeilijk genoeg te vinden, daartoe zijn grote gedachtegroepen en spanningsbogen van het denken nodig, die slechts

in een uiterste mentale discipline onder de duim gehouden kunnen worden. Het raderwerk van de geest kan deze overbelasting van het gespeel met rijm zeker niet verdragen. Er zijn nog heel andere rhythmen bestaanbaar dan de taal-rhythmen van onze onwaardeerlijke Lehmann - ik meen de dénk-rhythmen van Spinoza. Dezelfde Spinoza bewijst dat de hypertrophie van het brein geenszins een atrophie van het gevoel hoeft te beduiden, zijn hele boek is doortrokken van een peinzende en diepe aandoening. Maar in de regel blijven voor de philosophie slechts de emotioneel onbegaafden en de gevoelsmatig min verfijnden beschikbaar - de gevoels-sterken bezwijken voor de verleidingen van de poëzie, en worden door de codes, waaraan deze gebonden is, van een regelmatige en ongehinderde ontplooiing van hun denken afgehouden. De schuld ligt ten dele bij de consumenten van cultuurgoederen, die geneigd zijn een cultus van gevoel (stemming en droomvermogen), in ieder genre als gênant te beoordelen, alleen, door een domme en willekeurige afspraak, in het genre van de poëzie niet. Zo evenwel wordt een harmonische synthese onmogelijk gemaakt, en wordt de ‘dichter’ afvallig gemaakt van dat, wat op grond van het hanteren van woord en gedachte zijn meerwaarde uitmaakt boven de musicus: het cultureel verantwoordelijkheidsgevoel.

MAX DE JONG

[Helene Nolthenius: Gedichten]

Aan den sluiswachter

Ik hoor Uw stroom wel: 's nachts, langs vreemde huizen,
of klotsend voor mijn eigen zielesluizen,
doch Gij Heer zijt het die de deuren sloot.
O Sluiswachter doe dan toch open,
het water is tot aan de rand gelopen
en aan de keerzij ligt de bedding bloot.

De geul snijdt door de uitgedroogde landen,
de keien liggen in de zon te branden,
't gewas staat langs de oevers naakt.
O God, wie zal Uw wegen raden,
Gij die ons overstroomt met Uw genaden
en dan ons weer zo bitter eenzaam maakt?

Onbewoonbaar verklaard

Schuif de verroeste grendel van de deur
en schrik niet van de spinnewebben;
de lucht is muf en 't schimmelt op de muur,
maar als ge onderdak wlt hebben

en niemand anders U te komen vroeg,
voltrek dan 't wonder en treed binnen;
vergeet hoe ik U smalende verjoeg,
laat ons nog èèns opnieuw beginnen.

En anders sloop me dat vermolmde krot
of stel zijn brand de buurt tot teken:
wie U verdrijft staat doelloos en kapot
tot ge hem uit meelij af komt breken.

[III]

Waarom zou men niet spelen
met drachmen en talenten
die God ons toe wou delen?
Waarom zou men niet spelen?
Zijn bloemen en rondelen
niet de allerbeste rente?
Waarom zou men niet spelen
met drachmen en talenten?

Een droom

'k Stond in onbekende streek
waar de akkers glooiend lagen
van de bosrand tot de beek.
Zomer was 't. Mijn ogen zagen

hoe, verweg, een spitsje klom
boven kleurig dakgewemel,
Vredes helder heiligdom.
En ik wist: dààr is de hemel.

'k Liep erheen op 't smalle pad
langs de boekweit en de bonen,
en vond in die zoete stad
alle zoete Heilgen wonen,

in een aureool van licht.
Wààr ik ook mijn blikken wendde
zag 'k een stralend schoon gezicht
dat ik dadelijk herkende.

'k Was er wonderbaarlijk thuis,
langs de pomp en de oude linde
ging ik onverwijld naar 't huis
waar ik wist, mijn vriend te vinden.

Op zijn stenen vloer lag zand
en hij stond de pap te roeren.
'k Greep naar zijn doorboorde hand,
dat hij mij naar 't Lam zou voeren.

'k Weet wel God: aan de Eeuwigheid
kan mijn dromendorp niet raken,
doch als dit reeds zò verblijdt,
hoe verheugd zal Zij dan maken....

HELENE NOLTHENIUS

Klein geluk

De kunst betekent een verlossing uit het alledaagse, een vervulling der heimelijkste wensen: zij stelt een nieuw, een niet zelden schoner en steeds ander leven in de plaats van het oude. Zo is de kunst een levensvulling en een levensvervulling, soms een totale doch altijd slechts een denkbeeldige: zij heelt wonden, zij zuivert, en zij vervult verlangens binnen de grenzen van een rijk der verbeelding, waar van geen reële levensvervulling sprake kan zijn.

Zo ontstaat telkens dat oude misverstand tussen kunstenaar en samenleving, dat, zoals Oscar Wilde het formuleerde: de 'kunstenaar staat buiten de maatschappij in wier midden hij leeft'.

Wij kunnen dit alleen dan onderschrijven, wanneer er sprake is van een duidelijk dualisme in den kunstenaar, namelijk tussen dat wat in hem kunstenaar en dat wat verder nog in hem is. De kunstenaar immers schept binnen zijn rijk der phantasie - zich uit psychologische oorzaken van de realiteit afwendend.

De realiteit van het leven maakt zich sterk voelbaar door de slechts beperkte bevrediging van zijn onbeperkte behoeften. Voor hemzelf brengt nu zijn kunst de 'verbeelde' bevrediging van zijn reële behoefte naar wat wij generaliserend willen noemen: levensvervulling. Zo kan ieder kunstwerk gezien worden als een middel tot zelfbevrediging van den kunstenaar. Deze functie *kan* het hebben doordat het een verbeelde levensvervulling tot stand brengt die gemakkelijk voor de ontbeerde reële in de plaats treedt.

Hier dwingt zich de associatie op met het narcisme in het algemeen. Freud noemt narcisme 'eine Perversion, bei welcher das erwachsene Individuum den eigenen Leib mit all den Zärtlichkeiten bedenkt, die man sonst für ein fremdes Sexualobjekt aufwendet'. In deze strikte betekenis heeft Dr. med. Otto Hinrichs (Basel) reeds ± 1910 getracht, narcistische verschijnselen als artistieke wezenstrek bij verscheidene kunstenaars vast te stellen.

Het probleem is, met al zijn gevolgtrekkingen voor de psyche van den kunstenaar, te ingewikkeld, dan dat het hier op een bevredigende wijze behandeld zou kunnen worden. Wij wilden er slechts op wijzen, dat het reële, persoonlijke ontberen van den kunstenaar in hem worden kan tot *creatieve kracht*. Het is duidelijk dat het derven van een gehoopt geluk - waarachter zich een wereld van erotiek schuil houdt - eerder aanzet tot het schrijven van poëzie dan het verworven hebben en genieten. De kunstenaar is er zich van bewust, dat het publiek zijn ziel niet begrijpen kan; en de oorzaak voor het hier reeds genoemde misverstand tussen kunstenaar en publiek (maatschappij) ligt dus in een *verschil van behoeften*. 'Het leven zelf scheidt hen', schrijft Wilde; - 'de kunstenaar kan de maatschappij als zodanig verstaan of niet verstaan, maar de maatschappij den kunstenaar nimmer'. Simplistisch is zijn conclusie:

‘Hun verbond is daarom steeds een eenzijdig verbond en wordt door elken oprechten kunstenaar verbroken zodra zijn onafhankelijkheid gevaar loopt, want onafhankelijkheid is voor den kunstenaar de enige mogelijkheid van leven. Hij is de opperste individualist. Volstrekte zelfstandigheid is zijn levensadem.’

Wanneer men weet, dat deze uitspraken van Wilde zijn, zwijgt men eerbiediglijk. Een vriend van mij echter, die ze anoniem bij me op een kladje aantrof, voorzag ze van de volgende appendix:

‘En daddeme toffe jonges zijn dat willeme wete.....!

- Prettig dat we eindelijk een verklaring hebben voor de jange haren, de fluwelen broek, de strikdas en het permanent vergeten van rekeningen betalen! Kunstenaars behoren niet tot de maatschappij, staan erbuiten. Ik heb ze anders zien vechten om in zo'n maatschappelijk ding als een tram een zitplaats te veroveren!’

Een volstrekt dualisme tussen den kunstenaar en ‘het overige’ is er dus binnen denzelfden persoon wel niet....

Al is er nu bij kunstenaar en publiek van zeer verschillende behoeften sprake, toch ontstaat bij beiden uit de behoefte een verlangen, ja een streven naar bevrediging. Dit maakt den kunstenaar tot *o.m.* schepper van kunst, het publiek tot genieter van kunst. Zodat er zelfs een maatschappelijk contact tussen hen is doordat zij naar elkaar vragen: Het publiek vraagt kunst, de kunstenaar brood.

Meer dan eens is het reeds tot uitdrukking gebracht, hoezeer het verlangen kan inspireren tot het scheppen van kunst, maar dan ook hoezeer het verlangen - naar dit geluk waarop het is gericht - in iedere poëzie terug te vinden is: als drijfveer, als onderwerp, als einddoel.

Verwondert het dan, wanneer in een tijd van teleurstelling en scepticisme als deze is, telkens in de kunst weer een *gereduceerd* verlangen naar voren komt?

Het verlangen niet naar een of ander maar naar *een bepaald geluk*, dat alleen al door de noodzakelijke bekrompenheid van zijn materiële voorwaarden niet meer totaal en volkomen wordt gedacht, - gaat over in de aanvaarding van een - ook in geestelijk opzicht - nòg beperkter ‘*klein geluk*’.

Tegenover klein geluk staat geen groot geluk. Geluk is onbestaanbaar, daar absolute onwetendheid onbereikbaar is. Immers zolang men niet onwetend geworden is, zal men pijn en verdriet blijven voelen en beseffen. Wat wij geluk noemen, zetelt in een lethargisch moment tussen personen - of tussen personen en dingen - die harmoniëren. Deze harmonie waarborgt, dat het geluksmoment kan terugkeren.

Zolang dit moment - relatief - klein gezien wordt, immers het neemt een geringe tijdsduur in beslag in vergelijking met onze gehele levensduur, - zolang is het geluk *klein*.

De verheffing van dit geluksmoment tot enig leven zou de ondoenlijke uitschakeling van alle overige tijd moeten meebrengen. Geen mens is tot deze uitschakeling in staat zonder schizophreen te worden en af te sterven. Immers: geluk is er bij de gratie van het ongeluk. Wanneer wij steeds gelukkig waren, zou het geluk geen waarde hebben boven 'lagere' gevoelssferen, daar de laatste niet zouden voorkomen. Daarom is het geluk beperkt tussen de grenzen van een onmetelijke levens- en gevoelsvlakheid, die daarbuiten dreigt, en daarom is zijn onmiddellijke nabuur steeds het verdriet dat eveneens deze gevoelsvlakheid onderbreekt. Het geluk *is* klein. Wie de relativiteit ervan niet inziet, is een simpele dwaas, wie de realiteit ervan absolutiveert is een intelligente onnozele.

De enige tussenweg tussen waanzin en onnozelheid blijkt de practische levenswijsheid, dat men 'een' geluk, dat dan immers in zijn schaarse momenten berust op gevoelsverbeelding van de werkelijkheid, - naderbij kan roepen door de *voorwaarden* te scheppen voor zulk een gevoelsverbeelding. Daarbij mag men echter niet vergeten, dat het hier gaat om pure *zelfbevrediging* ('narcisme') en dat het onmogelijk is de omstandigheden zo te kiezen, dat ook de mens met wien of het ding waarmee men het 'geluk' dan deelt, er geheel en wezenlijk bij betrokken is.

In de dichtkunst gaat het er bijna steeds om, dat deze gevoelsverbeelding, dit geënscèneerd geluk door den dichter en de dichteres wordt beleefd met een vrouw resp. man, wanneer de volgorde tenminste niet andersom is. Er zijn ook minder perverse soorten van klein geluk, maar het *genotbrengende = gelukbrengende* wordt steeds bezongen, onverschillig of het gedicht reflectie dan wel pure verbeelding is. *Er is dus feitelijk zelfs geen klein geluk opgeroepen, maar een klein genot*.

Wie zich hiervan bewust is, zal aan de poëzie der klein-gelukkers - wanneer zij al poëzie genoemd mag worden en daardoor als *po*P*zie* aanvaardbaar is - een tweede facet zien.

Een ingeperkt paradijs, dat bij vele dichters niet alleen qua versificatie een gekeurst paradijs is, imponeert niet. *Het is een paradijs der kleinburgerlijkheid of - sit venia verbo - een paradijs van klein-proletariërschap*. De in geestelijke zin kleine burger en de hem verwante kleine, niet klassebewuste proletariër richten hun primitieve wijsbegeerten in naar de toevallige materie van hun bestaan. De 'philosophie des dagelijksen levens' immers toont in ieder opzicht, dat de materiële behoeften een fundamenteel verband hebben doen ontstaan tussen de ontwikkeling van het gedachtenleven en juist dit materiële bestaan.

De materiële behoeften zijn dusdanig primair, dat zij met gemak de geestelijke grotendeels kunnen verdringen. De gemiddelde individualistische mens wordt meer beziggehouden door de in de moderne tijd ontstane problemen als dat der distributie en dat der sexualiteit, dan door (*bijvoorbeeld*) het vraagstuk der sociale ordening. Door de beide eerste worden zijn gedachten voortdurend, zeker dagelijks, beziggehouden, terwijl hij voor de beschouwing van het laatste buiten de eigen sfeer zal

moeten treden: het is voor hem slechts van secondair belang. De primaire behoeften vervolgen zijn gedachten, zij zijn *bewust of latent* een voortdurend probleem.

Het hogere geestesleven - wanneer men deze simplistische termen gebruiken mag - houdt steeds rekening met het ervaringsmatriaal der gegeven feiten en omstandigheden, en het wordt door deze probleemstelling zelfs voor een belangrijk deel geleid: De practische wetenschappen stellen zich in dienst van de samenleving, en de meer theoretische gaan bij hun poging tot verklaring der verschijnselen toch a priori uit van een 'verlossingsgedachte'; ja, misschien mag men zeggen dat alle wetenschap haar élan ontleent aan de verlossingsdrang van haar dragers. Hoe men ook over deze practische instelling van het geestelijke leven denken mag - ten slotte kan men haar niet vaststellen zonder te generaliseren - hoe men voorts reageren wil op de politieke uitingen en aspecten van deze kleingeestigheid, het zal ieder duidelijk zijn dat een hierbij te vooronderstellen berusting iedere grootsheid mist. Dat een eruit voortvloeiend manco aan verzetshouding tegenover de sleur der stoffelijkheden te karakterizeren is als machteloze passiviteit. En toch *alle* cultuur draagt steeds de aspecten van het materiële welzijn, en blijkbaar te duidelijker naarmate het in beslist niet-welzijn overgaat.

Culturele overbloei vinden we thans niet, eerder een Westeuropeaanse culturele versterving. En het is welhaast funest, dat men er zich de ogen niet voor opent, dat deze afdaling, deze afbraak slechts nodig zijn om voor een grootse vernieuwing baan te maken.

Zij die vooruit zouden kunnen zien, de enkelen ook onder de jeugd die dat kunnen, - zij zijn belust op het simpele behoud van wat zij uit het oude overhielden. En zij zijn dit vooral omdat zij zich niet kunnen onttrekken aan de algemeen heersende beperktheid: daarin zijn zij groot geworden, daarin zijn zij opgevoed. Zij kunnen zich wellicht ertegen verzetten, doch alleen dan, wanneer zij zich van hun situatie, van hun gerichtheid en hun doelstellingen volledig bewust zijn. Thans gaat het blijkbaar niet meer om de verwerving van de cultuur, het gaat algemeen om het behoud van de individuele, overgeërfde portie.

Natuurlijk hebben de jongeren verwachtingen. Wanneer zij tijd van leven hebben zal het gebeuren zich met een vrij grote mate van waarschijnlijkheid langs hen bewegen. Zij zullen trachten zich temidden der anderen in stand te houden en een wolf voor andere wolven te zijn, zij zullen op hun eiland zo veilig mogelijk leven, zorgen voor proviandering, en naar behoefte een grammophoon, een boek of een vrouw.

Dit is de algemeen heersende, in het geheel niet specifiek-dichterlijke, sfeer der klein-gelukkerigheid. Misschien zullen tal van lezers van mening zijn, dat deze problemen niet litterair zijn omdat ze *niet specifieklitterair* zijn....

Toch hebben sommigen zich reeds dadelijk tegen het in de litteratuur optredende verschijnsel 'klein geluk' gekeerd. Ook litterair bleken

slechts weinigen in staat zich aan de klein-geluk-idee tot een groot kunstwerk te inspireren. Het vers bleek in vele gevallen een afreageren, in de meeste gevallen een vage, spoedig mode wordende idealisering der eigen beperktheid, desnoods met een traditioneel vernisje van verbitterdheid.

Het is echter de niet uit te roeien - want primair lichamelijke! - agressiviteit der jeugd, zelfs der teleurgestelde en daardoor ontluisterde jeugd, - die haar zich deed verzetten tegen een geest van slapheid. Meer werd echter geprotesteerd tegen de slapheid van het klein geluk dan tegen het klein geluk zelf.

Zo kwam de critiek van verschillende zijden fel op tegen de leuze die het werd, tegen de vlag die het werd om onder te spelevaren op het plasje der *kleindichterlijkheid*.

In een der voorlopers van dit tijdschrift, de ‘Parade der Profeten’, constateerden C.A.G. Planije en Jan Praas - in een artikel dat als een toenmalige balans moet worden opgevat -, dat het klein geluk de quintessens was van ons leven, d.i. het leven der jongere dichters. Het getuigt al niet van scherpzinnigheid, wanneer sommigen aannamen dat in ‘Columbus’ door de schrijvers van dat stuk een klein-geluk-mentaliteit zou worden vertegenwoordigd: *Zij constateerden slechts*, al hadden zij onder de druk der bezetting geen reden, het klein geluk te verwerpen. Het kon immers als een verschansing dienen en in die zin een versterkt geluk betekenen. Maar nog minder scherpzinnig is het, wanneer deze critiici thans het kelin geluk een overwonnen standpunt achten.

Het is niet overwonnen, het is geen standpunt. Het is een mentaliteit. Dat deze mentaliteit het mogelijk maakte, dat het verschrikkelijke oorlogsgebeuren aan de meeste jongere dichters totaal voorbij ging, maakt slechts nog duidelijker *hoe* gevaarlijk het symptoom was: De verlegging der grenzen van het eigen bestaan, de verenging der eigen kring bleek in wezen geen defensieve doch een lakse houding te zijn.

De sporen van deze houding en van deze mentaliteit gaan vrij ver terug. Dr. Garmt Stuiveling constateerde reeds van onze onmiddellijke voorgangers: ‘In de kunst zèlf bewijst een kunstenaar zijn talent, niet in zijn leuzen òver kunst.’

Wanneer thans de *leuze* van het klein geluk door sommigen wordt hooggehouden en door anderen wordt bestreden, dan verhoedt dat niet, dat het werk van beide groepen in belangrijke mate door de *mentaliteit* wordt beheerst. Wat Stuiveling aan het bovenstaande toevoegde, geldt dan ook eveneens thans nog: ‘Ontdoet men de verschillende groeperingen van hun critische en theorethische begeleiding, en toetst men uitsluitend het voortgebrachte werk, dan blijkt onmiddellijk hoe het ver beneden de maat blijft, die men verwachten zou.’

Nu zal het den critischen lezer niet moeilijk vallen, talrijke voortbrengselen der Jongerenlitteratuur te noemen, waarin men geen uitgesproken klein-geluk-tendenz aantreft. Deze echter zijn en blijven helaas uitzon-

deringen. Even weinig moeite kost het, vast te stellen, hoezeer de geestesgesteldheid van thans in de practijk uitsluitend gericht is op het beperkt geluk. Zozeer namelijk, dat er inderdaad au fond slechts van passiviteit en ouwelijke verbittering der jeugd sprake is. Wat is er soms in de letterkunde der jongeren te bespeuren van luister, grootsheid, ideaal, van geestelijke agressiviteit gepaard aan doelbewustheid, - dus kortom van *levensvatbaarheid*, van *ontwikkelingsmogelijkheid*? Het is de hierboven aangeduide passiviteit van het kleine geluk, die ons remt, van het kleine geluk dat ons bewust of onbewust, met onze wil of tegen wil en dank *beheerst*. De tijd waarin wij leven heeft ons er rijp voor gemaakt:

Het kenmerkt ons, wanneer wij deel uit maken van de groep der materiële upper ten, door een in wezen dan ook materiële zelfgenoegzaamheid en een daaraan verwante onbevredigdheid.

Het kenmerkt ons als klèinere burgers door de bekortheid van onze geestelijke horizon; als ‘kleine’ proletariërs door ons onvermogen - in werkelijkheid: laksheid en onwil - om over de eigen geestelijke grenzen uit te zien, waar die ook liggen: De ideëen zijn niet smakelijk meer.

Het is een consequentie van de materiële nood, de materiële dwangtoestand waarin wij ons allen op enigerlei wijze bevinden.

De decadentie der weelde ontroert niet, maar de beperktheid van burger en proletariër ontroert, die, zoals steeds lagere klassen allures overnemen van hogere, trachten naar een wederom beperkte, vaak zeer beperkte mate van deze weelde, en daarin dan niet minder overnemen van haar decadentie.

Deze beperktheid ontroert, zij het op een goedkope, sentimentele manier: zij ontroert zoals een slapend kind, in een zwaar romantische situatie belaagd door een verscheurend beest.

In de realiteit is de situatie niet romantisch. Men zal later spreken over een cultuuraspect van deze tijd.

Doch heden is dit beest der geestelijke en ideële beperking niet minder in letterlijke zin verscheurend dan dat onzer tijdeloze romance. *Het scheurt de naties inwendig en onderling uiteen*.

En wat nu de letterkunde betreft, het is om al deze redenen óók, dat wij in het vorige nummer van dit blad wezen op de noodzaak van ‘keuze en *bewustheid*’.

Helman had het gemakkelijker dan wij, toen hij in zijn boekje ‘Wij en de Litteratuur’ het hoofdstuk over ‘Schrijver Worden’ vooraf deed gaan aan de bepaling: *voor kinderen*. Het schijnt immers zo te zijn, dat het bij de bepaling *voor volwassenen* automatisch wordt: ‘Schrijver (resp. Dichter) *Zijn*’.

Waarom nu zou de kunstenaar zich niet bewust mogen en moeten zijn van zijn kunstenaarschap? Verdiept inzicht in zichzelf, met uitschakeling van alle neiging tot zelfoverschatting en poeha, *zou* hem kunnen leren, dat hij niet werkelijk is wat hij meent te zijn.

Hij zou een sluimerende aanleg kunnen hebben voor diezelfde beroepen waarop hij zo gaarne afgeeft, voor de zo noodzakelijke beroepen van huisvader of kantoorbediende.... Wat zou er voor de mensheid verloren gaan, wanneer hij deze roeping miskende?....

Laat ons mild zijn: dit geldt voor iederen mens. Naar den echtgenoot van Madame Bovary, de creatie van Flaubert, noemt men het verschijnsel dat iemand zich anders begaafd waant dan hij in werkelijkheid is: bovarisme. Goethe meende een tijdlang, dat hij in de eerste plaats physicus was en niet kunstenaar. Ten Kate hield zich een leven lang wellicht voor dichter.

Goethe's voorbeeld toont aan, hoe universele geniëen - die zich toch kenmerken door een algemener bewustzijn - over de universaliteit van hun aanleg voor enige tijd het juiste overzicht kunnen missen. Wanneer men op verschillende gebieden begaafd is, kan men zich in het zwaartepunt van zijn aanleg vergissen, naarmate het bewustzijn meer op het een dan op het ander gericht is, naarmate de omstandigheden het één meer dan het ander bevoordelen, naarmate men speciaal neigt naar, en openstaat voor, één dier gebieden van aanleg.

De omstandigheden bevoordelen den Bohémien nu eenmaal boven den huisvader-met-zeven-kleuters, en het vers geeft minder aanleiding tot ergernis dan de rekening courant.

Hoeveel groter is nu de kans, dat mensen, slechts begaafd op één enkel gebiedje, en op dat gebiedje misschien ook nog slechts voor één enkel onderdeeltje, - dat die mensen hun bewustzijn overmatig op die enkelvoudige aanleg concentreren. Dat zij die aanleg cultiveren, terwijl de gezonde voedingsbodem ontbreekt waarop zij groeien moet. Welke kantoorbediende droomt niet van een directeurschap, welke jongere dichter droomt niet van enkele guldens per vers?

Het is waar: of een moeder nu een blozend gezond kindje ter wereld brengt of een uitgeteerd, ziekelijk stumpertje, ze heeft dat kindje lief en doet alles voor zijn leven. Ik wil niet zeggen, dat het zieke kindje dan maar niet had moeten geboren worden; de moeder moet inzien dat het geen athleet worden kan en dat het spoedig kou vat. Kinderen maken gauw ruzie, en de moeder zal het kindje niet moeten sturen waar het gemakkelijk geslagen wordt omdat het de zwakste is.

De huidige dichters vinden de dingen belangrijk, waarover ze denken, en in tweede instantie dichten. Maar, met Nietzsche willen wij over hen vaststellen: ‘Etwas Wohllust und etwas Langeweile: das ist noch ihr bestes Nachdenken gewesen.’

Het inzicht, dat de dichter in zichzelf dieper diepten peilt dan die der individualiteit, is ook niet typisch-Westers. Het is niet verbonden aan een nuttigheidsprincipe dat de Kunst beledigen zou. Ook een figuur als Rabindranath Tagore, die toch zo menigmaal aan een dichterlijke kluizenaar doet denken, en die van het Oosters ascetisme vele trekken vertoont, schrijft:

> If some wanderer, leaving home, come here to watch the night and with bowed head listen to the murmur of the darkness, who is there to whisper the secrets of life into his ears if I, shutting my doors, should try to free myself from mortal bonds?

De dichter fluistert aan den zwerver de geheimen van het leven in. Zonder deze geheimen te kennen, *fluistert* hij ook enkel. Wie in deze tijd onder de jongsten der poëten gaat en zijn oor te luisteren legt, hoort een fluisterkoor onthullingen doen omtrent *de kleine geheimen van bepáálde levens*, en verwacht tevergeefs de *secrets of life*.

Misschien, dat hij ergens nog een overfluisterd en vergeten geluid ontdekken kan, dat anders klinkt. Doch men mag - men moet - wel zeggen, dat onder de jonge dichters thans slechts weinigen ervan blijk geven, dat zij zelf het leven verstaan. Wie verheft zich boven de dingen, wie kent ze niet alleen doch beheerst ze ook?

Men verheft zich niet boven de dingen, men nestelt zich tussen en verschanst zich achter de dingen. Men ziet zich genoodzaakt, op de dingen te begrimpen: men enscèneert en men verzoent zich met een klein genot. Het klein geluk dat een klein genot is beheerst ons slechts zolang wij te indolent zijn om ons eraan te ontworstelen. Aan het voortbestaan dezer mentaliteit, hoe diep ze geworteld mag zijn, en hoezeer zij onze gehele beschaving kenmerkt, zijn wij allen schuldig. *Bewust zijn van een mentaliteit betekent verantwoordelijkheid dragen ten aanzien van haar uitingen. Ook in poëticis*.

Wie het thans blijft bestaan, bij het komend bewustzijn van de kleingeluk-mentaliteit, zijn handen in onschuld te wassen, die wast zijn handen niet. Van hem kan alleen gezegd worden dat hij het zalfje van de onschuld over zijn hoofd uitsmeert. Met andere en wel zeer verstaanbare woorden dat hij boter op zijn hoofd heeft.

THOMAS VODIJN

[Piet van Klaveren: Gedichten]

Avondval

In grauwe sintels op de horizon
lag het doorwaaide daglicht na te smeulen
en ik die wapperend de dag begon
ging nu weer moedloos met de sterren heulen.

En de avond daalde en zond zijn blauwe beulen
de hemel af naar de einder, bleek en goor,
waar lauw als melk en bloed de laatste gloor
verdund ontweek in zwart-fluwelen geulen.

Dan, trouw als een lantaarnopsteker, klom
langs dunne stengel van een jacobsladder,
zwenkende glimworm, onversaagd omhoog

de dichter met zijn lamp die schrieler glom
bij 't hoger stijgen, en hij steeg steeds matter,
totdat hij als een ster niet meer bewoog.

Confessie

Nog pijnlijker dan straks weer 't droef verzaken,
nu van jouw schoonheid, liefste, in woord en lied,
is de angst, tenslotte aan lager wal te raken,
maar dat dit dreigt erken 'k ook nu nog niet.

Want ondanks alles wat in mij te laken,
te straffen wellicht is, blijft mijn gebied
te groots om er per stranding te geraken:
al word ik sater, burger ben ik niet.

Maar laat mij dan een poosje bij je rusten.
Je wilt mij wel maar kent jezelf nog niet:
je zou mij in mijn heupen kunnen breken.

Spaar mij die torenval, wees lief en reken
niet al te sterk op mijn onkreukbaar lied:
ik lijd, maar weet nog niet aan welke lusten.

Gebed in hongersnood

Dood valt des daags en daalt in elke nacht
als vlokken sneeuw, geen klokken luiden meer;
elk stroef gebed, elke benepen klacht
vergrauwt tot grom onder Uw slagen, Heer.

Avonden vallen star, befloerste nachten
zuivren zich niet meer van 't verloren pleit;
als wolven in ons huilen de gedachten
aan vrouw en kind na de verspilde strijd.

De avond blauwt; verleen ons moeheid, Heer.
verdelg de heugnis aan vergeefse zorgen,
verduister onze ogen tot de morgen
en mild doorstrome ons dit vergank'lijk zeer,
niet meer verbeten - langzaam wijkt het worgen
van onze kelen en de nacht daalt neer.

Portret van een strateeg

De neus, die als een onbesuisd getrokken
klewang uit de helling van 't voorhoofd stak,
behoedde als een overwelvend dak
een snel verval van kuilen en vleesbrokken.

Hij werd niet ernstig in zijn houw geremd
door de wangzakken, die met slappe teugels
decoratief afhingen van zijn vleugels,
als 'n lamgelegd burgerlijk ornament.

Maar onafhanklijk van dit attribuut
boorde het oog in grijze horizonten,
- persoonlijk ijsbreken voor elk recruut, -
op speur naar 'n bres, al brak de lucht aan klonten
en het neusvizier steunde resoluut
de arendsblik in 't leggen van de lonten.

PIET VAN KLAVEREN

Het ei

Een jeugdwerk van Hooft[1)]

Dissertaties zijn over het algemeen voor leken onverteerbaar, en wanneer eens een promovendus er in slaagt, zonder afbreuk te doen aan de wetenschappelijke normen die aan zijn werk gesteld worden, een ook voor outsiders bevattelijk en aantrekkelijk boek te schrijven, verdient dit zeker onze bijzondere aandacht[2)]. Temeer daar waar het proefschriften over een litterair onderwerp betreft, deze veelal teruggrijpen in de historie, en de letterkundige geschiedenis speciaal door jonge dichters verwaarloosd wordt ten voordele van de contemporaine literatuur en veelal ten nadele van hun eigen werk.

Het is, meen ik, niet te somber wanneer men bij de jongeren over het algemeen slechts een vluchtige kennis van Vondel. van enkele erotische verzen van Hooft en van Bredero veronderstelt. De middelbare schoolopleiding is hieraan mede schuld. Een drama als het door d'Angremond nu uitgegeven 'Achilles en Polyxena', naar bouw, inhoud en taal eenvoudig, is m.i. voor de jeugd een heel wat aantrekkelijker inleiding tot onze 17e eeuw, dan Hooft's Granida en menig stuk van Vondel.

De in de *huidige* lyriek opduikende reminiscenties aan Hooft of de rederijkersstijlvormen (ballade, rondeel) zijn onverwerkt en via enkelen binnengedrongen (Aafjes).

De mogelijkheden om te geraken tot degelijke kennis van de oude literatuur zijn echter ook niet altijd toereikend. Er bestaat weliswaar een aantal behoorlijk geannoteerde tekstuitgaven met instructieve inleidingen[3)], maar niet altijd geven de bewerkers voldoende tekstverklaringen om de ontwikkelde leek een genotvolle lectuur te bezorgen.

Een glanspunt en toonaangevend voorbeeld geeft echter Dr Th. H. d'Angremond met zijn uitgave van P.C. Hooft's Achilles en Polyxena. De gedegen inleiding legt niet alleen verantwoording af omtrent geschiedenis van het drama, bronnen, taal en verstechniek, maar de uitvoerige aantekeningen onder de tekst laten niets aan het toeval en eventuele speurzin van de lezer over. Een uitvoerige woordenlijst maakt tenslotte deze uitgave tot een volmaakt sluitend geheel.

Hooft schreef 'Achilles en Polyxena' omstreeks 1600, en hij volgde hierbij in hoofdzaak de voorstelling van zaken, zoals hij die vond bij Dictus Cretensis en Dares Phrygius, wier werkjes eeuwenlang de voornaamste bronnen vormden voor de kennis van de Trojaanse oorlog. Het is niet de bedoeling hier in te gaan op de ontwikkeling en inhoud van het stuk. Zij komt t.z.t. ter sprake in een uitvoeriger studie over Hooft als dramaturg. Moge ik hier volstaan met de aanbeveling, van deze

1) P.C. Hooft's Achilles en Polyxena, met inleiding, aantekeningen en woordenlijst, door Dr Th. H. d'Angremond. Academisch proefschrift. Van Gorcum & Comp., Assen, 1943.
2) Ik denk o.a. aan Dr P. Minderaa, Karel van de Woestijne, zijn leven en werken.
3) Uit de vele noem ik: V.d. Bosch, Hooft's Granida; De Jong, Vondels Jeptha; Wolthuis, Mariken van Nieumeghen.

uitmuntende dissertatie kennis te nemen, en met een fragment, waarin Agamemnon voor de wallen van Troje het Griekse heir toespreekt. Waar blijft de jonge dichter die een drama schrijft van dit kaliber?:

Agamemnon.

Strijtbare mannen, die wt griecken sijt gevaren
Om met u daden cloeck de werrelt te verclaren,
Dat niemant trotse u met schaed' oyt off met schand'
enn ongewroocken bleeff van u verwinners hant.
- - - - - - - - - - - -
Daar 't recht is sijn de goôn, het recht is op ons sijde,
Met dit betrouwen vast gaet ghij altsaem ten strijde.
Al hadden wij te slaen een yder tegens tien
En 't recht was op ons sij, men mostse niet ontsien. (vrezen)
Nu comen wij te velt niet tegens verse crachten,
Tien mannen tegens eén hebdij niet te verwachten,
Gheen nieuwe vijandt ist, off daer ghij noyt mé sloecht,
Het is het selve volck, dat ghij zoo dicmaels ioecht,
t Syn de troyanen, die binnen haer wallen suchten,
Achilles, t is het heyr, dat ghij alleen deet vluchten.
t Is, Aiax, t'selve volck van wien ghij met u swaert
Alleene voor den brant de schepen hebt bewaert.

JAN PRAAS

Mededelingen van de redactie

Fokke Sierksma verzocht ons te willen vermelden, dat de identificatie van hem met Frank Wilders, ten onrechte is geschied. (Zie het artikeltje van Jan Praas in het Mei-nummer van ons blad: ‘Bulldozers aan het werk’.)

Ad den Besten is met ingang van 1 Augustus om redenen van practisch-principiële aard uit de redactie van Columbus getreden.

[Nummer 11]

In zicht van de nieuwe jaargang

De dichter en de essayist zaten op het terras van een café. - Ai, wat een charmante vrouw, zei de dichter, en hij schreef een versregel op de manchet van zijn overhemd. - Ja, zei de essayist, maar alleen met die achtergrond -, en hij wees naar de ontluikende bomen en het zonlicht over het asfalt.

De essayist betaalde, en ze liepen op het Leidse Plein. - Ah, zei de dichter, wat een mooie vrouw -, en onwillekeurig deed hij een stap in haar richting. - Pas op, vriend, zei de essayist, en hij redde de dichter van de dood onder een voorbijrazende legerauto, - er zijn meer dingen in de wereld.

Het leven heeft een achtergrond en wat ons op een bepaald ogenblik als allesbeheersend voorkomt, blijkt niet meer dan een fràctie van het leven te zijn, in de moderne poëzie vaak niet eens een facet. De dichter zou de essentie van het dichterschap missen, wanneer hij de eenzijdigheid van het gevoel loochende, de essayist zou te kort schieten in zijn stimulerende, richting-gevende en corrigerende functie, wanneer hij het onderling verband tussen de dingen in horizontale en verticale lijn miskende.

Bewuste eenzijdigheid blijft den dichter voorbehouden bij de affectieve belevenis van het *moment*, bewuste eenzijdigheid den principiëlen essayist bij de beschouwing van de veelzijdigheid van het leven.

Maar dichterschap zonder een - op het ogenblik van de creatieve daad onbewuste - basis, zonder beheersing, zonder verantwoordelijkheidsbesef, verschraalt en verijlt, omdat het 't contact met de *veel*zijdigheid van het leven heeft prijsgegeven. De poëzie is dan niet meer de hoogste en schoonste uiting van het simpele menselijk gevoel, het verwordt tot een steriele uiting van een individu, dat de gemeenschappelijke grond, waarin uiteindelijk de *cultuur* wortelt, zoal niet *ont*kent, dan toch *mis*kent.

De essayist, hij zij dan in eerste instantie criticus, historicus of filosoof, is de leidsman van zijn broeder, de dichter.

De criticus beschouwt de literatuur van zijn eigen tijd, de historicus beziet de ontwikkelingsgang door de eeuwen, de filosoof voorvoelt de toekomstige ontwikkeling. Maar het beschouwen van de verhouding van de mens tot het leven, hebben zij gemeen, en deze verhouding is het wezen van alle kunst, van de eeuwigheid.

Al zou men op het eerste gezicht den essayist kunnen verwijten, dat zijn leiding onjuist of onvoldoende is geweest, hier zijn zoveel andere, vooral materiële omstandigheden in het spel, dat we de voorbije fase voorlopig terzijde kunnen laten, om het oog te richten op de toekomst.

De constatering dat we in een impasse zijn geraakt is overbodig, want zij manifesteert zich niet alleen in de literatuur maar in het gehele leven.

De literatuur, zijnde een uiting, een onderdeel van het leven, zou niet aan de logische verwachtingen beantwoorden, wanneer zij anders was, dan zij nu ìs. Een bewijs temeer dat de literatuur geen autonoom bestaan leidt. Zij is immers sterk onderhevig aan materiële omstandigheden, en zolang deze wereld niet in staat is zijn hulpeloos en krachteloos karakter te wijzigen, zou men kunnen aannemen, dat ook de litteraire - aan haar onderhevige - uitingen geen verbreding en verdieping ondergaan. In een dergelijke redenering schuilt echter een fout. Immers, is de poëzie als uiting van de ziel niet autonoom, de geest is het wel. Geest en materie staan als twee grootheden naast elkaar, al is hun wederzijdse invloed groot. Maar door de cultuur als basis te nemen, beter gezegd, door de cultuur opnieuw basis te verlenen, is het mogelijk aan het gehele maatschappelijk leven diepgang te verlenen. Het intellect moet de drager worden van een nieuwe idee, en het is begrijpelijk dat wij uitgaan van een stoottroep die het voorbereidende werk verricht, die het kader vormt voor de komende cultuur.

Deze stoottroep zal er een zijn van essayisten die, beheerst door kennis en inzicht van de realiteit, de felheid en het élan bezitten om dichters en prozaschrijvers te bezielen met een nieuw bewustzijn dat zijn ankerpunten vindt *in het maatschappelijk bestel*. De tijd van de dichter als paria is voorbij.

Voor de jonge intellectuelen is slechts één weg mogelijk. Zij zullen niet vormen een generatie van denkers en dichters, die in de studeerkamer of aan de cafétafel alle contact met de werkelijkheid verliezen. Zij zullen iets moeten dòen, daarbuiten, in de sfeer van het staatkundig bestel, in de politiek. Hun doel en bestemming zal zijn: de daad. Zij zullen daartoe om politieke invloed te verwerven zich moeten verbinden met andere sociale lagen, die hun tot nu toe vreemd bleven, maar waarin zij - bien étonnés de se trouver ensemble - hetzelfde verlangen naar een kernachtiger en waarachtiger levenshouding terugvinden. Slechts op deze wijze komt men tot een synthese tussen maatschappij en cultuur. Afzijdigheid van het intellect nu staat gelijk met de passieve sabotage van de zwarthandelaar, die voorraden aan de gemeenschap onttrekt om ze ten eigen bate aan te wenden.

Maar de daad vereist een doel.

Zoals wij dat tijdens de bezetting vonden in de strijd tegen de onderdrukker, waarbij wij ter verdediging van de ‘vrijheid’ individuele belangen en verschillen terzijde schoven, omdat wij er, bezield door een impulsieve, affectieve idee, onszelf bij konden vergeten, zo zal ook het nieuwe doel een ideologisch doel moeten zijn. De collectieve geest die het individueel belang beknot, en de persoonlijke vrijheid beperkingen oplegt, *zonder nochtans de persoonlijkheid te vernietigen*, is die nieuwe mogelijkheid. Dat het jonge intellect deze geest aanvaardt, juist zij, die toch in de eerste plaats individualisten zijn, is een bewijs, hoe de vurig verdedigde - maar tot formalisme verworden - persoonlijke vrijheid, kan

worden aangewend tot het bereiken van het doel, waarvan de bereiking tevens inhoudt wat men bij de aanvang heeft beperkt: de waarlijke erkennning en aanvaarding van het individu als de hoogst bereikbare norm in de humanistische samenleving. Ook tijdens de bezetting heeft de intellectueel niet geaarzeld zijn leven te geven. Met de ideologie van verzet voor ogen, was de waarde van ieder mensenleven *gelijk*. Voor deze idee, het allesbezielende vocht en stierf de Hitler-jugend, en evenzeer de jonge amerikaanse en engelse soldaat. Met dit verschil, dat de geallieerde soldaat vocht voor zijn *persoonlijke* vrijheid, de Hitler-jugend voor de idee van een brute machtswellust, maar gehuld in het mythisch kleed van een oneindig veel grootser en bezielender idee. Uiteindelijk was dit een strijd tussen geest en materie. De erkenning daarvan valt ons zwaar. Maar het heeft ons des te duidelijker voor ogen gesteld aan welk gevaar wij ternauwernood zijn ontkomen. Het heeft ons tevens getoond welke weg voor ons ligt. Het is mogelijk gebleken, ook in onze tijd, dat het brok egoïsme, waaruit de mens bestaat, plotseling, door zuiver affectieve oorzaken, wordt verpulverd. Dat er een mens voor in de plaats treedt, bezield door een groots idee, dat hem alle egocentrische terughoudingen doet vergeten. Deze bezieldheid, aangewend ten goede, moeten wij in de jonge generatie doen ontvlammen.

Wij zien in het maatschappelijk bestel op het ogenblik de strijd tussen particulier initiatief en staatssocialisme, tussen individu en staat, tussen verworden democratie en groeiend collectivisme. De stap naar rechts van de S.D.A.P. is in wezen een stap naar links geweest.

Op deze, humanistische, wijze verwezenlijkt, betekent de geleide economie een poging om te geraken tot een samenstel van bewuste idealen, dat de mensheid beheerst, bereid maakt tot offervaardigheid met voorlopige terzijdestelling van het individu, met de inzet, om een maatschappij van gelukkiger mensen te verwezenlijken.

Met deze symptomen voor ogen richten wij ons tot het terrein van de geest. Willen wij de voortzetting en verwezenlijking van de nieuwe economische ideën mogelijk maken, dan zullen wij, en hierbij vormt het intellect de stoottroep, ons van de nieuwe ideologische geest meester moeten maken.

Een jonge generatie van essayisten, de loodsen voor de litteratuur, wordt zich meer en meer van deze nieuwe geest bewust. De symptomen vindt men her en der in tijdschriften en weekbladen verspreid, zowel in algemene artikelen, als in essays over litteratuur en film. Maar in COLUMBUS zullen zij zich verzamelen, deze jongeren, deze door een ideologie bezielden. Willen wij West-Europa redden van een democratische ondergang en een overwoekering door nationaal-socialistische elementen, dan zullen wij de geest der collectiviteit, de geest van de allesbeheersende idee, niet alleen aanvaarden, maar wij zullen ze ìn ons voelen groeien, omdat zij uit ons diepste wezen voortkomt.

Dit zal niet zijn een bezielde geest van doelloze avonturiers, die de ban-

den van de bestaande orde verbreken. Maar het zal de geest zijn van de mannen die vochten in de Spaanse burgeroorlog, in China, in de bezette landen van Europa. Dit als *de* uiting van de nieuwe geest te zien, zou een te simplistische wijze van voorstellen zijn. Deze intellectuelen waren in de eerste plaats symbool. Een symbool en symptoom, dat door de omstandigheden omvangrijker proporties aannam, hoewel er zeker van nauw verband sprake is. De eeuwen door leefden er Malraux', Eluard's en Brouwer's. Zij zochten steeds de strijd en de onrust. In tijden van vrede werden zij scheepsdokter, kolonist of ontdekkingsreiziger. Ook de litteraire uitingen van zovele jonge fransen, engelsen en amerikanen uit de oorlog, zijn niet de uitsluitende kenmerken van een nieuw bewustzijn. Wat hen en ons nu ontroert en bezielt, is over vijf jaar historie geworden. Dan zal geen ‘Landscape near Tobruk’ ons meer treffen, of een ‘The road to Nijmegen’:

> December, my dear, on the road to Nijmegen,
> between the stones and the bitter skies was your face.
>
> At first only the gathering of graves
> along the lank canals, each with a frosted
> billy-tin for motto; the bones of tanks
> beside the stoven bridges; old men in the mist
> knifing chips from a boulevard of stumps;
> or women riding into the wind on the rims of their cycles,
> like tattered sailboats tossing over the cobbles.

De nieuwe geest vindt men het zuiverst terug in een maatschappelijk bestel zònder oorlogs- en andere excessen.

Maar de oorlog deed bij avonturiers en gematigden het besef ontstaan, dat het mogelijk is het individualisme in de mens terzijde te stellen tot verwerkelijking van een idee. Dat is de nekslag toegebracht aan een verworden, krachteloze democratie, aan een christelijke cultuur, die het egoïstisch element in de mens niet wist te houden binnen de banen der redelijkheid.

Een jaar geleden schreven wij in het Logboek: ‘Voorlopig wensen wij geen al te gepreciseerde richtlijnen te geven. Wij zouden zodoende a priori en onnodig velen van ons kunnen vervreemden. Waren er niet vanouds verschillende wegen, die naar Rome leidden, verschillende wegen ook om het gedroomde Indië te bereiken? - Daarom willen wij in de volle zin des woords ruim zijn.’ Nu wij ons uit de verwarring der meningen min of meer hebben kunnen distanciëren, nu de stromingen in het buitenland niet hebben nagelaten hun invloed uit te oefenen, werpen wij dit ruime kleed vàn ons. Wij stellen ons doelbewust op een principiële en uiteraard smalle basis. De politiek van schipperen en

neutraliteit is voorbij. Niet dat wij daarmee alle problematiek opgelost achten. Maar de weg ligt afgebakend.

De jonge generatie is zich van een taak bewust. Zij heeft partij gekozen: in het leven zelf, èn in de litteratuur. Zij aanvaardt de ideologie. Zij aanvaardt de synthese tussen maatschappij en cultuur.

COLUMBUS roept op de brug: **EEN STOOTTROEP VAN EUROPEES GEÖRIËNTEERDE JONGE ESSAYISTEN!** Er moet gevochten worden. Zo zal ook de dichter zich bewust worden van zijn plaats in het leven. Te lang hebben wij ons een weerstandsloze geest laten aanleunen. We kunnen in dit opzicht spreken van een infectie waardoor ons gehele volk is aangetast. En vooral de jeugd is het slachtoffer geworden. Ik las kortgeleden over een enquête, waarbij werd nagegaan op welke wijze in een van de kampen van de ‘wederopbouw’ de grotendeels jeugdige arbeiders hun vrije tijd besteden. Negentig procent antwoordde met: ‘slapen’, de overige tien procent gaf de voorkeur aan: ‘lol’ en ‘dansen’. Deze mentaliteit hebben wij weliswaar niet zelf geschapen, maar de strijd er tegen dient van ons zelf uit te gaan. Er zijn redenen te over aan deze geest toe te geven. Maar er is meer reden deze geest aan te vallen en te bestrijden.

Het is onze taak *militant* te zijn en op eigen wijze, als literatoren, onze persoonlijke problematiek op de achtergrond dringend, ons bewustzijn als sociaal mens onder woorden te brengen. De woorden van de hoofdfiguur uit de Deense verzetsfilm ‘De Rode Aarde’ gelden ook hier: ‘Ik doe dit werk niet omdat ik er, persoonlijk, heil in zie. Ik doe het, omdat ik me later zou schamen in deze tijd niets gedaan te hebben.’ De strijd voor een nieuwe geest, een andere mentaliteit, is op het ogenblik belangrijker dan die voor een nieuwe literatuur. Daartoe roepen wij alle nederlandse literatoren in het geweer. Niet alleen hen die jong zijn in jaren, maar allen die jong en vitaal zijn van geest.

Het zal waarachtig wel gaan!

JAN PRAAS

Logies met ontbijt

voor Toos

‘Hebt U nog een kamer voor mij?’

De pensionhoudster achter de half geopende deur had op haar lippen om nee te zeggen en de deur te sluiten, maar iets in het voorkomen van de kleine vrouw trof haar, zonder dat ze zou kunnen zeggen wat het precies was. Ze ging opzij om haar binnen te laten.

‘We zullen eens zien,’ zei ze.

Ze kon haar nu beter bekijken in het licht van de ganglamp. Deze vrouw in de verregende bontjas was anders dan de anderen. Ze keek haar een ogenblik recht in de ogen terwijl ze dacht: wat is het? Toen dwaalde haar blik af en verloor ze alle interesse. Er kwamen zo veel mensen hier. Ze had niet genoeg fantasie om zich na al die jaren nog te kunnen verliezen in speculaties omtrent de levens die voor een paar uur het hare kruisten.

‘U kunt de kamer van meneer Brua wel krijgen,’ zei ze, ‘als U daar tenminste geen bezwaar tegen hebt.’

Een ogenblik keek Marcelle haar niet begrijpend aan. Meneer Brua? Werd ze geacht die te kennen?

‘Het is een nette kamer,’ zei de pensionhoudster, ‘zeker maar voor een nacht, niet? Anders gaat het moeilijk, meneer komt morgenavond weer thuis.’

Ah juist, meneer Brua was een vaste bewoner. Dat kan ik hem niet aandoen, dacht ze een ogenblik, hij heeft er tenslotte niets mee te maken. Toen realiseerde zij zich hoe absurd het was rekening te houden met een volslagen vreemde.

‘Het is goed’, zei zij, ‘ja, ik blijf maar een nacht.’

‘Ik zal even het bed op gaan maken’, zei de pensionhoudster. ‘Hebt U geen bagage?’

‘Neen.’

Ze keek de kleine vrouw een moment aan, verbaasd, bijna achterdochtig. Was er toch iets? Mijn lakens, dacht ze even, zij heeft niet eens nachtgoed bij zich.

‘Logies met ontbijt is één gulden vijf en twintig’, zei ze aarzelend, tegen haar gewoonte in. Men kon nooit weten.....

Marcelle lachte kort. Alweer: hoe absurd.

‘Wil ik het misschien vooruit betalen?’

Mevrouw Hart bloosde ondanks zichzelf en hing het Straatje van Vermeer boven de parapluiestandaard recht. Toen beheerste zij zich. Zo'n klein mensje, belachelijk! Bijna streng zei ze:

‘Dat kunt U morgen aan het ontbijt ook wel doen’, en liep met afgemeten passen naar de trap.

Marcelle opende haar mond, bedacht zich en zweeg. Het arme mens,

dacht ze, per slot heeft ze mij tegen haar zin binnen gelaten. Ze merkt het altijd nog vroeg genoeg. Toen liep ze achter mevrouw Hart aan naar boven.

Zo, dit was dus de kamer van meneer Brua. Wat hopeloos veel meneren Brua waren er toch op de wereld. Allemaal met een leren clubfauteuil, een pijpenrek, een groezelige streep op het behang boven het divanbed en een boek over sexuele ethiek. En een grammofoon ook. Gedachteloos nam ze een paar platen uit het rekje op het dressoir. Die Parade der Zinnsoldaten, tidi-domtata, tidi-dom-tata, tidi-dom-ta dom-ta tjdadadada. De Barbier van Sevilla, Sarie Marijs, mijn God, ook dat nog. Ze kreeg een aanvechting om het uit te proesten maar beheerste zich. Men kon tenslotte niemand zijn smaak kwalijk nemen. Ze liep naar het raam en schoof de gordijnen opzij. Het regende nog steeds. Ze legde haar voorhoofd tegen de ruit en trommelde met de vingers van haar rechterhand op het glas. Ik ben bang, dacht ze, ik houd mijzelf voor de gek door zo te trachten tijd te winnen. Daar ben ik tenslotte te oud voor. Ik moet mezelf een termijn stellen.

Ze draaide zich met een ruk om en zocht met haar ogen de klok die zij hoorde tikken. Half twaalf. Waarom zou ik het nu niet meteen doen, dacht ze, wat maken die paar uur voor verschil uit. Ze keek naar het flesje dat zij midden op tafel had gezet. Bah, hoe theatraal. Ze nam het op en zette het op de wastafel, naast de brillantine van meneer Brua, Nee, dacht ze, ik hoef nu niet meer bang te zijn dat de moed mij ontzinken zal. Ik kan mijzelf tenslotte zoveel tijd gunnen als ik wil. Ze nam de wekker en stelde haar op twee uur. Twee en een half uur om.... ja waarvoor eigenlijk. Wat moest ze met deze twee en half uur doen? Vreemd, dacht ze, hoeveel mensen zijn er niet die alles zouden geven voor een paar uur uitstel, terwijl ik niet weet wat ik er mee doen moet. Ze ging op de divan zitten, de kin op haar opgetrokken knieën. Ze vroeg zich af hoe het kwam dat deze uren schijnbaar zo gelijk waren aan alle andere, doorgebracht op huurkamers, ergens in een vreemde stad, en wist plotseling dat het was omdat ze in de afgelopen jaren zo met het idee vertrouwd geraakt was, dat ze deze nacht al zo vaak in haar gedachten had doorgemaakt, dat het vooruitzicht haar niet meer angstig maakte, zelfs niet onrustig. Er was alleen een grote helderheid in haar, een inzicht in de dingen, een zin voor detail die zij sedert haar jeugd niet meer gekend had. Zij betrapte zich erop dat zij deze meneer Brua in een oogopslag kon reconstrueren uit de kamer die hij bewoonde, en ze verbaasde er zich tegelijkertijd over dat zij überhaupt nog belang kon stellen in een willekeurig iemand wiens wezen haar bovendien zo vreemd was. Of beoordeelde zij hem toch verkeerd? Zij stond op en liep andermaal naar het platenrek bij de grammofoon. Eigenaardig, dacht ze bij het lezen van de titels, de meeste van deze platen verafschuw ik, maar toch ken ik ze allemaal, niet een uitgezonderd. En iedere melodie heeft

haar eigen, scherp omlijnde associatie. Liebeswaltzer. Wat was ze nog een kind toen ze die draaide voor een jongen, hoe heette hij ook alweer, Claude of Paul, op een Mei-avond in haar eerste eigen kamer. The Stars and Stripes. Met papa in het circus Strassburger - die twaalf witte ponies die zo parmantig rondstapten. La Cucaracha. De eerste avond in New York, de eenzaamheid, de twijfel en de angst voor dit vreemde land. Toen plotseling de band beneden in de bar van het hotel met deze rumba, en het onberedeneerbare gevoel van veiligheid dat die muziek haar gaf. Zij keek niet meer naar de platen die zij mechanisch een voor een opnam en terugzette. Wat een belachelijk idee te denken dat deze burgermeneer Brua haar een ogenblik werkelijk geïnteresseerd zou hebben. Ongelofelijk dat zij, zo ervaren en sceptisch, zichzelf nog zo gemakkelijk voor de gek kon houden. Vrees was het geweest, vrees dat de helderheid van inzicht, die deze laatste ogenblikken blijkbaar meebrachten, haar een te duidelijk uitzicht zouden geven op het verleden. Ze wist: ik heb hiermee nog niet ten volle afgerekend, de enige kans om te doen wat ik mij heb voorgenomen is in een staat van zelfbedrog. Maar sedert die episode met Eric heb ik mijzelf nooit langer dan enige ogenblikken kunnen bedriegen. Nu is daar weer die twijfel. Ook vannacht zal ik misschien niet.....

Ze legde de plaat die zij in haar handen hield hard op het dressoir. In godsnaam niet deze auto-analyse, dan nog liever mijnheer Brua. Ze stond een ogenblik bewegingloos. Buiten reed een sleperswagen ratelend over de gracht. In een kamer, ergens beneden, sloeg een schorre en haastige koekkoek twaalf maal. De laatste dag. Ze glimlachte, half ironisch, half bitter. Comediante, dacht ze, de enige die toekijkt ben je zelf, en dat publiek doorziet je zo goed. Onwillekeurig viel haar blik op de plaat die ze op het dressoir had neergelegd. Prenez Garde Mesdemoiselles. Er was een verse, nadrukkelijke barst van de rand tot aan het gat in 't midden. Ik heb haar gebroken, dacht zij, jammer. Maar in haar onderbewustzijn ging een alarmsignaal. Prenez garde, ze kende deze plaat, de achterkant - waar had ze die meer gehoord, wat stond daar op? Ze weifelde een moment, en terwijl ze haar omdraaide, nog voordat ze het groene etiket gelezen had, schoot het haar plotseling te binnen.

Hoe had ze dat een ogenblik kunnen vergeten? In die zomer - mijn God, hoe lang was dat allemaal wel niet geleden - had Philippe deze plaat voor haar meegebracht. Of eigenlijk was het nog maar lente. Ze herinnerde zich hoe de kastanje voor haar raam bloeide, de avond dat zij voor het eerst samen hadden gedraaid. Ze kenden elkaar nog maar kort, toen. Maar ze speelden haar bijna dagelijks in de maanden die volgden, heel die zorgeloze zomer door, die was geworden tot het middelpunt van haar leven, uit een tijd die, hoewel zij de herinnering eraan dikwijls uit innerlijke noodzaak naar haar onderbewustzijn teruggedrongen had, in wezen nog steeds niet was afgesloten, die pas in deze avond haar voleinding vinden zou. Want haar leven was: deze zomer, al het andere

was bijzaak. De eerste rijpe kastanjes vielen in het grint onder haar raam op de dag dat zij zijn afscheidsbrief ontving. Honderden had zij er zien vallen en op de kiezelstenen openbarsten zodat de glanzende, bruine vrucht bloot kwam, in de dagen die volgden, en waarin ze niet meer had kunnen doen dan aan haar raam zitten uitkijken, de handen in haar schoot, terwijl ze niet durfde nadenken; dagen waarin zij zichzelf gedwongen had leeg te zijn van binnen, uit vrees voor de verse herinneringen die in haar op de loer lagen, gereed haar te bespringen en te overmeesteren.

En nu? dacht de kleine vrouw op de kamer van meneer Brua, is er in wezen iets veranderd sedert die herfst? Was deze pijnlijke nauwkeurigheid waarmee het verleden in haar gedachten terugkeerde niet nog veel ondragelijker nu zij wist wat zij toen slechts gevreesd had: dat haar leven niet meer zou zijn dan één zomer, met een proloog en een epiloog, de eerste onbeduidend, de laatste ondragelijk?

Zij keek naar het etiket tussen haar handen. J'attendrai, chanté par Tino Rossi. Sedert het ogenblik dat zij deze plaat had opgeborgen in de kast van haar atelier, de zelfde avond nog, met strakke, brandende ogen die maar niet huilen wilden, had zij ook dit liedje, deze stem, die zo leek op die van Philippe, weggesloten in een van de kleine, stoffige kasten waarvan een mensenhart zo vol is. Nu hield ze een machtelozehand tegen het deurtje dat opensprong. Het liedje lag er nog zoals ze het had gelaten, maar evenals de plaat die ze behoedzaam op de draaischijf legde was het gebarsten, van de rand tot middenin het hart.

Ze trachtte niet eens zichzelf ervan terug te houden deze plaat te spelen. Het is zo verkeerd, dacht ze, het zal het pantser dat ik in deze jaren om mijn hart gesmeed heb zo gemakkelijk doorboren.

Toen zette ze de rem los, en liet ze de naald voorzichtig in de eerste groef.

Het is maar een korte tijd die een grammofoon nodig heeft om af te lopen, drie, vier minuten, soms nog minder. Maar als men bedenkt hoe de man die uit het raam van een huis op straat springt in de duizelende seconden van zijn val een heel leven herbeleven kan, is het niet zo onwaarschijnlijk aan te nemen dat Marcelle in de weinige minuten dat die vertrouwde stem voor haar zong nog eens alles doormaakte wat lag tussen kaars en kastanje, tussen Philippe en meneer Brua. Nee, ze huilde niet. Ze lag op de divan, languit op haar rug, met wijd. geopende ogen, en zach zichzelf, scherper dan ooit te voren. J'attendrai. Ze zag zichzelf, hoe zij gewacht had, dagen, weken, jaren, was haar hele leven niet een tussenspel geweest in afwachting van zijn terugkeer? Le jour et la nuit j'attendrai toujours, ton retour. Parijs, Milaan, haar ziekte, Como, Amerika, het grote falen, de terugkeer naar Europa, Zweden, het geleidelijk afglijden, Brussel, Spa, de Riviera.... en nu dit, meneer Brua, logies met ontbijt *f*1.25. Ze trok een grimas. Ik zal haar een gulden

neerleggen, dacht ze, voor het ontbijt mag ik wel een kwartje aftrekken. De plaat was uit. Ze keek op de wekker: het was nog geen kwart over twaalf.

'Och verrek', zei ze halfluid, in plotseling opkomende woede dat ze toegegeven had aan de verleiding nog eenmaal dit lied te horen, 'wat maken na dit leven tenslotte die honderd minuten nog uit.'

Ze ging rechtop zitten op de divan en keek naar het flesje op de wastafel. Toen werd er twee maal zacht op de deur geklopt.

Haar eerste impuls was geen antwoord te geven. Ze mocht op dit moment niet meer onderhevig zijn aan het toeval. Maar diep in haar hart was nog iets over van het meest menselijke instinct: de wil tot leven. Misschien is het iemand die hulp nodig heeft, dacht zij, en wist niet dat zij het zelf was die op hulp hoopte. Zij was als een schipbreukeling, drijvend in het water, die zich al verzoend heeft met zijn lot, en die dan plotseling nog bovenmenselijke kracht weet op te brengen om op een toevallig langsdrijvende balk te klimmen, in het waanidee dat hij zichzelve alleen nog redt voor zijn vrouw, zijn kinderen, niet wetende dat het zijn eigen liefde tot het leven is die hem daarvoor doet vechten tot het uiterste vaak tegen hoop en rede in. Het is niet zozeer de angst voor de dood die ons de kracht geeft tot dit gevecht, veelmeer de verknochtheid aan dit leven, dat wij ondanks alles zozeer hebben leren liefhebben.

'Wie is daar?' vroeg ze zacht, maar ze wendde haar ogen niet af van het flesje op de wastafel.

Het duurde zo lang tot er antwoord kwam, dat ze even dacht zich vergist te hebben. Er was een heel vage teleurstelling in haar die zij niet begreep. Toen zei een stem:

'Ik ben het.'

Het was een welluidende stem, niet hoog en niet laag, zacht maar duidelijk. Ze kon evengoed van een man als van een vrouw zijn.

'Wie is ik?' vroeg ze geïrriteerd.

Er was weer een pauze. Marcelle voelde zich lichtelijk onbehagelijk, niet zozeer om de situatie als om de klank van die stem. Ze had een vaag idee die stem te kennen, het nauw hoorbare accent, de nadrukkelijkheid van de toon, de zangerigheid van de vocalen, zelfs in die weinige woorden hoorbaar. Waar in godsnaam had ze die stem meer gehoord?

'Mijn naam?' - het was een man, ze hoorde het nu duidelijk. - 'Die kent U toch niet. Ze doet niet ter zake.'

'Wat wilt U dan eigenlijk?'

Hij lachte. Mijn God, ze kende die lach, ze wist het zeker. Maar ze kon zich niet bedenken hoe, en dwong zichzelf de gedachte van zich af te zetten. Ze keek op de klok. Half een, ze had tenslotte nog anderhalf uur, nietwaar, en dan nog.....

'Ik had niet gedacht dat ik zo ongelegen zou komen. Het spijt mij. Ik

wens U een goede nacht.’

Ze hoorde echter geen voetstappen. Hij moet niet weggaan, dacht ze, wat moet ik in 's hemelsnaam alleen met die anderhalf uur doen? Misschien heeft hij mijn hulp nodig, wil hij een aspirine van mij hebben, of de tijd weten.

‘Wacht even’, riep ze.

Hij lachte weer.

‘Ik wil U werkelijk niet tot last zijn. Ik kwam alleen om te vragen of U die plaat nog eens wilde draaien. Ik logeer namelijk in de kamer naast de Uwe, aan de andere kant van de schuifdeuren die U ziet. Ik weet dat ik erg brutaal ben, maar ik heb buitengewone herinneringen aan die plaat en.... U houdt me natuurlijk wel een beetje uit de slaap. Niet dat ik dat erg vind, het geeft me alleen de moed zo brutaal te zijn.’

Moest ze die plaat nog eens spelen? Ze wist uit ervaring hoe moeilijk het was een nummer te bisseren, dat het bijna altijd op een mislukking uitliep. En bovendien: ze kende deze man niet, hij ging haar niet aan. Maar als ze weigerde zou hij zeker weggaan, ze zou hem ermee voor het hoofd stoten.

‘Het spijt mij dat ik U in Uw nachtrust stoor’, zei zij om tijd te winnen. Haar stem was koel, bijna vijandig. Ze voelde zich plotseling verlegen en wist niet waarom.

‘Dat spijt mij, maar ik kan mij heel goed voorstellen dat U voor een vreemde....’

‘Nee’, zei ze snel, ‘dat is het niet. Ik zou U werkelijk graag van dienst zijn. Ik wil met het grootste genoegen een paar andere platen voor U draaien. Maar niet deze. U zult het niet begrijpen, het gaat U tenslotte ook niets aan. Maar.... ’

‘U hoeft mij geen uitleg te geven. Het gaat mij inderdaad niets aan. Maar ik geloof wel dat ik het begrijp.’

Er was een pauze. Ze hoorde hoe hij een sigaret opstak.

‘Ik ben U bovendien nog mijn excuses schuldig voor de geheimzinnigheid met mijn naam. Ik geloof dat het verlegenheid van mij was. Ik had niet verwacht dat een vrouwenstem mij zou antwoorden. Ik dacht eigenlijk dat hier een jongeman woonde.’

‘Dat is ook zo’, zei zij, ‘ik logeer hier maar voor.... voor een nacht. Meneer Brua - ze glimlachte - is vandaag uit.’

‘Ah, juist, ja, Brua, dat is zijn naam.’

‘Kent U hem?’

‘Alleen bij name. Ik logeer hier wel eens een enkele keer meer. U is zeker....’

‘Nee’, zei ze, ‘dat ben ik helemaal niet. Ik heb zijn naam vandaag voor het eerst gehoord. Zij interesseert mij trouwens veel minder dan de Uwe.’

Hij lachte.

‘Is dat nodig?’

‘Nog steeds niet over de verlegenheid heen?’

Mijn hemel, dacht ze, waar gaat dit naar toe. Ben ik werkelijk nog zo'n kuiken dat ik mij laat inpalmen door een wildvreemde. Straks wil hij nog binnenkomen. Ik ben toch werkelijk nauwelijks in de stemming voor romantiek.

‘Ik zou me graag komen voorstellen’, zei hij, ‘maar daarvoor lijkt mij dit niet het juiste ogenblik. Ik wil niet de schijn wekken onder een voorwendsel bij U te hebben aangeklopt. Ik zal U mijn naam bij nader inzien niet zeggen en nu teruggaan naar mijn kamer. Als ik de grammofoon hoor spelen zal ik daaruit opmaken dat U niet boos op mij bent.’

‘En als ik nu wel boos op U ben, en toch de grammofoon nog wil draaien?’

‘Dan zal ik de achterkant van die plaat als mijn signaal beschouwen. Prenez Garde, Mesdemoiselles, nietwaar?’

‘Inderdaad.’ Ze glimlachte. Hij scheen die plaat evengoed te kennen als zij.

‘Overigens merk ik wel.... enfin, dat doet niet ter zake. Goede nacht.’ Ze gaf geen antwoord. Ze hoorde zijn stappen over de gang, toen een deur die open en dicht ging. Ze merkte nu pas hoe wild haar hart klopte. Ik ben gek, zei ze tegen zichzelf, ik begin oud te worden. Toen moest ze lachen ondanks haar verwarring, kort, bitter. Oud? Wat deed het er toe. Over ruim een uur.... Ze keek naar de wastafel. In de andere kamer hoorde zij lopen, een stoel die werd verschoven, het geplas van water. Waarom heb ik hem antwoord gegeven? dacht ze. En ze herinnerde zich dat het zijn stem geweest was die haar had overrompeld. Ze dacht nog een ogenblik waarvan ze die kende, maar kon het zich niet te binnen brengen. Ze hoorde hoe hij het licht uitdraaide. Hij gaat slapen, dacht ze, dat is misschien ook maar het beste. Het heeft weinig zin nu nog te praten, woorden zijn zo hopeloos triviaal, en bovendien: waarover zouden wij moeten spreken? Er is zo bitter weinig dat mij nog interesseert. Maar op hetzelfde moment realiseerde zij zich dat dit onzin was. Eigenaardig, dacht ze, hoe ik zelfs in gedachten nog comedie speel; alsof ik zo dom zou zijn als de gemiddelde theaterganger. Ze wist dat het leven haar nog interesseerde, weliswaar niet zo hevig meer als vroeger, maar altijd nog genoeg om haar te binden aan deze zon en deze aarde, hoe vaak ze ook al besloten mocht hebben er afstand van te doen. Deze zon, deze aarde, deze wereld van haar herinnering, de wereld van Philippe, van Versailles, van het duizendvoudig glinsteren der lichten aan de overkant van de Seine.

Ik word weer zwak, dacht ze, ik heb met dit alles nog altijd niet definitief afgerekend. En voor die tijd kan ik er ook geen afstand van doen. Ze liet zich van de divan glijden en begon de grammofoon op te winden.

Toen de plaats was afgelopen hoorde ze hem zachtjes grinniken.

‘Waarom lacht U?’

‘Omdat ik U zo juist gezien heb. Toen ik mij uitkleedde dacht ik by mijzelf: als zij die plaat nog eens speelt draait ze eerst een andere om mij voor de gek te houden.’

‘Het komt mij voor dat U meent enige mensenkennis te bezitten.’

‘Tamelijk, ja.’

‘U schijnt nogal zeker van U zelf.’ - Mijn hemel waarom ben ik zo scherp tegen hem? Verlegenheid? -

‘Het komt mij voor dat U nog wel wat mensenkennis zou kunnen gebruiken.’

‘Hoezo?’

‘Dan zou U weten dat zelfverzekerdheid niet een van mijn ondeugden is. Ik heb U al gezegd: ik ben verlegen. U bent trouwens ook verlegen, ook al zult U mij dit nooit willen bekennen. Een vrouw van Uw leeftijd, nietwaar?’

‘U bent nauwelijks hoffelijk. Wat weet U van mijn leeftijd? En dan nog. Zelfs al wist U dat ik dichter bij de dertig dan bij de twintig ben....’

‘Inderdaad, maar aan de verkeerde kant.’

Ze lachte.

‘U bent brutaal, maar U hebt gelijk. U hebt trouwens veel te veel gelijk. Ik voel me verplicht U te bekennen dat ik inderdaad verlegen ben, alleen om U ongelijk te geven wat dat bekennen betreft.’

‘En waarom bent U verlegen?’

‘Ik denk hoofdzakelijk om dezelfde reden als U. Er is tenslotte iets ongewoons in deze situatie, nietwaar?’

‘Tamelijk. Maar een vrouw van Uw ervaring....’

‘Wat weet U van mijn ervaring?’

‘Genoeg om te weten dat de situatie op zich zelf niet de hoofdoorzaak van Uw verlegenheid kan zijn. Wanneer U onervaren geweest was, had U anders gehandeld.’

‘Hoe dan?’

‘Wel, of U had geen antwoord gegeven uit angst zelf een figuur te slaan, of U was te toeschietelijk geweest uit angst mij een figuur te laten slaan. Op den duur verleert men dergelijke subtiliteiten wel. Ik blijf er dus bij dat er nog iets anders is dat U overgevoelig maakt.’

‘En nu verwacht U zeker, dat ik U een uitvoerig expliqué zal geven van....’

‘Ik verwacht niets. Ik heb alleen zo'n alles overheersende interesse in mijn lotgenoten dat ik wat mij betreft graag alle conventie over het hoofd zie om het verhaal van een leven te horen.’

Ze lachte hardop.

‘Is dat zo grappig?’ vroeg hij.

‘Nogal, ja. Om verschillende redenen trouwens. U hebt toch niet de illusie dat ik aan een wildvreemde het verhaal van mijn leven zal gaan vertellen?’

‘En waarom niet? Confidenties doet men het beste aan hartsvrienden

of volslagen vreemden. Wat is tenslotte een confidentie? Het zich uitspreken van iemand die over vertrouwelijke zaken zijn hart moet luchten. Primair is daarbij de spreker, de toehoorder heeft slechts aan twee eisen te voldoen: hij moet kunnen luisteren en hij moet kunnen zwijgen. Wie hij is, dat is slechts van zeer ondergeschikt belang. Hij heeft alleen recht van bestaan omdat men zich geneert tegen een lege kamer te praten. Maar er waren nog meer redenen waarom U lachte.'

'Inderdaad. De tweede reden kan ik U ook vertellen, want die is triviaal. Het is nogmaals de situatie. Het treft mij als komiek dat ik midden in de nacht, in een gehuurde kamer een langzamerhand nogal vertrouwelijk gesprek zou voeren met iemand waarvan ik naam noch gezicht ken, een en ander door een dichte deur heen en dat alles terwijl ik eigenlijk helemaal niet in de stemming ben voor vertrouwelijke gesprekken.'

Tegen haar verwachting in lachte hij niet.

'Er zijn vreemder situaties denkbaar', zei hij alleen.

Het was even stil. Het tikken van de wekker hing plotseling luid en nadrukkelijk in de kamer. Ze keek hoe laat het was. Half twee. Nog een half uur, dacht ze. Toen dwong zij zichzelf daar niet meer aan te denken. Om twee uur loopt hij af, dan moet dit gesprek afgelopen zijn. Maar tot dan....

'Ik heb U toch niet beledigd?' vroeg ze.

'Allerminst. Het gesprek was alleen doodgelopen. Ik wacht nu op de derde en voornaamste reden voor Uw vroolijkheid van daarnet.'

'Die gaat U niet aan. Daarom zal ik ook die aan U vertellen. U had tenslotte gelijk met wat U zei over confidenties. U bent voor mij van geen belang. Misschien vertel ik U mijn levensgeschiedenis ook nog wel, als U me er hardnekkig genoeg naar blijft vragen.'

'Ik ben voorlopig tevreden met die derde reden.'

'Dat is een bittere herinnering. Er is iemand geweest die ik zeer heb liefgehad. Zoals U daarnet, sprak hij graag van zijn alles overheersende interesse voor zijn medemensen. En toen....'

'....heeft hij U verlaten, nietwaar?'

'Er is niet veel mensenkennis voor nodig om dat te kunnen raden. Hij heeft mij verlaten, ja, god weet waarom.'

'En sindsdien hebt U gewacht.'

'Ja.'

'Ik heb ook gewacht', zei hij, 'maar dat is een heel ander verhaal.'

'Onze gevallen zijn dus analoog?'

'Ik geloof het niet, maar om dat te kunnen zeggen zou ik meer van U moeten weten. Hij is natuurlijk niet weggegaan omdat U onenigheid met elkaar had?'

'Hoezo natuurlijk?'

'Aan een liefde, zo hevig als de Uwe moet zijn geweest, nog is, maakt een ruzie geen einde.'

‘En wat, als ik vragen mag, weet U van de hevigheid van mijn liefde?’ Hij lachte zachtjes:

‘Mijn hemel, waar ziet U mij voor aan? Wanneer U na zoveel jaren nog steeds op de herinnering aan die liefde teert, dunkt mij toch dat zij hevig moet zijn geweest.’

‘Ik begrijp U niet’, zei zij na een ogenblik. ‘Voor wij dit gesprek voortzetten moet ik U iets vragen waar ik een eerlijk antwoord op verlang. Weet U wie ik ben?’

‘Ik heb niet het flauwste idee. Hoezo vraagt U dat?’

Zij wachtte even voor zij zei:

‘Ik kan mij niet voorstellen hoe ik, die mijzelf zo gesloten en moeilijk toegankelijk weet, voor U zo gemakkelijk te ontrafelen ben. Bent U psycholoog, of bent U helderziend, of slaat U er maar een slag naar met het geluk dat met de domme is?’

Hij lachte, kennelijk gevleid. Goddank, dacht ze, hij is tenminste een beetje ijdel, hij is tenminste geen supermens.

‘Psychologie’, zei hij, ‘is voornamelijk een kwestie van logisch denken, en denken is een kwestie van tijd. Ik heb mijn hele leven, op een paar maanden na de gelegenheid gehad om na te denken en mensen te leren zien. Wat ik van U weet hebt U me voor een groot deel zelf verteld, indirect weliswaar, maar toch duidelijk verstaanbaar. Een deel gis ik, volgens de vreemde kansrekening van het leven, waar men pas na jaren enig systeem in leert onderkennen. En het overige.... dat bouw ik op uit de gegevens die ik zojuist noemde. Het is in wezen allemaal heel eenvoudig. U vroeg zich af hoe ik gissen kon dat er lange jaren liggen tussen, laat ons zeggen de tijd van j'attendrai en nu’.

‘Dat vroeg ik mij inderdaad af.’

‘Wel, U hebt een tijdje geleden toegegeven dat U in de dertig bent, dichter bij de veertig dan bij de dertig zou ik zeggen, maar dat weet ik niet. Laten wij aannemen dat U vijfendertig bent. En Uw grote liefde.... ik geloof dat men jong moet zijn om zo lief te hebben dat die liefde vijftien jaar later Uw hele leven.... nog bepaalt. Heb ik geen gelijk?’ ‘Ik was nog maar nauwelijks twintig’, zei ze, ‘ik was leerling aan het conservatorium. Wij hebben elkaar maar enkele maanden gekend, toen, in de herfst vond ik ineens een brief van hem waarin hij afscheid van mij nam. Hij liet geen adres achter hij ging zoals hij gekomen was, als de wolken die men langs de hemel ziet drijven, zij beheersen een ogenblik het landschap, brengen schaduw, regen, schoonheid, en onttrekken zich aan het oog.’

Het was even stil, toen zei hij:

‘Het is verleidelijk voor mij, om U gaandeweg heel Uw eigen leven voor te construeren, maar ik wil dat niet. Ik weet dat U misschien in het begin overdonderd zijn zou; later zou U mij deze inmenging echter kwalijk nemen. Ik heb een vermoeden....’

Het rinkelend geluid van de wekker onderbrak hem. Marcelle schrok

op. Mijn God, twee uur. Nu moet ik hard zijn, dacht zij, sentimentaliteit leidt tot niets, sentimentaliteit heeft mij tot deze kamer en tor dir uur gebracht. Ik wil niet meer terug, ik zou niet meer terug kunnen, ik ben op het volstrekte dieptepunt aangeland. Ik zit als een rat in mijn eigen val. De wekker was afgelopen, de stilte hing als een verstikkende damp in de kamer. Zij stond moeilijk op uit haar samengevouwen houding. Een springveer schoot los met een hoge, metalen toon. Zij deed een paar stappen naar de wastafel. Zij was de man in de aangrenzende kamer geheel vergeten, misschien, in haar onderbewustzijn, wist zij nog van zijn bestaan, maar zij had hem bewust buiten haar horizon gestoten, omdat zij voelde dat hij gevaarlijk was, dat hij de enige schakel was die haar nog restte met het leven daar buiten waarvan zij afstand had gedaan.

Zozeer was zij in dit ogenblik verloren, dat zij schrok van zijn stem.

'Wacht een ogenblik', zei hij.

'Het spijt mij', zei zij zacht, 'ik kan nu niet langer met U praten.'

'Maar ik moet met U praten, hoort U, U móet naar mij luisteren.'

'Het spijt mij', zei ze nog eens.

'Tien minuten', zei hij, het maakt immers geen verschil of U om twee uur of tien over twee....' Hij liet de zin onaf.

'Ik begrijp U niet', zei zij, toonloos.

'Ik begrijp U maar al te goed', zei hij. Zijn stem had plotseling zoiets warms en beschuttends dat zij een ogenblik moeite had zichzelf meester te blijven. Ik begrijp U maar al te goed. Onzin, zei haar verstand, een vreemde. Zij bleef midden in de kamer staan, geleund tegen de tafel, de armen neerhangend langs haar lichaam, de handpalmen naar voren, wachtend.

Het bleef stil.

'Nu?' vroeg zij eindelijk.

'Ik wist niet dat het zo erg met U gesteld was', zei hij.

* * *

Is het nog de moeite waard? Heeft het nog zin om hier, aan het einde van alles, te praten over wat voorbij is, onherstelbaar, onontkoombaar? Maar diep in haar, sterker dan al het andere, was de behoefte zich eenmaal uit te spreken, eenmaal een ander, al was het een vreemde, deelgenoot te maken van dit verhaal, het verhaal van een leven zoals er duizenden worden geleefd en duizenden vergeten, weggewaaid door de tijd als stuifzand uit de woestijn der mensheid. Want in ieder van ons is het verlangen naar bestendiging, de vrees voor de volstrekte ruimte waarin dit kleine verhaal van onze teleurstellingen en vreugden teloor zal gaan, en bovenal: de vrees voor de eenzaamheid.

Mijn leven is eenzaam geweest, dacht zij, behalve de verrukking van die ene zomer, ondanks de vele mensen om mij heen. De eenzaamheid

vooral is het, die het ondragelijk gemaakt heeft, meer dan het grote falen, meer dan de vernedering, meer dan al het andere. Als ik spreek zal er tenminste één mens zijn die weet dat ik geleefd heb en die vermoeden kan hoe dit leven is geweest. Misschien kan ik ook rustiger afscheid nemen van deze zon en deze aarde wanneer ik dit alles niet meer alleen hoef te dragen.

'Ja', zei zij, 'zo erg is het met mij gesteld, Ik zie geen andere mogelijkheid meer. Maar het is niet dramatisch, integendeel het is kleurloos, het is troosteloos. Maar het is nu eenmaal niet anders. Dit is geen opwelling, dat zult U, die mij zo goed doorziet, wel kunnen begrijpen. Het is de logische consequentie van een menselijk misverstand, het is onontkoombaar, het is finaal.'

'Maar waarom..'

'Wacht! Voor U iets zegt moet U nog een ogenblik naar mij luisteren. Mijn besluit staat vast, U mag niet proberen invloed op mij uit te oefenen.'

'Dat kan ik U niet beloven. Waarom?'

'Omdat U dan de verhoudingen uit het oog verliezen zou, verhoudingen die U mij trouwens zelf daarnet hebt duidelijk gemaakt. Houdt U deze dingen vooral goed voor ogen: ik spreek tegen U omdat ik me geneer tegen een lege kamer te praten. Dat U mij tot spreken hebt gebracht doet niets ter zake. Ik ken U niet, ik sta au fond volkomen onverschillig tegenover U. Dat klinkt scherp, maar het heeft immers geen zin te doen alsof het anders was. Ik praat dus tegen mijzelf, uitsluitend. Ik op mijn beurt ben U als mens volkomen onverschillig, alleen interessant als specimen. U zult tegenover mijn verhaal staan als tegenover een roman en niet als tegenover de realiteit. Onze levens raken elkaar een ogenblik, hier in een toevallig huis. Wij hebben geen van beiden het recht in dat van de ander in te grijpen. Wij kunnen met dit kort verslag beiden ons voordeel doen. Dat is alles. Kort zal het zijn, omdat het essentiele van een leven in enkele woorden is samen te vatten, en omdat ik, wat al zo vaak is uitgesteld, nu eindelijk moet volvoeren, vannacht nog. Dit zijn mijn voorwaarden. U kunt niet anders doen dan ze aannemen.

(*Slot volgt*).

THEO JOEKES

Ronde-tafelconferentie.

Polemist: Waarom zitten wij hier bij elkaar?

Melancholicus: Om te praten over het probleem van de artist in deze tijd en deze samenleving. Nietwaar? En over de voosheid van de tegenwoordige kunst.

Scepticus: The mere formulation of a problem is half its solution, zegt Hume. Tracht de formule te vinden; misschien kan ik hem uitwissen of relativeren sub species aeternitatis.

Rebel: Ausradieren en....

Melancholicus: Welke rechtbank zal oordelen?

Polemist: Die der rede. Wat de rede bewijst, kan het gezag niet weerleggen.

Scepticus: Aha.... Pelagiaan.... gulden middenwegwandelaar....

Polemist: Ik weet niets van Pelagius, maar ik bedoel, wát ik zeg: de rede moet oordelen en als soeverein worden beschouwd.

Rebel: Vóór....; onder Robespierre vereerde Parijs de Godin van.... Melancholicus:.... het vlees.

Rebel: De rede!

Melancholicus: Maar ze was lieflijker dan welke nimf van Corot.... Le père Corot.... weet je dat hij het teerste blauw koos om....

Rebel: Ter zake.

Polemist: Ter zake. Dus de rede vonnist?

Melancholicus: Zeg.... oordeelt. Maar ík ben er tegen. Enfin, het probleem moet worden geformuleerd en zelfs scepticus zal zijn eigen god niet kunnen afvallen, want de rede kan immers over de rede niet oordelen, evenmin Corot's blauw of een sonate van Mozart.

Scepticus: Mijne heren, heus.... ter zake nu, rebel moet om vier uur spreken in Thalia. - Wáárom zitten wij hier?.... Om de formule te vinden, die het probleem noemt en beantwoordt.

Melancholicus: Altijd Titaantjes.

Rebel: Wat zeg je?

Polemist: De kunst is bloedeloos, klein, leeg, leugenachtig, uitwringsel van twee vorige generaties, kleinburgerlijk banaal....

Rebel: Juist, je zei te véél. Het laatste is de stam, waaraan al het andere is ontsproten.

Melancholicus: Rebel, je bent, vergeef me het woord, maar we zitten hier om de waarheid....

Rebel: Rien que la vérité!

Melancholicus: Ik zei: de waarheid, je bent een proleet, zonder enig aesthetisch gevoel of inzicht. Je stam-beeldspraak is zo grof, dat ik mij er aan erger. En je weet: ik erger me nooit eigenlijk, ik betreur alleen. Een illusie is mij aangenamer dan.... dan....

Rebel: De gore werkelijkheid. Maar mij niet. Wanneer het volk in massale beweging komt.... en dat gebeurt, dat gebeurt.... ik verzeker

het je.... wanneer het volk neemt, waar het recht op heeft.... léven, niet voortvegeteren, maar léven, dan is die werkelijkheid schoner dan welke illusie ook.

Melancholicus: Hoe kun je nu leven ‘nemen’? En wie zegt, dat je daar recht op hebt? Ik dacht eigenlijk, dat de Revolútie alleen recht had op jouw leven. Duid het me niet ten kwade, maar....

Polemist: Voor de laatste maal heren, ter zake. Scepticus en ik houden niet van die fantasieën. U bent niet bij de zaak, waar het hier om gaat. U dwaalt af.

Melancholicus: 't Is immers zonder enige zin.

Rebel: Wàt?

Polemist: Wàt, ja, wat?

Melancholicus: Ach, alles, jullie en ik en die malle rede en die chimères van rebel.

Rebel: Chimères?!

Scepticus: Wil ons het twijfelachtig genoegen naar deze polemiek te moeten luisteren besparen, heren. De kunst is dus bloedeloos, een uitwringsel van de gedachten en gevoelens onzer voorgangers. Accoord? Niemand er tegen? Ook rebel niet?

Welaan dan, dan is de stelling geponeerd en kunnen we er een probleem van maken. - Het bestaande deugt niet, daarover zijn we het eens.

Polemist: Niet dat ik in sophisterij wil vervallen, - dat zij verre van mij - maar: kúnnen we er wel een probleem van maken? Het probleem ís er immers.

Rebel: Al zolang het paradijs voor ons nog maar legende is.

Polemist: Nee, melancholicus, wees nu even stil als meestal en luister. Het probleem màken wij niet en het probleem maken wìj niet. Het is er. Melancholicus: En het luidt: hoe kunnen wij, geestelijke elite, de cultuur van ons land weer hoog opstoten in de.... ach nee, de analogie faalt hier. Hoe kunnen wij werk scheppen, althans de mogelijkheden scheppen om werk te sch.... te creëren, op het niveau van een Couperus, Thomas Mann, André Gide, een Vestdijk, Slauerhoff, Malraux of Huxley?

Rebel: Stop! stop! burgers noemde melancholicus, bourgeois, ten minste in het begin. Epatez le bourgeois. Zeg: een Kettman, een Gladkow, een Gorter, of nee, een....

Scepticus: Denk aan de rechtbank, advocaten. De rede wikt en de rede weegt en is geblinddoekt voor uw treurige ogen, melancholicus, en ziet niets van uw extase bij de namen, die u noemt, rebel. De rede luistert alleen en verschuift de blinddoek nooit.

Polemist: Dat doet zij wel. Bij elk ‘teveel’ op de schaal kijkt zij boos om de middelmaat te gerieven en haar macht te behouden.

Melancholicus: De logica valt haar moeder niet aan, polemist. Je kunt je aard niet verloochenen en vecht zelfs tegen je eigen overtuiging.

Rebel: Wij revolteren tegen de bestaande kunst en wijzen die àf, vier-

kant af. We willen een nieuwe mythe. Mort aux vaches. Vive la.. la.. la Révolution!

Polemist: Welke?

Melancholicus: Dat is het juist en daarom draalde hij zo. L'histoire se répète. Hij weet het niet. Hij gelóóft het alleen maar, maar zijn geloof is absurd, gezien de historie der mensheid.

Scepticus: Stop heren, de rede wordt te kort gedaan. Rebel mag niet geloven, de godin van de Raison zou hem a priori in het ongelijk stellen. Eerst moet hij het nieuwe - ik word vaag, zie ik, heel vaag - het nieuwe funderen. We slopen geen huis, voor we materiaal hebben om een nieuwe en betere woning te bouwen.

Polemist: De weg tussen het oude en het nieuwe, dat is het probleem. Wij denken eerst, wanneer we ergens naar toe denken.

Melancholicus: Vaag, erg vaag. Wat is het oude en wat het nieuwe. Al slopen jullie het oude, wat voor positiefs laten jullie gelden daar tegenover. Wáárheen denken wij? Naar welke woning? Illusies, waarde heren, illusies. Heerlijke illusies om over te mijmeren en te dromen, illusie, die het leven is, de rede ten spijt. Heus, polemist, ik wilde eerst niet komen, je weet het; alleen het negatieve bindt ons immers. En het ideaal? Ach, ik heb er geen, want als kind was ik rebel, als jongeling polemist. als vijfentwintigjarige scepticus. Soms wil ik wel, dat ik er een had, maar de rede verplettert hem en het geloof, dat alles is, zoals het zijn moet, en wij, indien wij in geen God geloven, slechts leven bij de gratie van leugen en illusie, - leugen tegen onszelf natuurlijk - troost mij en doet mij glimlachen. In het negatieve ga ik met jullie mee als compagnon van de slopersfirma. Maar het positieve werk van rebel, die altijd actief is, ligt mij niet en bekoort mij niet. En zijn woning toont hij niet. En die van zijn kameraden wil ik niet, want die lijkt op een huurkazerne. Hij drijft immers allen naar de zelfmoord. Maar misschien is dat het enig juiste om die onkenbare en onnoembare schuld, die blijkens alle ellende op ons rust, te boeten. Quien sabe? Het doel van rebels denken is het mijne, noch het jouwe, scepticus, en polemist - ik zie het - zoekt het begrip doel te ridiculiseren. Ik ga naar huis, een Hypérion over Degas wacht mij. Verdagen wij de zitting tot onbepaalde tijd en laten wij intussen, o nee, ik bedoel het niet ironisch, denk dat niet, zacht zijn voor elkaar. Misschien schrijf ik nog eens een roman over de illusies van rebel.... à la recherche au temps futur.

Au revoir.

C.A.G. PLANIJE

Poëzie

Aan een grijze kater

Ik ga je brengen in een groot vreemd huis
dat je met weifelstappen zult verkennen.
Ze zullen daar wel beter aan je wennen
dan voorshands nog aan mij; zoek menig muis

in 't schuurtje of de kelder, speur de kluis
na en de hanebalken, ga maar rennen
en aan gordijnen hangen, toch verwennen
ze jou en ben je een licht te dragen kruis.

Maar zul je mauwend háar vooral verhalen,
dagelijks weer, dat ik haar weer kom halen,
na wereldreizen over woelig water?

Toon je daartoe een brave grijze kater,
diplomatiek en zelfbewust, het gaat er
nu om een overwinning te behalen.

H.P.G. DE WRINGER

Dodendans (fragment)

De dood en de kastelein.

De dood is dorstig en drinkt.
Wie drinkt er niet op zijn tijd?
Wie is er nooit dronken geweest?
Maak daarom de dood geen verwijt
als hij wartaal uitslaat en zingt
tot de waard, zijn vriend in de nood,
een lied van een dronken malloot:
Ik ledig met jou een borrel
en désnoods nóg een glas,
dan neem ik jou op de korrel
omdat jij in mijn jachtgebied was.

JAN VAN SLEEUWEN

La ballade blanche

Ik zing van beul, beschonkenheid en hijg
naar zoveel halsen dat Villon weer weent
en mij zijn luit en eeuwigheid uitleent
terwijl ik hijsend keel na keel dichtrijg.
Waarlijk een schoon gezelschap, en ik krijg
straks nog de kraaien in mijn bos vereend,
schor krassend om wat rot op dit gebeent:
de lust, verhangen aan een taaie twijg,
of aan een luchter, veel maakt dit niet uit en
ook reeds de gangtocht kan een lijk doen zwaaien
of rond zijn as die stille ronde draaien
terwijl de beul zijn venster kalm ontsluit en
ademt, heel langzaam. Vage winden waaien
hem aan. De nacht is wit van sterren buiten.

Zal hij nog omzien naar de dans der zinnen,
naar wat vervelend dierlijk is en naakt:
aan ieder koord een lijk, de nek gekraakt,
en op de borsten drukken dronken kinnen.
Het dorp beneden zegt: de duivel waakt....
Elk werpt met heilig water naar zijn tinnen
en houdt verschrikt de kuise meisjes binnen
als ratelend het slot de pest uitbraakt.
Hij is demonis, en zijn hengst bedreigt
met een gesteiger de gedoofde ruiten:
het dorp dat grote kruisen slaat en zwygt.
De kraaien krassen in het slot en muiten.
Hij denkt: De nacht is wit van sterren buiten,
en voelt zich tot de zaal der zee geneigd.

Stapvoets. De wereld is toch waarlijk klein:
een toren, opgericht door sterrenwanden.
Hij klautert op de kust waar schuimen branden,
waar weemoed baak wordt in een wijd gedein.
En in het sterrenlicht ziet hij zijn handen:
een paarse lepra van geronnen wijn.
Hij bukt zich naar het water, wast hen rein
en weer weet hij die huivering ophanden.
Omhoog gerezen, zwart, het zwaard getrokken
tot bleke bliksem van een zomernacht,
en het gelaat door kilte overtrokken.

Zijn tanden blinken nu hij hoopvol lacht,
nu hij de donder van de hoeven zacht
gedempt weet in het zand, en is vertrokken.
Wie kent niet van het slot in het moeras:
schavot van lust, beschonkenheid en vloeken,
den ridder die zijn enigst lief ging zoeken
daar waar de nacht zo wit van sterren was?
In ademloze stranden ligt zijn pas;
onder de hemelen blinkt nog zijn kloeke
zwaard, en nog dreunt die donder door 't gekras
der lichtekooien die de modder boeken
als hij uitzinning weeklaagt om de bossen
waarin zij eens die dolle tocht moet stuiten,
zich voor hem schikkend op het rillend ros en,
o zijn hart zal licht zijn, een karos en
waar de nacht van sterren wit is buiten,
zal hij haar voeren naar een bed van mossen.

Envoy:

Prinses: beminnelijke, maar te trage,
wil toch U donker rijk voor hem ontsluiten
en laat hem huivrend treden in Uw sage.
O laat hem worden als de moede dagen,
die in de avond kalm de ogen sluiten
en nachten worden, wit van sterren buiten.

HENK BREUKER

Maimoen

Ach Maimoen, slingerslanke neveldjin,
Laat mij nu gaan, ik smeek u om genade.
Toe kies uit uw genoten u een gade
En mijdt mij voortaan met uw mond en min.

De bloemen op uw wangen die ik win,
Gaan roekloos in mij met dit hart te rade.
Ge prest en rijdt voor op mijn paard parade.
Ach Maimoen, is dit 't einde of een begin.

't Is fout, dat ik met u in wolken woon.
Laat mij alleen nu gaan, want ik wil zwerven
Langs volken, die 'k in verze' uw liefde toon.

Maar Maimoen, lang voordat ik stil zal sterven,
Keer ik hier weer en win bij u een zoon
Om van dit hart uw eedle min te erven.

Adam

De herten snellen over Eva's graf,
de vrouw die om mijn eerste liefde gaf.
Op deze plaats heb ik nog nooit geschoten
en in de nanacht hertenbloed vergoten.
Steeds hield ik hier mijn paarden uit de draf
om in mijn hart de stilte te vergroten.
De herten snellen over Eva's graf,
de vrouw die om mijn eerste liefde gaf.
God heeft ons beiden uit zijn tuin verstoten,
maar zij en ik aanvaardden deze straf
totdat zij aan de dood zich overgaf.
Waar wij eens van ons samenzijn genoten,
snellen de herten over Eva's graf.

DIRK HOEKSTRA

Ballade van de zoete zonde

Als de mannen nooit begeerden
wat der vrouwen zijn ontsluit,
en de vrouwen zich verweerden
op des voog'laars zoet gefluit

en zich nimmer overgaven
op dat eeuwenoud gekweel,
dat het goed is zich te laven
aan het leugenachtig deel

van de zinnen en de zonde,
van de beker en het bed,
van het minnen en de monden,
van de vrijheid in de wet....

Ach, de mannen, ach, de vrouwen:
God bewaar hen voor die kracht,
die de wereld zou berouwen
met de bloedeloze pracht

van een hemelblikkend leven
en een waarheid zonder slot
in het dagelijkse streven
naar een begenadigd lot.

God schonk ons de zoete zinnen,
waarvan alle waarheid blijv'
steeds besloten in het minnen
van de leugen van het lijf.

En de zonde zij geen zonde
als de leugen waarheid is:
nooit genas een God zijn wonden
met de zalf van een gemis.

En waarom de wijnstok bloeide
heeft de bijbel aangetoond:
wijn, die rood in glazen gloeide,
heeft een zondenvloed verschoond.

En de wetten van de mensen
zijn voor overspel gemaakt:
wie een wil heeft om te wensen,
heeft de vrijheid aangeraakt.

Prinsen en ook gij, prinsessen,
alle mensen, jong en oud,
luistert naar de wijze lessen,
die de hemel u ontvouwt.

Maar vergeet de zoete zinnen
niet, en gij hebt welgedaan:
slechts wie hart heeft om te minnen
heeft een reden van bestaan.

GERRIT KOUWENAAR

Nocturne

De bruine vaas, de rozen
en het vergeelde linnen,
een steeds vernieuwd beginnen,
vervloekt en toch verkozen.

Het bleke licht, de nacht,
de ziel toeft bij de dingen,
een lied te horen zingen
dat niet meer werd verwacht.

O stil festijn der zinnen
bij rozen, lied en linnen
en nacht. -

LAURENS BRINKMAN

Het ei

Rats, kuch en bonen

Eindelijk zijn dan in de Periscoopreeks van De Bezige Bij de ‘verzamelde gedichten’ verschenen van Koos Schuur (redacteur van deze reeks en ‘leider’ van de nieuwe nederlandse letterkunde) onder de prachtig allitererende titel: ‘Herfst, Hoos en Hagel’. Zelfs iemand als Nijhoff heeft met hooggestemde verwachtingen over deze verzen geschreven en de wens uitgesproken dat zij spoedig in een algemeen bereikbare uitgave het licht zouden zien. Die wens is nu gedeeltelijk vervuld. Ik houd van Nijhoffs poëzie, maar het is misschien ongerechtvaardigd daarom ook waarde te hechten aan zijn oordeel over het werk van anderen. Het is in elk geval een feit dat ik in mijn verwachting van ‘Herfst, Hoos en Hagel’ danig teleurgesteld ben. Er was weinig tegen, wanneer een jong auteur tijdens de bezetting clandestien een verzenbundeltje liet drukken. Men wist immers niet hoe lang de oorlog nog wel zou kunnen duren, er waren nu eenmaal geen àndere boeken te krijgen en dan is zoiets altijd wel aardig. Wat echter te denken van zo'n jonge dichter die, als de eerste verjaardag van de bevrijding nog maar nauwelijks is herdacht en velen zitten te wachten op het Verzameld Werk van Ter Braak en Du Perron, al zijn clandestiene uitgaafjes en pamfletjes met pijnlijke nauwgezetheid bijeengaart, ze op Oud Hollands papier laat drukken en ze als zijn verzameld dichtwerk voor *f* 9.50 te koop aanbiedt? Is zoiets niet een beetje pretentieus? Maar laten we daar niet te veel drukte over maken. Er wordt tegenwoordig in de tijdschriften al genoeg gebekvecht. Laten we liever de verzen van Koos Schuur eens aandachtig bekijken en ons afvragen of er werkelijk reden voor was om de clandestiene bundeltjes ‘Windverhaal’, ‘Novemberland’, ‘De Zeven Vloeken’ en ‘Regenherberg’ stuk voor stuk ongewijzigd in een verzamelbundel op te nemen. Welnu, ik hèb me dit inderdaad ernstig afgevraagd, ik heb deze verzen aandachtig gelezen en ik heb zelfs rekening gehouden met de mededeling in het colophon, dat deze bundel de gedichten bevat, geschreven tussen 1930 en 1945 (Schuur werd geboren in 1915). Men hoeft om een overtuigend antwoord op deze vraag te kunnen geven alleen maar even te denken aan de dichter J.C. Bloem, die pas op 34-jarige leeftijd zijn *eerste* bundel publiceerde en in een naschrift (dat toen nog geen colophon heette) vermeldt dat ‘alle zoogenaamde jeugdpoëzie, naar wel vanzelf spreekt, er niet in (is) opgenomen’. Koos Schuur publiceert op 31-jarige leeftijd een bundel met de allures van een verzameld werk en neemt daarin ook de gedichten op die hij blijkbaar op 15-jarige leeftijd schreef! Hieruit, uit de wijze van uitvoering van de bundel en tenslotte uit de verzen zelf moet men wel afleiden dat deze Koos Schuur lijdende is aan hoogmoedswaanzin. Men leze de verzen er op na. Hij waant zichzelf een verbannen koning, zelfs niemand minder dan Salomo, is dan weer een ‘vorst van piraten’ of een ‘prins van de desperaten’ en heeft omgang met ‘blonde prinsessen’ en ‘kleine gravinnen’. Toe maar! Wat jammer dat het werkelijke portret van deze dichter meer weg heeft van een rustige boekhouder wiens haar al een beetje begint te dunnen...

Men vindt in deze bundel maar twee afdelingen waarin de verzen van een zekere oorspronkelijkheid getuigen en die men daarom met genoegen leest, n.l. de cycli

‘Novemberland’ en ‘De Zeven Vloeken’. Bij de overige gedichten is er nauwelijks één waarin men niet struikelt over de reminiscenties (variërend van epigonisme tot plagiaat) en waarbij men niet in negen van de tien regels dat onaangename gevoel heeft: ‘waar heb ik dat ook weer eerder gelezen’. Ik vraag mij daarom af waar Schuur de pretenties vandaan haalt om in Het Woord met een Costerlik gezicht en in een Marsman-stijl de dichter H.J. Scheepmaker te gaan betichten van epigonisme. Enkele voorbeelden waarvandaan Schuur zèlf de mosterd haalt: Jan Engelman schrijft in het gedicht ‘Madrigaal’ (Tuin van Eros, blz. 26): ‘Zachte maïtressen die mijn hart verheugt’, waarop de echo van Schuur antwoordt: ‘Blonde prinsessen, die mijn hart regeren’. Gerrit Achterberg schrijft in ‘Dialoog’ (Dead End, blz. 19): ‘Het leven zegt: ga met me mee, / ik heb gebieden, fonkelnieuw, / met vogels aan een gouden zee / en zoete dieren, / ik heb blauwe rivieren’ enz. Repliek van Schuur (in het gedicht ‘Minnaar’): ‘Ga mee, ik leid je in een nieuw gebied; / ik weet de wegen er en de rivieren, / de ranke bloemen en de slanke dieren’ enz. Noemt M. Nijhoff het titelgedicht van een zijner bundels heel bescheiden ‘De Wandelaar’, bij Schuur wordt dit direct een complete ‘Odyssee’. Door beurtelings een regel uit het vers van Nijhoff en dat van Schuur op te lezen, ontstaat er een vermakelijke dialoog, waarin men beide dichters als het ware tegen elkaar op ziet bieden:

NIJHOFF: ‘Kloosterling uit den tijd der Carolingen’
SCHUUR: ‘Ik was een denker in het land der grieken’
NIJHOFF: ‘Kunstenaar uit den tijd der Renaissance’
SCHUUR: ‘Ik was een monnik in de middeleeuwen’
NIJHOFF: ‘Een dichter uit den tijd van Baudelaire’
SCHUUR: ‘Ik was aan 't fransche hof een kale jonker’

Het grote verschil tussen het gedicht van Nijhoff en dat van Schuur is echter dat Nijhoff na elke ‘constaterende’ regel een psychologische ontleding geeft en in de drie regels die het kwatrijn voltooien meesterlijk de sfeer schept die bij de eerste regel aansluit. Schuur geeft niet anders dan een droge opsomming waarin niet minder dan zeven maal de aanhef ‘Ik was...’ terugkeert, met veel exotische plaatsnamen en andere geografische grapjes, kortom, het is een stomvervelend, aan elkaar gelijmd gedicht, waarin men slechts één regel mist: ‘Ik was kantoorbediende in Veendam’. Onder bijna elk van zijn verzen kan men de naam van een ander dichter schrijven, die Schuur tot model heeft gediend. Maar bij Schuur is alles surrogaat. Zijn verbannen vorsten zijn een armzalig surrogaat van Roland Holst's van ouds bekende koningen; de blonde liefjes, nimfen en zeemeerminnen behoren tot de originele import van Bertus Aafjes, zijn kaperkapitein draagt het merk J. Slauerhoff en van het vers ‘La princesse Lointaine’ is de enige originaliteit, dat het bij Slauerhoff maar gewoon ‘Voor de verre Prinses’ heet. Zijn dit misschien de geheimen waar Nijhoff op doelde toen hij over Schuur schreef: ‘Hij is niet slechts een jong dichter met veel talent, maar met een talent, dat betekenis heeft voor ons allen, voor zover wij oor hebben voor de geheimen die poëzie verbergt en doet raden’? Dan moet ik bekennen daar absoluut géén oor voor te hebben. Al deze verzen zijn niet zozeer plagiaat of epigonisme naar de vorm, als wel naar de *geest*. Het zijn doodgewone pastisches van bekende verzen uit onze literatuur (nog niet eens uit de buitenlandse), hier en daar een beetje veranderd zodat het niet tè opvallend is, en van een vernisje voorzien dat soms bedriegelijk nieuw lijkt. Nogmaals, het enige oorspronkelijke van deze bundel vindt men in de afdelingen ‘Novemberland’ en ‘De Zeven Vloeken’. De cyclus ‘Novemberland’, waarvoor Schuur een regeringsprijs ontving op het moment dat Gerrit Achterberg nog steeds op

officiële erkenning wachtte, is qua poëzie het enige goede dat hij schreef. Het is een mannelijk-ruige, sterk plastische poëzie, persoonlijk en eerlijk. Het schijnt dat Schuur zich echter

voor zijn afkomst schaamt. Het poëtisch pamflet ‘De Zeven Vloeken’ is als poëzie niet bijzonder geslaagd. Toch leest men deze bastaard-verzetspoëzie met een zeker genoegen. Als Schuur in ‘Herfst, Hoos en Hagel’ niets anders had opgenomen dan deze twee afdelingen, met hoogstens nog drie of vier andere verzen, dan was dat ruimschoots voldoende geweest. Maar de weerbaarheid van ‘Novemberland’ en ‘De Zeven Vloeken’ is voor hem blijkbaar alweer een overwonnen standpunt, gezien de laatste afdeling ‘Koers’, waar hij zich weer terugtrekt in zijn ivoren toren, die hij hoogstens nog verlaat om een nummertje te gaan jagen met drooms hazewinden.

Ik zou er niet aan gedacht hebben deze bespreking ‘Rats, Kuch en Bonen’ te noemen, als de inhoud van ‘Herfst, Hoos en Hagel’ niet inderdaad een allegaartje was geweest van onverwerkte invloeden, een hutspotje van verzetspoëzie en ivoren-toren-lyriek. Nu men langzamerhand overal weer behoorlijk kan eten, weiger ik met deze stamppot mijn maal te doen, en zéker niet voor *f* 9.50.

JAN VERMEULEN

Ferdinand Langen - *Hélène in het Heelal*. De Bezige Bij 1945.

Van Ferdinand Langen kende ik tot voor kort slechts enkele novellen, tijdens de bezetting in tijdschriften verschenen, waarvan ik mij twee dingen herinner: 1. al deze stukjes waren volgens één en hetzelfde procédéetje gecomponeerd; 2. zij waren tot navolgens toe beïnvloed door werk van Maurice Gilliams en C.C.S. Crone. Niettemin bleef ik, na lezing van een kort fragment in de ‘Parade’, met belangstelling uitzien naar Langen's roman *Hélène in het Heelal*. Het boek is inmiddels verschenen, en onmiddellijk kwam Het Parool met een groot artikel van Vestdijk, waarin het achtereenvolgens vergeleken werd met *Le Grand Meaulnes*, boeken van Julien Green en Gustav Meyrink's *Der Golem*, hoewel Vestdijk zich, heel diplomatiek, van een absoluut waardeoordeel onthield. Ik heb *Hélène in het Heelal* gelezen, maar van al die buitenlandse overeenkomsten heb ik weinig kunnen ontdekken (ik vraag mij zelfs af of Langen wel ooit eerder van deze boeken gehoord heeft!). Integendeel, als hier van énige invloed sprake is, dan is het wel die van Van Schendel (een van mijn kennissen sprak van ‘de slechtste Van Schendel die hij kende’). *Hélène in het Heelal* is een teleurstelling. Het is een ontzettend flauw verhaaltje, opgediend in een goedkoop sfeertje van kitsch-exotiek dat vagelijk herinnert aan een zeker soort vooroorlogse Hawaiian-films (wat in godsnaam bracht Vestdijk ertoe te spreken van ‘bezwerende kracht’?). Aan een interessante (laat staan belangrijke) probleemstelling komt het boek niet toe. Ik ken de heer Langen niet, maar wat dit boek van hem vertelt is niet bepaald vleiend: zijn coquetterie met Franse namen doet hem kennen als een uiterst provinciaal mannetje, dat graag ‘groot’ wil doen; zijn werken met tot op de draad versleten trucjes als het in handen spelen van een compromitterend briefje aan een medeminnares (waant men zich niet in een Franse opera van twee eeuwen terug?) tekent hem als iemand die zelfs het elementairste begrip van romancompositie volledig ontbeert. *Hélène in het Heelal* is het boek van een schrijver die doodeenvoudig niet aan de roman toe is. Hoe ver staat dit boek van wat men toch als minimale eis voor een roman mag laten gelden: dat het een belangrijke, persoonlijke inhoud verwezenlijkt in een intellectueel verantwoorde vorm.

Moest ik een horoscoop trekken op Langen's auteurschap, dan zie ik zijn loopbaan als volgt voor mij: nog twee mislukkingen van dit soort, en dan, na een paar jaar zwijgen, de schrijver eindelijk op het gebied waar hij thuishoort: de boerenroman.

HANS VAN STRATEN

Een lesje in dichtkunst

Onder de uitgaven van Veen's Uitgeversmij. (die in korte tijd zijn oude naam vernieuwde met de Prominenten-reeks) valt het uitgaafje van Theo J. van der Wal's ‘Over de Poëzie en over de gedichten der Jongeren’ op een bijzondere wijze, zij het niet uitsluitend in appreciërende zin, op. Een luchtig uitgevoerd blauw boekje, gesierd met staartslaande visjes, dat ons eerder de impressie geeft van een receptenboek voor visschotels, dan die van een verlate erfgenaam van Matthijs de Casteleyn's ‘Konst van Rhetorijken’.

Wanneer we deze studie hebben doorgelezen, vragen we ons af waarom Van der Wal dit allemaal geschreven heeft, en waarom het op deze wijze is uitgegeven. Zou een artikel van 10 pag. in een tijdschrift niet vruchtbaarder geweest zijn, dan dit hier en daar satyrische en min of meer pedante werkje van bijna 50 pagina's?

Achtereenvolgens worden behandeld: de inhoud, de tijd, het ritme en de levensbeschouwing in poëticis. En het procedé dat daarbij wordt gevolgd is veelal te goedkoop, om er Van der Wal nog belachelijk mee te maken. Door een onpoëtisch mens is ieder vers te vermoorden, en van een schrijver over poëzie, mogen we toch niet aannemen dat hij onpoëtisch is. Maar waarom in godsnaam dat uitkauwen van het ritme van een vers van Den Brabander (pg. 37-40!)?

Waar Huygens wordt gekarakteriseerd als ‘rederijker’, wordt de grote 17e eeuwer miskend. Er is een kenmerkend verschil tussen zíjn kunstigheid en die van de *aan hem voorafgaande* rederijkers. Waar de laatsten bleven steken in de vorm, wist Huygens die vorm te overwinnen en dienstbaar te maken aan de weliswaar vaak gekunstelde *inhoud*. Het is een simpele methode voorbeelden aan te halen van dichters die *door de tijd* (en niet uitsluitend door Van der Wal) hun waarde hebben bewezen, en daartegenover over de contemporainen uitsluitend negatieve oordelen te vellen. Of is het te riskant reeds nu te wijzen op goede accenten in de moderne poëzie?

Een en ander pleit meer voor Van der Wal's belezenheid dan voor zijn zelfstandig oordeel. Dat hij Bertus Aafjes wèl waardeert onderstreept alleen deze gedachte. Alles wat jong is ontvangt de doodsteek of wordt doodgezwegen, maar een koelbloedige moord op Aafjes slikt de publieke opinie niet. En daarom: ‘Doe Mee’.

Van der Wal heeft de zeer bijzondere techniek om zijn gedachten *te laten volgen* door een citaat van Dante, een oud-Egyptisch dichter, A. Roland Holst enz., zodat de argeloze lezer zegt: ‘Wat heeft die Dante of die Roland Holst toch subliem de ideeën van de zich wat onbeholpen uitdrukkende Van der Wal weergegeven.’ Helaas, voor de auteur, is de chronologie ietwat anders....

De Poëzie wordt hier geanalyseerd in drie lagen: de rede, het gevoel, het collectief onderbewustzijn. Slechts van*uit* dit laatste ontstaat ware poëzie. Iedere laag heeft zijn eigen code. Aan de hand van (te overvloedige) voorbeelden wordt aangetoond da de moderne poëzie zich voornamelijk bedient van de code van de rede of het gevoel, *zònder* de magische code van het onderbewustzijn. Van der Wal zoekt hier naar een diepere oorzaak, en bewijst hiermee zich van zijn taak bewust te zijn.

Zijn scherpe afscheiding tussen gevoel en collectiviteitsmagie onderschrijf ik niet geheel en al. Waar hij de stelling poneert ‘*rede noch gevoel zijn de fundamenten voor de poëzie*’, doelt hij toch zeker op een zeer verengd ‘gevoel’, dat slechts een geringe schok nodig heeft om *magie* te worden. De rede neemt hier een veel afgelegener plaats in. *Eerst òver het gevoel heen, bereikt de rede de magie*.

Het gesublimeerd gevoel èn de door het gevoel aangetaste rede, *beheerst* door het magische woord, bereiken het ‘oerwezen der schepping’. En deze waarlijk

grootse poëzie maakt in de eerste oogopslag en op de ongeoefende lezer (al bezit hij nòg zo'n grote mate van dichterlijk gevoel) de indruk ‘koud’ te zijn.

De contemporaine poëzie is allesbehalve ‘koud’ (in meer dan één opzicht!) en daaruit verklaar ik voornamelijk de grote belangstelling van het publiek voor de zgn. ‘poëzie’. En inplaats van dit als waarschuwing op te vatten, voelen de jonge dichters zich gestreeld door deze ondermijnende populariteit.

‘Onze jongere dichters hebben de maan meer dan eens bezongen en beschreven, ze hebben haar een ommelet genoemd en een uitgeknepen citroen, en een narrelampion, maar haar functie als symbool hebben ze niet begrepen.’

Van belang (uitsluitend voor de jongeren, meen ik!) is zeker het slothoofdstukje: ‘De levensbeschouwing’. Het zich verwerven van inzicht en weten-schap op alle terrein is noodzakelijk voor de dichter. *‘Het vers wordt daardoor niet cerebraal, want het cerebrale zetelt in het niet-gebruiken van de collectieve code.’* Zonder culturele basis blijft de dichter een al dan niet gecompliceerde naïveling, die *speelt*. ‘De dichter behoeft in de wetenschap geen veelzijdig man te zijn, *maar hij moet het wezen begrijpen* van het werk der wetenschap. De grote philosophieën zijn de verzamelbakken van de kennis des tijds, en zo is het ook met de grote litteraire scheppingen: in Homeros, in Dante, in Shakespeare ziet men de wereld van hun tijd weerspiegeld in alle vormen.’

Ik zei reeds: Het boekje in deze, te uitgebreide vorm, geeft een hulpeloze indruk. Maar als brevarium voor jongeren kan het zijn nut hebben. Het is: Een lach en een traan.

De Heer Van der Wal wordt bedankt, al betwijfel ik of ‘een paar schappelijke jongelingen en jonge dochteren hun poëtische neigingen zullen willen bedwingen na de lezing van dit geschrift.’

J.P.

Prefabricated poetry

Sinds enige tijd brengt de dagbladpers berichten over een Amerikaanse noviteit, die thans ook in Nederland is ingevoerd, nl. wat men met een anglicisme noemt ‘geprefabriceerde woningen’. Hieronder verstaat men kleine huizen van sterk vereenvoudigde constructie, die in een fabriek worden gebouwd (hoofdzakelijk uit ijzer en stro), om vervolgens per tractor naar de plaats van bestemming gebracht en daar op een betonnen fundering gemonteerd te worden. Het materiaal is isolerend en niet gevoelig voor weersinvloeden. De buitenmuren kunnen naar verkiezing worden gepleisterd of bekleed met een halfsteens baksteenmuur. *Het schijnt dat deze huizen, gegeven de heersende woningnood, meer en meer in een behoefte zullen gaan voorzien*, aldus besluit het artikel waaruit ik mijn informaties betrek.

Aan deze dingen moest ik denken toen ik het volgende gedicht las, dat voorkomt in de bundel *Serenade voor Lena* van Jan G. Elburg:

Départ du petit faune

Slaap meisjes, slaap mijn zomerbuit,
tot er een ander hier zal komen:
ik blaas in zachte hoge tonen
de aftocht op mijn dubbelfluit,
die jullie niet kan wekken uit
je noordelijke winterdromen.
Slaap dan maar, bronzen zomerbuit,

tot er een betere zal komen.
De herfst schuilt alweer in de bomen

en rooft mij onderdak en bruid;
de weg die gaat van noord naar zuid
heeft op mijn hart zijn macht hernomen;
slaap, meisjes, slaap mijn zomerbuit.

Dit gedicht is nl. een zeer geslaagd voorbeeld van wat ik met een beleefde buiging in de richting van de moderne woningbouw, zou willen noemen *prefabricated poetry*. Hieronder valt te verstaan een klein gedicht, van sterk vereenvoudigde constructie, dat wel niet in een fabriek, maar laat ons zeggen op een borreltafel wordt gebouwd en hoofdzakelijk bestaat uit gemakkelijk in het gehoor liggende materialen, in dit geval de poëzie van Engelman en Aafjes. De refreinregel, die *zomerbuit* dus, werd nl. door Jan Engelman geleverd, oorspronkelijk in de vorm *Mijn kleine kleine zomerbruid (Adieu)*. De regels *Ik blaas in zachte hoge tonen / de aftocht op mijn dubbelfluit* zijn afkomstig van Bertus Aafjes, meer bekend in de modificatie *En speel er eenzaam op de dubbelfluit (Nymph en Satyr)*, en de regel *Heeft op mijn hart zijn macht hernomen* lazen we reeds in Aafjes' *Après Midi: Dan is het weer de regen / die herbegint zijn macht / over mijn hart te nemen*.

Men ziet het: gepleisterd en bekleed met wat vulmateriaal leveren deze regels een uitstekend gedicht, isolerend en ongevoelig voor weersinvloeden. De *prefabricated poetry* opent voor Nederland ongedachte perspectieven: waarom zouden wij ons nog kwellen met vooroordelen als oorspronkelijke zegging, eigen toon etc. als men op een dergelijke, uiterst efficiënte wijze zijn regeltjes ook vol krijgt? Waarom zouden wij van de wonderen der Amerikaanse woningbouw geen gebruik maken in onze poëzie? Time is money, en klaar is klaar. Nog een kleine perfectionnering van de techniek en we stoppen één exemplaar van *Het Gevecht met de Muze* en één van *De Tuin van Eros* links in de machine, en rechts rollen onze eigen bundeltjes eruit, met colophon en al. Lang leve de nieuwe kunstrichting, eenvoudiger dan het surrealisme, gemakkelijker dan dada, en goedkoper dan de anecdotiek. Lang leve de moderne efficiency, lang leve de neue Maschinenkunst!

Hopelijk zal deze poëzie, gegeven de huidige poëzie-nood, meer en meer in een behoefte gaan voorzien.

H. v. S.

De grond waarop wij staan

I

Vijf jaar hebben wij het who's who van de litteraire vrije wereld gemist en gedurende het eerste jaar na de bevrijding waren het economisch getinte bezwaren die ons het opvullen van de hierdoor ontstane lacune onmogelijk maakten. Wat in de bezettingsjaren malgré tout per radio tot hier doordrong was onvolledig, fragmentarisch en hoofdzakelijk beschouwend. Het stelde ons niet in staat tot een persoonlijk vis-à-vis met de heersende - en vooral de opkomende - ideeën der vechtende vrije wereld, en uiteraard bleven ook haar uitingen op litterair en algemeen cultureel terrein voor ons een gesloten boek.

Wat dan tot ons doordrong in concreta ondervond een algemene belangstelling. Men denke aan Maurois' boek over de oorzaken van Frankrijks débâcle, aan Vercors' ‘Le Silence de la Mer’, aan enkele werkjes op het gebied der moderne economie uit Amerika. Bovendien ging bij het beluisteren van niet-nazistische radio-uitzendingen onze interesse in de eerste plaats uit naar de voor ons immers van vitaal belang zijnde oorlogsgebeurtenissen.

En het buitenland - zelf nog zonder voldoende in- en overzicht van de zich wijzigende levensopvatting van de moderne mens - wijdde zijn aandacht eveneens vooral aan het concrete nieuws. Wat Radio Oranje ons aan culturele, voorlichting gaf beperkte zich veelal tot een soort van chauvinisme t.o.v. de laatste successen van Jan de Hartog of enkel tot het Partisanengeluid van den roverhoofdman Den Doolaard. Een lichtpunt vormden soms de Boston-uitzendingen.

Toen dan, enkele maanden na de bevrijding, de reeds lang voorbereide plannen tot het uitgeven van een aantal litteraire tijdschriften door papier-vergunningen waren gedekt, zat daar voor elk blad aan vast het gaan inslaan van een inmiddels op de tast gekozen richting. Dat de keuze van zo'n richting eerder op *inzicht* moest berusten dan op *uitzicht*, is als gevolg van onze vijfjarige gezichtsbelemmering vanzelf duidelijk. Vandaar ook, dat men de komende litteraire ondernemingen moest gaan zien als ontdekkingstochten, en dat de oprichters van dit blad zich voorlopig met Columbus vereenzelvigden, daardoor de nadruk leggend op de toevalligheid èn noodzakelijkheid tegelijk van de in de tijd liggende ontdekkingen.

Bezien wij echter de letterkunde - onafhankelijk van de tijdschriften als zodanig - niet alleen als een door ons gewilde exploratie, doch ook als een evolutie, onafhankelijk van onze persoonlijke wil - dan begon met de bevrijding een nieuwe fase dezer ontwikkeling, waarin sommige ten overvloede verworven eigenschappen der voorfase bleven hangen: Wij hadden ons nu eenvoudig te ontdoen van een mentaliteit die ons lang had beheerst, die ons namelijk ons leven had kunnen doen zien

als opgesloten in een enge cirkel. Een mentaliteit die ons ook een gunstige herwaardering had doen geven van het klein geluk, en die wellicht zelfs - wanneer wij het verschijnsel over geheel West-Europa bezien - in Frankrijk het opkomende existentialisme voedde. De bekende ‘Umwertung aller Werte’, die een oorlog ten gevolge heeft, houdt echter bij de vrede op te werken en de vrede leidt op haar beurt tot een herwaardering in omgekeerde richting. Deze betekent zoals ons het eerste naoorlogse jaar heeft laten zien geenszins een teruggang naar het oude. Wij moesten plotseling andere waardemaatstaven gaan aanleggen. Wanneer wij bij voorbeeld jarenlang gevlucht waren in een jeugdromantiek die vroeger alleen een herberg was voor misschien één nacht, dan was nu toch het gevaar opgeheven waarvòor wij de litteraire benen genomen hadden.

Welk criterium moest gelden? Criterium was niet meer dan een Woord, en Het Woord gaf een criterium dat niet gemakkelijk door een ‘adequate’ litteratuur kon worden gerechtvaardigd. En de komende nieuwe letterkunde werd zelfs niet Ad Interim door een Proloog vertegenwoordigd. Enerzijds zagen wij dus het verschijnsel van de goede gooi, van de experimentele waardebepaling, anderzijds het zorgvuldig uitgevoerde experiment zelf. Dit laatste hield in een nauwgezette oriëntering t.o.v. binnen- en buitenland, en een critisch beschouwen van oude en nieuwe culturele waarden waaraan wij onze eigen waarden zouden kunnen toetsen. Gedurende onze afzondering uit de beschaafde wereld was onze houding immers een verzetshouding geweest, weliswaar bedoeld als positieve dienstweigering, doch door deze weigering van een voortdurend negatief karakter. Tal van Grootduitse invloeden bereikten ons, en al weerden wij hen, zij waren het, die ons al die tijd in hoofdzaak bezighielden.

Dat wij niet geheel op de vooroorlogse waarden teruggrepen vond zijn oorzaak in het voor het eerst samenvloeien van verschillende beschavingsstromingen die pas door de oorlog definitief in een bedding werden geleid, - in hoofdzaak de ontwikkeling onzer ‘oude’ wereldbeschaving met die van Sowjet-Rusland, dat eerst kort geleden ‘a new civilisation’ werd genoemd. Twee beschavingen, elkander eertijds vreemd en nu tijdelijk in één richting samengaand met het gemeenschappelijk doel, den gemeenschappelijken vijand te vernietigen, spiegelden zich aan elkaar. De vraag of zij blijvend zullen samengaan is door de naoorlogse situatie bizonder actueel en dringend geworden. Hun reacties op elkander, ook die welke thans nog plaats hebben, zullen dit al dan niet verder samengaan ten slotte beslissend beïnvloeden. Welk belang heeft deze gang van zaken, welk belang heeft een culturele prognose voor onze litteratuur? Dit kan geen vraag meer zijn: genoemde wederzijdse reacties immers zullen in sterke mate inwerken op het beiderzijds denken over elkanders beschavingen. Met een juist door de actuele vraagstukken gestimuleerde belangstelling worden kunstvoortbrengselen uitgewisseld, terwijl aan

beide zijden de eigen artistieke ontwikkeling - ten dele door deze uitwisseling geïnfluenceerd - wordt voortgezet. Men denke aan het hier spelen van moderne Russische muziek, terwijl b.v. in Rusland Disney's ‘Sneeuwwitje’ opgang maakte, en o.m. een boek zal verschijnen onder de titel ‘Shakespeare in Armenië’(!) Natuurlijk heeft de wisselwerking tussen politieke structuren en economische machten onderling en culturele centra onderling méer aspecten dan wij in dit verband konden belichten of zelfs maar overzien. Van hier uit gezien b.v. lijkt ons de culturele wisselwerking tussen onszelf en het huidige Rusland niet heel groot en het wederzijds denken over elkanders cultuur wel wat eenzijdig. Doch wij mogen niet vergeten dat wij deze naoorlogse verschijnselen uiteraard eerst hebben kunnen waarnemen na het herstellen van onze communicatiemiddelen met de vrije wereld en dat wisselwerkingen als deze thans eerst in de kiem aanwezig of nauwelijks begonnen zijn. Wederom van ons standpunt bezien - en ditmaal alleszins zònder gezichtsbeperking - is dit begin ten slotte toch te danken aan hernieuwd contact, - contact met de buitenwereld. De invloed die het buitenland op ons geestelijk leven en vooral op de kunst, i.c. de litteratuur heeft, is altijd van fundamenteel belang geweest. Wij willen Europeërs zijn om Vlamingen te worden, riep Vermeylen eertijds uit, en Van Deyssel wilde Holland hoog opstoten in de vaart der volkeren. Met name de affiniteit met Frankrijk was steeds essentieel, die met de Angelsaksische landen minder, die met Duitsland vooral de laatste jaren sterk, maar het verzet daartegen was zelfs onbewust zo groot dat wij ook de aanvaardbare elementen over het hoofd zagen. De strijd tegen den vijand moest nu eenmaal absoluut zijn.

Na de bevrijding zagen wij dus met de gemengde gevoelens van blijdschap en rouw, vriendschap en haat het schouwspel van de optrekkende Teutoonse nevel, met het vooruitzicht op oude en nieuwe panorama's, doch met de ogen van gekerkerden: knipperend tegen het licht en niet onmiddellijk vermogend te zien.

II

Zo stonden na de bevrijding de Nederlandse dichter en schrijver ervoor. Oriënterende correspondenties ontstonden, onderbroken contacten werden opgenomen, en er werd gewerkt aan de uitvoering van plannen, die door een kleine groep enthousiasten met al hun opgekropte energie tijdens de bezetting waren voorbereid. En bij de eerste resultaten vroeg men zich af: waarom nu nog dezelfde regionale samenwerking als vorig jaar, terwijl deze ons nu niet meer wordt opgedrongen? Een onoverzichtelijke toestand was het gevolg.

Sommige redacties wisten niet beter te doen dan hun periodiek tot een bloemlezing van de meest uiteenlopende uitingen op creatief gebied te verwijden, andere kondigden boudweg een nieuwe vaderlandse letter-

kunde aan en wisten daarbij zelfs enige recepten te verstrekken, terwijl de sporadische uitzondering onder hen, die dan ook prompt werd genegeerd, begon met het terrein der naoorlogse realiteit te verkennen en allereerst de nieuwe mens zocht, eer dan de nieuwe letterkunde. Maar alle bleven zij 'ruim' in de uitgebreidste zin van het woord, vrijwel alle ook stelden zij de poëzie boven het essay. Anders gezegd: men gaf 'zin'-ledige maar 'woord'-volle resultaten. (Wanneer de lezer hier een insinuatie mocht bespeuren dan willen wij erkennen dat de resultaten vaak ook 'ei'vol waren).

De Nederlandse litteratuur had enkele jaren lang roofbouw gepleegd, en de producten daarvan drongen, tijdens de bezetting uiteraard slechts incidenteel, nu maandelijks de breinen binnen van een publiek dat in omvang sterk was toegenomen en dat niet meer de nodige routine in het lezen van tijdschriften bezat om de reclamestunt van het ernstig pogen te onderscheiden. Bovendien moet men achteraf betwijfelen of de makers van al dit schrijfsel, hetzij van goede of slechte kwaliteit, op hun jeugdige leeftijd zelf deze routine bezaten en of zij, plotseling tot nieuwe publicatie of zelfs debuut in staat gesteld, niet *zonder uitzondering* enigszins over het paard getild waren. De totale verantwoordelijkheid hiervoor kan hun echter niet in de schoenen worden geschoven: hun verontschuldiging is dat ook zij immers aan 'gezichtsbeperking' onderhevig waren geweest. Zelfs een zuivere kijk op, de wordende, en van buiten beinvloed wordende litteraire productie moest noodzakelijkerwijs voorlopig een *beperkte* kijk zijn.

In het litteraire orchest bliezen de lyrici de hoofdtoon; over het geheel tamelijk hoog op de Parnassus en wel zeer in de wolken en zeer ver van de wereld verwijderd. En de prozaschrijvers ontkwamen niet aan het delirium van de droom of aan de simpele brooddronkenheid van wie eindelijk weer in nieuwe sensaties kan opgaan.

Historisch bezien is deze ontwikkelingsgang *verklaarbaar*. Of zij daarom ook *aanvaardbaar* was, valt te betwijfelen.

Uit de getourmenteerdheid van de door een naderende oorlog bedreigde generatie, die met hart en ziel op de voelbare maar niet grijpbare catastrophe gedrongen werd, sproot na het losbreken van de hel, een zich min of meer opgelucht voelende generatie. Staande in de alom zichtbare realiteit tot afzijdigheid gedwongen, week het strijdbare element in haar, zij liet de wereld voor wat zij was, wendde zich af, en de *collectieve afweer* sloeg om in een *persoonlijke vlucht*, in een sporadisch persoonlijk gevecht.

In de nederlandse litteratuur verplaatste zich de werkzaamheid, vooral door het groeiend overwicht van de poëzie, naar aesthetisch terrein. Bij de beschouwing daarvan constateert men niet in de eerste plaats het epigonisme, dan wel de supercultus van nachtorchideeën (bloeiend bij de gratie van nachtorgiën). Een anticlimax van levensvreugden en vrijheden, teleurstellingen en beperkingen hadden het persoonlijk bestaan

beperkt tot het persoonlijk geluksstreven, en het klein geluk ten slotte tot iets wat als klein profijt, klein genot gebrandmerkt moet worden. Het onvermogen, over de grenzen van ons landje uit te zien bevestigde zich in ons tot kortzichtigheid, het verlangen naar uitzicht verslapte en werd soms opgegeven, de hoop werd mat en de uiterlijke beperking keerde zich inwaarts. Een naar buiten streven vol hoop en moed werd de denkende jongeren vreemd. En daar alleen wie waagt en handelt - handelen màg ook - met optimisme en vertrouwend geloof bezield is moesten onze jonge kunstenaars dat geloof (met alle activiteit en strijdvaardigheid die eraan eigen is) verliezen. Daarvan zijn nu nog de sporen duidelijk zichtbaar. Zij balanceren op het luchtledige, zij kussen de wimpers der muze zonder haar ogen te zien, zij staan als kermisdirecteuren met hoge hoed voor een tent met humbug. Onze dichters spelen ‘Ik zie, ik zie, wat gij niet ziet’, onze prozaschrijvers ‘Spot niet met spoken’.

Nu wij ons langzamerhand op de hoogte kunnen stellen van de stand van zaken in het buitenland, valt in tal van tijdschriften een koerswijziging waar te nemen. Nieuwe of gewijzigde redacties treden binnenkort op, en daarbij valt de sterke vertegenwoordiging van *essayisten* in het oog.

De litteratuur zal, bij haar streven naar het herkrijgen van een Europees peil, de komende jaren sterk essayistisch beïnvloed moeten worden. Wij zullen onszelf immers weer moeten zien in onze natuurlijke relaties met alles wat niet tot ons ik behoort. Opnieuw opgenomen in een naar verhouding normaal functionnerende samenleving, zullen wij ons weer moeten gaan voelen als sociale mensen. Onze betrekkingen zijn niet langer die tot de vier wanden van onze kamer, zij strekken zich uit over stad en land en wereld.

Hartstochtelijk verslaafd als wij zijn geworden aan de poëzie, moeten wij noodzakelijkerwijze deze verslaafdheid weer terugbrengen tot een beheerste innige verknochtheid, en juist deze verknochtheid, gepaard aan onze nieuwe inzichten zal ons ertoe brengen, het vers ter wille van de poëzie los te breken uit zijn enge sfeer van de strophen zelve, en de litteraire inteelt tegen te gaan die van ons isolement het gevolg is geweest.

III

Uiteraard is de beïnvloeding uit de angelsaksische landen nu minstens even groot als die uit Frankrijk. Onze innerlijke verbondenheid met de fransen is echter hechter, omdat men daar de oorlogsjaren op eenzelfde wijze onderging als hier. De engelsen en amerikanen vochten *tegen*, de fransen en wij vochten *onder* de moffen. Uit deze omstandigheid komt ook een andere instelling voort (men vergelijke engelse en amerikaanse films waarin moffen optreden met europese verzetsfilms). Door de di-

recte strijd van de angelsaksen echter, waarin zij zich volwaardiger konden tonen dan wij, zijn zij zich op een andere en feller wijze bewust geworden van de ziekte waaraan Westeuropa lijdt. Zij waren ook allen gedwongen met de realiteit kennis te maken, terwijl er voor ons vele mogelijkheden bleven op allerlei terrein afzijdig te blijven. Vele nederlanders zijn als rustig burger de oorlog doorgekomen.

In 1944 schreef John Lehmann, de redacteur van New Writing, in de 19e aflevering: 'For the moment the war, bij preventing so many of us from living in our old sealed-off boxes of experience and judgment, has made us intensely aware of the malady; and the writer, recreating its reality for us in art, is taking the first, paradoxical-seeming step towards healing it. In the awareness that such creation stimulates, the new myth can be born; and it is that hope which sustains any serious Editor to-day, as any artist, in persisting against the wish-dreamers and cheer-fakers, however gallant their intentions (on rare occasions) may be.'

Men kan er zich laconiek bij neerleggen dat wij deze ontwikkeling niet doormaakten en niet *zullen* doormaken. Men moet er zich echter bewust van zijn dat wij onmogelijk als gelijkwaardigen na de victorie op hetzelfde punt bij de evolutie konden aanknopen waar deze engelsen intussen waren aangeland. Wij waren en zijn helaas over het algemeen daartoe te weinig voorbereid en vooralsnog ontbreekt ons de ravitaillering die de opmars moet verzekeren. Steeds stond onze litteratuur in haar stromingen bij de buitenlandse achter. Vaak eerst na decennia deden buitenlanders hier hun invloed gelden. De litteraire lichtjaren zijn echter door de snelle verspreiding van geschriften aanmerkelijk verkort; de moderne techniek versnelt het tempo der litteraire communicatie en beïnvloeding. Wie deze beïnvloeding niet ziet als een quaestie van ongewenst prestige, doch als één van 'sociale' vorming, kan slechts hartstochtelijk arbeiden aan de overbrugging van deze achterstand. Een kortstondig 'reculer pour mieux sauter' leek ons hier op zijn plaats. Het kan mede dienen ter verkenning van de grond waarop wij staan.

IV

Deze voedingsbodem van onze letterkunde is de laatste tijd zowel in enger als in ruimer verband het studieobject der critici geweest. Zij zijn de voorlopers en grondleggers van een soort litteraire geologie, die wel toegekomen zijn aan oppervlakkig bodemonderzoek en enkele diepere boringen, doch die nòch een bevredigende hypothese van de genese der litteraire globe wisten te geven, nòch zelfs een adequate geomorphologie.

Een belangwekkend onderzoek leverde echter John Lehmann, in de aflevering van New Writing, voorafgaande aan die waaruit wij hem reeds citeerden. Het was zijn essay: 'The Heart of the Problem', geschreven aan de hand van een drietal romans. Het zijn: Ernest

Hemingway's For whom the bell tolls (een episode uit het tweede gedeelte van de Spaanse burgeroorlog), Arthur Koestler's Darkness at Noon (over de Moscouprocessen in 1937) en Franz Hoellering's The Defenders (over de strijd van de Weense arbeiders in 1934). Ik geloof niet, schrijft Lehmann, dat men deze drie romans, ieder zijn individueel licht werpend op een afzonderlijk deel van de Europese anatomie, kan lezen, zonder het gevoel te krijgen dat in alle drie een stilzwijgend beroep tot uiting komt voor een terugkeer naar menselijke waarden: het hoofdthema van het werk is dat onze eeuw zichzelf vernietigt door een te groot geloof in materiële kracht en dogma. Aan het slot van zijn artikel concludeert hij: deze drie boeken trachten inderdaad door middel van de kunst een diagnose te stellen van de Europese crisis van deze tijd, maar in geen van hen gaat de diagnose ver genoeg om onze imaginaire vragen te bevredigen, vragen die zoveel scherper zijn geworden door de harde ervaringen van deze oorlog. Zij zijn veeleer handwijzers van variërende doeltreffendheid langs een nieuwe weg, die de genius van de toekomst moge ontdekken tot zijn einde toe.

Wellicht belangrijker nog dan dat van Lehmann is in dit opzicht een essay van Edwin Muir[1)]: The natural Man and the political Man (New Writing, 26, 1945), waarin hij de ontwikkelingsgang van de menselijke problematiek schetst.

De mens, zoals hij tegen het eind van de vorige eeuw werd genoemd ‘the thinking animal’, volgt zijn natuurlijke ontwikkeling van de geboorte tot de dood, en het is belangrijk dat hij alle fasen doorlòopt op een wijze die nauw aansluit bij de behoeften van de natuur; anders zal hij gedesillusioneerd zijn. De verwachting is dan dat hij tevreden zal zijn met de gang van zaken. ‘But in practice it is discovered that he is never quite satisfactory, that some residue of frustration or distortion always remains in him. This residue is taken to be due to the imperfection of our political and social system, and under a perfect constitution it is assumed that it would disappear. The corollary of the natural man is consequently the political man: the man conscious that something must be done collectively bij all natural men, or a majority or an effective minority of them, in order that an opportunity may be given to every natural man to develop his natural potentialities in the most natural way conceivable.’

1) * 1887. Geboren te Deerness, Orkney Islands. Hij bezocht de Kirkwall Burgh School tot zijn 14de jaar, waarna hij, met de rest van zijn familie naar Glasgow ging. Tot zijn 31ste jaar werkte hij daar op verschillende kantoren. In 1919 trouwde hij met Willa Anderson, en ging naar Londen, waar hij twee jaar lang leefde van journalistieke arbeid. In 1921 gaf hij zijn betrekking bij The New Age eraan, en hij en zijn vrouw vertrokken naar Praag. Ze leidden een zwervend leven in verscheidene landen van het continent tot ongeveer tien jaar geleden. Hij schreef verscheidene bundels poëzie, proza, veel critisch werk, en veel vertalingen, samen met zijn vrouw. Gegevens ontleend aan The Centuries Poetry, 5.

De nieuwe ‘natural man’, in tegenstelling tot de ‘natural man’ van de mythe, de religie en het humanisme, komt echter in innerlijk conflict, omdat de omwenteling niet compleet is, immers deze nieuwe mens kan alleen bestaan in het oude lichaam waarmee hij moet samenwerken. Deze fundamentele morele strijd in het individu werd eeuwenlang geaccepteerd als uitmakende het essentiële karakter van de mens! Deze mens vinden we in het werk van Dante, Shakespeare, Balzac, Tolstoy. Voor de traditionele schrijver was het individuele leven een *conflict*, voor de moderne schrijver (Wells, D.H. Lawrence, Hemingway, and De Montherlant) is het een *ontwikkeling.* Dit conflict is een conflict tussen verstand en hartstocht of impulsie.

De Romantische beweging herstelde het gevoel in ere, maar zij deed tevens iets anders, zij trachtte gevoel met verstand te identificeren. Zij stelde voor het oude conflict een soort mystische samenwerking in de plaats. Frankrijk gaf daarbij de toon aan. ‘That the evolution might change for the worse instead of for the better, was not at that time seriously considered.’

Het denkbeeld dat het leven van de mens een ontwikkeling is, en deel van een grotere ontwikkeling, die in essentie politiek of sociaal is, niet moreel of religieus, was de weg die leidde tot de conclusie dat deze ontwikkeling kan worden gecontroleerd, en dat het menselijk leven in groote mate kan worden bepaald. We hebben gezien hoe deze theorie in twee landen op grote schaal is toegepast; in Rusland, over het geheel genomen op weldadige wijze, in Duitsland op een vernietigende manier. Het is moeilijk de beperking van de menselijke verbeeldingskracht in de moderne litteratuur aan te tonen. Denis Saurat generaliseert ten opzichte van de franse litteratuur zo, dat de klassieke schrijvers van de 17e eeuw de *rede* verheerlijken, de Romantici van de 19e eeuw de *emotie*, de contemporaine schrijvers de *sensatie*. Het is een afdaling van de samengesteldheid tot simpliciteit, van het geciviliseerde naar het primitieve.

In dit verband trekt Edward Muir een parallel tussen de karakters van Dickens en die van Hemingway. Dickens' figuren blijven menselijke wezens met gedachten en emoties, die van Hemingway zijn direct gericht op de sensatie, en de auteur laat gedachte en gevoel zoveel mogelijk buiten beschouwing. Hij beziet zijn figuur (b.v. Robert Jordan uit For whom the bell tolls) vanuit een primitief standpunt, laat hem zijn behoeften volgen, en hem lijden aan zijn teleurstellingen en pijnen zoals een gewond dier lijdt. Zo is het hem onmogelijk een wereld van emoties en gedachten te bereiken, want deze zijn een erfenis van de traditionele mens en worden bepaald door ideeën die aannemen dat de mens niet natuurlijk is op dezelfde wijze als een slang of een aap natuurlijk is. Hemingway, die in zijn vroegste werk, kort na de vorige wereldoorlog geschreven, de gedesillusioneerde mens tekent, bemerkte dat hij hier niet genoeg aan had en hij transformeerde zichzelf en zijn figuren tot

het type van de politieke mens. Daarbij schijnen er slechts twee richtingen te bestaan: Communisme en Fascisme. ‘The man who thinks of himself developing within an environment without any deep-rooted resistance, will ultimately prefer that the terms of his development should be laid down unmistakably, so that a clear channel may be provided for his impulses. In following these impulses he knows the only kind of freedom which he can know; and as that freedom seems infinetely dear to him in prospect, he is prepared even to die for it. Communisme and Fascisme, which both believe in the natural man, provide a channel for his impulses, in the one case a channel which may lead him to live better, in the other a steep road rushing steadily downwards, where he will bury himself entirely in nature in a sort of sacred frenzy.’

Tenslotte beziet Muir twee schrijvers die door hun beschrijving van de ‘natural man’ bijna noodzakelijkerwijs stilzwijgend fascisten zijn: D.H. Lawrence en Henri de Montherlant. The importance of Lawrence en De Montherlant is that they dray with unusual honesty the consequences of a belief in the natural man.’

En hij besluit zijn artikel met: ‘What has taken place in literature is a simplification of the idea of man, connected with his notion of natural process and development. The simplification is a general tendency; literature has not initiated, but merely reflected it; and only those writers who are deeply rooted in tradition, and possessed with the idea of time, have been able to make headway against it; such writers as Proust, James Joyce and Virginia Woolf, to confine ourselves to the novelists: there are similar figures in poetry. The obsession of such writers with tradition was called out bij this human crisis. But Lawrence, Hemingway and Montherlant are completely in the modern convention. They defenitely accept the new leaf which history has turned, the leaf on which the present war is being written. They themselves write on that leaf, and the first words written on a new leaf, even bij genius, are never new but merely primitive, a reception of words written on the first leaf of all before civilisation began, with the few modifications which have been wrought since bij civilisation on the material fabric of life.’

V

Deze en andere essays zullen niet nalaten hun invloed ook in ons land uit te oefenen. Op welk standpunt men ook staat, negatie hiervan is niet mogelijk. Dit zal zeker niet verlopen in een uitsluitende beschouwing *over* litteratuur, zoals Hans Redeker vreest in zijn artikel Stijl en Spontaneïteit (Het Woord, December 1945). Wanneer hij daar constateert: ‘De beschouwingen over kunst dreigen de kunst zelf te overvleugelen’, en wanneer hij deze mentaliteit afwijst, zijn wij het met hem eens. De uitsluitende beschouwing van de hedendaagse kunst en

haar critisering is een procedé van inteelt, zolang geen nieuwe elementen worden toegevoegd. Maar hier gaat het om andere dingen. Niet om de beschouwing van de hedendaagse kunst. Daar is geen enkele reden toe. Het gaat hier om een volledige herwaardering, om het van de grond af mogelijk maken van een nieuwe geest, die met de huidige lyriek niets uitstaande heeft. Daarom moet de essayist van deze tijd in de eerste plaats zijn cultuurfilosoof, socioloog en metafysicus. Hij moet zich bewust zijn van het contact met het verleden, omdat hij uit de ontwikkelingsgang in het verleden zijn diagnose, prognose en wellicht ook zijn remedie kan afleiden. Maar hij moet evenzeer zich bewust zijn van het contact met zijn eigen tijd. En daarbij dient hij voor ogen te houden voor wie hij schrijft. Maar al te licht is de auteur geneigd een periodiek als zijn uitsluitend domein te beschouwen, hij stelt zich in op een te klein publiek. In een artikel over de plaats van de dagbladcriticus (in Reinaert op Reis) heeft Ter Braak de opmerking gemaakt dat er van een verschil tussen een dagbladartikel en een tijdschrift-essay zeker sprake is, maar dat dit niets uitstaande heeft met ‘een hiërarchie van het geestelijk leven’. ‘Eerder is het verschil van *instelling op den lezer*.’ Hij vergelijkt het essay meer met een particuliere brief, omdat de schrijver enigszins op de hoogte is van zijn lezerskring.

In dit opzicht is er, meen ik, in de oorlogsjaren iets veranderd. De groeperingen van lieden die zich vroeger doorgaans abonneerden op een litterair maandblad zijn verbreed, en daardoor tevens vervlakt, zoals de menselijke geest over het geheel genomen is vervlakt. Lang niet altijd is de huidige essayist zich van deze verandering van zijn publiek bewust. Zolang de nadruk wordt gelegd op de poëzie en op het proza, is er voor de ietwat geoefende lezer geen kou aan de lucht, maar zodra het essay een fundamenteel bestanddeel van de inhoud gaat uitmaken, wordt de zaak anders.

De essayist van het litteraire tijdschrift zal er in deze tijd rekening mee moeten houden, dat een publiek dat vroeger geïnteresseerd de letterkundige rubrieken in de dagbladen volgde, nu zìjn publik is geworden. Met andere woorden: Hij zal zich moeten hoeden voor het als vanzelfsprekend beschouwen van een bepaalde vakkennis, die inhoudt het duistere, vaak symboliserende jargon en kennis van stromingen en namen uit de buitenlandse litteratuur. Mogen zij bovenstaande woorden van Ter Braak in hun gedachten houden, en de uitspraak die hij daarbij van Stendhal aanhaalde: het duistere jargon, waarin sommige essayisten zich gaarne uitdrukken, omdat de simpele stijl hun niet gegeven is.

VI

Uit het verleden zijn ons slechts gebleven wonden en pijn, en de enkele herinnering aan ogenblikken dat wij het leven en de mens als goed ervoeren, hebben er zich niet tegen staande kunnen houden.

Wat baat ons de terugblik? We worden er nogmaals en nogmaals door gekneusd, en wanneer we er over gingen denken, zouden we de moed en het vertrouwen verliezen, omdat het gevoel in het verstand een tè betrouwbaar metgezel vindt.

Laten wij in het verleden slechts zien de historische feiten, als fasen in de ontwikkelingsgang. Slechts wanneer we ook onze persoonlijke verleden tijd rationeel benaderen zijn wij in staat er de voorlopige leeftocht uit te verwerven voor de toekomst. Een affectieve benadering stelt ons tot distanciëring niet in staat. En alleen zo kennen wij de grond waarop wij staan. Wij zullen moeten terugkeren tot de eenvoud van het leven. Tezeer zijn wij geobsedeerd door onze persoonlijke problematiek. Ons eigen wezen simpeler zien, niet als een voortdurend conflict, maar als een ontwikkeling, dat is de richting waarin wij moeten zoeken. De primitieve levensvreugde zal zijn rechten hernemen. Genieten van de schone eenvoud, en niet daarbij de onmiddellijke verbinding met onze eigen problematiek. Bij onze simpeler levenswijs moeten wij de dingen in groter verband zien, ons mens in de gemeenschap voelen. Het leven van moedwillige venietiging van het restje menselijk gevoel dat ons is gebleven, bekoort ons op den duur niet. Wij zijn jonge mensen, die uiteindelijk toch altijd nog iets van het leven verwachten. Ondanks de pijn en teleurstelling die dagelijks bezit van ons nemen. Wij willen leven, maar anders dan wij dit de laatste jaren deden. Wij moeten trachten te hervinden een zuiverheid, waarom wij geschaterd hebben, die wij vertrapt en besmeurd hebben, maar die niet te vernietigen bleek. En wat wij bij deze strijd in de eerste plaats nodig hebben, is zelfbeheersing. De vrijheid stelt haar eigen wetten en grenzen.

Ergens toch is zij te vinden, deze liefde, eenvoudig, zuiver, maar moeilijk. Wij hebben veel verloren, vrijwel alles, maar niet de moed om het leven zo dragelijk mogelijk te maken, niet alleen voor onszelf, maar ook, en vooral, voor anderen.

JAN PRAAS en THOMAS VODIJN

Een merkwaardige film

Niemand wist precies hoe lang hij al geprolongeerd werd. Het moest een merkwaardige film zijn.

Achter hen sloten de deuren symmetrisch het laatste licht uit. Die in de loge zaten haalden hun brillen te voorschijn. Van hun brillen, wist men, hing het uiteindelijke oordeel af.

De zaal begon te trillen. Boven de hoofden zoog de witte rechthoek zo lang tot alle aandacht was opgezogen. Die van de stalles het laatst, want die zaten in kluitjes van twee, die kwamen niet voor de film.

Er schoof een rij van namen voorbij, en een ieder ontdekte er een die de zijne was, op een letter na.

Regie, stond er: het publiek.

Het moest werkelijk een merkwaardige film zijn. Die in de loge namen hun brillen weer af en poetsten de glazen schoon. De glazen, meenden zij, waren een beetje beslagen.

Nu kwam er een landschap in vogelvlucht, en de contouren van een stad, en opeens van heel dicht bij een straat met hoge huizen. En het was of de huizen te leven begonnen. Deuren stonden bol, ramen vlogen onverwacht open, er kwam een been, een vuist, en plotseling een krioelende stroom van naakte mensjes.

Die in de loge zetten hun brillen weer op. De stalles begon te lachen.

Naakte mensjes tuimelden uit deuren en vensters en toen zij niet meer uit deuren en vensters konden tuimelen omdat worstelende mensenlijfjes de uitgangen verstopten, kropen zij uit schoorsteen en dakraampjes. Totdat de straat tot boven de daken met mensenlijfjes gevuld was. Toen moesten zij om adem vechten, en het waren net blinde witte larfjes, in een hoop bij elkaar geschept. Als uit een enorme machinerie klonk alleen het duizendvoudige hijgen. Voor de rest was het, heel merkwaardig, een stomme film.

Die stalles zaten begrepen het niet, en lachten niet meer, maar groeiden nog hechter in kluitjes van twee.

Vooraan begon het warm te worden.

Plotseling verscheen er een toren in close-up, en de spits was niet te zien. Tegen de toren aan stond een zware ijzeren ladder. Een klein mannetje begon er met ongelooflijke snelheid tegen op te klimmen. Eerst zag het niemand. Toen keken toevallig een paar omhoog, keken beter en keken nog eens, en klommen hem als bezeten na. Nu zagen zij het allemaal, die rond de toren stonden, en verdrongen elkaar, en bestormden in wedloop de ladder naar boven. Er vielen mensjes van af. Die braken een been en begonnen opnieuw met één been minder.

De torenspits was gauw in zicht, maar de ladder ging verder. En de torenspits was allang vergeten, maar de ladder ging verder.

Het moest een merkwaardige film zijn.

Die vooraan zaten zagen de voeten groot en de hoofden klein en voelden

iets looms in hun benen.

Het was niets dan ladder op het witte doek. De mensjes klommen zo vlug niet meer. De mensjes klommen zwijgend, verbeten, steeds langzamer.

Die stalles zaten kregen het warm en maakten de kluitjes wat losser. Er waren close-ups van achter de ladder genomen, en er waren mensen in de zaal die plotseling getroffen werden door bekendheid met een der gezichtjes op het doek.

Die in de loge poetsten nog eens hun brillen schoon. De glazen, meenden zij, waren nog altijd ietwat beslagen.

Moeizaam klampten de mensjes hun handen aan de sporten. Ze waren zwaar, die handen, ze, waren groot als boomzwammen. Maar de gezichtjes werden hoe langer hoe kleiner, die gezichtjes waren net ronde knikkertjes, en de mondjes stonden wijd geopend.

Het was benauwd in de zaal. Zouden er soms geen luchtkokers zijn? Die vooraan zaten hadden hun boordjes open.

Die stalles zaten wilden los van elkaar en raakten verward in elkanders klamme vingerkootjes.

De kleine gezichtjes daar achter de ladder - waren er niet mensen in de zaal die ze herkenden?

Er waren close-ups nu, van een hand, die traag van een sport werd losgeweekt, en als een reusachtige rups zich kromde om de volgende. Een hand als een enorme runderlap. En van een voet, die langzaam getild werd, zo langzaam dat het scheen of hij in de lucht bleef hangen. Een voet zo groot als een mammoethpoot. En dan weer het hoofdje, zo potsierlijk klein, zo benauwd. Zouden er werkelijk geen luchtkokers zijn in de zaal?

Die vooraan zaten trokken een zakdoek uit hun zak. Er kwam geen einde aan die zakdoek. Hun handen voelden zwaar als blokken. Die stalles zaten rukten nog twee, drie maal aan hun vingerkootjes, en gaven het op. Het was drukkend in de zaal.

Was het niet een reusachtige spiegel, dat witte doek, en was het niet net of een ieder in zijn eigen kleine gezichtje keek?

Die in de loge poetsten alsmaar aan hun brilleglazen.

Het was ondragelijk benauwd in de zaal, en zo donker dat er geen deur te zien was.

Die stalles zaten lieten hun vingers rusten. Wat deed het er toe?

Hun vingers waren vermoeid. Die in de loge knipperden met hun ogen en poetsten verstrooid hun brilleglazen. Vooraan zagen de mensen er verbeten uit. Er wilde aan de zakdoek geen einde komen, en het trekken werd moeilijk.

Er waren geen luchtkokers, men wist het nu, men was in een vreselijke val gelokt.

Maar toen het scheen dat de beweging op de ladder geheel en al tot stilstand was gekomen, toen handen en voeten aan de sporten schenen

vastgekleefd en te groot waren om nog te tillen, draaide een der kleine hoofdjes zich een kwart slag om en keek naar beneden.

En het publiek keek met hem mee naar beneden en zag eerst niets dan ladder. Ladder in een eindeloos lege ruimte. En eindelijk, heel in de diepte, waanzinnig klein, het torentje, waar de ladder tegen leunde. Waar de ladder tegen leunde. Een stipje, een stofje, die toren, en waar de ladder tegen leunde. Je moest er niet op doordenken, je moest jezelf absoluut dwingen om daar niet op door te denken.

Het kleine hoofdje stak rond af tegen de diepte, en het kleine hoofdje zat vast aan een heel lang halsje, dat langzaam heen en weer bewoog. En heel, heel in de diepte het torentje, waar de ladder tegen leunde. Er klonk een gil. Uit het ronde hoofdje. Of was het iemand van het publiek die gilde?

Midden in de zaal kwam een man overeind, met zijn rug naar het doek. En hij richtte zijn ogen omhoog naar de plek waar de film vandaan kwam. Traag, als ontwaakte hij uit een diepe droom.

Hij was het. De mensen herkenden hem aan zijn ronde hoofdje.

Zijn ogen stonden vlak van verbijstering.

Dit was het einde. Het witte doek verbleekte, de deuren weken vaneen. Moeizaam stonden zij op, die vooraan zaten en die stalles zaten, en schoven in lange rijen naar de uitgang. Hun ruggen waren krom, hun wangen hol, waren zij inmiddels niet grijs geworden?

Die vooraan gezeten hadden lieten de zakdoek uit de zakken hangen. Die sleepten als rode kabels achter hun voeten.

Die uit de stalles liepen in ganzenmars, telkens in groepjes van twee. Bij de uitgang bleven zij allen staan, en hieven voor het laatst hun oogleden op. Hieven ze op naar de loge, waar immers het oordeel vandaan moest komen.

En die in de loge poetsten voor het laatst hun brillen schoon. De glazen, meenden zij, waren gedurende de gehele voorstelling ietwat beslagen geweest. En zij klapten de kokers dicht en zeiden het oordeel:

- Een merkwaardige film, zeiden zij, inderdaad, een hoogst merkwaardige film.

En knikten, en koesterden bevend hun ingevallen buikjes.

OLGA RODENKO

Over vrouwen, liefde en andere zaken

De fundamentele fout, die de meeste psychologen maken, is deze, dat zij in de waan verkeren mannen en vrouwen onder één hoedje te kunnen vangen. In werkelijkheid heeft het even weinig zin om vrouwen in psychologische typen te verdelen als het b.v. zin heeft, camelons naar hun kleur te classificeren: wanneer een vrouw een zwarte japon aanheeft, zal zij introvert, wanneer zij een gele aanheeft extravert zijn.

De dertigste verjaardag: tijdstip waarop een vrouwenleven van het teken van de Positivus in dat van de Comparativus pleegt over te gaan. ‘Mooi’ wordt voor haar een leeg woord, ‘mooier dan’ - daar komt het op aan. Wanneer zij in de spiegel kijkt, kan men er zeker van zijn dat er twee vrouwen in de spiegel kijken.

Mannen worden vaak verliefd uit verstrooidheid: zij wandelen met een gedichtenbundel onder hun arm een kamer binnen en komen er even later met een vrouw aan hun arm weer uit, zonder zich van enige verwisseling bewust te zijn.

Wanneer het woord hart niet op smart rijmde, zou het percentage ongelukkige verliefden onder de poëten heel wat kleiner zijn.

Het hart is een ding dat men steeds verliest en nooit kwijtraakt.

Sommige ‘litteratuurkenners’ zijn met hovelingen te vergelijken: ze leven alleen maar van titels.

Prijs een vrouw nooit om haar geest: zij zal het doorgaans opvatten als een hatelijkheid op haar uiterlijk.

De man zoekt in zijn vrouw een ideaal en de vrouw zoekt in haar ideaal een man: dat is het begin van alle huwelijkstragedies.

Wanneer een man in een circus wanhopige pogingen doet om een karpet, waar hij zelf op staat, op te lichten, noemt men dat clownerie - wanneer iemand hetzelfde in een boek van 600 pagina's doet, spreekt men van filosofie.

Het geheim van een grote carrière: hetzelfde zeggen als alle andere mensen, alleen een tikje anders.

Genieën zijn meestal ongelukkig in de liefde. Het is haar moederinstinkt dat de vrouwen voor genieën waarschuwt: geniale vaders hebben zelden geniale zonen.

PAUL RODENKO

Logies met ontbijt (Slot)

‘Ik wacht,’ zei hij.

Marcelle glimlachte:

‘Dat heb ik mijn hele leven gedaan. Het is een ironisch toeval dat het lied dat tot het symbool van die zomer werd omdat wij het zovele malen speelden, ook het motto zou worden van mijn leven. Achteraf gezien althans. Want toen hij weg was heb ik mezelf gezworen niet te zullen wachten, het verleden te laten voor wat het was, te vergeten. Maar ik was als iemand die een arm of een been mist: ieder ogenblik van de dag werd ik herinnerd aan mijn gemis; en vooral 's nachts, wanneer ik uren wakker lag met die wanhopige leegte naast mij, waar slechts een schim leefde die maar niet sterven wilde. Met de jaren wordt zoiets minder. Het zinkt weg uit het leven van alledag naar de diepten van het hart, waar het zich gaandeweg omheen slingert als klimop om een eikenstam. Nu weet ik wel dat ieder één grote liefde heeft in zijn leven, en dat slechts weinigen die behouden kunnen. Maar de meesten kunnen vergeten. Ik kan het niet. Op de herfstdag dat hij wegging is mijn leven geëindigd, zoals het begon op de lentedag dat ik hem ontmoette.’

‘Maar waarom is hij weggegaan?’

‘Dat is een verhaal op zichzelf.’

‘Was er een ander?’

‘Nee dat was het niet. Hij hield nog van mij, hij schreef mij dit ook. Daarom was het dubbel moeilijk afstand van hem te doen. Ik wist dat er ergens op de wereld een man was die van mij hield en zonder wien ik niet leven kon.’

‘Maar....’

‘Stil, U moet daar niet over praten. Het heeft geen zin om na zoveel jaren te spreken over wat niemand anders dan hij geheel begrijpen kon. Hij ging weg, en sindsdien....’

‘En sindsdien?’

‘Ik ben al heel gauw daarna uit Parijs weggegaan. Iedere plek ervan was zo vol herinneringen dat ik dáár onmogelijk kon vergeten. Hij was naar het Noorden gereisd, ik ging naar het Zuiden, naar Milaan. Ik was in die herfst bijna klaar met mijn pianostudie aan het conservatorium. Ik werkte zo hard als alleen verliefden of wanhopigen kunnen werken. Ik verdronk mijzelf in de muziek. In een paar maanden was ik afgestudeerd.’

‘U was nog jong.’

‘Ik was twintig, verreweg de jongste virtuose van het conservatorium. Ik was te jong in ieder geval te jong voor zo'n geweldige krachtsinspanning. Er was geen dag, maanden achtereen, dat ik niet acht, negen, tien uur werkte. Daarbij kwamen dan nog de lessen die ik geven moest om

mijn studie te kuunen betalen. Pianospelen is een zwaar werk, ook lichamelijk. Als het alleen het werk geweest was, had ik het misschien wel vol kunnen houden. Maar de kracht die ik bovendien van uur tot uur moest opbrengen om de pijn in mijn hart te verbijten, om niet toe te geven aan het verdriet, en de onmisbare stimulantia waar ik mijzelf mee vergiftigde, sigaretten, veronal, maakten mijn lichaam kapot. Ik werd zwaar ziek, wekenlang was ik in doodsgevaar. Wie het niet ondervonden heeft weet niet wat het zeggen wil ziek te zijn in een vreemd land maanden achtereen. Mijn geest was volkomen helder, en men onthield mij natuurlijk de verdoving waar ik mij aan gewend had. In die paar maanden heb ik het zwaarste gevecht van mijn leven gevoerd. Toen ik ontslagen werd uit het ziekenhuis had ik het ergste overwonnen, maar diep in me was er iets verhard, als een heel dunne eeltlaag die was gegroeid waar het hart zo vaak geslagen was.

Daar stond ik in Milaan, zwak, ontnuchterd, alleen. Mijn leerlingen was ik kwijt en wat erger was, een groot deel van mijn techniek. Men ligt niet straffeloos maanden in bed zonder een vinger op de toetsen te kunnen zetten.

Inmiddels was de oorlog ter weerszijden van de Rijn uitgebroken en begon de onrust naar Italië over te waaien. Het was weer lente, ruim een jaar nadat ik hem had leren kennen. Om geheel tot rust te komen ging ik op advies van de dokter een maand naar de meren, hoewel mijn geld bijna op was. Ik kreeg het strenge consigne mee de eerste weken niet te spelen. Met weinig illusies en minder geld vertrok ik naar Como. De lente aan het meer was verrukkelijk, maar ik kon niet zonder mijn muziek. In het pension waar ik heel goedkoop woonde, even buiten Como aan het meer, stond een oude, ontstemde vleugel. Daarop begon ik weer te studeren, eerst in het huis, later toen mijn vingeroefeningen het protest van mijn medegasten uitlokten in een theekoepel aan het water. Ik was gelukkiger dan ik gedacht had nog ooit te kunnen zijn. Het was alsof ik de muziek helemaal opnieuw ontdekte, en de snelheid waarmee ik het verlorene inhaalde verbaasde mijzelf. Ik had een uitstekende techniek en hoewel ik er mij voor hoedde zo krankzinnig hard te werken als voor mijn ziekte, was ik na een maand weer op mijn oude peil. Ik voelde mij gezond, en tamelijk tevreden. Maar mijn geld was nu definitief op. Het liep tegen Mei, de spanning in de wereld en ook in Italië werd bijna onhoudbaar en ik besloot een rustiger omgeving op te zoeken. Het kwam nog een ogenblik in mij op om naar mijn vaderland terug te gaan, maar ik heb het niet gedaan, en ik heb daar nooit spijt van gehad. Want Frankrijk betekende voor mij niets, behalve die ene stad waar ik gelukkig geweest was, en waar ik nooit meer wonen kon.

Onder mijn leerlingen was de vrouw van de Amerikaanse consul in Milaan, een geweldig mens met een stem als een omroeper en een boezem als een promontorium. Ik heb later nooit meer iemand ontmoet

die zo goedhartig was als zij, en die me tegelijk, alleen al door haar verschijning, zo'n ontzag inboezemde. In de tijd dat ik haar les had gegeven was ik verschillende malen bij hen aan huis geweest, en was er tussen ons een soort vriendschap ontstaan, wanneer men daar tenminste, gezien haar enorm overwicht, van spreken kon.

Van de laatste paar tientallen lire die ik over had kocht ik een biljet naar Milaan. Ik trof het grote witte huis aan in een opschudding die geweldig was, zoals alles waar zij de supervisie over voerde. Zij was verheugd mij weer te zien, en drukte mij temidden van opgerolde kleden, afgenomen gordijnen, houtwol en pakkisten adembenemend aan het hart. Ik was de wanhoop nabij omdat ik verwachtte dat mijn verzoek om hulp zeker verloren zou gaan in het heersende rumoer. Tot mijn grote verbazing noode zij mij aan tafel en mijn verbazing werd nog groter toen zei mij op het horen van mijn moeilijkheden onmiddellijk aanbood me mee naar Amerika te nemen. Ze zou binnen een week vertrekken, haar man oordeelde het verstandiger wanneer ze onder deze omstandigheden naar huis ging.

Twee weken nadat ik alleen en tamelijk wanhopig door Milaan liep, keek ik vanuit mijn hotelkamer uit op de eindeloze herhaling van vierkante ramen in een egale muur: New York. De omgeving was anders, maar de eenzaamheid was dezelfde. Eenzaamheid immers woont nergens, wij dragen haar in ons mee, zij vergezelt ons waarheen wij ook vluchten. En tussen de betonnen kubussen van de wereldstad, en haar millioenen vreemden, was ik nog meer alleen dan op de lange wandelingen langs het Lago di Como wanneer ik in uren geen mens ontmoette.

Mrs. Lydell, met Amerikaanse gastvrijheid, had haar huis in Californië voor mij opengesteld, maar zij had mij al zo geholpen, dat ik haar niet meer tot last wilde zijn. Ik vroeg haar alleen mij te helpen met haar relaties, en mij in contact te brengen met enkele concertdirecteuren. Door haar toedoen kon ik al dadelijk een contract voor een serie concerten sluiten. Bij ons afscheid gaf ze mij nog wat geld te leen, ondanks mijn protest. Ze lachte mijn beleefde weigering van zich af, en stapte blozend en geweldig in het vliegtuig dat haar naar huis zou brengen.

Ik had nog drie weken voor mijn eerste concert, drie weken waarin ik een kamer vond, met mijn aanbevelingsbrieven op lessen uitging, koortsachtig studeerde en New York leerde haten.

Mijn verhaal kan kort zijn wat die stad betreft: het werd een volkomen débâcle. U kunt zich de vernedering en de wanhoop niet voorstellen van iemand die weet buitengewoon begaafd, en technisch vrijwel volleerd te zijn en die haar eigen lessen moet gaan aanprijzen alsof het koopwaar was, bij mensen die nooit van haar gehoord hebben, die liefst niets met haar te maken willen hebben en die in vele opzichten mijlen beneden haar staan. Als ik maar eenmaal met succes aan het concerteren ben zullen de lessen vanzelf komen, dacht ik. Mijn eerste concert was een fiasco, ik viel als een baksteen. De mislukking was zo volkomen, dat ik

nog dezelfde nacht blindelings vluchtte uit het vijandige land waar ik nauwelijks een maand gewoond had. Misschien was het laf zo direct bij de eerste tegenspoed te vluchten, maar U moet niet vergeten in welke staat ik verkeerde. Ik had niet het minste weerstandsvermogen, ik was bang voor het leven, hoewel ik het toen nog niet haatte zoals later.

Mijn vertrek was zo overhaast dat ik de eerste de beste boot nam die die nacht uitvoer, zonder mij erom te bekommeren waar zij heenging. Ik was mijn verstand volkomen kwijt, ik vluchtte weg zoals een wilde vlucht wanneer het oerwoud brandt. Het was een Noorse vrachtboot met passagiersaccomodatie, onderweg van Argentinië naar Noorwegen. Toen wij in volle zee waren merkte ik dat ik de enige passagier aan boord was.

Het was een ellendige reis, met veel regen en een hoge zee, zodat ik bijna aanhoudend in mijn hut moest blijven. Goddank was ik niet zeeziek, alleen landerig en uit mijn evenwicht. De kapitein liet zich de eerste dagen niet zien. Toen ik hem toevallig aan dek tegenkwam scheen hij evenwel nogal met mij ingenomen, en nodigde mij bij zich in zijn hut. Tijdens ons gesprek vroeg hij mij wat ik in het bezette Noorwegen dacht te doen. Toen pas realiseerde ik mij dat ik op weg was naar een haven waar ik onmiddellijk na aankomst zou worden geïnterneerd, en smeekte hem mij in Zweden af te zetten, te dringender omdat door het haastige vertrek mijn papieren niet in orde waren. Hij weigerde beleefd maar beslist, zei dat hij dat niet kon doen en dat het hem oprecht speet. Hij liet zich niet vermurwen en in tranen ging ik terug naar mijn eigen hut. Een uur later bracht de steward mij een briefje van de kapitein. Ik opende het, hoopvol. Hij schreef in een paar wooren dat hij mij beloofde eerst een Zweedse haven binnen te lopen, als ik hem de eer wilde aandoen voor de rest van de reis de gastvrijheid van zijn hut te aanvaarden. U zult mij misschien niet geloven, maar ik was nog zo groen dat de portée van dat briefje niet tot mij doordrong. Ik schreef hem terug dat ik zijn gastvrij aanbod graag aannam, en dat ik dolblij was met zijn toezegging. Een kwartier later werd mijn bagage door een grinnikende steward weggehaald.'

'U mag Uzelf het verdere verslag van de reis besparen,' zei de man in de andere kamer. 'Kwam U in Zweden?'

'Ja, ik kwam in Zweden. U kunt zich indenken in welke staat. Ik dacht dat het enige beroep dat mij nu nog openstond de prostitutie was. Ik was nog zo jong. Achteraf begrijp ik nauwelijks hoe ik dat allemaal heb kunnen verwerken.' Ze lachte zachtjes. 'God ja,' zei ze, 'wat was ik nog jong.

'Het was een geluk dat ik in die tijd zo volkomen alleen stond. Ik kon op niemand rusten dan op mijzelf en voelde daardoor ook ieder moment de harde noodzakelijkheid niet toe te geven aan de morele zwaartekracht die dreigde vat op mij te gaan krijgen. Niet toegeven, sterk zijn, nuchter, hard. Het was moeilijk maar ik hield mijzelf in de hand. In

die tijd groeide er een nieuw pantser om mijn hart, ik begon ontoegankelijk te worden, en onverdraagzaam voor mijzelf.'

'En Uw muziek?'

'Ja, mijn muziek, dat was de grote moeilijkheid. Ik maakte mijzelf wijs dat ik het niet langer waard was Bach en Mozart en Debussy te spelen, maar de ware reden dat ik de eerste weken in Zweden iedere piano schuwde als de pest was vrees. Vrees voor het grote, koude, gapende gat dat concertzaal heet en een vrees nog veel dieper en vager, maar zoals later bleek gegronder: de vrees het kostbaarste wat ik bezat te verliezen, doordat het zou verstenen naarmate mijn hart versteende, totdat er niets overbleef dan de ontzielde techniek, volmaakt misschien, maar volmaakt als een foto.

Ik werkte een paar maanden als secretaresse bij een Franse importmaatschappij. Het werk beviel mij niet en ik was er ook niet geschikt voor. Ik voorkwam mijn ontslag door het zelf te nemen. Ik kon niet langer blind blijven voor het feit dat de muziek het enige was waarbij ik rust kon vinden en waarmee ik een kans had mijn geld te verdienen. ik had geen moeite leerlingen te krijgen. Ik hervond het evenwicht dat ik zo nodig had. Soms, waande ik mijzelf genezen.

Vijf jaar bleef ik in Zweden. De oorlog ging bijna geheel aan mij voorbij. Zij stond zo ver van mijn eigen problemen. Een oorlog wordt gedragen door afkeer van het verleden en hoop op de toekomst. Ik miste ze beiden. Het verleden was immers het enige wat ik bezat, hoe zou ik dat haten? De toekomst was immers hetgene wat ik het meest vreesde, hoe zou ik daar mijn hoop op kunnen vestigen?'

'Het verleden het enige dat U bezat? En Uw muziek dan?'

'U raakt daar aan de diepste kern van al mijn moeilijkheden,' zei zij na een ogenblik. 'Het zal U aanstonds duidelijk worden waarom.

Ruim twee jaar na mijn aankomst in Zweden werd ik door het conservatorium in Stockholm aangezocht een vacante plaats als pianolerares in te nemen. Ik aarzelde lange tijd. Ik had kort tevoren besloten nog eenmaal te proberen concertpianiste te worden. De lessen aan talentloze kinderen en oude dames met te veel vrije tijd waren me geweldig de keel uit gaan hangen. Ik wilde meer, ik wilde mijn techniek in dienst stellen van mij zelf, van de honger naar het hoogste dat in mij was, een honger die niet meer was zoals vroeger, als van iemand die thuis komt na een dag zwaar werk, maar de honger van een jarenlang ondervoede, dof, onophoudelijk, niet te stillen. Wanneer ik les zou geven aan het conservatorium, zou ik dan genoeg tijd overhouden voor mijzelf?

Ik nam het aanbod ten slotte aan, de kans was te mooi. De leerlingen die ik kreeg waren begaafde, jonge mensen waarmee het prettig werken was. Ik was zelf in jaren niet ouder dan de meesten van hen, wel in ervaring. In mijn vrije tijd studeerde ik hard en regelmatig, en het werk schonk mij bevrediging.

Toen gebeurde er iets waardoor ik voor het eerst een inzicht kreeg in

het raadsel dat ik mijzelf geworden was. Ik had tot op dat moment vermeden over mijzelf na te denken, bang mij te zullen verliezen in het labyrinth dat het eigen hart den mens dikwijls is. Ik werd verliefd. Ik begreep mijzelf minder dan ooit. Had ik dan zo weinig geleerd? Hij heette Eric en was een uit Noorwegen gevlucht student. Het was een van mijn leerlingen, even oud als ik, maar niet rijper dan zijn jaren. Het enige waarin hij van zijn tientallen medeleerlingen verschilde was, dat ik verliefd op hem was. Ik vermijd opzettelijk het woord liefhebben. Ik kon mijzelf niet meer met lichaam en ziel overleveren aan een ander zoals ik eens had gedaan. Ik kon slechts proberen door de verovering van mijn lichaam de eenzaamheid van mijn ziel te vergeten. Soms kon ik vergeten, maar zelfs in de tederste momenten, zag ik scherp en duidelijk wie hij was: een middelmatig begaafde, middelmatig knappe, middelmatig interessante zeer toegewijde en zeer beminnelijke jongeman. Een student, waar ik om God weet welke reden verliefd op was geworden, meer niet.

Een tijd lang was ik gelukkig en tamelijk tevreden, toen begon ik te merken dat er iets bij mij haperde. Ik vroeg een week vacantie en trok alleen de bergen in om balans op te maken. In die week van afrekening met mijzelf voelde ik mij van dag tot dag meer als een toneelspeler die alleen een heel toneelstuk opvoert. Niet dat ik toneel speelde, ik was uitzonderlijk eerlijk tegenover mijzelf. Maar in het proces dat gedurende die zeven dagen in de Zweedse bergen werd gehouden was ik rechter, aanklager, getuige, jury en beklaagde tegelijk.'

'En het vonnis?'

'De jury was unaniem in haar uitspraak, de rechter liet mij de keuze uit drie dingen.'

'Te weten?'

'De strop, de kogel en de bijl.'

'En U diende een gratieverzoek in?'

'Nee, ik brak het gevaarlijke spel af, en ging hals over kop terug naar de stad. Ik dwong mijzelf niet meer te denken, ik begroef mijzelf in mijn werk, omdat....'

'U vergeet het belangrijkste.'

'Ik vergeet niets.'

'Jawel, het proces zelf, en de reden voor die afrekening.'

'Is het nodig dat te vertellen?'

'Is het voor Uzelf niet het beste alles te vertellen, ook het moeilijke, het pijnlijke?'

Zij dacht een ogenblik na.

'Ja,' zei zie toen, 'U heeft gelijk. Het heeft nu geen zin meer te proberen mijzelf voor de gek te houden. Maar de waarheid is hard: ons hele leven wijden wij eraan haar te zoeken. En hebben wij haar eenmaal gevonden, dan hebben wij daarmee ons eigen doodvonnis getekend.'

'En U vond de waarheid in die week van afzondering?'

‘Ja en neen. Vinden zal ik haar pas in haar volle omvang wanneer ik straks volvoer waarvoor ik hier gekomen ben. Ik stond daar toen nog ver vanaf. De waarheid die ik daar vond miste de ervaring die haar tot ons bezit maakt. Ik zag de wegen die mij openstonden, en dat zij allen doodliepen op dezelfde muur. Ik voorzag het moment dat ik daar, aan de horizon, hier in deze kamer, zou staan en weten zou: het is zoals ik voorzag. Maar tussen mij en die muur lag nog een leven, de vervulling van mijn visioen, de verovering van de waarheid.

Het was allemaal begonnen in de weken die daaraan vooraf gingen, toen ik voelde dat er iets niet met mij in orde was, zonder de grond van mijn onrust te kennen. Het enige wat ik merkte was, dat Eric een slechte invloed had op mijn spel. De eerste weken van verbazing en verrukking zag ik hierin niets vreemds. Maar toen het aanhield, toen zijn aanwezigheid mijn muziek steeds meer ging belemmeren, kwam er allengs een vage onrust over me. Ik heb U verteld hoe mijn gevoelens jegens hem waren, dat ik, ondanks mijn lichamelijke overgave, steeds mijzelf bleef. En toch scheen zijn invloed zich veel verder uit te strekken dan uit onze verhouding te verklaren was. Had ik hem werkelijk lief? Of was het een proces dat zich buiten dit alles om voltrok, een verwarrende coincidentie? In de volstrekte eenzaamheid van het bergdorp vond ik de oplossing, de sleutel tot mijn leven.

Het is den mens moeilijk zichzelve te kennen en het is den kunstenaar dubbel moeilijk. Hij immers, één wezen, leidt een dubbel leven: dat van mens en dat van kunstenaar. Ieder van die levens is even nauw met zijn wezen verbonden; onderling mogen zij nog zo ver van elkaar staan, er zijn gebieden waarop zij elkaar raken, met elkaar vergroeien, zodat het wezen, of de ziel, of het ik, al naar men het nemen wil, dat beiden draagt en door beiden bepaald wordt, voor een bijna onoplosbaar raadsel staat het raadsel van zichzelf.

Stap voor stap, zoals men een wiskundevraagstuk oplost, begon ik met de gegevens die mij ten dienste stonden het raadsel te ontrafelen. Eric belemmerde mijn kunst. Waarom? Ik was zeer aan hem gehecht, verliefd op hem, maar van liefde was voor mij zelfs nooit sprake geweest. Waarom? Op alle vragen die ik opwierp vond ik een antwoord. Toen wist ik hoe mijn leven zijn zou, dat alle wegen die mij open stonden doodliepen. Ik wist dat ik stervende was sedert Philippe's vertrek. De mens kon zonder hem niet leven, zij had hem te zeer liefgehad. Maar ook de kunstenaar kon zonder hem niet leven. En als ge wilt begrijpen waarom, moet ge U een denneboom voorstellen zoals er verschillende stonden rondom mijn ouderlijk huis: twee stammen, dicht aaneen, van onderen samengegroeid en gesproten uit één wortel. Zo was ik, zo is iedere kunstenaar. De wortel is wat ik daarnet het wezen noemde, het diepste ik. Die ene stam is de mens, de andere de kunstenaar. Men kan een van de stammen omhakken; als men de wortel niet beschadigt blijft de andere leven, soms lang, soms kort. Maar wanneer men de wortel

aantast sterven beide onherroepelijk af. Men kan ze nog jaren laten staan, maar er komen geen nieuwe naalden meer aan en de eerste storm werpt ze omver. Mijn verdriet om Philippe had mijn wortel uitgerukt en mijn wezen tot stervens toe verminkt. De stammen en kronen waren blijven staan, daaraan werd het verval pas veel later en veel geleidelijker zichtbaar. Pas toen de eerste naalden uitvielen werd boven de grond zichtbaar wat de donkere aarde van het onderbewustzijn al veel langer verborgen hield.

Nu begreep ik ook dat mijn verhouding tot Eric, die ik niet kon leren liefhebben, en het achteruitgaan van mijn spel niet waren oorzaak en gevolg, maar beiden gevolg, en nu zag ik in dat wat straks gaat gebeuren onvermijdelijk was. Het was alles nog slechts een kwestie van tijd. Die tijd is nu verstreken, dit is het eind van mijn verhaal.'

Zij zweeg. Zij wachtte of hij wat zeggen wilde, maar hoorde niets. Mijn God, dacht ze, hij is ingeslapen, uit verveling over het relaas van een leven dat hem au fond niet raakt. In laatste instantie zijn wij toch allen alleen. Zij luisterde naar de stilte die zwart en ondoordringbaar rond haar stond, in huis en daarbuiten, zo volkomen dat zij schrok toen hij onverwacht begon te spreken.

'Neen,' zei hij, 'Uw verhaal is nog niet uit, bij lange na nog niet. Integendeel, nu komt pas het relaas van hoe het in werkelijkheid was.' 'Het was niet anders dan ik het voorzag: geleidelijk bergafwaarts, hopeloos.'

'Tien, vijftien jaar, samen te vatten in die drie woorden?'

'Niet aan de oppervlakte, die was geschakeerd genoeg. Maar het noodlot dat zich diep onder de oppervlakte aan mij voltrok vertoonde geen ander beeld dan dat.'

'U moet vertellen,' zei hij, heftig plotseling, 'alles wat U zich kunt herinneren, van het eindeloos leven in hotelkamers, van het zwerven over de wereld, vluchtend voor Uw herinnering, wanhopig zoekend naar een nieuw ideaal, van de muziek die U ging begeven, van... nee, ik zal niet alles opnoemen wat ik kan vermoeden. Zelf moet U het vertellen. Dit is daarvoor immers.... de laatste gelegenheid.'

Ja, dacht zij, hij heeft gelijk, zonder dit is mijn leven niet compleet, zolang ik mijn visioen nog niet beleefd had was er hoop. Ook het tanen van de laatste hoop is een integrerend deel van mijn verhaal.

En zij vertelde ook van de jaren daarna. Hoe zij met Eric had gebroken om te trachten althans haar muziek te redden. Hoe zij gewerkt had, die jaren van de oorlog, als een razende, vechtend voor het behoud van haar laatste bezit. En hoe zij daarna naar het Zuiden gereisd was, vluchtend uit het land waar zij zichzelf had doorgrond, het ondragelijkste geheim dat den mens kan worden geopenbaard. Van het pantser om haar hart vertelde zij, die ieder jaar harder en ondoordringbaarder was geworden en van de eenzaamheid die daar binnen heerste, eenzaamheid die alleen was te vergeten in lang en moeizaam werk. Van de virtuosi-

teit die steeds groeide en van de genialiteit die steeds meer verschrompelde. Van de concerten in Brussel, die zo'n onverwacht succes waren dat zij een ogenblik meende het verlorene te hebben herwonnen; van Spa en de Rivièra waar zij in nachtclubs dansmuziek had moeten spelen om niet van honger dood te gaan; van de mannen die ze met zich had laten slapen, uit wilde verliefdheid, uit verveling, uit recalcitrantie, uit geldnood; van het gevecht tegen de morele verwording dat zij gewonnen had; van het gevecht tegen de herinnering dat zij had verloren; van de nooit geheel gedoofde hoop, tegen alle beter weten in, dat zij hem nog eens zou weerzien en dat de belofte van die zomer - hoe oneindig lang leek dat nu geleden - zou worden vervuld; en van de eenzaamheid bovenal, de eenzaamheid van avonden in koude pensionkamers, de eenzaamheid temidden van het rumoer der nachtclubs, de eenzaamheid van verlaten straten in de regen, de eenzaamheid van een blauwe, zonbeschenen zee; de eenzaamheid die niet woonde in de wereld om haar heen, maar die zij meedroeg in haar eigen hart, van jaar op jaar, van stad tot stad, door het leven heen tot op de drempel van den dood.

'Dit,' zei zij, 'is het verhaal van mijn leven.'

Het was lange tijd stil. Zij kwam tot zichzelf. Zij bespeurde geen moeheid, zij voelde hoe het bloed snel en krachtig door haar heen stroomde. Er kwam een groot gevoel van bevrijding en moed over haar. Nu heb ik dan toch eindelijk afgerekend, zei zij tot zichzelf, nu rest mij alleen nog de daad. Maar zij bewoog zich niet. Zij wist dat hij nog tegen haar spreken zou.

'U moet naar het raam gaan en uitzien naar buiten terwijl ik U een klein verhaal vertel,' zei hij. 'Het is maar een eenvoudige vertelling, maar zij is zo waar als alleen een sprookje zijn kan.'

Ze liep naar het raam en schoof de gordijnen opzij. Boven de nog sluimerende stad stond een appelgroene hemel. De iepen langs de gracht hielden het duister nog tussen hun takken gevangen maar in het Oosten hing laag boven de horizon een wolkenbank die koperkleurig oplichtte. Het was alsof zij uitzag op een andere wereld.

Hij begon te vertellen, zijn stem was veraf en nauwelijks hoorbaar, soms ging er een woord verloren wanneer de wind voorzichtig streek langs haar slapen.

'Er was eens,' zei hij, 'een jonge prins die woonde in het paleis van zijn vader, midden in een groot park. Zijn vertrek zag uit op een vijver waarin zwanen leefden, en grote, witte waterlelies dreven. En aan de overzijde stond, aan de rand van die vijver, een eenzame wilg, sierlijk en hoog, die zich spiegelde in het water. Iedere dag, zo lang als hij zich herinnerde, had de prins gekeken naar die boom, en ze was hem zeer dierbaar geworden.

De prins groeide op en met hem groeide de wilgenboom, zijn kinderjaren door, tot hij een jonge man geworden was. De dag naderde dat hij meerderjarig worden en de troon bestijgen zou. Maar op de avond voor

zijn achttiende verjaardag kwam er een grote storm die de wilgenboom met wortel en al uit de grond rukte en ter aarde wierp. De prins was zeer bedroefd omdat hij meende hierin een ongunstig voorteken te moeten zien en vooral omdat de boom waaraan hij al zijn geheimen had toevertrouwd nu niet verder leven zou. Hij kon die nacht niet slapen en op de morgen van het feest waren allen getroffen door zijn bedroefd gelaat. De koning riep hem bij zich en vroeg: mijn zoon, wat is er dat U zo bedrukt? De jonge prins vertelde het hem. Toen nam de koning zijn zoon bij de hand en voerde hem naar de plaats waar de wilgenboom ter aarde lag. Deze boom, zei hij, is gedoemd te sterven, de storm heeft haar met wortel en al uitgerukt. Maar, en hij sneed een jonge loot van de boom, het leven gaat verder. Toen plantte hij de twijg in de grond, niet ver van de plaats waar de boom had gestaan en vertelde aan de prins hoe in de volgende lente deze loot wortel schieten zou en hoe er een boom uit zou groeien....'

Het duurde even voordat Marcelle merkte dat hij opgehouden had te vertellen. Zij wendde het hoofd naar binnen, zonder weg te gaan van het raam.

'Ja?' zei ze.

Er kwam geen antwoord. Ze glimlachte en keek weer naar buiten. De hemel was verbleekt tot een glanzend parelgrijs. Aan de overkant van de straat werd een raam geopend. Over de brug liepen twee mannen met haastige passen in de richting van de stad.

Aan de ontbijttafel vond ze de pensionhoudster, slaperig en met papillotten in het haar.

'U bent vroeg,' zei mevrouw Hart.

Marcelle glimlachte, maar zei niets.

Mevrouw Hart snoof misprijzend en schonk haar een kop thee in.

Toen ze bijna klaar was met eten, vroeg Marcelle:

"Zegt U eens, wie logeerde er vannacht op de kamer naast de mijne?'

'Op de kamer naast de Uwe?' Ze is toch niet helemaal niet wijs, dacht ze, ik dacht het gisteren al.

'De kamer naast de Uwe?' vroeg ze nog eens. 'Maar....' toen haalde ze haar schouders op.

Marcelle wachtte niet op een antwoord. Zonder een woord legde zij het geld op tafel en ging de kamer uit.

Mevrouw Hart was nog niet van haar verbazing bekomen toen ze de kleine vrouw in de versleten bontjas een ogenblik later de voordeur hoorde uitgaan, en met kleine, snelle passen de brug over en de stad in zag lopen.

THEO JOEKES

[Mat Verdaasdonk: Gedichten]

Rondeel in de wijngaard

Wijngaardenier, hoe wordt de oogst dit jaar?
De schrale snoeischaar van de Westewinden
Zag ik vanmorgen langs de trossen gaan.
Wil de kwetsuren met honing verbinden,
Vlecht zwachtels van verdriet en venushaar.
Wijngaardenier, ik sterf van dorst dit jaar
En er zal niet genoeg zijn om te drinken.
De raaf nestelt in lichaams druivelaar
En oogst de wijn van minnaars en beminden:
Onder het lover der herinneringen
Streel ik het gras als eens haar donker haar.
Geef mij je wijngaard om hem leeg te drinken
en bid God om een goede oogst dit jaar.

Hora latina

Ik vond terug in een vergeten la
- Een slaaf reikt mij een toga en sandalen
Als 'k hier en daar een tekst tracht te vertalen -
Van Livius: Ab Urbe Condita.

De keizer schrijdt door de alinea,
Cato beklimt de Collis Quirinalis,
Een geit graast waar het graf van Seneca ligt
Gedolven langs de Via Appia.

Hoor, op de rostra komt de consul spreken
En zelfs in jamben waar hij jubelt over
De oorlog, die op 't punt staat uit te breken.

Plots stokt hij met een jammerlijk gebaar:
Mijn vrouw maakt neuriënd het eten klaar.
Nooit meer trekt Hannibal de Alpen over.

Kloostertuin

Onder de linde las ik mijn getijden.
God ademhaalde aan de kloostermuur.
‘Verslaapt Gij, God’, riep ik, ‘dit stralend uur,
‘Waarin Uw engelen de Primen luiden?’

Verblindend trad Hij uit het struikgewas
En zong zijn vogels in de vroege bomen
En schreef de boomgaard vol met antiphonen,
Vlinders en bijen schiep Hij in het gras.

‘Wat zingt de monnik in de dageraad?’
Ik toonde Hem mijn oude cantuale,
Opengeslagen bij 't Magnificat.

Zijn glimlach blies de noten van het blad
En in der linde ritselend geblaart'
Werden zij morgenlicht en nachtegalen.

Onsterfelijk hart

Ik vouw de vensters van mijn verzen open
En talm aan 't blinkend boograam van 't sonnet,
Want daarin wordt, in strenge lijst gezet,
Het daglicht gouder dan een mens mag hopen.

Ik hoor wat onhoorbaar werd uitgezegd:
God ligt tussen de wolken achterover,
Zijn mondholte staat als een bergpas open
Waardoor de reigervlucht der woorden trekt.

Doch als ik zingende de tuin in kom
Wendt God zich zwijgend op Zijn zijde om
En houdt de dood een vinger opgestoken.

De wind steekt op en waait onafgebroken.
Maar 't hart breekt uit, een vogel vogelvrij,
En slaat Zijn jubel door het jaargetij.

MAT VERDAASDONK

[W.S. Noordhout: Gedichten]

De joodse bruid

O handen, die haar teder overmanden,
beroer het leven heilig als een droom,
en liefkoos diep en strelende de schroom
van haar nog kleine borst en smalle handen.

Slechts in een droom kan zo het licht ontbranden
over haar kleed een gloed, een rode stroom.
Slechts in een droom zijn zo geladen loom
de ogen starende in nieuwe landen,

waar alle bloemen bloeien rond het hart,
bomen zich buigen in een held're wind,
rivieren naar een nieuwe zee toestromen.

Zij ziet het schuchter, in geluk verward:
In gras en witte bloemen speelt een kind.
Voelt niet je hand mijn bonzend hart vol dromen?

Panta rei

De wind verwaait een werv'ling van geluiden,
en de momenten keren nimmer weer.
Lichte muziek danst dartel op en neer.
De bloemen staan groot open naar het zuiden.
Hoor klokken over witte steden luiden.
Zie hoe de zwaluw over 't water scheert.
En weet dat er geen beeld is dat ooit keert
dan in de woorden die zijn droom beduiden.

Want anders is de wereld ieder jaar,
en licht en schaduw wisslen door het riet,
er is geen beeld, geen stelsel eeuwig waar.

Maar hoed de beelden binnen 't eigen ik
waar klank en kleur tot bloed wordt en tot lied
en elk moment een eeuwig ogenblik.

W.S. NOORDHOUT

[Jan Vermeulen: Gedichten]

Na de zomer

Voor 't open venster wuift de wingerdrank
en door de morgenkoelte slaan de mezen.
Steeds dieper ga ik dit alleenzijn vrezen,
want eenzaam ben ik tegen wil en dank.

Het boek dat wij het laatst hebben gelezen
ligt nog steeds open in de vensterbank.
Soms hoor ik plotseling de warme klank
weer van je stem en zie het stil gebaar
waarmee je vingers mij een regel wezen -
maar als ik opkijk ben ik weer alleen.

Sinds jij voorgoed uit mijn bestaan verdween
kan ik niets doen dan 's nachts nog van je dromen,
en elke morgen zet ik bloemen klaar
alsof je onverwacht zult binnenkomen
en zacht je handen strijken door mijn haar.

Nieuwjaar

Toen 'k ademloos ontwaakte
in 't heldre morgenlicht,
vond ik de wereld herschapen
tot een volmaakt gedicht.

Stil lag ik uit te kijken
over het wijde land.
Bomen stonden te prijken
in sluiers witte kant.

Een vogel zat te fluiten
in de besneeuwde haag,
ijsbloemen op de ruiten
spraken een nieuwe taal.

Roerloos lag ik te wachten,
van elk verdriet bevrijd
in deze onverwachte
doodstille helderheid.

JAN VERMEULEN

Uit de binnenkort bij A.A.M. Stols verschijnende bundel 'Vergeefse Herfst', Helikon 1946.

Het ei

Begrafenis zonder dode

Het is buitengewoon pijnlijk, gedachten omtrent het boekje ‘Hendrik de Vries vijftig jaar’ - bij F.G. Kroonder te Bussum uitgekomen - hardop ten einde te denken: de goede bedoeling van de samenstellers en de figuur van den dichter zelf ‘rechtvaardigen’ de uitgave ervan tot op zekere hoogte, zoals een necrologie steeds goed bedoeld, onschuldig en daardoor gerechtvaardigd is...

Wij stellen ons voor, dat De Vries als fatsoenlijk mens deze attentie met een glimlach zal hebben te ontvangen, nu zij eenmaal toch bewezen werd. Men staat immers machteloos en in zekere zin onpartijdig tegenover zulke acties. Als Liber Amicorum bedoeld, is dit druksel zonder twijfel mislukt, daar nagenoeg alle bijdragen de relatie medewerker-De V. op de gebruikelijke showfilmische manier belichten: De duidelijke affectieve belangrijkvinderij t.a.v. de beide polen der relatie - waarbij de medewerker in feite de meeste aandacht heeft - tonen een kleinschrijverlijke neiging tot geestelijk exhibitionisme. Een uitzondering hierop vormen - men mocht dat verwachten - de vrij objectieve en heldere stukjes van Dr. G.J. Geers en Drs. J. Sluiter; genoemde neiging culmineert wel in het Stuk van den heer Ab Visser.

Wij betwijfelen of bij de schrijvers - onder het mom van sympathie - iets anders voorzet dan het intens verlangen, een man die niet arrivé is - zoals zij zelf hier en daar bevestigen - door dit geschrijf voor eens en voor al arrivé te maken, i.e. hem letterkundig te begraven.

Th.V.

Een litterair en een politiek erfdeel

A. van Duinkerkens *‘Erfdeel van de Vreugdebloem’* (verschenen bij N.V. Pantheon, L.J. Veen's Uitg. Mij. N.V. Amsterdam - Antwerpen) schijnt zo op het eerste gezicht de étalering van een tamelijk persoonlijk erfdeel; reeds in het eerste der drie onder deze titel gebundelde beschouwingen echter blijkt het zijn bedoeling, ons gelijkelijk erin te laten delen. Een erfenis kan ook bestaan in een schuld - zij het een ereschuld - en dit wordt den lezer, die inmiddels op zijn hoede ging zijn, op niet onprofessorale wijze duidelijk gemaakt.

Het *letterkundig onderwijs op onze middelbare scholen* wordt hier aan een critiek onderworpen, waarbij het den schrijver opvalt - zij het niet als eerste - dat dit onderwijs de neiging heeft, zich meer en meer tot het eigentijdse te beperken. Hij pleit in dit verband voor een opnieuw waarde hechten aan de behandeling van de voor-tachtigse letterkunde, omdat de tendentie, ‘heel onze letterkundige geschiedenis te verklaren uit de grote stromingen van het buitenland’ verhindert, de hedendaagse

literatuur óok te zien (en te beleven!) als de vrucht van een min of meer historisch bepaalde Nederlandse beschaving. ‘Beweert men’, zo schrijft

v. D., ‘dat wij door deze methode al onze voorvaderen tot kinderen van onze geest maken zo staat hiertegenover, dat elk geslacht enkel zijn eigen geschiedenis kan lezen in de geschiedenis van het verleden’.

Interessant voor de jongeren-generatie van heden is zijn vermaan aan de leraren: *‘Voed jongens niet tot verzenmakers op, die gy dan later dichters noemt, doch maak er mensen van, die den mens verstaan. Dit zal hun meest oorspronkelijke aanleg ook het meest ten goede komen’*.

Van de beide andere essays, *‘Aesthetische Literatuurkritiek’* en *‘Literatuur en Staatsbestel’* moesten wij vaststellen dat zij alleen dan waarde hebben wanneer zij worden geraadpleegd in grooter verband. Het laatste dezer twee blijkt te berusten op tal van in wezen staatkundige - doch sociaal gesproken onbewust gebleven - dogmata, en de aanvaardbaarheid van deze beschouwing in haar geheel hangt dus af van de dogmata welke de lezer op zijn beurt voor de juiste houdt. De slotzin illustreert het tamelijk hypothetische karakter van dit stuk, verkregen ondanks de reële aanleiding tot het schrijven ervan: ‘Ontaardt de kunst door ongebondenheid, de staat ontaardt, wanneer hij geen vrijheid meer kent.’ Immers hier is het probleem toch weer in twee afdelingen gesplitst. Van Duinkerkens essay heeft ons, door zijn in wezen steeds aldus gesplitste structuur, op het gebied der kunst zeker een en ander te zeggen, op het gebied van de staat is het, door zijn aprioristische, onuitgewerkte bepaaldheid weinig zeggend: Wij misten erin de hier *ter zake dienende* politieke bepaaldheid. Men mag zich afvragen, of dit gemis niet wel zeer typisch een ‘Erfdeel van de Vreugdebloem’ is. *‘Liefde doet conste oock neerstich onderzoecken’*, terwijl men helaas voor ‘conste’ niet *‘het staatsbestel’* kan lezen!

Th.V.

Onze humoristische critici

Een bijzonder, bijna ontstellend debuut.
D.A.M. Binnendijk (over M. Vasalis).

Deze epigoon van Slauerhoff is een talentvol dichter.
P.J. Meertens (over E. den Tex).

De lezing van dit fragment van het grote gedicht waar Aafjes aan werkt, heeft mij er van overtuigd dat het werkelijk ‘groot’ is. Ik durf dit zonder aarzeling te schrijven, zozeer ben ik zeker dat ik mij niet vergis.
Max Nord (over *In het Atrium*).

Er zit voor mij een enigszins dubieuze kant aan de moderne Nederlandse poëzie.
Koos Schuur.

Van Top Naeff waren wij reeds vroeger gewend, dat zij bepaalde indrukken van haar genuanceerden en naar strakke syntheses trachtende geest in kernachtige gedrongenheid in verzen samenvatte.
Anthonie Donker.

Lintjesregen

Het regent, regent overal,
zelfs schrijvers zijn bedruppeld:
Zie hoe de dichter Roland Holst
naast een roverhoofdman huppelt.
Jan Prins werd ridder, en legt zo
de andren in de luren.
Misschien regent het volgend jaar
achter bergen en op schuren.

Ontvangen boeken

A.H. Nijhoff, De dagen spreken, 1946. D.A. Daamen's Uitg. Mij. N.V., 's-Gravenhage.
Dr C.B. van Haeringen, Spanningen in hedendaags nederlands, 1946. id.
Dr F. Veenstra Bijdrage tot de kennis van de invloeden op Hooft, 1946, Van Gorcum en Comp. N.V., Assen.
Theo J. van der Wal, De Haat, novelle, 1946, L.J. Veen's Uitg. Mij., N.V., Amsterdam.
De Vrije Bladen 1946, A.A.M. Stols, 's-Gravenhage:
Garmt Stuiveling, Het nieuwe Geuzenlied.
Dr J.C. Brandt Corstius, Duel om het Dichterschap.
Guillaume van der Graft, Achterstand, gedichten.
Sal Tas, Leiderschap en Intellect.

Rectificatie

In de drie kleine essays van Max de Jong uit ons Julinummer waren even zoveel drukfouten geslopen.

Blz. 279, regel 14: Het zal me wel niet meer loslaten, (hoort nog bij vorige alinea).
Blz. 279, regel 10 van onder: maar daarmee als ik ernstiger tonen aan, moet zijn: maar daarmee *sla* ik ernstiger tonen aan.
Blz. 281, regel 6: Qui, l'oeuvre sort plus belle, moet zijn: *Oui*, l'oeuvre sort plus belle.
De paginering van de Augustus-aflevering is abusievelijk: 265-296. Dit moet zijn: 297-328.